

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

РУДНИЦЬКИЙ Сергій Владиславович

УДК 323.15:94 (477)

**СУСПІЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ
У ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ**

23.00.03 – політична культура та ідеологія

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

доктора політичних наук

Науковий консультант –

Горбатенко Володимир Павлович,

доктор політичних наук, професор

Київ – 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ	16
1.1. Історія висвітлення суспільних інтересів польської національної меншини у політико-культурному просторі незалежної України	16
1.2. Наукові підстави і понятійно-категоріальне підґрунтя осмислення досліджуваної проблеми	44
 Висновки до розділу 1	 83
РОЗДІЛ 2	
СУСПІЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	89
2.1. Суспільні інтереси польської етнічної групи в умовах здобуття національної незалежності України (1989-1991 рр.)	89
2.2. Трансформація суспільних інтересів польської національної меншини у процесі становлення незалежної України в доконституційний період 1992-1996 рр.	103
2.3. Динаміка суспільних інтересів поляків України в умовах розвитку українського соціуму в 1997-2004 рр.	114
2.4. Польська національна меншина в політико-культурному просторі українського суспільства в період 2005-2010/2011 рр.	129
 Висновки до розділу 2	 146
РОЗДІЛ 3	
СУСПІЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ	152
3.1. Політична сфера та її значення для реалізації суспільних інтересів польської етнічної групи	152
3.2. Забезпечення суспільних інтересів поляків України через державні інститути України	165
3.3. Реалізація суспільних інтересів польської національної меншини через недержавні політичні інститути України	179

3.4. Суспільні інтереси поляків України у політико-культурному просторі Польщі	194
3.5. Реалізація суспільних інтересів української колонії в контексті польсько-українських відносин	207
Висновки до розділу 3	218
РОЗДІЛ 4	
СУСПІЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ	224
4.1. Соціальні інтереси польської національної меншини в Україні та динаміка їхньої реалізації	224
4.2. Інтеграція культурних інтересів польської етнічної групи в інфраструктуру українського суспільства	238
4.3. Динаміка розвитку освітніх і наукових інтересів польської національної меншини в Україні	249
4.4. Особливості реалізації інформаційно-комунікаційних інтересів поляків України	263
Висновки до розділу 4	275
РОЗДІЛ 5	
ДЕМОКРАТИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ПОЛЯКІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	281
5.1. Суб'єкти реалізації суспільних інтересів поляків України у контексті подолання фрагментарної політичної культури українського суспільства	281
5.2. Механізми політико-культурного збалансування суспільних інтересів через інститути політичної системи	306
5.3. Досвід демократизації Польщі як чинник забезпечення суспільних інтересів польської національної меншини в Україні	337
Висновки до розділу 5	354
ВИСНОВКИ	359
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	368

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Система ціннісних пріоритетів вітчизняної політики, сучасні політико-культурні процеси значною мірою обумовлені існуючими міжнаціональними, в тому числі й польсько-українськими відносинами, роллю Польщі у розбудові української демократії, у процесі вибору Україною євроатлантичного вектору розвитку. Розгортання процесів польсько-української співпраці багато в чому залежить від розвитку національних меншин в обох країнах, зокрема й від ступеня реалізації суспільних інтересів і задоволення потреб польської етнічної групи у сучасній українській державі. Відтак, багатоаспектне вивчення суспільних інтересів польської національної меншини в Україні викликає закономірний науковий інтерес.

Актуальність дослідження, присвяченого суспільним інтересам української колонії, зростає й з огляду на те, що пропонована проблематика сприяє поглибленому розумінню ситуації щодо забезпечення інтересів інших національних меншин України, які за даними перепису населення України 2001 р. складають 22,2 % населення. Варто звернути увагу й на ту обставину, що питома вага представників національних меншин, які проживають в Україні, буде зростати, оскільки вже сьогодні спостерігається тенденція до збільшення кількості етнічних груп, у тому числі нових, що викликано активізацією міграційних процесів, підвищеною увагою сусідніх держав стосовно своїх діаспор.

Аналіз наукових праць, які розкривають особливості польської національної меншини сучасної України, дає підстави стверджувати, що у вітчизняній і закордонній (насамперед польській) науковій думці увага більшою мірою зосереджувалася на ситуації польської етнічної групи в Україні, на окремих аспектах задоволення її потреб, певною мірою – на

суб'єктів, що здійснюють реалізацію її інтересів. У вітчизняній науці польську національну меншину в сучасній Україні найповніше представив у монографічному дослідженні О. Калакура. Фрагментарно проблематику поляків сучасної України також порушували Т. Єременко, Л. Мазепа. Полякам Буковини і Київщини присвячені розвідки В. Струтинського і Л. Томілович. Окремих аспектів існування польської етнічної групи в Україні стосувалися статті В. Ваховської і В. Гажамана. Деяка увага приділялась польським національно-культурним товариствам, зокрема такими авторами як Л. Костюк-Кульгавчик, С. Ставська, Г. Стронський. У контексті організації товариств національних меншин України на особливу увагу заслуговує монографія Л. Лойко. Предметом уваги українських науковців Ю. Білоусова, Н. Місяць і М. Староверової, Є. Сінкевич, Л. Слесаревої є сучасна польська освіта, ЗМІ польської громади, діяльність Римо-Католицької Церкви в Україні. Важливе теоретико-методологічне значення для досліджуваної проблеми мають політологічні праці О. Бабкіної, М. Головатого, В. Горбатенка, С. Денисюк, В. Корнієнка, М. Остапенко, М. Розумного, які стосуються різних аспектів розвитку сучасного політико-культурного простору. Серед польських науковців становище польської меншини в Україні розглядали у своїх працях такі автори як І. Кабзінська, О. Красовська, М. Кшишиха. Демографічне становище української полонії описував П. Еберхардт. Проблеми навчання польської молоді зі Сходу в Польщі висвітлювали Р. Вишинський, М. Гловацька-Грайпер, Я. Малишко, К. Пісажевська. Громадським організаціям польської етнічної групи, польській освіті, культурним установам, Римо-Католицькій Церкві присвячені праці Е. Валевандера, Р. Дзвонковського, Р. Дзешинського, Я. Доліви, Я. Купчака, Ю. Лавриновича, А. Любоневич, В. Осадчого, К. Старонь. Дослідницька увага В. Врублевського, Т. Гонсовського, А. Мадери, В. Шимчук була зосереджена на сфері

політики польської держави по відношенню до поляків на Сході, в тому числі й в Україні.

Попри значну кількість напрацювань щодо загального розвитку польської національної меншини, її становища, участі в етнонаціональних процесах, різних аспектів її функціонування, проблематика власне інтересів польської етнічної групи в політико-культурному просторі сучасної України досі в науковій літературі не розглядалася, що й спонукало автора до системного політологічного дослідження цієї важливої проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 23 грудня 2010 року). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 28 лютого 2011 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному дослідженні суспільних інтересів польської національної меншини у політико-культурному просторі незалежної України. Мета дослідження визначила постановку і вирішення низки **завдань**:

- розглянути історію висвітлення суспільних інтересів польської національної меншини в Україні; з'ясувати теоретико-методологічне підґрунтя і понятійно-категоріальну основу досліджуваної проблеми;
- окреслити підстави для періодизації і прослідкувати основні етапи оформлення суспільних інтересів польської національної меншини у процесі формування політико-культурного простору незалежної України;

- обґрунтувати логіку політичного забезпечення реалізації суспільних інтересів польської етнічної групи в Україні;
- прослідкувати особливості реалізації суспільних інтересів польської громади державними і недержавними інститутами політичної системи України та іншими зацікавленими суб'єктами;
- встановити суспільні інтереси польської громади України, які репрезентуються у політико-культурному просторі Польщі та в системі польсько-українських відносин;
- з'ясувати динаміку розвитку і співвідношення соціальних, культурних, освітніх, наукових та інформаційно-комунікаційних інтересів поляків України;
- дослідити специфіку реалізації суспільних інтересів поляків України у контексті подолання фрагментарної політичної культури українського суспільства;
- проаналізувати механізми політико-культурного збалансування суспільних інтересів через інститути політичної системи;
- систематизувати досвід демократизації Польщі як чинник забезпечення суспільних інтересів польської національної меншини в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні інтереси як чинник формування політичної культури демократичного суспільства.

Предмет дослідження – суспільні інтереси польської національної меншини у політико-культурному просторі незалежної України: механізми збалансування та основні напрями реалізації.

Методологічна основа дослідження. У дисертації використано сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових принципів і підходів та спеціальних наукових методів пізнання, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. Дослідження суспільних інтересів польської національної меншини в

сучасній Україні будувалось на принципах науковості, історизму, об'єктивності, цілісності, єдності теорії і практики, світоглядного плюралізму, соціального детермінізму, послідовності, конкретності, системності, цілісності, комплексності тощо. Філософсько-світоглядною основою дослідження є положення діалектики, на базі яких визначено взаємообумовленість суспільних потреб та інтересів польської національної меншини з особливостями політико-культурного розвитку незалежної України. Діалектичне осмислення проблеми дозволило розкрити предмет дослідження в його причинно-наслідковій зумовленості, визначити об'єктивні моменти у виникненні, розвитку і функціонуванні інтересу як суб'єктивного явища, прослідкувати взаємозв'язки групових цінностей та суспільних інтересів.

У роботі застосовано структурно-функціональний, історичний, системний, компаративний, синергетичний, аксіологічний, дескриптивний, статистичний методи. Застосування структурно-функціонального методу дозволило встановити суб'єктів реалізації суспільних інтересів польської етнічної групи, окреслити функції і механізми забезпечення інтересів, визначити взаємозв'язок між частинами механізму, встановити місце і роль окремих інститутів політичної системи у механізмі забезпечення інтересів польської національної меншини України. Історичний метод забезпечив можливість аналізу змін у змістовному навантаженні базових категорій і понять, визначення етапів розвитку польської етнічної групи у незалежній Україні. Системний метод забезпечив розуміння досліджуваної проблеми в її цілісності, системних зв'язках і залежностях. Йдеться, зокрема, про умови та специфіку формування суспільних інтересів, цінностей і потреб. Компаративний метод дозволив порівняти досвід практичного втілення суспільно-політичних інтересів, більш виразно показати специфіку і проблеми забезпечення

суспільних інтересів окремо взятої національної меншини. Використання синергетичного методу дало можливість виявити доцільність поєднання знань соціально-гуманітарних наук для проведення інтегрованого аналізу суспільних інтересів польської етнічної групи в Україні. Аксіологічний метод дозволив визначити ціннісні детермінанти досліджуваного явища в системі суспільних відносин. Дескриптивний метод визначив необхідність деталізації взаємовідносин у межах польської спільноти в Україні та у взаємодії останньої з українським суспільством і структурами державної влади. Статистичний метод було використано у процесі опрацювання матеріалів соціологічних опитувань, що проводилися різними науковими інституціями Польщі та України, українськими недержавними аналітичними центрами, такими як Український незалежний центр політичних досліджень, Фонд «Європа ХХІ», а також даних, що містяться у звітах органів законодавчої і виконавчої влади Республіки Польща щодо політики по відношенню до польської діаспори у світі, в тому числі – й в Україні, інформації органів державної влади і місцевого самоврядування України.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження визначається тим, що воно є першим у вітчизняній та зарубіжній науці комплексним аналізом становища, змісту, динаміки і демократичних механізмів реалізації суспільних інтересів польської національної меншини у політико-культурному просторі незалежної України. В рамках проведеного дослідження одержано наступні результати, що мають наукову новизну і виносяться на захист.

Уперше:

– на основі політологічного осмислення категорій «інтереси», «потреби», «цінності» розкрито особливості формування, місце, роль, суб'єктів артикуляції і специфіку забезпечення суспільних інтересів

польської національної меншини у політико-культурному просторі незалежної України;

– встановлено роль та значення реалізації інтересів польської громади у розвитку незалежної української держави, як певної моделі репрезентації в ній інтересів інших національних меншин, розвитку плюралістичних форм самоврядного життя національних громад через органи державної влади, національно-культурні товариства, політичні партії, дорадчо-консультативні органи;

– здійснено систематизацію суспільних інтересів польської національної меншини в соціокультурному вимірі. На цій основі виокремлено: соціальні інтереси (збільшення і зміцнення авторитету досліджуваної етнічної групи); культурні інтереси (відновлення пам'яток польської культури, створення польських аматорських колективів та ін.); інтереси в освітній і науковій сфері (взаємодія вищих навчальних закладів та наукових установ, обмін студентами, викладачами і науковцями, реалізація спільних науково-освітніх проектів тощо); інформаційно-комунікаційні інтереси (розвиток польських друкованих засобів масової інформації, радіо- та телепрограм, вільного доступу польської громади до ЗМІ України і Польщі).

– охарактеризовано суб'єктів демократичного забезпечення інтересів української колонії. До останніх віднесено державні та недержавні інститути Польщі і України як найважливіші складові формування цілісного механізму забезпечення зазначених інтересів. Розкрито специфічну роль у цьому процесі недержавних інститутів, зокрема таких, як структурні підрозділи Римо-Католицької Церкви, пункти вивчення польської мови, бібліотеки з книжками польською мовою та ін.

Дістали подальшого розвитку:

– осмислення категорії «інтерес», основу якого становить ефективне співвідношення інтересів і потреб, спрямоване на конкретні інститути, від яких залежить розподіл матеріальних і духовних благ і які відзначаються здатністю генерувати нові та оптимізувати наявні можливості;

– змістовне наповнення категорії «механізм» як інструменту необхідних змін у контексті визначення характеру і напрямів реалізації групових інтересів;

– положення про домінантне місце політичних інтересів у системі суспільних інтересів загалом та польської етнічної групи зокрема.

Поглиблено:

– обґрунтування необхідності розмежування категорій «цінності» і «блага» для потреб опису інтересів групи, згідно з яким цінності розглядаються як духовні утворення, а «блага» як утилітарні потреби;

– підстави періодизації розвитку польської етнічної групи в сучасній українській державі з огляду на зміни у внутрішній політиці України, у розвитку польсько-українських відносин, в політиці Польщі по відношенню до польської діаспори на Сході, що дозволило виокремити чотири етапи в розвитку української полонії як специфічного угруповання: 1989-1991 рр., 1992-1996 рр., 1997-2004 рр. і 2005-2010/2011 рр.;

– розуміння змісту суспільних інтересів української полонії інститутами польської держави (контакти з етнічною батьківщиною, доступ до консульських установ, фінансова підтримка, представництво у політичній системі Республіки Польща та ін.);

– усвідомлення значення польсько-українських відносин для забезпечення інтересів польської національної меншини в Україні та демократизації політичної системи українського суспільства.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів визначається тим, що положення і висновки дисертації поглиблюють розуміння таких категорій як «інтерес», «потреба», «механізм», уточнюють співвідношення між цими категоріями та спорідненими поняттями, такими як «ідеологія», «цінність», «методи», «засоби» у контексті їх застосування для теоретичного осмислення та практичного забезпечення інтересів національних меншин. Здійснене дослідження формує теоретичні підстави для періодизації етапів розвитку національних меншин згідно їх становища, ситуації з реалізацією і задоволенням потреб, поглиблює розуміння взаємозв'язку їхніх суспільних і політичних інтересів, пропонує методологічний інструментарій для фіксації тенденцій розвитку національних груп у політико-культурному просторі України на середньострокову перспективу.

Положення і висновки дисертації можуть бути використані у процесі формування етнонаціональної політики державного і регіонального рівнів, у діяльності державних службовців, працівників органів місцевого самоврядування, активістів національно-культурних товариств України. Окремі аспекти дослідження доцільно залучати для підготовки базових і спеціальних курсів з політології та суміжних соціально-гуманітарних дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження представлено у виступах автора на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях, семінарах та конгресах: III Міжнародній полонійній конференції (Щецин, 2004 р.); всеукраїнській науковій конференції «Політична наука в Україні: стан і перспективи» (Львів, 2007 р.); IV Міжнародній науковій конференції «Польща та Україна на шляху демократичних перетворень: історія, сучасність, майбутнє» (Житомир, 2007 р.); VI Міжнародній науковій

конференції «Ідея національної державності в українському і польському визвольних рухах новітньої доби (кін. XIX–XX ст.). Історія – історіографія – політологія» (Житомир, 2009 р.); II Міжнародній науково-теоретичній конференції «Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності» (Житомир, 2009 р.); X Міжнародному науковому конгресі «Державне управління та місцеве самоврядування» (Харків, 2010 р.); засіданні Східноєвропейської комісії Польської академії наук та мистецтв у Кракові (Краків, 2010 р.); Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читаннях «Проблеми відродження духовності в умовах глобальної кризи» (Ірпінь, 2010 р.); II Конгресі польських наукових товариств за кордоном (Краків, 2010 р.); II Міжнародному науковому семінару «Консерватизм як чинник модернізації у контексті розвитку України і Польщі» (Київ-Житомир-Затурці-Краків, 2010 р.); міждисциплінарній міжнародній науковій конференції «Польська інтелігенція зі Сходу: сучасність і перспективи» (Варшава, 2010 р.); X Всеукраїнській науково-практичній конференції «Реформування соціально-економічної сфери України та напрямки його здійснення» (Житомир, 2011 р.); III Міжнародній науково-теоретичній конференції «Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності» (Житомир, 2011 р.); III Міжнародному науковому семінарі, присвяченому пам'яті В'ячеслава Липинського «Роль еліти у процесах політичної трансформації Польщі та України: історія і сучасність» (Житомир, 2011 р.); XXV Харківських політологічних читаннях «Політична наука в епоху суспільних перетворень» (Харків, 2012 р.); політологічних читаннях пам'яті професора Богдана Яроша (Луцьк, 2012 р.); всеукраїнській науковій конференції «Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні» (Дніпропетровськ, 2012 р.); міжвузівській науково-практичній конференції, присвяченій Дню науки (Житомир, 2012 р.); Придніпровських соціально-гуманітарних читаннях

(Кіровоград, 2012 р.); міжнародній науковій конференції «Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського собору» (Житомир, 2012 р.); міждисциплінарній міжнародній науковій конференції „Quo vadis młoda Polonia?” (Варшава, 2012 р.); IV Міжнародному науковому семінарі «Держава, народ і етнічність в сучасній Європі» (Луцьк, 2012 р.); міжнародному науковому семінарі «Консерватизм і геополітичні стратегії у Центральній і Східній Європі» (Київ-Житомир, 2013 р.); міжнародній науковій конференції “Modern Problems of Education and Science” (Будапешт, 2014 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Політологічні читання імені професора Богдана Яроша» (Луцьк, 2014 р.); міжнародній науковій конференції «Українське суспільство в стані революції: сьогодення і перспективи розвитку» (Варшава, 2014 р.). Положення і результати дослідження отримали практичне застосування у навчальному процесі: при написанні інтерактивного навчального посібника з політології, підготовленого автором одноосібно у 2011 р.; у викладанні навчальних дисциплін «Політологія» (з 2004 р.), «Публічна політика» і «Політичний маркетинг» (з 2013 р.); у роботі круглих столів з етнонаціональної політики для викладачів і студентів, що організовувалися і проводилися автором у Житомирському державному університеті імені Івана Франка в 2004-2010 рр. Окремі положення дисертаційного дослідження отримали практичне застосування в 2006-2010 рр. у виступах на круглих столах з проблем етнонаціональної і мовної політики, що проводилися у прес-центрі Житомирської обласної державної адміністрації для голів національно-культурних товариств, працівників органів місцевого самоврядування області, представників ЗМІ; на науково-практичних семінарах і круглих столах для голів польських громадських організацій Житомирщини; на засіданнях Громадської колегії при голові Житомирської обласної державної адміністрації в 2008-2010 рр.

Отримані результати лягли в основу 23 статей у польськомовних ЗМІ України, таких як «Дзєннїк кїйовскї», «Газета польська» (м. Житомир), україномовних виданнях національних меншин України, таких як газета «Форум націй» (м. Київ), у виступах на радіо- і телепередачах Житомирської державної телерадіокомпанії.

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 40 наукових працях, у тому числі: 1 одноосібній монографії (30,59 д. а.), 23 статтях у фахових виданнях з політичних наук (серед яких 5 статей у наукових виданнях інших держав), 13 статтях і тезах наукових конференцій, 3 публікаціях в інших наукових виданнях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ

1.1. Історія висвітлення проблеми суспільних інтересів польської національної меншини у політико-культурному просторі незалежної України

Аналіз проблематики суспільних інтересів польської меншини у сучасній Україні виявив, що в українській і польській науковій думці немає робіт, які б безпосередньо висвітлювали дане питання. Це обумовило звернення до джерел, аналіз яких дав би можливість вирішити наукову проблему, зазначену у назви дисертаційного дослідження. Наявна література, дотична до вказаної проблематики, поділяється на дві великі групи.

Першу становлять наукові роботи, які, у свою чергу, поділяються на два блоки: роботи, що стосуються етнонаціональних меншин і праці, присвячені категоріям «інтерес», «механізм» і пов'язаними з ними.

До другої групи джерел автор відніс власне джерела: документи, виступи, спогади, матеріали аналітичних центрів, праці науково-популярного і публіцистичного характеру, статті у ЗМІ, на основі яких виявлено самі інтереси польської етнічної групи, описано реалізацію суспільних інтересів і механізми їх реалізації.

Звернення до першої групи наукових джерел: монографій, статей, розділів у колективних монографіях, тез наукових конференцій, дисертацій та авторефератів дисертацій, дозволяє виокремити у ній

роботи, що стосуються теоретичних питань етнонаціональної політики та слугують методологічною основою дослідження: праці О. Антонюка [16; 17; 18; 20; 21; 22], І. Варзара [59; 60; 62; 63], В. Євтуха [138; 139; 140; 141; 142; 144; 145; 147; 713], І. Кураса [222], В. Котигоренка [211; 212], О. Картунова [184; 185], Ю. Римаренка [356; 358], інших авторів, зокрема С. Асланова [26], М. Вівчарика [67], К. Вітмана [71], В. Гахамана [81], І. Кресіної [215], Н. Лазар [227], А. Леонової [231], Г. Лозко [236], О. Майбороди [243; 244], П. Надолішнього [265], В. Наулка [267], І. Онищенко [293], М. Панчука [305], М. Юрченка [500]. Проаналізовано також праці польських авторів, які займалися проблемами етнонаціональної політики, зокрема монографії В. Балюка [507], Р. Вишинського [710], Й. Жиндуль [718], І. Кабзінської [560].

Серед праць, присвячених етнополітиці, окрему увагу було приділено роботам з етнічних факторів політичної діяльності та участі А. Дегтеренко [107], Г. Луцишин [241; 240], О. Маруховської-Картунової [247], Г. Потеряйко [338] і Н. Ротар [363]; етнодержавознавства [94; 294; 298; 357], етнонаціональних процесів [352]. Важливе значення в контексті досліджуваної проблематики має монографія М. Розумного, присвячена ідеї і нації в інформаційну епоху [361].

Було опрацьовано статті, монографії і посібники, що давали визначення таких категорій як «етнос», «етнічна (етнонаціональна/національна) група», «етнонаціональна (національна/етнічна) спільнота», зокрема праці В. Даневського [103], В. Євтуха [143], І. Кресіної [214], О. Нельги [275], І. Онищенко [293], Т. Рудницької [366], Л. Сохань [421], М. Товта [451; 452; 453], М. Степико [430]. Увагу вищевказаним категоріям приділяли також такі відомі закордонні дослідники як О. Андришак [631], А. Бака [506], Ф. Капоторті [519; 520], В. Кимлічка [678], Дж. Пакер [615], А. Спілопулу-Акермарк [659], Р. Тузмухамедов [455], С. Черниченко [482]. Врешті, було

використано збірки наукових праць, енциклопедії, словники і колективні монографії, що стосуються етнополітики [115; 133; 134; 136; 137; 245; 272; 274].

Наступну групу робіт, залучених автором для написання дослідження становлять праці, присвячені декільком меншинам, групам меншин [271; 319; 351; 404; 438], меншинам на певній території України [106] або українській меншині в інших країнах – Румунії [78], Польщі [489]. Особливої актуальності з огляду на мету та завдання дослідження набувають праці, предметом вивчення яких є польська національна меншина. Вони стосуються історії поляків в різні періоди існування України, причому джерельна база у цій галузі дуже велика. Як приклад можна назвати праці, що розглядають поселення поляків в Україні у XVI-XVII ст. польського дослідника Г. Литвина [588], дрібну польську шляхту у Галичині у XVII-XVIII ст. К. Слюсарека [656], монографію А.С. Камінського [181]. Полякам у Російській імперії були присвячені роботи відомого французького дослідника Д. Бовуа [509; 510; 511], польський дослідник Л. Заштовт писав про польську освіту у Російській імперії [715], цим самим питанням стосовно центральної України займалася український науковець Н. Сейко [408; 409]. Можна також назвати роботи українських вчених М. Потапенка [337] і О. Білобровець [44], присвячені суспільно-політичному руху польського населення у кінці XIX – на поч. XX ст.

Значний масив літератури стосується польської меншини в УРСР у довоєнний період. Маються на увазі праці польського дослідника Я. Купчака [574; 575; 576; 578; 580; 581] і українського науковця Г. Стронського [435]. До цієї групи джерел також належать інші праці українських [633; 669] і польських [522] науковців, що стосуються репресій проти поляків у УРСР, депортацій польського населення у післявоєнний період [634].

Безпосередній дослідницький інтерес для автора становили роботи, предметом яких є польська меншина в сучасній Україні. Особливе значення має монографія українського дослідника О. Калакури, у якій не тільки проаналізовано процес поселення поляків на території України і польську меншину у період визвольних змагань, але й розглянуто українську полонію у післявоєнний період та в період становлення незалежної української держави [180]. Інформацію про польську меншину в СРСР і в сучасній Україні (разом за два періоди або за один із них) дають статті українських авторів Т. Єременко [149], Л. Мазепи [603] і польського дослідника М. Кшишихі [571]; українську полонію розглядає у своїй монографії польський соціолог І. Кабзінська [559], група польських авторів [604]. Серед аналізованої літератури виділяються роботи, присвячені окремим аспектам функціонування української полонії: про поляків Буковини писав В. Струтинський [672], про поляків Київщини – Л. Томілович [679], монографію польській меншині Південно-Східної України присвятила польський дослідник О. Красовська [569].

Переважно демографічну ситуацію поляків в Україні в різні часи її існування, у тому числі й в УРСР, висвітлює праця відомого польського науковця П. Еберхардта, в якій він також розглянув створення польських національно-культурних товариств в УРСР, діяльність української полонії на початковому етапі суверенізації українського народу [534].

Демографічний і релігійний аспекти існування польської меншини в Україні стали предметом зацікавлення польських і українських авторів П. Грицюка і Я. Стоцького [551]. Натомість структура ідентифікації польського населення в Україні стала основою дослідження українського науковця В. Ваховської [691], проблеми навчання польської молоді зі Сходу висвітлювали такі польські автори як Я.

Малишко [594], М. Гловацька-Грайпер [546], К. Пісажевська [616], Р. Вишинський [709; 711], про задоволення етнокультурних потреб поляків в Україні писав В. Гажаман [82], проблематику польської меншини України у контексті розширення ЄС розглядав польський науковець Г. Бабінський [504].

Особливої уваги заслуговують також праці, присвячені суб'єктам, що задовольняють потреби польської меншини в Україні: польським громадським організаціям, художнім колективам, установам, де викладають чи вивчають польську мову, польськомовним ЗМІ, бібліотекам, що мають літературу польською мовою, Римо-Католицькій Церкві в Україні. Зауважимо, що проблематика національно-культурних товариств України не була предметом ґрунтовних наукових досліджень ні в Польщі, ні в Україні. Для польських дослідників, сфера наукових інтересів яких складає український третій сектор, ці організації мало помітні на тлі інших громадських організацій. Польські науковці звертають увагу на діяльність польських національно-культурних товариств здебільшого у контексті опису польської меншини в Україні. З-посеред небагатьох робіт у цій площині відзначимо дві статті польського дослідника Я. Купчака [577; 579] і частину статті Ю. Лавриновича [583, с. 117-119].

Проблематиці польських неурядових організацій присвячені розвідки українських авторів (у тому числі науковців), які переважно є їх представниками. Громадські організації Києва у контексті суспільного і культурного життя міста у 90-х роках ХХ ст. розглядала Л. Костюк-Кульгавчик [566], польській організації у Ніжині присвячені дві розвідки Ф. Білінської [42; 43], є також праці, що стосуються польських організацій Миколаївщини [410] і Вінниччини [441]. Декілька статей Г. Стронського [670; 671] і С. Ставської [667] описують Товариство польських вчених України, згадувана вже Л. Костюк-Кульгавчик

розглядала організації, що належать до Спільноти поляків України [565]. Серед польських праць потрібно назвати статтю Я. Доліви про польські організації у СРСР [526], розвідку В. Осадчого про наукову діяльність польських громадських організацій в Україні [606], статті Г. Бабінського про наукові товариства польської діаспори [505], Є. Яблонського про польську організацію у Ніжині [556].

Значна частина аналізованих робіт стосується окремих аспектів польської освіти в Україні. Так розвитку полоністики на Херсонщині присвятив статтю Є. Сінкевич [413], про семінар вчителів польської мови Житомирщини писали Н. Місяць і М. Староверова [255], розвиток полоністики в Житомирському державному університеті імені Івана Франка розглянула Н. Місяць [256]. Польські автори – А. Любоневич [590] і К. Старонь [666] аналізували польську освіту у Львівській області і роботу вчителів з Польщі, що працюють в Україні.

Декілька наукових розвідок присвячено функціонуванню польських ЗМІ в Україні. Мається на увазі статті Л. Слесаревої про польську пресу в Україні [655], розвідки польської дослідниці Е. Чоп на таку саму тематику [525], відомого експерта у галузі державної етнопольської політики Т. Пилипенко про роль ЗМІ у співпраці національно-культурних товариств і держави [312]. Окремим друкованим ЗМІ присвячена стаття Ф. Пашковського про «Бердичівську мозаїку» [307] і дипломна робота польського автора Т. Кулаковського про «Газету польську» у Житомирі [573].

Аналіз літератури, присвяченій римо-католицьким парафіям дозволяє ствердити, що діяльність костьолу в СРСР і у незалежній Україні висвітлюють такі відомі фахівці, як ксьондз проф. Р. Дзвонковський [532; 533] і ксьондз проф. Е. Валевандер [693]. Існують праці, присвячені окремим дієцезіям (зокрема Ю. Білоусова про Києво-Житомирську дієцезію [45], М. Маліновського і Б. Колоска про Луцьку

дієцезію [593]) або окремим святиням, як наприклад Монастирю Босих Кармелітів у Бердичеві [694]. Набагато менше є наукових досліджень, що стосуються польських художніх колективів: про них згадується або у площині аналізу польських громадських організацій або у контексті польської меншини в цілому. Виняток становить стаття польського дослідника Р. Дзешинського про Польський театр у Львові [531].

Проблематику польської меншини порушують численні конференції, присвячених польській національній меншині в Україні, що відбувалися у Житомирі у 1996 році [624], Кам'янці-Подільському у 2002 р. [611], Житомирі у 2003 р. [686], Кіровограді [478] і Харкові у 2004 році [332], Маріуполі у 2008 році [334] та конференцій, присвячених національним меншинам, у тому числі – польській [270]. Варто у контексті дослідження назвати двотомник «Поляки на Півдні України», що містить матеріали про постаті поляків, пов'язані з Україною, діяльність польських лікарів і науковців, польських організацій в Одесі в кінці XIX – на поч. XX ст. та інші матеріали [330; 331] або збірки статей і матеріалів, що стосуються поляків Ніжина [327; 328; 329].

Аналіз праць присвячених польській меншині в Україні був би неповним без інформації про дослідження польських науковців, що стосуються поляків України у контексті розгляду польської закордонної політики авторства А. Мадери [592], В. Врублевського [705], у контексті політики польської держави по відношенню до поляків на Сході авторства Т. Гонсовського [539], В. Шимчук [677]. Польські дослідники присвятили свої статті політиці Польщі відносно діаспори у світлі звітів Товариства «Спільнота польська» [515], політиці польської держави стосовно поляків на Сході у 2005-2007 рр. [530], розглядали потреби польської меншини у контексті культурної дипломатії Польщі на Сході [698], специфіку консульської опіки над польською діаспорою [716]. У полі зору польських дослідників опинилася політика щодо польської

діаспори і Польської Народної Республіки, польської еміграції [550; 692], роль Товариства «Полонія» у здійсненні політики ПНР відносно польської еміграції на Заході [584]. Автор також проаналізував матеріали конференцій і збірок присвячених політиці РП на Сході, у тому числі щодо польської діаспори [612; 625].

Наступну групу проаналізованих наукових джерел становлять праці, присвячені іншим окремим меншинам. До цієї групи відносяться монографії К. Балабанова і С. Пахоменко [32], Н. Терентьєвої і К. Балабанова [444; 445] про грецьку спільноту України, дослідження про чеську [154] і угорську [491] національні меншини. Було враховано наукові джерела, що аналізують права національних меншин [194; 264] і їх реалізацію [9; 233], правовий статус національних меншин [39; 285; 400], механізми захисту прав національних меншин [253], захист прав національних меншин в законодавстві України [451], європейський досвід формування механізму захисту прав національних меншин [19], виборчі права національних меншин [29; 450], українське законодавство у сфері забезпечення прав і свобод національних меншин [313], українське законодавство у сфері етнонаціональних відносин [213], регулювання правового статусу національних меншин у країнах Європи [23], етнічні меншини у політико-правовому полі української держави у 1991-1998 рр. [485].

Інтерес автора викликали також праці, присвячені організаціям національних меншин, зокрема Л. Лойко, яка розглянула не тільки національно-культурні товариства як форму організації та представництва інтересів етнічних громад, а й природу, легітимність і діяльність цих організацій [238; 237]). Різноманітні аспекти функціонування громадських організацій національних меншин досліджували також В. Євтух [148], О. Рафальський [350], А. Свистунов [407], О. Фельдман [466], М. Багмет і Л. Ляпіна [30]. Організації

окремих етнічних спільнот стали предметом уваги Н. Ішуніної [175], Ю. Пряхіна [345], В. Христенко [474] і С. Мітряєва [257].

Аналізу було піддано також праці, присвячені консультативно-дорадчим органам, які є перехідною ланкою між інститутами громадянського суспільства і державою. Громадські ради в Україні розглядають одеські вчені, які аналізують їх як механізм participatory democracy (Р. Кобець) [193], пишуть про проблеми і перспективи рад у системі соціального управління України (А. Крупник) [217]. Роль громадських рад у процесі діалогу влади і суспільства представлено в окремій монографії [72], ради розглядаються також у контексті співпраці влади і бізнесу [205], впровадження гендерної рівності [503], етнополітики [64; 451].

Важливе значення для реалізації інтересів польської громади в Україні мають польсько-українські відносини, тому було проаналізовано відповідні праці українських і польських вчених. Український дослідник Б. Гудь писав про польсько-українські конфлікти XIX - першої половини XX століть [100]; українсько-польські відносини у період II Світової війни аналізували польські вчені Р. Торецький [680], Ч. Партач [613], Ч. Партач і К. Лада [614], українські науковці І. Ілюшин [171], Ю. Сливка [417]. І. Цепенда досліджував українсько-польські відносини 40-50-х років XX століття [479], О. Бабак присвятила ґрунтовну розвідку політичним відносинам України та Польщі у 1980-2005 рр. [28], В. Глібов і О. Горун представили українсько-польські стосунки в пострадянський період [90]. Польські автори В. Гіль і Н. Гіль аналізували відносини між нашими державами у 1989-1993 рр. [543], цьому періоду також присвячена частина монографії Й. Стшельчик [673]; міждержавні українсько-польські стосунки кінця XX- поч. XXI ст. розглядав український дослідник В. Моцок [262], В. Гевко писав про особливості розвитку двосторонніх

відносин у 1991-2004 рр. [87], їх останньому періоду присвячена розвідка І. Лучаківської [591].

Окремі праці стосувалися правового регулювання українсько-польських відносин [291], українсько-польського стратегічного партнерства [83], українсько-польської співпраці у контексті єврорегіонів [568], співпраці навчальних закладів в Україні і Польщі [516], українсько-польської співпраці у європейському контексті [164], ролі громадських зв'язків в українсько-польських міждержавних взаєминах [176].

У контексті дисертаційного дослідження наступний великий блок становлять праці, в яких розкривається зміст категорій «інтерес», «механізм» і інших категорій і понять, пов'язаних з ними. Якщо говорити про роботи, що стосуються феномену інтересів, то до даної проблематики зверталися в історії політичної думки Платон у «Діалогах» [316], Цицерон, Н. Макіавеллі, Спіноза [425], Т. Гоббс, Дж. Локк, французькі просвітники Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, П. Гольбах [93], К. Гельвецій, представники політичної думки Англії А. Сміт [418] і І. Бентам, представники німецької політико-правової думки І. Кант [182], Г. Гегель [88] і Л. Фейєрбах. Важливе місце категорія «інтерес» займала у працях К. Маркса і Ф. Енгельса. У ХІХ ст. категорію «інтерес» використовували у своїх працях також такі мислителі, як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, Р. Ієрінг, Г. Ратценхофер, Г. Спенсер.

Про інтереси писали американські представники теорій групової політики, починаючи з Дж. Медісона [463] у ХVІІІ ст. На початку ХХ ст. інтереси аналізував засновник теорії груп інтересів А. Бентлі [513], пізніше його ідеї розвивали, і, відповідно, розглядали інтереси у контексті теорій групової політики американці Х. Ерман [535], Д. Трумен [681] і Р. Солсбері [645]. У 20-х рр. ХХ ст. один із представників американського неореалізму Р. Перрі розглядав інтереси у контексті теорії цінностей, до інтересів звертався інший науковець

довоєнного періоду Р. Макайвер, категорію використовували у своїх дослідженнях такі американські політологи, соціологи і економісти як Р. Патнем [442], П. Бурдьє [517], М. Фрідман [470] і Р. Коуз [523].

У західній соціології модерну і постмодерну у ХХ ст. про категорію «інтерес» писали представники прагматико-утилітаристського (Дж. Хоманс, П. Блау, Дж. Коулмен), екзистенціального (М. Мерло-Понті, П. Бергер, Т. Лукман), статусно-інституціонального (Т. Парсонс, Р. Мертон), конфліктологічного (Р. Дарендорф [104; 105], Л. Козер, Н. Пуланзас), релятивістсько-символічного (Дж. Мід) підходів.

Аналізуючи роботи, присвячені інтересам в історії вітчизняної (російської і української радянської) суспільно-політичної думки, варто відзначити, що до даної категорії зверталися представники російського лібералізму (П. Новгородцев, Б. Чичерін, П. Струве), християнського утопізму (В. Соловйов, М. Бердяєв), анархізму (М. Бакунін, П. Кропоткін), Г. Плеханов і В. Ленін. У Радянському Союзі увага до інтересу зростає з кінця 50-х років ХХ століття, до відомих дослідників даної категорії в радянському суспільствознавстві відносять Г. Гака [84], М. Заозерова [159], А. Здравомислова [163], Г. Глезермана [89], В. Лавриненка, Р. Белоусова [35], В. Морозова [260], В. Трипольського, А. Ханіпова, Н. Гніліцького, В. Бернацького [36; 37], А. Тарасенка [439], А. Айзиковича, В. Сіренка, В. Степаняна [429].

Інтереси розглядали також українські науковці: О. Коляса присвятив дисертаційне дослідження політичному інтересу як способу раціоналізації суспільних відносин [201], Л. Радченко розглянула об'єктивно-суб'єктивну детермінацію і механізми реалізації політичних інтересів [349], В. Дубінін дослідив роль інтересів народу в становленні політичної системи [127], А. Волинський звертався до категорії «політичний інтерес» в процесі аналізу політичного процесу [76], розробляв тематику ідеологічної структуризації суспільно-політичних

інтересів [75], Г. Потеряйко в контексті особливостей політичної суб'єктивізації національних меншин в Україні розглянув інституціоналізацію інтересів [338], І. Поліщук писав про політичні інтереси громадян у контексті виборчого процесу [324]. Важливе значення у контексті досліджуваної проблематики мають роботи М. Дмитренка, присвячені ідеології [121; 122], монографія В. Корнієнка про політичний ідеал [208].

Представники правових наук аналізували можливості артикуляції інтересів, які надає виборча система України [47], правове забезпечення публічних і приватних інтересів [68], співвідношення законних інтересів і прав. Відмінності законного інтересу і суб'єктивного права, законного інтересу і юридичного обов'язку розглядала О. Скакун [415, с. 397-401]. Інший український дослідник, І. Андрушко здійснила аналіз основних наукових підходів щодо розуміння змісту категорії «інтерес», провела розмежування між категоріями «інтерес» і «потреба», «благо», «мета» та «суб'єктивне право» у конституційному праві [13]. Важливе значення в контексті досліджуваної проблематики мають роботи С. Денисюк, що стосуються політичної комунікації, політико-культурного простору [112; 113], монографія Т. Андрущенко, що розглядає проблематику ціннісного дискурсу [15].

Українські філософи описували підприємницькі інтереси (В. Зубов [169]), Н. Коноваленко аналізувала потреби й інтереси громадянина України у державотворчих процесах [206], В. Муляр розглядав інтереси у контексті самореалізації особистості [263]. Економісти розглядали економічні інтереси (Д. Щербина [496]); соціологи зверталися до дослідження інтересів у контексті організації і самоорганізації соціуму (М. Туленкові [456]), М. Шульга писав про феноменологію соціально-групових інтересів [495].

Інтерес виступає базовою категорією у монографії В. Сіренка «Інтереси і влада» [414], історії становлення даної категорії у протосоціологічній і соціологічній думці присвячена окрема праця Д. Александрова [5]. Категорії «соціальний інтерес» і «політичний інтерес» опрацьовувалися такими вченими, як С. Рябов і О. Трипольський [320, с. 238-239, 519-520], про структурні і етапні аспекти політичних інтересів в умовах демократичної трансформації пише молдовський вчений В. Сака [405]. Вищу освіту в системі суспільних інтересів аналізувала Л. Антошкіна [24].

Звичайно, перелік праць, що використовують дану категорію, далеко не обмежується вище перерахованими – навпаки, на думку О. Вінник, важко знайти наукову роботу з суспільних наук, в якій тією чи іншою мірою не згадувалася би вказана категорія [68, с. 27].

Інтересів стосуються також праці, присвячені теоріям групової політики, представництву інтересів громадян через групову політику: О. Семченко дослідила ціннісний аспект груп політичних інтересів в Україні [411], Ю. Сабанадзе розглянув у своїй монографії групи інтересів в умовах перехідного суспільства [402], О. Ліснічук сконцентрував увагу на групах інтересів у багатоскладовому українському суспільстві [234], Я. Боренько присвятила дисертаційне дослідження групам інтересів у сучасній теорії політики [53], В. Биковець здійснив типологізацію груп інтересів у політиці [40], О. Демченко зосередила увагу на групах інтересів у засобах масової інформації [110], Т. Балута розглянула групи інтересів у політичному процесі України [34], про діяльність груп інтересів писав Д. Виговський [65], політичний плюралізм досліджувала М. Остапенко [299]. У цьому контексті варто звернути увагу на окремі розвідки або частини робіт, в яких розглядається історія становлення теорій групової політики у

вітчизняній і західній суспільно-політичній думці [31; 40; 41; 234; 296, с. 413-447].

В контексті досліджуваної проблематики важливе значення мають праці, що стосуються теорій громадянського суспільства, теорій третього сектору і неурядових організацій, зокрема класичні вже теорії таких науковців, як Роберт Д. Патнам [306; 442], Роберт Даль [102], Дж. Кін [188; 191]. Вказаній проблематиці присвячені розвідки таких зарубіжних вчених як О. Енкарнасьйон [131], Д. Сміт [419], Н. Розенблюм [359], Ш. Авіньєрі [1], Р. Глінський [544], хоча перелік праць закордонних дослідників цим не обмежується.

У вітчизняній науковій думці огляд філософських концепцій громадянського суспільства здійснив А. Карась [183], про розвиток уявлень про формування ідеалу громадянського суспільства писала А. Колодій [195]. Вона також розглядала теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні у контексті становлення громадянського суспільства [196; 198]. І. Воронов присвятив монографію його еволюції і перспективам [79]. Моделі громадянського суспільства у контексті розвитку світової державно-управлінської науки розглядав В. Нікітін [282]. Він також звертався до проблематики співвідношення держави і суспільства в українській громадсько-політичній та історичній традиції [281], аналізував участь держави у розбудові організацій громадянського суспільства в Україні [284], ресурсний потенціал його розвитку в нашій державі [283]. Важливими у цьому контексті є дослідження М. Рябчука [401], праці таких вітчизняних науковців, як М. Бойчук [49], Я. Боренько [52], Г. Зеленько [165; 167], Ю. Корольчук [209], О. Щурко [497], О. Шевченко [490]. Проблематиці громадянського суспільства присвячені збірки наукових праць, видані в Україні [162] і у Польщі [647], не згадуючи вже про

навчальну літературу [296, с. 448-488; 321, с. 106-111], монографії [99; 114] і розділи у монографіях [460, с. 614-681].

Громадські організації як елементи громадянського суспільства аналізував М. Хилько [472], участь профспілок у громадянському суспільстві розглядав В. Цвих [477], про жіночі об'єднання України писала О. Ярош [503]. Увагу проблематиці громадських об'єднань приділяли закордонні дослідники, зокрема М. Хадсон [553], Є. Бартковський [508], П. Глінський [544; 545], П. Хібнер [552], Е. Лесь і С. Наленч [585], П. Марциняк [595], К. Селява-Кольбовська [653], З. Возняк [704], Я. Вигнанський [707].

Тим не менше тематика польських громадських організацій відсутня в працях дослідників, що займаються питаннями розвитку українського третього сектору. Одним з небагатьох досліджень з вказаної проблематики є стаття А. Дубентон [126], в якій автор вказав на специфіку та особливості діяльності організацій національних меншин в Україні.

Було проаналізовано наукові розвідки, присвячені категорії «потреба», зокрема роботи з психології особистості [232], філософії [37; 163; 206; 264; 414], соціології [5], політології [76; 201; 349], правових наук [68], економіки [169; 496], маркетингу [55], менеджменту [199; 228; 416], державного управління [157]. Звичайно, даний перелік не може обійтися без звернення до класичної праці А. Маслоу [248], а також популярної у радянські часи праці В. Левіна [230].

Аналіз наукових праць, що стосуються категорії «механізм» засвідчив, що вона широко використовується українськими політологами, зокрема С. Прутько пише про механізми політико-правового забезпечення екобезпечного розвитку [344], О. Іщенко у ряді праць розглядає політичні механізми регулювання владних відносин [177; 178; 179], Н. Ржевська використовує категорію для пояснення формування

і реалізації державної політики у сфері національної безпеки [355], І. Кушніренко – для опису реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин в Україні [225], Г. Зеленко – для пояснення інституціоналізації громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах [166], О. Семченко – впливу груп інтересів на державну політику, просування інтересів, формування груп інтересів, лобіювання [411], С. Кузнецова – політичного лідерства [221], Г. Потеряйко – реалізації політичних інтересів національних меншин в Україні [338] чи М. Паламарчук – народовладдя [302]. Категорію «механізм» використовували у своїй праці також українські політологи В. Зуєва [170], С. Денисюк [112], В. Явір [501], Л. Чекаленко [480], О. Найман [266]. Д. Позняк розглянув рефлексивні механізми свідомості виборців як суб'єктів політичної взаємодії [318]; проблематика механізмів представлена також у навчальній літературі [80].

Дану категорію використовували представники правових наук: проблема правових механізмів стала актуальною з 60-х років ХХ ст. – вперше механізм впливу права на суспільні відносини в радянській науці дослідив М. Александров [6; 7], про державні механізми у 60-і роки писав С. Алексєєв [8], у 70-і роки – В. Резвих [354] і М. Орзіх [295]. Категорію активно використовували і в українській науці, зокрема О. Джафарова – для опису адміністративно-правового регулювання правоохоронної [118] чи О. Єщук – охоронної [151] діяльності, В. Жукевич – для аналізу взаємодії явних і неявних принципів права [155], В. Денисенко – для з'ясування вирішення колізій правових актів [111], В. Книш – при розгляді дії принципів земельного права [192], К. Волинка – для аналізу проблеми забезпечення прав і свобод особи [73], І. Снігур – при розгляді проблеми реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади [420]. О. Угровецький звертався до категорії у контексті дослідження організаційно-правових засад

охоронної діяльності [457], а В. Галуцько – у контексті адміністративно-правової охорони права власності [86].

Багато місця механізмам приділяє О. Скакун, яка розглядає систему і механізм правового виховання [412], механізм правового регулювання [250], його елементи і призначення [130], стадії [426], а також соціально-правовий механізм забезпечення прав людини [422]. Категорії «механізм» присвячено увагу також у посібнику авторства А. М. Колодій і А. Ю. Олійник [197].

До даної категорії зверталися економісти, зокрема Н. Мікула використала її для аналізу міжтериторіального та транскордонного співробітництва [254], В.М. Кузнецова і А. С. Кузнецов – для опису взаємодії держави та ринку в умовах різноманітних моделей інноваційного розвитку економіки [220], Л. Кузнецова – для розгляду самофінансування інвестицій господарюючих суб'єктів [219], Ю. Буренко – для аналізу стратегічного управління підприємством в умовах кризових ситуацій [58], А. Чухно – для пояснення функціонування і розвитку економіки [484, с. 456-467]. С. Писаренко за допомогою категорії аналізував формування та реалізацію спільної регіональної політики Європейського Союзу [314], а О. Комяков – державне регулювання перехідної економіки [202].

Категорію «механізм» використовували у своїх працях філософи, зокрема С. Сухачов аналізував за її допомогою трудові відносини [436], В. Муляр – самореалізацію особистості [263], Л. Спинка – легітимацію політичних інститутів [424], В. Бех – соціальний організм країни [38], Г. Нестеренко – самовідтворення української політичної нації [277], В. Андрущенко і М. Михальченко – функціонування та розвиток соціуму [14, с. 244-267].

Механізми широко використовувалися представниками наук з державного управління, зокрема до них зверталися: Т. Чеканова у

контексті опису адміністративних і політичних механізмів у системі управління охороною здоров'я [481], Н. Сапа – у контексті розгляду державно-приватного партнерства [406]. О. Зайцева розглядала правові механізми впливу громадян на місцеву владу [158], О. Савоста досліджував механізми державного управління розвитком курортів [403]. Категорію використав О. Боклаг для опису регулювання земельних відносин [50], М. Погрібняк аналізував державне регулювання господарської діяльності [317], О. Кіктенко – державне регулювання фондового ринку [190], а О. Андрєєва – державне регулювання ринку страхових послуг [12]. С. Федчишин розглядав механізми управління закордонними справами України [464]. В. Галацан – механізми управління охороною здоров'я [85], В. Чорномаз – державного управління системою первинної медико-санітарної допомоги [483], В. Якубенко – державного управління природними монополіями [502]. Врешті, Г. Аксьонова аналізувала механізми охорони навколишнього середовища [3], І. Попова – механізми реалізації державної етнонаціональної [335], Р. Сторожук – молодіжної [431], а І. Лазар – гендерної політики [226]. Категорія використовується у навчальній [117; 120; 279] і довідковій [116] літературі з державного управління. У межах наук з державного управління потрібно зазначити наявність окремих робіт методологічного характеру, – так Н. Нижник, Г. Леліков, С. Мосов розглядають співвідношення категорій «процес» і «механізм» [278].

До категорії «механізм» часто зверталися соціологи: О. Куценко використав її для опису досягнення суспільної згоди [224], А. Арсеєнко розглядав механізм в контексті регулювання трудових відносин [25], В. Пилипенко – соціального регулювання трудової поведінки [309], М. Туленков – організаційної взаємодії в соціальному управлінні [456], В. Гуляєв – попередження і вирішення соціально-трудова конфліктів

[101], К. Шалаєва – формування стилів життя [486]. Категорія соціального механізму детально розглядалася у працях відомої російської дослідниці Т. Заславської, яка вважає її одним із базових елементів методології ряду соціологічних шкіл в Росії та Україні [160; 498].

Врешті, потрібно звернути увагу на праці, присвячені правам і свободам, що здійснюють їх класифікацію за сферами суспільного життя чи на основі так званого потребового підходу. До них належать роботи Ю. Фролова про економічні права та свободи людини і громадянина в Україні [471], А. Пазенок про соціальні права та свободи людини і громадянина [301], О. Пушкіної про конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні [347]; А. Колодія і А. Олійника про права людини і громадянина в Україні [197] чи права людини і громадянина авторства П. Рабіновича і М. Хавронюка [348].

Автор також проаналізував праці, в яких використовується поняття «забезпечення». Проблематика забезпечення була предметом уваги представників правових наук, які розглядали права людини (О. Скакун [415, с. 77-78; 422]), механізми забезпечення прав і свобод особи (К. Волинка [73], К. Волинка і О. Бабкіна [74]), права та законні інтереси громадян [443], реалізацію прав і свобод громадян (І. Снігур [420]), забезпечення інтересів (В. Сіренко [414, с. 83, 92-95] і В. Новохацький [287]).

Аналіз наукових праць, присвячених дослідженню польської національної меншини в Україні, національним меншинам взагалі і окремим етнонаціональним групам, правам національних меншин, літератури, що стосується категорій «інтерес», «потреба», «механізм» засвідчив, що багато робіт стосуються не однієї, а декількох проблем одночасно. Наприклад майже всі праці, присвячені інтересам або які використовують дану категорію для опису явищ суспільного життя,

одночасно розглядають потреби, цінності, а подекуди – й ідеологію, механізми реалізації інтересів. Тому роботи, що стосуються декількох проблем одночасно, згадуються автором здебільшого у контексті однієї проблеми.

Аналіз літератури дотичної до проблематики інтересів польської меншини в сучасній Україні дозволив виокремити також іншу її групу, власне джерел. Це офіційні документи Ради Європи (наприклад, витяг з підсумкового звіту робочої групи Ради Європи «Огляд проблем дискримінації та нерівності в Україні» [146]), матеріали органів державної влади і місцевого самоврядування України: про стан і розвиток українсько-польської співпраці [174; 336; 428], про пріоритети та стратегію реалізації державної політики у сфері міжнародних відносин України [340], про сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства в Україні [315], про забезпечення прав та задоволення потреб національних меншин в Україні [156], інформацію Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [427; 461], періодичні доповіді України про виконання Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин [125; 308], матеріали парламентських слухань [135].

Було проаналізовано офіційні документи органів державної влади Польщі: звіти про реалізацію політики відносно польської діаспори [622; 629], урядові програми співпраці з полонією і поляками за кордоном [643; 644], плани співпраці з полонією і поляками за кордоном МЗС Польщі [617; 618], інформацію Сенату РП про реалізацію політики стосовно польської діаспори у світі [570; 649; 650; 651; 652; 687], виступи депутатів Сейму РП [708], звіти засідань Полонійної консультативної ради при Співкеріві Сенату РП [626; 662; 663; 714], відповідні матеріали МЗС Польщі [587].

Автор також здійснив аналіз виступів лідерів польської громади на з'їздах, конгресах, засіданнях організацій [529; 555; 567; 664; 684; 690; 701], на зустрічах в Україні та Польщі [646; 657; 658; 674; 676], інтерв'ю в ЗМІ України та Польщі [514; 605; 683; 695].

Іншим джерелом інформації стали матеріали переписів населення України [153; 269; 342; 360], соціологічних досліджень [10; 147], моніторингу українського суспільства 1992-2000 рр. [459], опитування громадської думки у Польщі у 2010 році на тему українсько-польських відносин [688]), дані недержавних аналітичних центрів, зокрема аналітичні опрацювання Фонду «Європа ХХІ» [259; 454]. Було також проаналізовано матеріали про стан та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні станом на 2002 рік [207], оцінку українського законодавства у сфері третього сектору [54], матеріали з етнополітики Українського незалежного центру політичних досліджень [4; 449; 462], зокрема вісники етнополітики, що протягом декількох років опрацьовував центр [69; 70], громадські звіти з виконання Україною Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [290].

Наступну групу джерел, проаналізованих автором, становлять інформаційно-аналітичні видання. Серед друкованих довідників, присвячених польським громадським організаціям, потрібно виокремити «Поляки в Україні сьогодні» В. Осадчого, що містить інформацію про польські організації України станом на 1999 рік. Довідник опрацьовувався шляхом анкетування голів організацій, тому йому властиві певні похибки, притаманні цьому дослідницькому методу. Крім цього, вказане видання містить дані про організації Федерації польських організацій України і не охоплює незалежних товариств організацій і численних осередків першої польської організації в Україні – Спілки поляків України [607].

У другій частині довідника, виданій у 2003 році, вміщено перелік організацій, що входять у СПУ, окремо наведено перелік відділів Товариства польських вчених України, осередків Спілки польських вчителів, наведено дані про Міжнародне товариство польських підприємців [608].

Польським організаціям Житомирщини присвячено довідникове видання «Полонія Житомирщини», підготовлене до друку у 2003 році, куди увійшли найбільш активні полонійні осередки Житомирщини [325]. Значно поширене інформаційно-аналітичне видання «Полонія Житомирщини», куди увійшла інформація не тільки про громадські організації, але й про інші суб'єкти, що ведуть діяльність на користь польської громади області (римо-католицькі парафії, художні колективи, бібліотеки з польськими книжками, фестивалі, конкурси і конференції і т. п.), було видано у 2007 році [326].

Автором також було використано «Довідник громадських організацій України», виданий ресурсним центром розвитку громадських організацій «ГУРТ» у 1997 році [123], Довідник національно-культурних товариств та земляцтв Києва, виданий у 2002 році [187], «Довідник неурядових організацій та установ – учасників українсько-польської співпраці» [124].

Було проаналізовано друковані довідники про інститути Київсько-житомирської дієцезії (парафії, семінарії, монастирі, чернечі згромадження, католицькі ЗМІ, місію «Карітас-спес», будинки опіки, табори відпочинку), зокрема виданий у 2004 році «Інформатор про адміністративний і особовий стан на 1 жовтня 2004 р.» [186], а також надрукований в 1995 р. довідник «Схеми Житомирської (римо-католицької) дієцезії» [437].

Автор врахував також «Робочий список польських газет, що видавалися на Сході в період 1989-2000», виданий у 2000 році Фондом

«Допомога полякам на сході» [619], що містить інформацію про польську пресу в Україні, а також довідники, що стосуються польських культурних подій в Україні, зокрема програми фестивалів польської культури [343; 689].

Наступний масив проаналізованих джерел становлять спогади, праці публіцистичного і науково-популярного характеру. Спогади учасників польського національного руху в Україні (наприклад, самого С. Шалацького і спогади про нього), документи, інформацію про заснування і початковий період діяльності польських культурно-освітніх товариств в Україні вміщено у збірці «Як важко бути поляком» [487].

Важливу інформацію про історію і сьогодення поляків на Житомирщині, про відродження польського життя в області несуть спогади першого голови Житомирського обласного відділення Польського культурно-освітнього товариства В. Грабовського [95; 96], інформацію про початки польського руху в Україні, про створення і діяльність Товариства польської культури львівської землі містять спогади Л. Мазепи [596; 597; 598; 599; 600; 601; 602]; було також використано спогади першого голови Спілки поляків Білорусі Т. Гавіна, який наводить багато важливих фактів про початки польського руху в СРСР [540; 541]. Автор проаналізував також спогади поляків, що колись жили у СРСР, зокрема М. Лозінського [589] і Ф. Ясінського [558], інші матеріали подібного плану [621].

У полі зору автора опинилися також монографічні роботи публіцистичного характеру, а саме опрацювання А. Павловського і В. Павловського «Пам'ять жива» [300], видання, присвячене першому голові польської громадської організації Житомирщини В. Грабовському [93]. Інформацію про початок інституціоналізації польського руху у СРСР, зміни у радянсько-польських відносинах

містить видана у 1990 році збірка «Польский диалог. События в Польше глазами польских, советских, американских, английских, западнонемецких и французских журналистов» [56]. У свою чергу, ситуацію у польському русі в Україні представив у публіцистичній праці, виданій у 2007 році, київський публіцист Е. Голибард [547].

Врешті, потрібно згадати про збірку нарисів генерального консула Республіки Польща в Україні в 1996-1999 рр. Є. Яблонського, в якій автор використав розповіді учасників польського руху, а також документи Генерального Консульства РП у Києві і Міністерства закордонних справ Польщі [557].

Серед масиву праць публіцистичного і науково-популярного характеру варто виокремити науково-популярні видання, що стосуються історії і сьогодення поляків в Україні, окремих територій, де проживали поляки, окремих населених пунктів з польським населенням – це роботи О. Кондратюка [204], О. Кондратюка і С. Кур'яти [203], В. Ксюковського і В. Денисевича [218; 572] про окремі польські поселення Житомирщини чи окремі райони Житомирщини, довідково-інформаційне видання «Польські поселення Житомирщини» [333].

Автор також проаналізував науково-популярні, публіцистичні видання і спогади про Римо-Католицьку Церкву, зокрема спогади єпископа Т. Скальського про ситуацію у католицькому костьолі у СРСР перед II Світовою війною [654], спогади про ксьондза С. Щипту, який працював у Житомирі після війни [610], інтерв'ю польського журналіста К. Реніка, які він провів у 1990-1991 рр. із 32 священниками різних визнань, що працювали в СРСР [630], дані про ситуацію католицької церкви у СРСР періоду «розвинутого соціалізму» і на початку «перебудови», які навів у своїй праці польський публіцист А. Хлебович [549].

Було також враховано праці, що висвітлюють ситуацію костюлу в Україні, зокрема А. Хлебовича про релігійну ситуацію в Україні у 2009 році [548], Я. Палиги про згромадження палотинів в Україні станом на 2005 рік [609], збірку нарисів польського журналіста М. Копровського, який висвітлив релігійну ситуацію у Рівному, Костополі, Рокитному, Сарнах, Корці, Острозі, Славуті, Шепетівці, Дубні, Здолбунові, хоча торкався і питань польського суспільного життя [563]. Врешті, було використано інтерв'ю з ієрархами Римо-Католицької Церкви в Україні, наприклад, з єпископом ординарієм Київсько-Житомирської дієцезії Я. Пурвінським [628].

Різноманітні відомості про польську громаду, її релігійне, наукове і культурне життя, потреби і проблеми містять статті у друкованих ЗМІ польської громади в Україні, які теж було використано автором. Було проаналізовано такі джерела як «Бердичівська мозаїка», «Бюлетень Федерації польських організацій в Україні» (Львів) (з 2008 р. – «Наші дороги»), газети «Від Вісли до Ворскли» (Полтава), «Волення з Волині» (Острог), «Волинська газета» (Луцьк, інформаційний додаток до «Волинської газети» польською і українською мовами), «Волинський монітор» (Луцьк), «Галицький кур'єр» (Івано-Франківськ), «Голос Поділля» (Городок Хмельницької області, заснованої як «Ярмолинецький об'єктив»), «Голос учителя» (Дрогобич), «Газета польська» (Житомир), газета «Джерело» (Маріуполь), «Дзеннік кійовські» (Київ), газета «Замкова гора» (видавалася у Житомирі у 1989-1991 рр., з 1991 до 2004 року виходила нерегулярно), «Львівська газета» (Львів), «Криниця» (Київ), «Котвиця» (Миколаїв), «Наша родина» (Хмельницький, польський додаток до газети «Час» польською і українською мовою), газета «Орлине плем'я» (Прилуки), «Полонія Буковини» (Чернівці), «Полонія Харкова», «Польська газета Буковини» (Чернівці), «Поляки Донбасу» (Донецьк), «Радість віри» (Дрогобич),

«Слово польське» (Житомир, у 1996-1997 рр. було видано три номери газети), «Слово польське» (Вінниця), «Станіславівський кур'єр» (Івано-Франківськ), «Спільна спадщина» (Кременець), «Харцер Кресів» (Львів).

Про польську громаду України писали також ЗМІ Польщі, зокрема, кварталники «Полонійний форум» (Люблін), «Наша Рота» (Люблін), «Бюлетень товариства «Спільнота польська» (Варшава). Цінним джерелом інформації також є ЗМІ, що стосуються всіх національних меншин, до їх числа потрібно віднести газету «Форум націй» Конгресу національних громад України (Київ).

Аналіз веб-сторінок як джерела інформації про польську громаду України, дозволяє ствердити, що серед перших потрібно назвати портал Товариства «Спільнота польська». Банк польських організацій з усього світу, що нараховує 6 тис. записів (у тому числі 635 по Україні), містить дані молодіжних, суспільних, культурних, творчих, католицьких, медичних, спортивних, студентських, наукових, освітніх організацій, спілок ветеранів. Основним недоліком сторінки, притаманним також багатьом іншим інтернет-ресурсам, є наявність неактуалізованої і неперевіреної інформації (основна частина інформації про організації подається станом до 2003 року).

Більш вивірені і ретельні дані про суб'єкти польського життя в Україні (польські громадські організації, ЗМІ) вміщує веб-сторінка Фонду «Допомога полякам на Сході». Портал «Полонія світу», ініціатива З. Костецького, голови Польського медичного товариства в Німеччині, наводить відносно України дані всіх організацій і установ, що мають причетність до української полонії – не тільки організацій, товариств чи польських інститутів, але й польського бізнесу, консульств, посольств і т. п., навіть містить альбом фотографій польських діячів України. Недоліком (цілком зрозумілим через віддаленість автора і

об'єм вміщених даних) є наявність неперевіреної інформації, хоча вказано дати актуалізації записів. Відомо у Польщі загальнопольська база даних польських громадських організацій, що має каталог польських організацій за кордоном, вміщує дані лише чотирьох польських громадських організацій Житомирщини.

Якщо говорити про українські інтернет-ресурси, то вони мають перевагу в ретельності подавання інформації. Важливим джерелом інформації є веб-сторінки польських дипломатичних установ в Україні, насамперед, консульств. Наприклад, веб-сторінка Генерального Консульства Республіки Польща в Луцьку містить адресні дані польських організацій Луцького консульського округу, польських художніх колективів, інформує про діяльність консульства з підтримки польської спільноти, що проживає у межах дії консульської установи.

Багато інформації про життя польської громади областей, що належать до Вінницького консульського округу (Житомирська, Хмельницька і Вінницька області, а з 2013 року – ще й Чернівецька область) містить вінницький портал <http://wizyt.net>. У процесі підготовки роботи проаналізовано також інтернет-ресурси польських громадських організацій в Україні, зокрема сторінку загальноукраїнської Федерації польських організацій в Україні, польських організацій у Бердянську, Миколаєві, на Житомирщині (наприклад, веб-сторінку Польського наукового товариства у Житомирі, Польського культурно-освітнього товариства у Новограді Волинському, Товариства польської шляхти у Житомирі) і ще багатьох польських національно-культурних товариств України. Було також враховано інформацію з веб-сторінки Католицької Церкви в Україні, яка містить список парафій за деканатами і опис деяких парафій (Монастиря Босих Кармелітів з Бердичева чи Кафедрального собору у Житомирі), наводить персональні дані ієрархів РКЦ в Україні.

Було також використано поточні архіви державних установ і громадських організацій Житомирської області, зокрема архів Житомирського обласного відділення Спілки поляків в Україні, поточний архів Управління у справах національностей, міграцій та релігії Житомирської обласної державної адміністрації, (наприклад, Інформаційний звіт про стан та тенденції розвитку релігійної ситуації, державно-церковних відносин на Житомирщині у 2008 році [173]), дані Управління за період 12.01.1999-18.01.1999 рр. про римо-католицькі парафії області і священників, які в них працювали, протоколи засідань правління і зборів Координаційної ради польських організацій Житомирщини, архів Польського наукового товариства у Житомирі.

Автор врахував у праці також дані з буклетів польських громадських організацій України – Коростенської спілки поляків в Україні, Бердичівського польського товариства сприяння підприємництву, Спілки шанувальників польської культури «Полонія» у Полтаві, Польського культурно-освітнього товариства у Бердянську, Харківського товариства польської культури, Товариства польської культури на Волині імені Тадеуша Костюшки та інші джерела [475].

Таким чином, аналіз джерельної бази, що стосується проблематики суспільних інтересів виявив, що її можна поділити на дві частини. До першої належать наукові опрацювання, що у свою чергу поділяються на два блоки: праці, що стосуються етнонаціональної політики, національних меншин і комплексу проблем пов'язаних з ними та дослідження, що розкривають зміст базових для даного дослідження категорій і понять, таких як «інтерес», «потреба», «механізм», «забезпечення» та інших. До другої групи джерел належать власне джерела, на основі аналізу яких виявлено суспільні інтереси польської громади і розкрито особливості функціонування механізмів їх реалізації – документи органів державної влади України та Польщі, виступи

лідерів польської громади України, матеріали переписів населення, соціологічних опитувань, спогадів, інших праць науково-популярного і публіцистичного характеру та інші матеріали.

1.2. Наукові підстави і понятійно-категоріальне підґрунтя осмислення досліджуваної проблеми.

Дослідження суспільних інтересів польської національної меншини у сучасній Україні вимагає визначення категорії «інтерес», насамперед, її характеру, категорії «потреба», встановлення співвідношення інтересів і потреб. У даному підрозділі потрібно також окреслити зміст суспільних інтересів, що детермінує відповідно потребу окреслення поняття «суспільне». Вирішення комплексу даних завдань дозволить встановити співвідношення між інтересами і цінностями, інтересами і ідеологією, відповісти на питання про доцільність включення ідеології і цінностей до проблематики суспільних інтересів української колонії.

Розкриття даної проблематики було би неповним без опису механізмів реалізації суспільних інтересів, що вимагає звернення до самої категорії «механізм», з'ясування її змістовного навантаження, встановлення співвідношення між такими категоріями і поняттями як «механізм» та «інститут», «механізми» і «зв'язки», «механізми» і «методи».

Врешті, опис реалізації інтересів польської національної меншини в сучасній Україні вимагає звернення до таких категорій і понять, як «забезпечення», окреслення стадій або етапів руху інтересів, розкриття змісту визначень «польська національна меншина», «сучасна Україна», окреслення етапів розвитку польської етнічної групи в сучасній українській державі.

Аналіз категорії «інтерес» засвідчив, що вона використовується в українській політології з моменту її виникнення на початку 90-х років ХХ ст. Вітчизняна політологія базувалася на західноєвропейських теоріях, насамперед, на теорії груп інтересів, але українські науковці зверталися також до доробку радянського суспільствознавства, що розвивало марксистське розуміння інтересів. Тому доречно розглянути історію становлення даної категорії у світовій суспільно-політичній думці.

До феномену інтересу звертаються вже мислителі Античності – Демокрит, Арістотель, Платон, які використовували вказане поняття для пояснення обумовлених зовнішніми обставинами устремлінь, трактуючи його як суб'єктивне уявлення про задоволення або благо. На думку Платона, держава виникає внаслідок об'єднання людей, котрі потребують один одного для задоволення різноманітних власних нужд [316, с. 86]; гедоністи ж протиставляли інтерес і спокій душі [5, с. 37-40; 349, с. 12; 496, с. 10]. Цицерон використовував поняття «інтерес» для пояснення людської активності й соціального розвитку [5, с. 32-33; 68, с. 24].

У період Середньовіччя філософська думка звузила змістове навантаження поняття, воно почало позначати фізичну пристрасть, егоїзм, руйнівну силу. Натомість у період Відродження «інтерес» широко використовувався для позначення сил, які мотивують людські дії, хоча саме його визначення не давалося. Так, Н. Макіавеллі говорив про егоїстичні інтереси, інтереси соціальних груп [5, с. 40-42].

У Новий час активно вживаються вже такі похідні поняття як «матеріальний інтерес», «політичний інтерес», «державний інтерес». Мислителі цього періоду за допомогою формування і зміни інтересів пояснюють хід історичних подій. Так, Б. Спіноза окреслював інтерес як діяльність розуму, а джерело інтересу вбачав у потребі самозбереження

людини [425, с. 282]. Натомість Т. Гоббс причиною виникнення інтересу вважав відчуття і досвід суб'єкта, причому визначав соціальні групи як зібрання індивідів, об'єднаних спільним інтересом. Дж. Локк пояснював характер суспільних відносин боротьбою матеріальних інтересів, він також запропонував поняття «громадянський інтерес» [5, с. 43-45].

Французькі просвітники відштовхувались від матеріалістичного розуміння людини як «соціального атома», що притягується або відштовхується від інших відповідним інтересом. Д. Дідро критикував розуміння інтересу як вади, оскільки інтерес притаманний людині як такій. Ж.-Ж. Руссо звертав увагу на інтерес більшості, який виникає внаслідок боротьби багатьох приватних інтересів. Важливий внесок у становлення категорії «інтерес» зробив П. Гольбах, який визначав його як об'єкт, з яким кожна людина пов'язує уявлення про своє щастя [93, с. 311]. З поміж усіх французьких матеріалістів найбільший внесок у теоретичну розробку досліджуваної категорії вніс К. Гельвецій, який виводив інтерес з людської чуттєвості [5, с. 27, 45-47; 349, 13-14].

Представники політичної думки Англії обґрунтовували економічне розуміння інтересу. А. Сміт у концепції «економічної людини» головну роль у мотивації приділив матеріальному інтересу, який полягав у збільшенні прибутків [418, с. 28]. Натомість Дж. Міль пов'язував категорію «інтерес» з категоріями «власність» і «благо», а І. Бентам задоволення приватного інтересу, який бажано отримати «тут і тепер», вбачав у забезпеченні щастя якомога більшої кількості людей [5, с. 28; 349, с. 15-16].

Подальший розвиток категорія «інтерес» отримує у представників німецького Просвітництва. Насамперед, І. Кант вказує на те, що відчуття не можуть бути основою поведінки. Він розуміє інтерес як діяльність розуму у відповідь на збудник, відмежовуючи поняття «необхідність» і «потреба» від інтересу, який має раціональний

характер, вказує на об'єктивний бік походження і природи самого інтересу [182, с. 306].

Г. Гегель показав діалектику категорій, близьких до інтересу: потреби – інтереси – цілі – прагнення – необхідність – свобода. На його думку, дії людей виходять із їхніх потреб, пристрастей, інтересів [88, с. 73]. Кожен індивід, кожен прошарок суспільства, на думку Г. Гегеля, переслідує власні інтереси, потреби і цілі [349, с. 19]. Водночас Л. Фейєрбах у розумінні інтересу повертається до психологізму, розуміючи його як спрямованість пізнавальної уваги суб'єкта [5, с. 49].

К. Маркс і Ф. Енгельс сконцентрували свою увагу на матеріалістичному розумінні інтересу. Категорія «інтерес» використовувалася ними для пояснення мотивів, що обумовлювалися місцем суб'єкта у системі виробничих відносин [5, с. 57]. К. Маркс визначав інтерес як положення, що рефлектує у свідомості й разом із тим свідомість, яка переходить у дію. Інтерес є поєднанням об'єктивного і суб'єктивного: об'єктивним моментом інтересу є положення суб'єкта, а суб'єктивним – ідеальні спонукальні сили: бажання, прагнення, мотиви діяльності [349, с. 19-20].

Розвиток категорії «інтерес» у ХІХ ст. продовжується і набуває нових якостей у працях таких мислителів, як Г. Спенсер, Г. Ратценхофер, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, М. Вебер, Р. Ієрінг. У концепціях цього періоду розуміння категорії розширюється, за її допомогою пояснюються процеси соціального розвитку, структурування, детермінації, ціннісно-нормативної орієнтації [5, с. 67].

Західноєвропейські соціологічні, економічні і правові концепції, в яких використовувалася категорія «інтерес» були відомими в Україні й Росії, але у дореволюційному російському суспільствознавстві, на думку Д. Александрова, розглядали інтерес, насамперед в загальнофілософському, соціально-антропологічному аспектах. До даної

категорії зверталися представники лібералізму (П. Новгородцев, Б. Чичерін, П. Струве), християнського утопізму (В. Соловйов, М. Бердяєв), анархізму (М. Бакунін, П. Кропоткін) [5, с. 106-107]. Г. Плеханов і В. Ленін за допомогою категорії «інтерес» пояснюють взаємозв'язок об'єктивного класового інтересу і суб'єктивної раціональної орієнтації.

Догматизація марксизму, і відповідно – трактування інтересу лише у марксистській інтерпретації відбувається у Радянському Союзі в 30-х роках ХХ ст. Увага радянських науковців до проблеми інтересу зростає з кінця 50-х років ХХ століття, а ґрунтовно дана проблематика починає розроблятися з 60-х років ХХ ст. [349, с. 23]. В цілому увага науковців була сконцентрована на вивченні інтересів трудящих мас, причому ґносеологічне опрацювання категорії було обмежене визнанням пріоритету методології марксизму [5, с. 113; 411, с. 50].

До відомих радянських дослідників категорії «інтерес» відносять Г. Гака, М. Заозерова, А. Здравомислова, Г. Глезермана, В. Лавриненка, Р. Белоусова, В. Морозова, В. Трипольського, А. Ханіпова, Н. Гніліцького, В. Бернацького, А. Тарасенка, А. Айзиковича, В. Сіренка та ін. [5, с. 114-116; 349, с. 24-27].

Г. Гак, розглядаючи коло інтересів особистості, вказував на те, що інтерес відображається у свідомості індивіда у формі відповідних прагнень, цілеспрямованості думки і волі [84, с. 19; 349, с. 24].

Натомість у напрацюваннях М. Заозерова обґрунтовувалося, що інтереси викликані явищами об'єктивної дійсності, але поза суб'єктом шукати інтерес немає сенсу [159, с. 3]. На відміну від нього, Г. Глезерман трактував інтереси як об'єктивне явище, оскільки природа і становище суб'єкта утворюють у нього певні потреби і вимагають від нього певних дій для їхнього задоволення, причому ця необхідність є не його свідомістю, а умовами його суспільного буття [89, с. 18].

Р. Белоусов розглядав інтереси як конкретне відображення у свідомості людей їх реальних та стійких залежностей від природи і суспільства. Він вважав, що у вся багатоманітність інтересів становить собою певну ієрархічну систему; інтереси є гнучкими і взаємозамінюваними, проте їх рухливість обмежується системою об'єктивних потреб [35, с. 33-37; 349, с. 27].

На думку В. Морозова, інтерес обумовлений статусом особистості в системі певних суспільних відносин, який змінюється в залежності від умов життя людини, від зміни соціального статусу в суспільстві, існує незалежно від їх усвідомлення [260, с. 18; 349, с. 26].

Одну з останніх спроб інтерпретації категорії «інтерес» в радянській науці здійснив А. Здравомислов. Він у своїй монографії «Потреби, інтереси, цінності» розглянув вищезазначені категорії, вказав на те, що всі вони проявляються у кожній зі сфер суспільного життя [163, с. 74-75, 80]. Автор виділяв три моменти інтересу – становище суб'єкта, його прагнення і об'єкт прагнень, вказував на дії для задоволення чужих інтересів [163, с. 88-89]. Науковець трактував інтереси як об'єктивно-суб'єктивне явище: він вказував на об'єктивний момент становища суб'єкта і суб'єктивність усвідомлення ним цього становища [163, с. 91-92].

У західних суспільно-політичних теоріях, на думку Д. Александрова, відбувся перехід від класової трактовки інтересів, що склалася у першій половині ХІХ ст., насамперед у межах марксизму, до плюралізму політичних вчень кінця ХІХ і ХХ ст., які надали даній категорії соціально-групового характеру, що було частково пов'язано з подальшою розробкою даної проблематики у рамках теорії групової політики [5, с. 30].

У соціології теоретико-соціологічні дослідження категорії «інтерес», її методологічні, евристичні та пояснювальні можливості

починаються аналізуватися переважно з другої половини ХХ ст. У межах соціології модерну і постмодерну було вироблено прагматико-утилітаристську (Дж. Хоманс, П. Блау, Дж. Коулмен), екзистенціальну (М. Мерло-Понті, П. Бергер, Т. Лукман), ціннісно-мотиваційну (Р. Макайвер, Р. Перрі, Д. Паркер, Р. Патнем), статусно-інституціональну (Т. Парсонс, Р. Мертон), конфліктологічну (Р. Дарендорф, Л. Козер, Н. Пуланзас), релятивістсько-символічну (Дж. Мід), пізнавально-інноваційну інтерпретації [5, с. 4, 8, 30-31, 88].

В економічних теоріях ХХ ст. категорія «інтерес» використовується для пояснення користі, прагнення блага, які існують у свідомості людей у формі прагматичних мотивів. Д. Александров відзначає факт, що в рамках економічних теорій власне момент різниці як перевищення прибутків над витратами викликає трактування даної категорії як економічної користі [5, с. 29].

Аналіз розвитку категорії «інтерес» засвідчив, що найважливішою проблемою є розуміння його характеру. Погляди українських науковців на цю проблему О. Тарасов поділив на чотири групи. Одні вважають інтерес явищем суб'єктивного характеру – об'єктивне знаходиться за його межами, хоча й впливає на нього; інші трактують інтерес як об'єктивне явище – суб'єктивне є лише відображенням інтересу і не входить до його структури. Третя група авторів вважає інтерес об'єктивно-суб'єктивним явищем, причому він являє собою або єдність об'єктивного змісту і суб'єктивної форми, або єдність об'єктивного і суб'єктивного в діяльності; четверті відстоюють думку про існування двох рядів інтересів [440, с. 13-16].

Найбільш поширеним є розуміння інтересу як феномену, що має інтегральну суб'єктивно-об'єктивну природу. Так його інтерпретують В. Сіренко [414], Л. Радченко [349], В. Зубов [169]) та ін.

Найвідомішим представником діалектичного суб'єктивно-об'єктивного трактування інтересу є український науковець В. Сіренко. Він критикує інтерпретацію інтересу як суб'єктивного явища, оскільки його не можна зрозуміти у відриві від об'єктивних факторів і умов життєдіяльності суб'єкта, але суто об'єктивістська інтерпретація відриває інтерес від носія. Тому інтерес виступає як об'єктивно-суб'єктивне явище: об'єктивність полягає у тому, що цей зв'язок і необхідність задоволення потреби виступають всупереч волі і свідомості суб'єкта; суб'єктивність інтересу полягає у тому, що суб'єкт усвідомлює або інстинктивно відчуває необхідність задоволення потреби і шукає шляхів і засобів для цього [414, с. 34-37].

На відміну від прихильників суб'єктивно-об'єктивного розуміння характеру інтересів, Л. Антошкіна окреслює інтерес як суб'єктивне вираження об'єктивних потреб людини [24, с. 75, 80-81]. Прихильником суб'єктивного розуміння інтересів виступає також Д. Щербина [496, с. 15-21].

А от О. Вінник є прихильником об'єктивного розуміння інтересів. Вона вважає інтерес об'єктивно існуючою орієнтацією суб'єкта на отримання певного, об'єктивно існуючого, блага, що зумовлено його автономністю від суб'єктивного усвідомлення інтересантом [68, с. 14, 38].

Факт існування різних рядів інтересу приймає Н. Коноваленко. На її думку, існує об'єктивний інтерес (оптимальний шлях та напрям до задоволення потреби) і усвідомлений інтерес (уявлення суб'єкта про те, як найкраще задовольнити свою потребу), причому усвідомлений інтерес може співпадати з об'єктивним, може від нього істотно відрізнятись, а може взагалі займати альтернативне місце. Автор також говорить про соціальний (об'єктивно і суб'єктивно оптимальний шлях до задоволення потреби в соціальному просторі) і реалізований (той шлях до задоволення потреби, яким пішов суб'єкт і який може

співпадати з усвідомленим інтересом, так і суперечити йому) інтереси [206, с. 57-58].

Автор погоджується з твердженням Д. Александрова про те, що у суспільно орієнтованих науках на сьогодні «інтерес» виступає метакатегорією [5, с. 18-19, 127], і як така має різні інтерпретації в різних галузях наукового знання.

У випадку опису інтересів польської національної меншини України, доцільною, на нашу думку, є суб'єктивна інтерпретація інтересу, оскільки об'єктивний підхід до характеру інтересу несе в собі небезпеку підміни опису інтересів описом об'єктивних показників становища суб'єкта. Приймаючи об'єктивний характер інтересу, автор саме з усвідомленням пов'язує виникнення інтересу як такого, про інтерес можна говорити тоді, коли потреба вербалізується, що відкриває шлях до подальшого розвитку інтересу, його артикуляції, трансляції і т. п.

У контексті визначення характеру інтересу варто звернутися до проблеми його діалектичності, яку можна розуміти як інтегральне явище, що становить єдність, притаманну самій категорії, як це робили засновники марксизму, представники радянського суспільствознавства і частина українських науковців, зокрема В. Сіренко, Л. Радченко, В. Зубов.

На думку автора, такий підхід настільки розмиває опис інтересів групи, що це викликає питання про доцільність використання даної категорії взагалі, позбавляє її великою мірою пояснювальних можливостей, та певною мірою послаблює розуміння інтересу як мотиву діяльності. Безперечно, розкриття проблематики інтересів групи буде неповним без опису об'єктивних факторів, що пов'язані з інтересами – суспільних відносин, її становища у суспільстві, але самі ці чинники у структуру інтересу не входять.

Обґрунтовуючи суб'єктивне розуміння інтересів, автор вважає, що навряд чи доцільним є застосування у праці положення про існування двох рядів інтересу, що виступало у радянському суспільствознавстві (Б. Князев, М. Дьомін, В. Лавриненко та ін.) та існує в сучасній західній соціологічній думці: використання категорії «інтерес» без пояснення, про який інтерес ми говоримо, несе небезпеку позначення одним і тим же словом різних явищ, а конкретизація категорії – опис декількох рядів інтересів.

Таким чином, автор приймає для потреб опису інтересів польської національної меншини суб'єктивне розуміння інтересів, звертає увагу на діалектичний зв'язок інтересу з об'єктивними чинниками, такими як становище суб'єкта у системі суспільних відносин та ін., які, тим не менше, у структуру інтересу не входять.

У контексті розгляду інтересів важливим є питання співвідношення інтересів і потреб, що, у свою чергу, детермінує розгляд категорії «потреба». Вона викликає нескінченні дискусії, оскільки пов'язана з елементами суб'єктивної оцінки, у тому числі з тими, що ґрунтуються на моралі чи ідеології [55, с. 57; 228, с. 116]. На думку Д. Леонтєва, у психології природу потреби довгий час не пояснювали, оскільки вважали, що поняття зрозуміле саме по собі. Сам термін у психології особистості з'явився досить пізно: ще у першій половині ХХ ст. широко використовувалися терміни «інстинкт» і «потяг». Коли ж термін «потреба» з'явився у психологічній науці, то його часто ототожнювали з потягом або бажанням [232, с. 107].

Під потребою на сьогодні в суспільно орієнтованих науках в Україні розуміють здебільшого об'єктивну життєву необхідність суб'єкта, брак чи відсутність чого-небудь, необхідного для нормального існування живих та соціальних систем [24, с. 76; 55, с. 59; 68, с. 32-33; 157, с. 15; 349, с. 41]. Це певна необхідність суб'єкта щодо певної

сукупності зовнішніх умов його буття, що виникає із його сутнісних якостей, із його природи [163, с. 12], відчуття фізіологічного, соціального або психологічного дискомфорту через брак чогось [199, с. 120], потреби виражають залежність суб'єктів від об'єктивних умов їх існування [349, с. 41].

Задоволення потреби є життєво важливим для організму (біологічного чи суспільного), загострена незадоволена потреба веде до його загибелі [37, с. 7; 163, с. 14; 349, с. 41]. Засобами задоволення потреби є уречевлені і неуречевлені блага [24, с. 76], або в ширшому розумінні – частина конкретно-предметного чи духовного матеріалу, яким можна задовольнити чи за допомогою якого можна задовольнити потребу [414, с. 19-21].

На думку А. Здравомислова, в організмі існує система потреб, причому чим складніший організм, тим складніші потреби. Вони взаємозамінні, динамічні, циклічні, коливання потреб від виникнення до задоволення окреслюють життєві цикли організмів [163, с. 14, 15-16]. Особистість здатна протидіяти впливу матеріальних потреб, керуючись більш високими потребами, які закладені у свідомості цієї особистості й підкріплені її волею [206, с. 14].

Найпоширенішою на сьогодні є теорія потреб А. Маслоу, яку поділяють численні дослідники [55, с. 58; 157, с. 12; 206, с. 19-20; 349, с. 39-40]. А. Маслоу поділяв потреби на п'ять рівнів [248]. На першому знаходяться фізіологічні потреби, без задоволення яких ніщо інше неможливе, вони лежать в основі ієрархії потреб. Другий рівень становить потреба у безпеці (фізіологічній і психологічній) і захисті (у стабільності, у свободі від страху, тривоги й хаосу, у структурі, порядку тощо). На третьому рівні перебувають потреби в приналежності й любові, люди прагнуть формувати відносини прихильності з іншими людьми.

Групова приналежність стає домінуючою і на ній виростають національні й патріотичні почуття, різного роду національні рухи. Деякі автори окреслюють потреби приналежності й любові, потреби приналежності до групи як соціальні потреби, що випливають із стадної природи людини [157, с. 21].

На четвертому рівні у ієрархії А. Маслоу є потреба в повазі, яка включає і самоповагу (потребу в компетенції, упевненості, незалежності й волі), і повагу з боку інших. На п'ятому, найвищому рівні знаходиться потреба у самоактуалізації, бажанні людини стати тим, ким вона може стати, досягти вершини власного потенціалу [206, с. 19-20, 61-63].

На думку Н. Коноваленко, у вказаній теорії розмежовуються не окремі потреби, а цілі їхні групи [206, с. 19-20]. Суттєвим є те, що задоволення одних потреб впливає на ступінь активності інших, потреби вищого рівня актуалізуються після задоволення потреб нижчого рівня [349, с. 39-40], причому потреби фізіологічного рівня притаманні усім, на відміну від потреб вищого рівня, які більше диференціюють індивідів, ніж нижчі [157, с. 21].

Варто звернути увагу на той факт залежності потреб від соціальних умов, на вплив соціального і культурного середовища [55, с. 59], духовної культури суспільства [206, с. 14], технологічного розвитку [55, с. 59] на формування потреб. Варто погодитися з думкою Н. Коноваленко про те, що одна й та сама потреба задовольняється в різних культурах по-різному [206, с. 14, 60-61].

Тому під час дослідження потреб, на основі яких формується інтерес, потрібно врахувати умови життя, становище суб'єкта у суспільстві, але на відміну від формування потреб, які безпосередньо пов'язані з інтересом (для опису інтересів потрібно встановити, якою потребою він був викликаний) їх задоволення, яке теж детермінується соціальним середовищем, опису у контексті розгляду інтересів не

вимагає, оскільки інтерес реалізовано, а спосіб задоволення потреб стосується потреб як таких.

Таким чином, автор приймає визначення потреби як об'єктивної життєвої необхідності суб'єкта, як браку чи відсутності чого-небудь, необхідного для її нормального існування. Соціальне присутнє і у процесі формування потреб, і у процесі їх задоволення. На формування і задоволення потреб впливають також культурні, технологічні, духовні чинники, причому це стосується не тільки потреб вищого рівня, а й фізіологічних потреб. Крім цього, на думку автора, можна говорити також про опосередкований вплив на формування і задоволення потреб правових чи політичних (державних і недержавних) чинників.

У контексті встановленні співвідношення між категоріями «потреба» і «інтерес» потрібно підкреслити факт, що дані категорії послідовно розкривають одна одну – такої думки дотримується А. Здравомислов [163, с. 8, 74-75]. Вони мають єдину підставу – життєдіяльність суб'єкта [68, с. 32-33; 201, с. 41; 349, с. 42; 414, с. 27], інтереси є похідними від потреб [206, с. 13-14], ґрунтуються на потребі [263, с. 140]. Більшість авторів вміщує інтереси у категоріальний ряд «потреби» – «інтереси» – «цінності» [349, с. 51-2;], хоча дехто представляє його як «потреба» – «інтерес» – «мотив» – «ідея» [169, с. 43-44].

Таким чином, взаємозв'язок потреб і інтересів не викликає сумнівів, так само, як і відмінність між ними. Розбіжності між авторами, що приймають відмінність, полягають у розумінні характеру цих відмінностей. Так, на думку В. Зубова, поняття «потреба» фіксує невідповідність між внутрішніми та зовнішніми умовами життєдіяльності людини, а поняття «інтерес» фіксує момент усвідомлення цієї невідповідності й спрямовує людську активність на вирішення цих суперечностей [169, с. 43]. На думку В. Сіренка, потреба

і інтерес мають одну підставу, але потреба постає як життєво необхідна функція суб'єкта, а інтерес включає в себе цю необхідність не безпосередньо, а як необхідність задоволення потреби суб'єкта [414, с. 27].

На думку Д. Александрова, існування інтересів приймається лише відносно людського суспільства, стосовно інших живих істот говорить лише про потреби. Це положення І. Канта про те, що розподіл потреб та інтересів є тотожним поділу живої природи на тваринний світ і людей, у тварин є потреби, а в людей – потреби і інтереси, стало загальновизнаним [68, с. 32-33; 182, с. 306; 414, с. 29]. Інтереси вважаються притаманними людині з огляду на те, що вона є соціальною істотою – такої думки дотримується В. Бернацький [36, с. 11], О. Вінник вважає інтерес явищем соціального характеру [68, с. 32-33].

На нашу думку, інтереси притаманні лише людському суспільстві не через те, що вони є зв'язком насамперед з іншими людьми (зв'язок з іншими людьми простежується у процесі реалізації інтересів, який пов'язаний з діяльністю, що має суспільний характер), а тому, що інтерес пов'язаний з усвідомленням потреби, яке має раціональний характер і притаманне лише людині як раціональній істоті.

Варто у цьому контексті звернути увагу на явище багатоманітності інтересів відносно однієї і тієї ж самої потреби: Н. Коноваленко слушно вказує на факт, що інтерес відзначається більшою різноманітністю порівняно з потребою [206, с. 15-16], на думку В. Бернацького на основі однієї потреби можуть формуватися різноманітні інтереси за змістом, характером і спрямованістю [36, с. 61].

Отже, головна відмінність потреби і інтересу полягає у усвідомленому характері останнього, множинності інтересів по відношенню до однієї потреби, спрямованістю інтересів на соціальні

інститути чи відносини, від яких залежить розподіл предметів, цінностей, благ і ресурсів, які забезпечують задоволення потреби.

Повертаючись до питання суспільних інтересів польської меншини, потрібно визначити їх зміст, що актуалізує питання змістовного навантаження поняття «суспільне». На початку варто звернутися до розуміння суспільного у класифікації інтересів. На думку В. Сіренка, у вітчизняній науковій літературі більшість авторів поділяють інтереси за носієм на загальнонародні або суспільні, колективні, особисті; за співвідношенням окремих колективних та індивідуальних інтересів до інтересів суспільного розвитку – на загальні або суспільні і приватні; за відношенням до розвитку суспільства у цілому – на прогресивні і реакційні [414, с. 44-45]. В. Сіренко в межах розподілу інтересів за змістом, сферою діяльності і спрямованістю на матеріальні і духовні включає в духовні політичні, ідеологічні, наукові і культурні інтереси [414, с. 63].

Автори «Політологічного енциклопедичного словника» говорять про всезагальні, спільні інтереси, збалансований соціальний інтерес у цілому, що виникає внаслідок гармонізації часткових, особистих інтересів людей [320, с. 239]. Варто звернути увагу на той факт, що у межах розподілу інтересів за носієм виступає класифікація інтересів за ступенем спільності (мірою загальності, сферою охоплення) на приватні і загальні [24, с. 82]; на індивідуальні, групові, суспільні [468, с. 262]; на всезагальні, загальні і часткові [423, с. 218].

О. Вінник поділяє інтереси на приватні і публічні, серед публічних автор виокремлює загальносуспільні, регіональні (територіальні) інтереси, інтереси певних прошарків суспільства, соціальних груп. О. Вінник вважає публічними інтереси всього суспільства (спільні інтереси його членів) або інтереси держави як організації політичної влади, хоча говорить також про суспільні, публічні і державні інтереси,

зазначаючи, що держава може мати самостійні інтереси, а крім цього – може виражати приватні (особисті чи групові) інтереси. Приватними є індивідуальні, сімейні, групові інтереси [68, с. 47-49].

Таким чином, у класифікаціях інтересів під суспільними розуміють і загальнонародні (національні, всезагальні, загальносуспільні, публічні, збалансований соціальний інтерес у цілому) інтереси, носієм яких є суспільство, і часткові (приватні, індивідуальні, групові, колективні, особисті) інтереси, що співпадають із загальнонародними. У цьому випадку інтереси колективу чи індивіда деякі автори окреслюють як прогресивні. У випадку, коли інтереси колективу чи індивіда не співпадають із розвитком суспільства в цілому, вони окреслюються як приватні або реакційні [414, с. 44-45].

Потрібно звернути увагу на те, що деякі дослідники не включають суспільні інтереси у їх класифікацію за носієм, виділяючи у межах даної класифікації індивідуальні, групові, класові, національні і державні інтереси, які за сферою охоплення (мірою загальності) поділяються на інтереси індивіда, групи і суспільства [468, с. 262].

У контексті встановлення змісту суспільних інтересів, розмежування політичних, соціальних та інших інтересів варто звернутися до проблематики соціального у соціологів. Так, В. Гуляєв вважає, що можна говорити про два підходи до розуміння категорії «соціальне». За першим підходом соціальне відрізняється від економічного, правового, політичного. Це вузьке значення слова, що позначає специфічно соціальне, тобто таке, що стосується груп людей, спільнот, класів. У цьому значенні соціальне входить у один ряд з економічним, правовим, політичним та іншим і тим самим у цьому ряді відрізняється.

Соціальне в широкому розумінні виникає з початкового значення слова «соціальний» (з лат. *socialis* – суспільний), воно стосується

відносин людей у суспільстві. У цьому розумінні соціальна сфера включає підскладові, поділяється на економічну, правову, політичну та інші підсистеми. На думку В. Гуляєва, дуже важко відрізнити у процесі аналізу «соціальне» у широкому і вузькому сенсі, тому часто «соціальне» використовується у обох значеннях [101, с. 59-60].

Представники правових наук, які розглядають питання прав і свобод людини теж торкаються поняття «суспільне», оскільки здійснюють класифікації прав і свобод особи згідно сфер суспільного життя, в яких вони виникають і реалізуються.

Так автори Наукової доповіді, здійсненої авторським колективом під керівництвом академіка НАН України Ю. Шемшученка, обмежуються чотирма великими групами прав, виокремлюючи політичні, особисті, соціально-економічні і культурні права і свободи [443, с. 11].

У наукових дослідженнях, юридичних і соціологічних посібниках найчастіше використовується класифікація прав людини ООН (поділ на громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права) [296, с. 167-170; 443, с. 12; 471, с. 18]; такий самий поділ виступає і в Конституції України [301, с. 19].

У правових науках також поширена класифікація, основою якої є специфіка вимог, що висуваються особою на підставі своїх потреб (потребовий підхід). Найвідомішим його прихильником є відомий український правознавець П. Рабінович, який поділяє права на фізичні, особисті, культурні (гуманітарні), економічні та політичні [348, с. 10-11]. У межах цього підходу не виокремлюються соціальні права, оскільки, на думку П. Рабіновича, всі права людини є соціальними у тому сенсі, що вони зумовлені соціумом, суспільством, як за змістом, так і за засобами їх здійснення [348, с. 10], хоча говориться про право на соціальний захист.

Таким чином у класифікації прав і свобод згідно сфер суспільного життя виокремлюються особисті (громадянські), політичні, соціальні, економічні й культурні права і свободи, при чому межі, що проводяться між цими групами, розглядаються як досить умовні. За потребним підходом виокремлюють фізичні, особисті, культурні (гуманітарні), економічні і політичні права, беручи до уваги, що всі права людини зумовлені соціумом, суспільством, і тому несоціальних прав людини не існує, право на соціальний захист включається у іншу групу прав.

Таким чином, категорії «соціальне» в українських суспільно орієнтованих науках надають і вузьке, і широке значення. У першому випадку соціальне стосується груп людей, спільнот, класів, їх взаємодії, активності, і в цьому розумінні соціальне відрізняється від суспільного, входить в нього; суспільна сфера життя включає в себе соціальну, політичну, економічну, духовну (культурну) сфери. В другому, широкому розумінні, яке виводиться з первісного значення слова «соціальний», соціальна сфера включає політичну, економічну, духовну та ін. Варто звернути увагу на специфіку соціальної сфери, яка у порівнянні, наприклад, з економічною, не становить окремої системи і не може розглядатися так само, як інші суспільні сфери.

Автор приймає вузьке розуміння поняття «соціальне», тому під суспільними інтересами польської національної меншини в Україні будуть розумітися економічні, політичні, соціальні й культурні інтереси української колонії, оскільки всі вони мають суспільний характер. Поняття «суспільні інтереси» (інтереси, носієм яких є все суспільство), що зустрічається у вітчизняній економічній, філософській, психологічній, соціологічній літературі, варто замінити поняттям «всезагальні» (національні, загальносуспільні, спільні, публічні) інтереси.

Встановлення змісту поняття «суспільне» для потреб даного дослідження відкриває шлях для з'ясування співвідношення між інтересами і цінностями, інтересами і ідеологією, і, відповідно, до відповіді на питання про необхідність включення даних категорій до проблематики суспільних інтересів української полонії.

Аналіз праць В. Сіренка [414], Л. Радченко [349], Д. Александрова [5], А. Здравомислова [163], Н. Коноваленко [206], В. Зубова [169], О. Коляси [201], О. Семченко [411], А. Волинського [76] і багатьох інших, засвідчує, що існують розбіжності у розумінні характеру цінностей, їх місця у понятійному ряді «потреби» – «інтереси» – «цінності». Більша їх частина, зокрема А. Здравомислов [163, с. 8], Л. Радченко [349, с. 51-2], Н. Коноваленко [206, с. 13-14] та ін. вміщують цінності на кінці цього ряду, хоча В. Зубов, наприклад, категоріальний ряд представляє як «потреба» – «інтерес» – «мотив» – «ідея» [169, с. 43-44]. Цінності розглядають і як феномен, що формується на основі інтересів [163, с. 80; 349, с. 43-44], і як системозапочатковуючий елемент у їх формуванні [201, с. 15].

У світовій суспільно-політичній думці поширеними є трактування цінностей і як конкретних, значущих для суб'єкта предметів, що задовольняють його потреби (прагматичний, утилітаристський підхід), і як абстрактних сутностей, що позначають особливу форму реальності [411, с. 44].

Відповідно, в українській науці під час аналізу інтересів і цінностей теж наявні різні інтерпретації. Так згадувана вже О. Семченко вважає, що цінності (в даному випадку – політичні) – це переконання і цілі індивіда чи суспільства, що відбивають в їх свідомості стійку позитивну значимість тих чи інших смислів, це уявлення особистості про ідеальні моделі поведінки і ідеальні кінцеві цілі [411, с. 44, 71, 74-75].

Підхід до цінностей як до соціально перевірених й прийнятих життєво значимих основ людського буття застосовує інший український дослідник, О. Коляса [201, с. 83]. Натомість Н. Коноваленко вважає, що під цінністю доцільно розуміти будь-який об'єкт, у тому числі й ідеальний, що має життєво важливе значення для суб'єкта [206, с. 98].

У контексті розгляду проблематики цінностей варто звернути увагу на факт, що за В. Сіренко реалізація задоволення потреб спрямована на те, щоб у кінцевому рахунку отримати свою частину конкретно-предметного чи духовного матеріалу, який можна задовольнити чи за допомогою якого можна задовольнити потребу [414, с. 19-21].

Вибираючи між утилітаристським розуміння цінності і розумінням цінності як духовного утворення автор схиляється до її трактування як духовного утворення, переконання групи, її уявлення про ідеальні моделі поведінки, ідеальний стан. Для позначення цінності в утилітаристському, прагматичному розумінні буде використовуватися поняття «благо», що дозволить уникнути непорозумінь у процесі опису групових інтересів.

Натомість автор не заперечує ані положення про те, що цінності перебувають на кінці категоріального ряду [163, с. 8, 80; 349, с. 51-2], ані твердження, що цінності впливають на формування інтересів [201, с. 15, 16], оскільки вони пов'язані з інтересами опосередковано через потреби, а відтак вони їм передують (оцінка свого становища, яке співвідноситься з ідеальним, формується на основі цінностей). Тому у процесі опису інтересів групи певне місце має зайняти проблематика цінностей як феномену, який впливає і на формування потреб, і на вибір шляхів діяльності з реалізації інтересу. Безперечною для автора також є теза про те, що цінності формуються на основі інтересів групи. Утім ця проблематика стосується цінностей як таких і залишається поза межами даної праці.

З проблематикою інтересів пов'язана проблема співвідношення інтересів і ідеології. Інтереси виступали основою ідеології у марксизмі [5, с. 58], в дослідженнях сучасних українських вчених положення про зв'язок інтересів та ідеології обґрунтовує В. Зубов, який у процесі аналізу підприємницького інтересу говорить про наявність підприємницької ідеології [169, с. 56-58]. А. Волинський також пов'язує інтереси з ідеологією як чинником, що дозволяє згрупувати суспільні інтереси [76, с. 108, 114-116, 124].

Натомість О. Семченко стверджувала, що ідеологічний чинник потрібно виключити з переліку детермінант виміру діяльності груп політичних інтересів [411, с. 64]; Л. Радченко теж не вважає ідеологію безумовним продовженням ряду «потреби» – «інтереси» – «цінності» [349, с. 67, 158-159].

Автор поділяє цю точку зору, оскільки специфічні інтереси групи не настільки розвинуті відносно загальних інтересів, не мають такого обґрунтування, щоб можна було говорити про наявність ідеології як теоретичної політичної свідомості, про наявність ідеології, наприклад, етнонаціональних груп, у тому числі польської.

Аналіз реалізації суспільних інтересів польської етнічної групи в сучасній Україні обумовлює звернення до механізмів їх забезпечення, що детермінує розгляд самої категорії «механізм», встановлення співвідношення між нею і такими категоріями і поняттями як «інститути», «зв'язки», «методи».

Категорію «механізм» часто вживається представниками української політології, причому під механізмом часто розуміють дії (діяльність) певних інститутів. Так, С. Прутько до механізмів державного регулювання відносить дії відповідних гілок влади [344, с. 194]. М. Паламарчук визначає механізм як повторювану сукупність дій суб'єкта (суб'єктів) політичного процесу, причому повторюваність

(принципова можливість для відповідного учасника чи учасників здійснювати подібні дії у майбутньому) є конститутивною ознакою механізму [302, с. 28].

Досить поширеним є визначення механізму як пристрою, що складається з певних частин (підмеханізмів). Так О. Іщенко до політичних механізмів регулювання владних відносин відносить політичні, організаційні, правові, територіальні, матеріально-фінансові, інформаційні та інші пристрої [178].

Механізмом також називають систему організацій і норм їх устрою і діяльності [346; 493, с. 167]. Так, на думку П. Шляхтуна, механізм влади – це система організацій та норм їх влаштування й діяльності [493, с. 167]. В цьому визначенні звертає на себе увагу факт включення до елементів механізму також норм, які обумовлюють його функціонування [493, с. 300].

Деякі автори, зокрема згадуваний вже О. Іщенко, намагаються поєднати визначення механізму як системи елементів і як системи дії (діяльності) [178]. Дещо інший підхід використовує Н. Ржевська, яка визначає механізм як сукупність інституцій, ролей і відносин; форми і методи діяльності; сукупність норм та принципів [355, с. 236-237]. І. Кушніренко до державного та недержавного механізму забезпечення прав національних меншин включає систему організаційних форм, принципів, норм та відносин [225, с. 164].

Під механізмом розуміють також систему функціональних фаз і рангових ланок, які знаходяться у відношеннях координації і субординації відповідно до їх ранжування. Так А. Дегтярьов до структури механізму розробки і здійснення державної політики включає блоки формування легітимного суб'єкта та інституціональної ієрархії державної політики; розробку стратегічного курсу і прийняття державних рішень; адміністративні й інші засоби реалізації

управлінських рішень; блок державного контролю і арбітражу, забезпечення самокорекції політичного режиму і зворотнього зв'язку з об'єктами державного управління, причому блоки механізму включають у себе окремі інститути [108].

Опис різноманітних явищ за допомогою категорії «механізм» широко використовується в економічних науках, в яких під механізмом розуміють послідовність етапів і комплекс способів [128, с. 497], послідовність етапів та комплекс методів [128, с. 502] або навпаки, комплекс заходів і послідовність їх використання [128, с. 501-2]. Деякі тлумачать механізм як послідовність процесів, етапів, процедур і інструментів (механізм банкрутства – це послідовність процесів і етапів, відповідних процедур та інструментів від початку боргової неспроможності підприємства до його ліквідації або санації та реструктуризації) [128, с. 495], причому процес розкладається на етапи, а етапи включають певні процедури, кожна з яких обумовлює наступний етап.

Деякі автори не розділяють процесуальних і змістовних складових, так А. Чухно під господарським механізмом розуміє спосіб організації і управління виробництвом із властивими йому формами, методами і засобами [484, с. 461]. Частина авторів включає в механізм такі складові, як інструменти, засоби і інститути [314, с. 39-64]; суб'єкти, систему і засоби [219, с. 10] та інше.

Категорію «механізм» у правових науках використовують для опису адміністративно-правового регулювання правоохоронної [118] чи охоронної [151] діяльності, взаємодії явних і неявних принципів права [155], вирішення колізій правових актів [111], дії принципів земельного права [192], забезпечення прав і свобод особи [73], реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади [420].

Під механізмом представники правової науки розуміють сукупність форм, методів і інструментів [118, с. 67]; систему засобів, способів і форм [250]; систему засобів і чинників [422] або просто комплекс (систему) засобів [111; 197, с. 218; 420, с. 56; 448, с. 343-344].

Механізм трактується також як знаряддя (устрій), що визначає порядок певного роду діяльності [155, с. 67], або як система заходів [457, с. 9] чи порядок дій (механізм правового виховання – це порядок перенесення правових ідей і настанов, що містяться в суспільній правосвідомості, у свідомість виховуваних [412]). На думку О. Скакун, механізм держави – це цілісна ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави [249]. Інколи розуміння механізму як системи засобів поєднують з розумінням механізму, як системи дій (заходів) [151, с. 257-8].

Представники правової науки у своїх працях також детально описують процес правового регулювання і його стадії, їх обумовленість певними чинниками [426]; звертають увагу на існування у механізмі головної ланки (головного елемента) [151, с. 258; 420, с. 66]. Вкрай важливою є думка М. Орзіха про те, що механізм є самостійною системою, на вході якої є імпульс правового регулювання, обумовлений суспільними потребами, а на виході – суспільні відносини, що організовані згідно потреб розвитку суспільства [295, с. 68-69].

В науках про державне управління досліджуються адміністративні і політичні механізми у системі управління охороною здоров'я [481], розглядається державно-приватне партнерство як механізм антикризового державного управління [406], правові механізми впливу громадян на місцеву владу [158], механізми державного управління розвитком курортів [403]. Механізми використовуються для опису

регулювання земельних відносин [50], господарської діяльності [317], фондового ринку [190] і ринку страхових послуг [12], управління закордонними справами України [464], охороною здоров'я [85] і системою первинної медико-санітарної допомоги [483] чи природними монополіями [502] та іншого.

Аналізуючи багатоманітність дефініцій, С. Федчишин виділив в теорії управління та науці адміністративного права близько двадцяти трьох підходів до визначення механізму державного управління [464, с. 144]. Він називає головні підходи до окреслення механізмів структурно-статичним та функціонально-динамічним, причому представники функціонально-динамічного підходу, який, на його думку, є більш поширеним, використовують широке тлумачення складу механізму управління: крім системи органів управління, її підсистем та структур органів управління, до нього зараховують і «динамічні» елементи, наприклад, взаємодію між об'єктом та суб'єктом управління, управлінський процес, методи та форми управління [464, с. 144].

Розмежування понять «механізм» і «процес» здійснюють у окремій статті Н. Нижник, Г. Леліков і С. Мосов. Вказані автори вважають неправомірним ототожнення механізму з сукупністю елементів, таких як організаційні форми і структури управління, методи і важелі впливу, тому що у даному випадку механізм ототожнюється з системою управління. Не можна також ототожнювати механізм з процесом. На їх думку, механізм є сукупністю дій, що виконує етапи процесу [278].

Інакше трактує співвідношення апарату і механізму (у даному випадку – держави) О. Скакун. На її думку, поняття механізму держави ширше за поняття державного апарату, механізм держави є апаратом у дії, у функціонуванні із усіма зв'язками, що існують і виникають між його частинами [249].

Категорія «механізм» в соціології використовується для опису соціальної дії та реалізації права [251], досягнення суспільної згоди [224, с. 112-117], регулювання трудових відносин [25] і трудової поведінки [309], взаємодії в соціальному управлінні [456], попередження і вирішення соціально-трудова конфліктів [101] чи формування стилів життя [486]. На думку К. Шалаєвої, першою в радянській соціології дала визначення і запропонувала застосовувати соціальні механізми для пояснення соціальних явищ у економіці Т. Заславська [486, с. 99-101, 146].

На сьогодні Т. Заславська під соціальним механізмом суспільного процесу розуміє стійку систему взаємодії соціальних акторів різних типів і рівнів, кінцевою метою яких є задоволення певної суспільної потреби [160, с. 199]; в механізм трансформації крім вітчизняних (російських) акторів входять і закордонні – від окремих громадян до транснаціональних корпорацій, причому входження акторів у сам механізм розмежовується від впливу на його діяльність [160, с. 203-204].

На думку В. Гуляєва, соціальні механізми – це сукупність соціальних явищ і процесів, що окреслюють порядок функціонування, появи і зміни інших явищ і процесів; порядок чергувань станів соціальних явищ [101, с. 68-72]. К. Шалаєва під соціальним механізмом формування стилів життя розуміла складну інтегровану систему інституціоналізованих засобів впровадження нормативних зразків мислення й діяльності, яка покликана здійснювати соціальний контроль за життєдіяльністю соціальних груп і окремих осіб [486, с.146].

Категорія «механізм» у філософії використовується для опису трудових відносин [436], самореалізації особистості [263], легітимації політичних інститутів [424], соціального організму країни [38], самовідтворення української політичної нації [277], функціонування та розвитку соціуму [14, с. 244-267] та ін. явищ.

Аналіз праць вітчизняних науковців свідчить про те, що в українському суспільствознавстві наявні розбіжності між галузями наук і окремими авторами у змістовному наповненні категорії «механізм». Це викликає проблеми у встановленні співвідношення між нею і іншими категоріями, зокрема такими як норми, методи, форми і засоби, інститути та ін., що унеможлиблює застосування категорії «механізм» для опису реалізації суспільних інтересів.

Тому варто звернутися до первинного значення слова (грецьке «mechanē» означало «зброю», «машину») і, пам'ятаючи про те, що поняття фізичного світу не можуть беззастережно застосовуватися до соціального світу [101, с. 66-67], тим не менше прийняти за основу механістичне розуміння категорії. В авторській інтерпретації механізм реалізації інтересів буде означати складний пристрій, що складається з певних взаємопов'язаних елементів.

Приймаючи дане положення за основу, дії і зв'язки варто трактувати як конститутивну ознаку механізму, але не як сам механізм – розуміння механізму як дій чи зв'язків веде не до опису механізму, а опису зв'язків між його елементами або опису його діяльності. З іншої сторони, неврахування дій і зв'язків у процесі аналізу механізму буде мати методологічний недолік – без здатності діяти і зв'язків між складовими замість механізму ми будемо мати набір деталей, які не є механізмом.

Окреслюючи співвідношення механізмів і норм, автор вважає, що норми, які встановлюють механізм, перебувають ззовні щодо механізму, і, відповідно, не є його складовою. Аналізуючи категорію «механізм» і «інститут», які часто виступають як взаємозамінні (механізм діалогу і інститут діалогу), автор вважає, що складовими механізмів можуть бути і соціальні інститути, і інститути політичної системи в їх політологічному розумінні.

Розглядаючи питання про співвідношення категорій «механізм» і «система», варто прийняти, що «механізм» – це високоорганізована система, що характеризується єдністю елементів, які перебувають у усталених зв'язках між собою, причому ці компоненти мають ієрархічний характер.

З іншого боку, варто пам'ятати й про те, що механізми можуть бути у свою чергу складовими системи, в якій вони виконують з огляду на свою специфіку певну функцію. Таким чином, механізми мають системний характер, але в свою чергу, можуть бути елементами більш складної системи. В ієрархічній і складній системі механізму існує головна ланка (головний елемент, блок) чи серце механізму, ланки механізму можуть мати формальний і неформальний характер, можуть бути представлені закордонними і вітчизняними акторами.

Автор приймає, що дія механізму має дискретний (перервний) характер, вона розпадається на етапи (стадії), кожен етап дії механізму обумовлює наступний, призводить до руху одну з наступних можливих складових механізму (підмеханізмів, ланок, елементів), які знаходяться у механізмі, або не призводить до жодної.

Встановлюючи співвідношення між механізмами та методами і засобами, автор вважає, що метод як те, що постійно застосовується в певній ситуації, може входити у механізм, але в цьому випадку його краще називати інститутом у соціологічному розумінні цього слова. Натомість розмежовуючи механізми і засоби автор приймає, що сам механізм є знаряддям (інструментом), а отже, в широкому розумінні – засобом.

З іншої сторони засоби, що вважаються складовими механізму, краще окреслити як ресурси, наявність або відсутність яких суттєво впливає на якість функціонування механізму або спричиняє його дисфункцію, але, на думку автора, самі ресурси у механізм не входять.

Звичайно, на діяльність механізму впливає зовнішнє оточення (середовище, в якому він діє) – політичний режим чи політична система, стан політичної культури суспільства. Механізми характеризуються комплексністю дій – недоліки одного з механізмів здатні порушити нормальне функціонування інших і у такому випадку можна говорити про дисфункцію механізму (його номінальний характер), яка не тотожня відсутності механізму як такого.

Отже, механізмом реалізації інтересів поляків України буде складний пристрій, що являє собою систему ланок, в якому рух одного чи декількох ланок викликає певні рухи інших ланок механізму, здатних діяти. Його ознакою є повторюваність дій, наявність «входу» і «виходу». Він і його складові встановлюються нормами, механізм включає інститути політичної системи або їх складові, які у свою чергу, можуть включати інші елементи. У структурі механізму існує головна ланка (головний елемент, блок). Дії механізму мають дискретний характер, при чому кожна дія механізму обумовлює наступну, один рух приводить в рух одну з наступних можливих складових механізму (підмеханізмів, ланок, елементів), або не приводить жодної.

Механізми здійснюють реалізацію інтересів, але часто по відношенню до інтересів вживають також поняття «забезпечення». Представники правових наук, що розглядають зміст даного поняття, пропонують здебільшого розуміти під ним реалізацію, охорону і захист прав людини [415, с. 77-78; 422], прав і свобод особи [73, с. 12, 156, 158], прав і законних інтереси громадян [443, с. 14]. Інший представник правових наук, І. Снігур, що розглядала механізм реалізації прав громадян на участь у здійсненні державної влади, поняття «забезпечення» розуміла вузько, як створення умов для реалізації прав [420, с. 55-56]. Поняттю «забезпечення» надавав широкий зміст В. Новохацький, який під

забезпеченням інтересів розумів їх переведення у політичну площину [287].

Український науковець В. Сіренко вважає доцільним використання даного поняття і по відношенню до охоплення всього руху інтересів – від їх формування до реалізації, і по відношенню до окремих стадій руху (забезпечення формування інтересів, забезпечення реалізації інтересів і т. п.). У межах процесу створення умов поняття «забезпечення» буде включати в себе гарантування, захист і охорону інтересів, засоби їх формування і реалізації [414, с. 83, 92-95].

Автор також вважає доцільним і правомірним використання поняття «забезпечення» відносно інтересів, розуміючи під цим створення умов і гарантій для реалізації інтересів як у вузькому розумінні цього слова (їх задоволення), так і в широкому – руху інтересів від їх формування і до задоволення (реалізації у вузькому значенні цього слова).

Для окреслення механізмів забезпечення руху інтересів доречно розглянути самі стадії або етапи руху інтересів. Їх аналізують практично всі науковці, які описують групи інтересів і/або політичні інтереси. Так, на думку В. Сіренка, першим кроком у формуванні інтересу є виділення серед інших тих потреб, які суб'єкт мусить задовольнити у першу чергу, відбувається процес усвідомлення інтересу, в процесі формування політичного інтересу існують перехідні форми, коли інтерес уже почав формуватися, але його ще не сформовано [414, с. 37-38, 85-86]. В. Сіренко вважає, що реалізація інтересу починається з моменту, коли безпосередньо відбувається акт споживання матеріальних або духовних благ, досягнення певного соціального положення, результату [414, с. 86-92].

Л. Радченко, яка загалом поділяє погляди В. Сіренка, говорить також про поєднання політичних інтересів, їх узагальнення і узгодження [349, с. 130-135]. Вона виокремлює артикуляцію інтересів, агрегування

(сумування, об'єднання) інтересів [349, с. 73], реалізація інтересу означає його втілення у життя [349, с. 130-131].

О. Семченко під артикуляцією інтересів розуміє перетворення соціальних емоцій та очікувань в певні політичні вимоги, під агрегацію - – узгодження приватних потреб, встановлення між ними певної ієрархії і окреслення на цій основі загальногрупових цілей [411, с. 40]. Авторка також говорить про представлення інтересів, інформування про інтереси, донесення до органів влади відомостей про стан тієї чи іншої проблеми суспільного життя, транслявання інтересів на рівень прийняття рішень державними інституціями [411, с. 40, 80].

У свою чергу М. Туленков пише про такі стадії формування особливого інтересу індивіда, як виявлення та усвідомлення [456, с. 262], у групі відбувається процес узгодження інтересів; відбувається також узгодження інтересів індивідів і соціальних груп, інтересів різних соціальних груп. Автор також звертає увагу на явища однобічного чи взаємного придушення інтересів у групі, говорить про ретрансляцію інтересу [456, с. 262-265, 304].

Р. Дарендорф звертав увагу на кристалізацію, тобто усвідомлення латентних інтересів, що спричиняє перехід квазі-групи у фактичну групу [105, с. 142]. Врешті, М. Шульга вживає по відношенню до інтересів поняття «трансляція інтересів» [495, с. 180], а Н. Коноваленко вживає сполучення «трансляція і ретрансляція інтересів» [206, с. 183].

Автор вважає, що першим етапом формування інтересу є його усвідомлення (кристалізація, активізація латентних інтересів). Поділяючи точку зору стосовно суб'єктивного характеру інтересу, автор вважає, що неусвідомленого інтересу не існує. Етап усвідомлення інтересів пов'язаний з їх вербалізацією, висловленням, переводом зі стадії почуттів у раціональний контекст. У процесі формування інтересу відбувається

виокремлення з одного інтересу декількох, розчленування інтересів і, відповідно, їх ієрархізація.

У випадку групових інтересів наступним етапом буде агрегування (сумування, об'єднання) інтересів, їх узгодження, а також процес однобічного чи взаємного придушення. Переведення інтересів у певні вимоги до політичної чи соціальної системи варто окреслити як артикуляцію (представлення, репрезентацію) інтересів, транслявання їх до органів, що приймають рішення. В процесі політичної діяльності відбувається також трансформація інтересів, коли інтереси достосовуються до вимог політичної системи чи до зовнішнього суспільного оточення в цілому.

Реалізація інтересів (у вузькому розумінні цього слова) буде означати здійснення акту споживання матеріальних або духовних благ, здобуття якихось цінностей, досягнення певного соціального положення, результату. У цьому випадку вона буде розглядатися як кінцевий етап їх розвитку (задоволення потреби, що викликала інтерес). На думку автора, реалізацію інтересу можна розуміти і як процес, який включає всі етапи розвитку інтересів – від їх усвідомлення до власне реалізації, тобто досягнення кінцевої мети.

У контексті дослідження реалізації інтересів польської національної меншини в сучасній Україні необхідно розглянути саме поняття «польська національна меншина», яке часто використовується разом або замість таких категорій як етнонаціональна/національна/етнічна група/громада/спільнота, а відносно польської спільноти – також разом з окресленням «полонія». Увагу вище вказаним визначенням приділяли такі відомі закордонні дослідники як О. Андрисек [631], А. Бака [506], Ф. Капоторті [519; 520], В. Кимлічка [678], Дж. Пакер [615], А. Спілопулу-Акермарк [659], Р. Тузмухамедов [455], С. Черниченко [482]. Розглядали ці категорії і

вітчизняні дослідники, зокрема О. Антонюк [16; 17], К. Балабанов і С. Пахоменко [32], В. Даневський [103], В. Євтух [143;145; 713], О. Липчук [233], Г. Луцишин [240], В. Мицик [253], П. Муцький [264], В. Нікітюк [285], О. Рафальський [351], Т. Рудницька [366], Л. Сохань [421], М. Товт [451; 452; 453] та інші.

Визначення «національна меншина» зустрічаються і часто пояснюються у політико-правових документах таких установ, як Постійна палата міжнародного правосуддя, створена відповідно до Статуту Ліги Націй, міжнародних договорах, документах ООН.

У документах ООН, на думку В. Мицика,, найпоширенішим й найчастіше цитованим є визначення, запропоноване колишнім спеціальним доповідачем Підкомісії з питань запобігання дискримінації та захисту меншин – італійцем Франческо Капоторті, який окреслює меншину як групу, яка за чисельністю поступається решті населення держави і не є домінуючою, члени якої – громадяни цієї держави – мають етнічні, релігійні чи мовні характеристики, відмінні від решти населення, та виявляють, принаймні опосередковано, почуття солідарності, спрямоване на збереження своєї культури, традицій, релігії чи мови [253, с. 24; 520, с. 96].

Якщо говорити про європейський досвід, то у конвенціях, ухвалених на регіональному рівні в межах Ради Європи використовується визначення «національна меншина» та «особи, які належать до меншин», але ні ці поняття, ні критерії їх виокремлення в цих документах не визначаються [253, с. 22], хоча створена у 1990 р. Європейська комісія «За демократію через право», запропонувала в 1991 році визначення «меншини. Згідно з нею, меншина означала групу, меншу за кількісним складом від решти населення країни, члени якої, будучи громадянами країни, мають етнічні, релігійні або мовні

характеристики, відмінні від тих, що притаманні решті населення, та які прагнуть зберегти свою культуру, традиції, релігію і мову [253, с. 28].

Якщо говорити про визначення національних меншин в українському законодавстві, то у Законі про національно-персональну автономію, який був включений до Конституції УНР 1918 р., відносно національних меншин вживається поняття «нація» [264, с. 149-150].

На думку К. Балабанова і С. Пахоменка, у радянському законодавстві, партійних документах поняття «національні меншини» не використовувалося з кінця 1930-х рр. Конституція СРСР 1936 р., як і Конституція УРСР 1937 р. ігнорувала цей термін, який залишався вилученим з ужитку майже до кінця 1980-х рр. [32, с. 22].

Українська держава у процесі набуття незалежності звертається до проблематики національних меншин вже у перших правових актах. Так у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. говориться про «народи» і їх національні права, під «народом України» маються на увазі «громадяни Республіки всіх національностей» [264, с. 152].

В «Декларації прав національностей України» 1991 р. поряд з раніше використовуваними поняттями з'явилися нові для українського законодавства і майже невідомі для міжнародного права поняття «етнічні групи» та «національні групи», хоча вживається й поняття «національна меншина» [264, с. 155].

У червні 1992 р. було прийнято Закон України «Про національні меншини в Україні», до назви якого було введено загальновизнане у міжнародному праві поняття «національні меншини» і дано його визначення. Закон до національних меншин відносить групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою [240, с. 160], в

Конституції України 1996 року вже застосовується загальновизнане у міжнародному праві поняття «національна меншина» [264, с. 161; 451].

У контексті розгляду категорії «національна меншина» варто звернути увагу на погляди закордонних і вітчизняних науковців. Так О. Андрисек запропонував називати меншиною групи осіб, які відрізняються від решти населення виразними розпізнавальними етнічними, релігійними, мовними ознаками, культурними зв'язками, меншістю в кількісному відношенні та недомінуючим становищем та які виявляють прагнення (принаймні опосередковано) зберігати й розвивати свій спосіб життя та поведінки [631, с. 60].

Дж. Пакер, піддавши критиці посилення на «спадкову відмінність», що базується на ознаках раси, етнічності, мови або релігії запропонував вважати під меншиною групою людей, які вільно асоціюються для досягнення поставленої мети, якщо їхні прагнення відрізняються від тих, які виражає більшість [615, с. 45].

Якщо говорити про українську наукову думку, то Т. Рудницька в «Етнічному довіднику» окреслює національну меншину як меншу за чисельністю соціальну групу (як правило), яка не займає панівного положення у певній державі, а члени такої групи – громадяни цієї держави – мають з етнічної, релігійної або мовної точок зору характеристики, які відрізняються від характеристик основної частини населення і виявляють, навіть посередньо, почуття солідарності з метою збереження своїх культури, традицій, релігії або мови [366].

Відомий український науковець, фахівець у питаннях етнонаціональних відносин і проблем меншин В. Євтух вважає, що національна меншина за походженням є спільнотою осіб, яка засновується на підставі однакового походження, має спільні мову, культурні характеристики, психологію та усвідомлює свою належність

до цієї спільноти. Така спільнота проживає на території суверенної держави і має свою історичну батьківщину [713, с. 329].

У контексті розгляду категорії «польська національна меншина», потрібно звернутися до визначення «етнічна (етнонаціональна) меншина», його змістовного наповнення і, відповідно, його співвідношенні з визначенням «національна меншина».

Потрібно звернути увагу, що у багатьох країнах використовується або одне з двох означень, або тільки одне, або жодне з них не використовується. На думку В. Мицика, в національному законодавстві жодної з країн, у якому вживаються терміни «національні або етнічні меншини» чи «національні й етнічні меншини/групи/громади» відсутнє пояснення стосовно різниці в їх юридичному змісті або правовому статусі [253, с. 44- 43].

Аналізуючи погляди українських науковців на проблему визначення поняття «національна меншина», К. Балабанов та С. Пахоменко вважають, що підходи сучасних українських дослідників можна об'єднати у дві групи. Перша включає такі визначення, яким притаманна диференціація понять «національна» й «етнічна» меншина, інші вживають їх як синонімічні [32, с. 9]. Також можна говорити про групу авторів, до яких належать самі К. Балабанов та С. Пахоменко, яка вживає дані поняття як синонімічні через специфіку досліджуваної етнічної групи, хоча й проводить розмежування між етнічними і національними меншинами.

Для позначення етнічної меншини використовується також окреслення «етнічна група», під якою автор визначення «етнічна група» в «Етнічному довіднику» Л. Сохань розуміє частину («уламок») етносу, ядро якого знаходиться в іншому соціальному організмі. На її думку, етнічні групи, як правило, тісно пов'язані із системою соціально-

економічних відносин основної етнічної спільності, але іноді вони мають й дещо відмінні соціально-економічні характеристики [421].

На думку В. Мицика, суперечки про коректність уживання термінів «меншина» або «група» теж тривають чимало часу, але термін «етнічна група/грумада/меншина» є цілком прийнятним при визначенні спільноти, до якої належить група осіб-громадян країни іншого, ніж титульна нація, етнічного походження, яка за історичних обставин проживає на її території тривалий час, є недомінуючою і чисельно меншою від решти населення та прагне самоідентифікації як така за об'єктивними ознаками мови, релігії, культури [253, с. 45].

Таким чином, по відношенню до поляків в Україні можна безперечно прийняти окреслення «польська національна меншина», причому за більш ніж мінімальним набором критеріїв: польська етнічна група в Україні має етнічні, релігійні і (меншою мірою) мовні характеристики, відмінні від тих, які притаманні решті населення. Ці характеристики є сталими і впізнавальними, поляки виявляють почуття самоусвідомлення, групової солідарності, прагнуть зберегти свою культуру.

Поляки також є етнічною меншиною, яка має набір характеристик, що притаманні етнічним меншинам, такі як етнічне походження, релігія, культура і (частково) мова. Для польської групи розмежування етнічних і національних меншин не буде істотним.

Тому так як деякі інші українські науковці, у запропонованому дослідженні відносно поляків автор буде вживати окреслення «національна», «етнічна» і «етнонаціональна» меншина, «національна/етнічна» група, оскільки поляки України, прагнучи зберігати характеристики, що походять від національних та етнічних відмінностей, мають спільні інтереси у різних сферах суспільного життя і намагаються їх реалізувати. Крім цього, у дослідженні буде

використовуватися визначення «українська полонія», широко вживане у Польщі і яке в своєму дослідженні застосовує також український дослідник О. Калакура [180, с. 28].

Оскільки дослідження присвячене інтересам польської національної меншини в сучасній Україні, то потребує уточнення саме поняття «сучасна Україна». Воно використовується синонімічно до визначення «незалежна Україна» і стосується української держави після Акту проголошення незалежності України, ухваленого Верховною Радою 24 серпня 1991 р. і затвердженого Всенародним референдумом від 1 грудня 1991 року. Власне Акт проголошення незалежності становить формальну підставу про можливість говорити про сучасну/незалежну Україну. Водночас сам процес суверенізації був розпочатий (в юридичному значенні цього слова) Декларацією про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., тому часто в науковій літературі ці дві дати пов'язуються [180, с. 397].

Варто також пам'ятати про факт, що багато процесів, які призвели і до суверенізації українського народу, і до інституціоналізації польської меншини в Україні, розпочалися після проголошеної у 1985 році «горбачовської перебудови». Потрібно підкреслити, що попри те, що незалежна сучасна Україна існує лише трохи більше 20 років, для швидкозмінного політичного життя це великий відрізок часу, і вживати поняття «сучасна Україна», «поляки у сучасні Україні», «стан задоволення потреб і реалізації інтересів в сучасній Україні» можна також у вузькому розумінні відносно українського суспільства або держави станом на момент закінчення написання праці, тобто на 2013 рік.

Окреслюючи етапи розвитку польської етнічної групи в сучасній українській державі автор прийняв за основу періодизації зміни у її становищі, викликані змінами у внутрішній політиці України,

розвитком-польсько-українських відносин, політикою Польщі по відношенню до польської групи на Сході.

Це дозволило виокремити чотири періоди у ситуації української полонії. Перший, який розпочався у 1989 р. і закінчився у 1991 р. був пов'язаний з внутрішньополітичними процесами, що відбувалися у СРСР і, відповідно, в УРСР після перебудови 1985 р. Це був процес національно-культурного відродження, що проходив одночасно з суверенізацію українського народу.

Другий етап розпочався у 1992 році, в який Україна вступила незалежною суверенною державою, із задекларованими принципами етнонаціональної політики, певною законодавчою базою, польськими-національно-культурними товариствами. Його закінчення ознаменувалося прийняттям Конституції 1996 р., яка на найвищому законодавчому рівні окреслила принципи державної етнонаціональної політики.

Третій етап тривав з 1997 до кінця 2004 рр., він характеризувався розвитком польських громадських організацій, аматорських художніх колективів, збільшенням підтримки польській громаді з боку польської держави, розвитком польсько-українських відносин. Події «помаранчевої революції» 2004 рр. позначають його межу.

Останній, четвертий період, охоплює 2005-2010/2011 рр. Його початок і середина характеризуються покращенням ситуації у галузі реалізації інтересів польської національної меншини в Україні: безпосередньо через демократизацію політичного життя в нашій державі, а опосередковано – через покращення польсько-українські відносини, а кінець – погіршенням, пов'язаним зі зменшення участі української держави у формуванні і проведенні етнонаціональної політики.

Таким чином, потреба опису реалізації суспільних інтересів польської національної меншини в сучасній Україні викликала звернення до аналізу таких базових категорій і понять, як «інтереси» і «потреби», встановлення їх змістовного навантаження, співвідношення між ними і іншими категоріями і поняттями, такими як ідеологія і цінності. У контексті окреслення змісту суспільних інтересів аналізу також вимагала категорія «суспільне», а потреба опису реалізації даних інтересів детермінувала звернення до категорії «механізм», встановлення співвідношення між нею і такими категоріями і поняттями як «інститути», «зв'язки» і «методи».

Завдання опису реалізації суспільних інтересів поляків України обумовлювало аналіз поняття «забезпечення», окреслення стадій розвитку інтересів, розкриття змісту визначень «польська національна меншина», «сучасна Україна», встановлення підстав для виділення етапів розвитку польської етнічної групи в незалежній українській державі.

Висновки до розділу 1

Звернення до проблеми суспільних інтересів поляків України показало, що в українській і польській науковій думці відсутні праці, які б комплексно висвітлювали дане питання. Аналіз літератури, дотичної до зазначеної проблематики дозволив поділити наявні джерела на дві великі групи: наукові опрацювання і власне джерела.

У свою чергу, наукові праці поділяються на такі, що стосуються етнонаціональних меншин і роботи, присвячені категоріям «інтерес», «механізм» і пов'язаними з ними категоріями і поняттями.

У першому блоці наукової літератури методологічну основу дослідження становлять роботи українських науковців О. Антонюка,

І. Варзара, В. Євтуха та ін., що аналізують питання етнонаціональної політики. Вказану проблематику порушують також польські автори, зокрема В. Балюк, Р. Вишинський, Й. Жиндуль.

Наступну групу проаналізованих робіт становлять праці, присвячені декільком меншинам, групам меншин, насамперед польській: монографія українського дослідника О. Калакури, а також статті вітчизняних авторів Т. Єременко, Л. Мазепи, польського науковця М. Кшишихі.

Важливу інформацію містять праці, що стосуються інших окремих меншин – греків, чехів, угорців та ін. етнічних спільнот в Україні, прав національних меншин і їх реалізації, правового статусу національних меншин та ін. Було також проаналізовано праці українських і польських вчених, присвячених польсько-українським відносинам.

Наступний великий блок розглянутих наукових робіт становлять праці, що стосуються категорій «інтерес», «механізм» і категорій і понять, пов'язаних з ними у контексті досліджуваної проблематики. До інтересу зверталися в історії політичної думки Платон у «Діалогах», Цицерон, Н. Макіавеллі, Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, французькі просвітителі та інші.

Інтереси розглядали американські представники теорій групової політики, починаючи з Дж. Медісона у XVIII ст., в історії російської і української радянської суспільно-політичної думки до даної категорії зверталися П. Новгородцев, Б. Чичерін, В. Ленін. У Радянському Союзі увага до інтересу зростає з кінця 50-х років XX століття, а у сучасній українській політичній науці інтереси розглядають українські політологи О. Коляса, Л. Радченко, І. Поліщук та інші.

Аналіз другої великої групи літератури, дотичної до проблематики суспільних інтересів, власне джерел, засвідчив, що велике значення для висвітлення проблеми мають офіційні документи Ради Європи, органів

державної влади України та Польщі, виступи лідерів польської громади.

Було також проаналізовано матеріали переписів населення України, соціологічних досліджень, інформаційно-аналітичні видання. Важливу інформацію про історію і сьогодення поляків в Україні містять спогади, праці публіцистичного і науково-популярного характеру, інтернет-ресурси.

Аналіз категорії «інтерес», проведений автором, засвідчив, що в українській політології присутні інтерпретації інтересу, що походять і з західноєвропейських теорій групової політики, і з радянського суспільствознавства, які різняться розумінням характеру інтересу, ролі усвідомлення в його виникненні, зв'язку з іншими категоріями та поняттями.

Автор поділяє точку зору, згідно з якою інтерес є суб'єктивним явищем, але визнає факт, що інтереси пов'язані і з об'єктивними чинниками, такими як становище суб'єкта.

Розгляд пов'язаної з інтересами категорії «потреба» засвідчив, що на сьогодні в суспільно орієнтованих науках в Україні потреба означає здебільшого об'єктивну життєву необхідність суб'єкта. Таке розуміння потреби, яке поділяє автор, не виключає присутності соціального і у процесі формування потреб, і у процесі їх задоволення. Головна відмінність потреби і інтересу полягає у усвідомленому характері останнього, спрямованістю інтересів на соціальні інститути чи відносини, від яких залежить розподіл благ, які забезпечують задоволення потреби.

Розгляд поняття «суспільне», викликаний потребою визначення змісту суспільних інтересів польської меншини в Україні, вказав на те, що воно виступає разом з поняттям «соціальне», якому надають і вузьке, і широке значення. Автор приймає вузьке розуміння слова «соціальне»,

і, відповідно, у праці під суспільними інтересами розуміє економічні, політичні, соціальні й культурні інтереси української полонії.

Опис суспільних інтересів польської етнічної групи детермінує звернення до з'ясування співвідношення інтересів і цінностей, інтересів і ідеології, і, відповідно, до відповіді на питання про необхідність включення даних категорій до проблематики суспільних інтересів української полонії.

Аналіз трактування цінностей в суспільно орієнтованих науках засвідчив, що можливою є інтерпретація цінностей і як конкретних, значущих для суб'єкта предметів, що задовольняють його потреби, і як абстрактних сутностей. Автор приймає трактування цінностей як явищ духовного порядку, а для цінностей прагматичного порядку в праці використовується поняття «благо».

Проведений аналіз переконав автора у тому, що у випадку опису групових інтересів поляків України не варто розглядати ідеологію як феномен, що на думку деяких дослідників, продовжує категоріальний ряд «інтереси» – «потреби» – «цінності».

Аналіз реалізації суспільних інтересів польської етнічної групи в сучасній Україні обумовлює звернення до механізмів їх забезпечення, що детермінує розгляд самої категорії «механізм», встановлення співвідношення між нею і іншими дотичними категоріями і поняттями.

Огляд використання категорії «механізм» в українських суспільно орієнтованих науках показав множинність її інтерпретації, тому автор, спираючись на первинне механістичного розуміння цього слова, у дослідженні приймає трактування механізму як складного пристрою, що являє собою систему ланок, в якому рух однієї чи декількох ланок викликає певні рухи інших ланок механізму. На думку автора, норми, що встановлюють механізми, до нього не входять. Дисертант також вважає, що метод як те, що постійно застосовується в певній ситуації,

може входити у механізм, але в цьому випадку його краще називати інститутом у соціологічному розумінні цього слова.

Окреслюючи механізми реалізації інтересів, руху інтересів від їх формування до реалізації, автор вважає за доцільне і правомірне використання поняття «забезпечення» відносно інтересів, розуміючи під цим створення умов і гарантій для реалізації інтересів як у вузькому розумінні цього слова (як їх задоволення), так і в широкому – руху інтересів від їх формування і до задоволення (реалізації у вузькому значенні цього слова).

Проведений дисертантом аналіз стадій (етапів) руху інтересів дозволяє прийняти, що першим етапом розвитку інтересів є їх усвідомлення, кристалізація латентних інтересів, їх вербалізація. У процесі формування інтересів відбувається виокремлення і розчленування інтересів, їх ієрархізація. Наступним етапом розвитку інтересів є їх артикуляція, представлення, транслявання до органів, що приймають певні рішення.

Врешті, здійснюється реалізація інтересів, яка у вузькому розумінні цього слова буде означати здійснення акту споживання матеріальних або духовних благ, здобуття якихось цінностей, і у цьому розумінні буде розглядатися як кінцевий етап їх розвитку (задоволення потреби, що викликала інтерес). Реалізація інтересу у широкому розумінні цього слова буде означати процес, який включає всі етапи розвитку інтересів.

Описуючи інтереси польської етнічної групи в сучасній Україні, автор розглянув поняття «польська національна меншина» і пов'язані з ним категорії і поняття. Аналіз відповідних джерел дав підстави до ствердження, що поляків в Україні можна окреслити як національну меншину на підставі етнічних, релігійних і (меншою мірою) мовних характеристик, які є сталими і розпізнавальними; польська етнічна група

виявляє почуття самоусвідомлення, групової солідарності; поляки є громадянами української держави, мають з нею тривалі міцні зв'язки.

До польської меншини України правомірно також застосовувати окреслення національна/етнічна група/громада/спільнота; в праці автор використовує також визначення «українська полонія», яке широко вживається у Польщі, і яке використовують деякі українські автори.

В праці автор під поняттям «сучасна Україна», рівнозначним з поняттям «незалежна Україна», розуміє українську державу після Акту проголошення незалежності України, ухваленого Верховною Радою 24 серпня 1991 р. і затвердженого Всенародним референдумом 1 грудня 1991 року. Для швидкозмінного політичного життя 20 років – це великий відрізок часу, і вживати поняття «сучасна Україна» автор буде також у вузькому розумінні стосовно українського суспільства або держави станом на момент закінчення написання праці, тобто станом на 2013 рік.

Автором також було визначено підстави для періодизації етапів розвитку польської етнічної групи в сучасній українській державі, з врахуванням яких було виокремлено чотири періоди розвитку української полонії: 1989-1991 рр., 1992-1996 рр., 1997-2004 рр. і 2005-2010/2011 рр., які характеризувалися змінами у внутрішній політиці України, розвитком-польсько-українських відносин, політикою Польщі по відношенню до польської групи на Сході.

РОЗДІЛ 2

СУСПІЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКО- КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

2.1. Суспільні інтереси польської етнічної групи в умовах здобуття національної незалежності України (1989-1991 рр.)

Зміни у становищі польської національної меншини були пов'язані з внутрішньополітичними процесами, що відбувалися у СРСР і, відповідно, в УРСР в період 1989-1991 рр., зі змінами всередині табору соціалістичних країн, насамперед у Польщі. Аналізуючи ситуацію польської громади в умовах здобуття незалежності України варто також охарактеризувати період перебудови, яка започаткувала процеси виникнення на місці СРСР суверенних держав, і ситуацію з задоволенням потреб і реалізацією інтересів поляків в УРСР до перебудови.

Варто почати з того, що поляки мали усвідомлені інтереси протягом існування УРСР. Це доводить і їх боротьба за збереження римо-католицьких святинь, і те, що вони одними з перших скористалися можливостями, що виникли після перебудови. Задоволення цих інтересів, становище польської етнічної групи у СРСР обумовлювала політика державно-партійного керівництва щодо національного питання. На думку К. Балабанова і С. Пахоменка, у радянському законодавстві, партійних документах поняття «національні меншини» не використовувалося з кінця 1930-х рр. Конституція СРСР 1936 р., як і Конституція УРСР 1937 р. ігнорували цей термін. В офіційних

документах і науковій літературі набули поширення поняття «національності», «національні групи», «народності» [32, с. 22].

У сфері освіти після II Світової війни діяли дві польські школи у Львові. На їх основі у 1958 році виник драматичний гурток, який у 1961 р. отримав статус народного театру [149, с. 19; 531, с. 122-123]. На підставі Угоди про культурну співпрацю між СРСР і ПНР, підписаної у 1956 р. здійснювався обмін вчителями: у 1957 році до ПНР приїхало 2 вчителі з України, регулярно вчителі з УРСР почали відвідувати Польщу лише починаючи з 1965 року з перервами у 1969-1973 рр. і 1981-1982 рр. [550, с. 60-61].

Якщо говорити про Римо-Католицьку Церкву, то після масового закриття храмів у 30-ті роки XX ст., вони почали відновлювати свою діяльність за часів німецької окупації, а після визволення України радянськими військами частина з них залишилася діючою [533, с. 165]. За даними М. Кшишихи, після II Світової війни в Україні діяло 26 костьолів [571, с. 52]. Римо-католицькі святині мали визначальне значення у підтриманні етнічної тотожності польського населення, оскільки богослужіння відбувалися польською мовою.

Можливість долучитися до польської культури, відвідати Польщу давало створене у СРСР 24 грудня 1957 року Товариство радянсько-польської дружби. Хоча воно передбачало лише колективне членство, щорічні культурно-освітні заходи, обмін літературою, давали можливість познайомитися з Польщею, її культурою, літературою і історією [176, с. 28; 550, с. 61-62].

У 1961 р. XXII з'їзд КПРС прийняв Програму партії, в якій основною тенденцією розвитку національних процесів в СРСР називався процес «розквіту і зближення націй». Ці процеси повинні були реалізовуватись через нівелюванні соціального й культурного рівнів розвитку, досягненні принципово схожої соціальної структури, спільних

рис у культурі, побуті, поширенні єдиної мови міжнаціонального спілкування – російської [32, с. 22-23].

На XXIII з'їзді КПРС у 1966 р. у доповіді Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва проблеми національного розвитку звужувалися до констатування єдності народів СРСР. У матеріалах XXIV і XXV з'їздів КПРС багато говорилося про важливість інтернаціонального виховання, але його проблеми спрощувалися, відривалися від національної проблематики, від цінностей і потреб кожного народу [32, с. 23-25].

Становище Римо-Католицької Церкви у 70-ті роки дещо покращилося, влада почала погоджуватися на відкриття нових парафій, почали діяти дві семінарії, у тому числі одна у Ризі, де навчалося духовенство, у тому числі для України. Влада дозволила приїзд нових молодих священиків після закінчення семінарії [549, с. 142; 571, с. 51-2]. Так, в 1968 р. приїхало три священики, в 1969 – один, а після цього кожного року до України приїжджали один-два священики щороку [549, с. 142]. За даними А. Хлебовича, станом на 1970 рік в Україні існувала 21 парафія і 23 священики [549, с. 138-140].

В 1975 р., 1 серпня підписано Гельсінський заключний акт, в якому говорилося про свободу думки і свободу совісті, переслідування віруючих, к тому числі римо-католиків, зменшилися.

Варто зазначити, що у 80-ті роки широко доступною була польська преса. За даними «Союздруку», в УРСР надходило понад 30 тис. примірників польських газет і журналів, у тому числі 20 тис. продавалися в роздріб [28, с. 112]. Діяли відділи обласних бібліотек, мережа книгарень «Дружба», в яких можна було придбати польські книжки [326, с. 180]. Контакт з польською мовою і літературою забезпечувала і програма Польського Радіо, а в прикордонній смузі – Польське Телебачення.

Пожвавлення польсько-українських контактів спричинила польська «Солідарність». Щоб не допустити поширення впливу профспілки ні всередині ПНР, ні за її межами, інтенсифікувалася співпраця по партійній лінії. Постанова від 23 лютого 1982 р. ЦК КПРС зобов'язувала організувати у Вищій партійній школі при ЦК Компартії України навчання секретарів воєводських комітетів ПОРП, віце-воєвод, редакторів воєводських газет [28, с. 110]. У травні 1984 року було підписано «Довгострокову програму економічного і науково-технічного співробітництва між ПНР і СРСР на період до 2000 року» [176, с. 31]. В 1984 році до 40-річчя ПНР в СРСР відбулися Дні польської книги, Тижні польського кіно [176, с. 29], Київ відвідав з концертами ансамбль Шльонського університету «Катовіце», відбувся ряд інших культурних заходів [176, с. 36].

Збільшувалася кількість римо-католицьких парафій і священників. Так за даними А. Хлебовича, станом на 1984 рік в Україні діяло 30 парафій і 31 священник [549, с. 142-144]. Інший польський дослідник, М. Кшишиха, нараховує станом на 1984 р. 50 парафій [571, с. 52].

Тим не менше, хоча на той час в Радянському Союзі проживало 1 млн 151 тис. поляків, даний факт замовчувався [56, с. 360]. Польська держава не могла надавати їм допомоги, польські консули не могли офіційно допомагати у задоволенні культурних потреб поляків в СРСР [716, с. 140].

Ситуація починає змінюватися після горбачовської перебудови, що почалася в 1985 році. В документах, що регулювали польсько-радянські відносини наголошувалося на потребі відвертого обміну думками на тему польсько-радянської співпраці і введення нових форм співробітництва. На зміну ситуації в країні відреагували віруючі, які активізували зусилля з реєстрації нових парафій [571, с. 52].

Свідоцтвом змін у радянсько-польських відносинах став візит у 1986 р. у СРСР В. Ярузельського і міністра культури ПНР А. Кравчука, під час якого на зустрічі у Вільнюсі з місцевими поляками визнано факт існування польської меншини за східними кордонами ПНР [550, с. 65-66]. Підписано також План культурної і наукової співпраці між СРСР і ПНР на 1986-1990 рр. [594, с. 24].

1987 рік ознаменувався змінами, що безпосередньо торкнулися польської спільноти в СРСР і в Україні. В. Ярузельський і М. Горбачов підписали 21 квітня 1987 року Декларацію про польсько-радянське співробітництво в сфері ідеології, культури і науки [56, с. 360]. Після цього з'явилася можливість відкриття польського консульського пункту у Львові [550, с. 66].

1987 рік означився також початком формування політики Польщі відносно польської національної меншини на Сході. Генеральний секретар Товариства «Полонія» Ю. Кляса в інтерв'ю для журналу „Raporty Polska” сказав про те, що обов'язком держави є відповідь на очікування мільйона двісті тисяч громадян СРСР, які визнають себе поляками [550, с. 65-66].

В Україні, в свою чергу, Політбюро ЦК КПУ на відповідному засіданні у липні 1987 року, присвяченому міжнаціональним відносинам в УРСР звернуло увагу на потребу вирішення національно-культурних проблем [507, с. 175].

Наступний 1988 рік приніс зміни у національній політиці СРСР. У доповіді на XIX всесоюзній конференції КПРС, яка відбулася 28 червня – 1 липня М. Горбачов звернув увагу на захист національних мов, культур, історичної пам'яті [32, с. 15-16; 180, с. 399]. У липні М. Горбачов здійснив візит у ПНР [56, с. 362]. Інтенсифікувалася також українсько-польська співпраця – було підписано протокол про

співпрацю між Міністерством культури УРСР і Міністерством культури і мистецтва ПНР на 1988-1990 рр.

Продовжувався процес реєстрації нових парафій і повернення святинь – за даними М. Кшишихи, у 1988 році в Україні (без Закарпаття) було 76 парафій, католицька спільнота мала 32 костьоли і 35 каплиць [571, с. 52].

Починають з'являтися організації нового типу, що представляють інтереси польської національної меншини в УРСР. Перша з них – Польське культурно-освітнє товариство починає формуватися влітку 1988 р. [487, с. 103]. На першому засіданні «польської секції» були представники Житомира, Львова, Вінниці, Хмельницького – викладачі ВНЗ, вчителі, члени обласних відділів Товариства радянсько-польської дружби. У жовтні «секція» трансформувалася у Польське культурно-освітнє товариство в Україні, головою якого обрано С. Шалацького, колишнього військового [487, с. 255].

Статут ПКОТ, прийнятий на зборах 25 лютого 1989 р., дає можливість зробити певні висновки на тему потреб і інтересів польської етнічної групи. Він містив записи про підтримку державних органів у процесі створення шкіл з польською мовою навчання, про потребу розповсюдження відомостей про історію, культуру і мистецтво, зовнішню політику Польщі, про збереження пам'яток польської культури, про створення територіальних відділів організації, відділів польської книжки у бібліотеках, польських художніх колективів, співпраці зі ЗМІ у процесі висвітлення польської тематики [487, с. 139, 144: 557, с. 17].

З жовтня 1988 року до березня 1989 р. тривав процес утворення осередків ПКОТ в областях і районах, а від березня 1989 року (після реєстрації статуту 13.03.1989 р.) до травня 1990 р. – урочисті засновницькі збори в областях і районах на підставі зареєстрованого в

Міністерстві юстиції статуту республіканської організації. Представники польського львівського середовища брали участь у перших засіданнях ПКОТ, але 3 грудня 1988 року у Львові було засновано окреме Товариство польської культури львівської землі [603, с. 47].

Лідери польської меншини в Україні встановлювали тісніші контакти з державними органами і неурядовими організаціями РП – в 1988 році члени польських організацій брали участь у більшості заходів, що в Польщі організовувало Товариство «Полонія». На навчання у Польщі виїхала перша група студентів з СРСР – 26 осіб [550, с. 66].

1989 рік приніс зміни в радянській політиці відносно національних меншин – Пленум ЦК КПРС у вересні 1989 р. проголосив Платформу «Національна політика КПРС на сучасному етапі» [32, с. 15-16].

В Україні у вересні 1989 р. відбувся Всеукраїнський установчий з'їзд Народного Руху України, 14% делегатів якого становили представники національних меншин, у тому числі поляки (зокрема, згадуваний вже Л. Мазепа). З'їзд прийняв окрему резолюцію щодо забезпечення прав національних меншин в Україні [180, с. 393-394; 603, с. 52].

На тлі змін у політиці СРСР і в Україні розвивалася і Римо-Католицька Церква. У 1989 р. зареєстровано 56 нових парафій, станом на листопад 1989 року М. Кшишиха нараховує в Україні вже 130 парафій [571, с. 52- 53].

Продовжується розвиток польських громадських організацій – з'являються нові відділення ПКОТ [557, с. 18], виникають організації у Кременці, Івано-Франківську, Чернівцях, Тернополі, Ужгороді, Луцьку, Рівному, які створюють також свої відділи [603, с. 48]. Крім цього, Товариство польської культури львівської землі створило відділи у Самборі, Мостиськах, Дрогобичі [526, с. 164].

У Польщі у 1988/1989 навчальному році було 26 студентів з СРСР, один слухач студій польської мови і один аспірант [594, с. 24]. У жовтні з ініціативи Сенату РП у Варшаві відбулася зустріч з поляками зі Сходу, під час якої відбулися розмови лідерів польського громадського руху з директором Товариства «Полонія» Ю. Клясою, яке таким чином намагалося зорієнтуватися у потребах поляків з СРСР [518; 599; 622, с. 243].

Інформацію про польську меншину в Україні наводить перепис населення 1989 р. За його даними на території України проживали представники понад 100 національностей. Все населення республіки становило 51,4 млн чоловік, етнічних українців у його складі було 37,4 млн, або 72,7%. На всі інші національності припадало 27,3%, або 14 млн чоловік. Поляків було 219 тис. осіб, причому більшість їх проживала у Житомирській (69 тис.), Хмельницькій (36 тис.) та Львівській (26 тис.) областях [244]. Варто зазначити, що перепис 1989 року показав зменшення польського населення на 39,1 тис. осіб порівняно з попереднім переписом 1979 р. (тоді перепис показав 258,3 тис. осіб польської національності) і підтвердив тенденцію до зменшення польського населення України у післявоєнні роки – загалом між переписами 1959 і 1989 рр. кількість польського населення зменшилася на 144,1 тис. осіб [161, с. 413-417].

1990 рік приносить зміни у радянсько-польських відносинах і започатковує українсько-польські міждержавні стосунки. 11-14 квітня В. Ярузельський здійснює офіційний візит до СРСР, починаючи його зі Львова, де зустрічається з місцевими поляками [673, с. 104]. Протягом 10-15 жовтня проходив візит до СРСР міністра закордонних справ Польщі К. Скубішевського, під час якого обговорювалася також проблематика поляків в СРСР, радянська сторона підтвердила їх право

до розвитку власної культури, не бачила перешкод стосовно їх виїзду до Польщі.

В рамках подальшого розвитку політики стосовно національних меншин в СРСР 26 квітня приймається Закон «Про вільний національний розвиток громадян СРСР, які проживають за межами своїх національно-територіальних утворень або не мають їх на території СРСР», положення якого передбачають право окресленої категорії громадян на вільний національний розвиток, зокрема на створення національно-територіальної автономії [32, с. 13; 540, с. 83-84].

В Україні 16 липня 1990 року проголосили Декларацію про державний суверенітет, що дозволила вивести українсько-польські відносини на новий рівень. Восени після візиту до Москви, Київ відвідав 13 жовтня міністр закордонних справ РП К. Скубішевський, результатом чого стало підписання Декларації про принципи і головні напрямки розвитку українсько-польських відносин. В розмовах К. Скубішевського з українськими політиками крім обговорення українсько-польських відносин згадуються національні меншини обох країн – поляків в Україні і українців у Польщі [673, с. 125].

Між візитом В. Ярузельського і К. Скубішевського в Україну 4-5 травня 1990 року в містечку Яблонна біля Варшави група депутатів ВР України зустрічається з польськими політиками, в результаті якої приймається спільна декларація, в якій акцентується увага на пошануванні прав національних меншин [28, с. 120; 180, с. 394]. Ці події дають можливість говорити про те, що 1990 рік став початком українсько-польських міждержавних відносин. Саме такої думки дотримуються українські дослідники В. Глібов і В. Горун [90, с. 17-18].

В самій Україні проблемами національних меншин займаються і Народний рух України, і КПУ. У лютому 1990 р. утворюється Рада національностей НРУ, що мала стати координатором роботи національно-

культурних товариств [46, с. 39; 180, с. 393-394]. З іншого боку, у ЦК КПУ виник відділ у справах національностей, який проіснував до літа 1990 р. [507, с. 177].

Розгортали діяльність польські громадські організації. Так станом на травень Польське культурно-освітнє товариство нараховувало 5 тисяч членів і мало 5 обласних відділів – у Києві, Житомирі, Вінниці, Хмельницькому і Тернополі; діяло згадуване вже Товариство польської культури львівської землі, Польське культурно-освітнє товариство у Чернівцях, польська організація у Луганську та ін. [487, с. 158; 526, с. 165-166]. У грудні 1990 р. виходить перший номер польськомовної «Львівської газети» [605].

Якщо говорити про інституціоналізацію польського громадського руху, то не можна оминати першого конгресу поляків України, що відбувся у Києві 13 травня 1990 року [487, с. 159]. У виступі голова ПКOT С. Шалацький наголошував на тому, що учасники зібрання консолідуються зі всіма суспільними рухами, що мають на меті розбудову демократичної, гуманної держави, зміцнення господарської і політичної суверенності України (нагадаймо, що збори проводилися ще до проголошення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року).

С. Шалацький акцентував увагу на потребі видання історичного опрацювання про поляків в Україні, зміцненні наукової співпраці польських і українських істориків з метою ліквідації «білих плям» в українсько-польських відносинах [487, с. 151]. Також він звернув увагу на відсутність польського телебачення (програм польською мовою), преси, радіо [487, с. 152], наголошував на потребі повернення костьолів віруючим, на відсутності приміщень для діяльності товариств і фінансуванні їх діяльності [487, с. 154], на потребі існування

польськомовних шкіл і шкіл, де польська мова буде викладатися як предмет і факультативно [487, с. 145-149].

В 1990 році у Польщі створюються підвалини політики стосовно польської групи на Сході, у тому числі – в Україні. Автори опрацювання «Проект рапорту „Політика польської держави відносно полонії і поляків на Сході у 1989 – 2005 рр.»» вважають, що загальною метою цієї політики стала підтримка осіб польського походження в їх діях, що стосувалися розвитку мови, традиції і культури, встановлення контактів з Польщею.

Таке розуміння політики щодо полонії виникало з морального обов'язку, який брався з усвідомлення існування національної спільноти поляків в Польщі і за кордоном. Автори рапорту також вважають, що після 1989 року ключову роль в політиці стосовно діаспори став відігравати Сенат РП, який отримав також фінансовий інструмент її формування [622, с. 13].

Якщо говорити про інші події, що відбулися у Польщі в 1990 році, то варто сказати про те, що у 1989/1990 навчальному році в Польщі навчалося 135 студентів, 79 слухачів студій польської мови і 2 аспіранти з СРСР [594, с. 24], у тому числі 156 – з України [543, с. 83].

У 1991 році продовжується процес суверенізації України – 24 серпня Верховна Рада приймає Акт проголошення незалежності України. Іншим важливим документом, що стосується національних меншин, стала Декларація прав національностей України 1 листопада 1991 р. Інституціоналізація польського руху і рухів інших національних меншин отримує законодавчу базу також і у низці законів, прийнятих у 1991 році – Закону про освіту, Закону про громадянство, Закону про свободу совісті і релігійні організації. Крім цього, з 10 грудня починає діяти Закон про міжнародні угоди, згідно якого ратифіковані Україною міжнародні угоди становлять невід'ємну частину її законодавства.

Загальновідомим є факт, що Польща першою 2 грудня 1991 року визнала незалежність України і тим чи не вперше у новітній історії української держави однозначно виступила на підтримку суверенізації українського народу. Це змінило імідж Польщі в очах українського суспільства. Відповідно поляки в Україні стали трактуватися як національна меншина, що підтримує державотворчі прагнення українського народу, що, в свою чергу, створювало для польської етнічної групи кращі умови для реалізації своїх інтересів. У 1991 році було підписано ряд міждержавних угод – 28 червня 1991 року у Варшаві було підписано угоду між Міністерством вищої освіти УРСР, Міністерством народної освіти УРСР і Міністерством національної освіти РП на період 1991-1995 рр., 1 жовтня – базову Угоду про торгівельно-економічну співпрацю і міжурядову угоду про співпрацю молоді і міжнародний обмін молоді, 6-8 вересня досягнуто домовленість про обмін послами між Україною і Польщею.

В Україні активізувалися процеси етнічного відродження. В різних областях і містах країни було запроваджено теле- і радіопередачі національними мовами [212; 259]. При Раді Міністрів 9 липня 1991 р. створено Комітет у справах національностей [507, с. 184]. 16-17 листопада 1991 року в Одесі відбувся Перший всеукраїнський міжнаціональний конгрес, депутати якого наголошували на потребі повернення національним громадам майна, будинків і культових споруд, конституційному закріпленні відповідальності держави за збереження національної ідентичності, про наявність представників національних громад в органах державної влади всіх рівнів та ін. [180, с. 399; 237, с. 152-3; 438, с. 38].

На фоні розвитку національно-культурних товариств продовжувався процес створення організацій польської національної меншини. За даними Л. Лойко станом на 23 лютого 1991 року в Україні

діяло 87 національно-культурних товариств, у тому числі 8 польських [237, с. 150].

Якщо говорити про Польське культурно-освітнє товариство, то від початку його діяльності до осені 1991 року організація відправила на відпочинок у Польщі 1200 дітей, 200 осіб було скеровано на навчання у ВНЗ Польщі [487, с. 177], лише у Києві створено чотири хороших колективи „Pierwiosnek”, „Kwiaty polskie”, „Jaskółki”, „Pieśń wieczorowa” [487, с. 178], навчання польської мови організовано у 70 школах (в одній тільки Хмельницькій області польську мову вивчали у 36 школах) [487, с. 177], разом із Генеральним Консульством РП у Києві організовано дві олімпіади польської мови і культури, скеровано на курси вчителів 7 осіб, а на курси польської культури у Любліні – 5 [487, с. 197].

Мала вагомі результати діяльність польських організацій у напрямку повернення костьолів віруючим. С. Шалацький згадував про те, що віруючим було повернуто більше ніж 100 костьолів [487, с. 178], реєструвалися нові парафії (з 1986 року до 1991 року в лише у Житомирській області зареєстровано 32 парафії, а у Київській – 4 [630, с. 342]). Розбудована структура парафій вимагала адміністрування, тому 16 січня 1991 папа Ян Павло II призначив 5 єпископів на території України [628, с. 20].

На загальному фоні кардинальних змін на державному рівні потрібні були зміни і в структурі, і діяльності Польського культурно-освітнього товариства. Саме тому 19 жовтня 1991 року відбувся другий Конгрес поляків України, результатом якого стало утворення Спілки поляків України, яка успадкувала всі надбаня ПКОТ [487, с. 182]. Першим головою організації обрано Станіслава Шалацького, голову ПКОТ.

С. Шалацький вітав проголошення незалежності України, наголошував на тому, що польська громада хоче жити у згоді зі своїми

братами-українцями, як і з іншими народами України. Він також звертав увагу на численні потреби польської громади у інформаційній, культурній, освітній і релігійній сферах [487, с. 178-179.]

У Польщі продовжувався процес опрацювання політики стосовно поляків на Сході. Міжвідомча комісія у справах полонії, еміграції і поляків за кордоном опрацювала у січні 1991 року документ під назвою «Головні напрямки політики уряду відносно полонії, еміграції і поляків за кордоном у 1991-1992 рр.», а 5 листопада 1991 р. рішенням Ради Міністрів № 145/91 ухвалено «Цілі і пріоритети уряду щодо полонії, еміграції і поляків за кордоном» [539, с. 98].

До інших важливих подій, що відбувалися у Польщі і мали відношення до поляків в Україні, варто віднести навчання польської молоді у Польщі (у 1990/1991 навч. р. навчалося 342 студентів, 219 слухачів студій польської мови і 5 аспірантів [594, с. 24]), а також скерування Міністерством освіти Польщі вчителів польської мови для праці в українських школах – перші вчителі були відправлені до Городка на Поділлі у 1990/1991 навч. р. [666, с. 369].

Таким чином, поляки мали усвідомлені потреби ще у УРСР, але задовольнялися вони невеликою мірою. Інтереси польської етнічної групи у повному обсязі виявляються у публічному просторі лише після 1988 року завдяки змінам у внутрішній політиці у СРСР. Подальша інституціоналізація польського руху, розвиток Римо-Католицької Церкви, польськомовної освіти, польсько-українських відносин стають можливими лише з розгортанням процесу здобуття національної незалежності України, позначеному Декларацією про державний суверенітет і Актом проголошення незалежності України.

2.2. Трансформація суспільних інтересів польської національної меншини у процесі становлення незалежної України в доконституційний період 1992-1996 рр.

В 1992 рік Україна вступила незалежною суверенною державою, із задекларованими принципами етнонаціональної політики, певною законодавчою базою, сформованими громадськими організаціями національних меншин, які представляли їх потреби і артикулювали інтереси, діяли для реалізації цих інтересів і задоволення потреб. Сусідня польська держава окреслила принципи своєї політики відносно і України, і польської групи в Україні. У період 1992-1996 рр. відбувався подальший процес становлення української державності, що ознаменувався прийняттям Конституції 1996 р., яка на найвищому законодавчому рівні окреслила принципи державної етнонаціональної політики.

У 1992 році продовжувався подальший розвиток польсько-українських відносин: 4 січня встановлено повні дипломатичні відносини між двома державами, відбувся ряд візитів польських політиків в Україну і навпаки – 18-19 травня Л. Кравчук здійснив офіційний візит у Варшаву, перед цим 14 січня 1992 р. у Польщі перебував міністр оборони України К. Морозов [543, с. 23], 29-30 грудня Україну відвідав міністр закордонних справ Польщі К. Скубішевський [543, с. 27].

Дипломатична активність на лінії Київ-Варшава ознаменувалася підписанням рядом угод. Також було підписано Попередню угоду між урядом України і урядом Республіки Польща з питань культурного і наукового співробітництва та Протокол про тимчасове врегулювання питання взаємного визнання еквівалентності документів про освіту. 18 грудня було підписано угоду про співпрацю прикордонних областей і воєводств України та Польщі.

Базовим для розвитку українсько-польських стосунків потрібно вважати «Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво», підписаний 18-19 травня 1992 року, який мав велике значення не тільки для регламентації польсько-українських відносин на принципово новій основі, а й містив ряд записів, що безпосередньо стосувалися полонії України.

Формувалася законодавча база, що стосувалася поляків як однієї з етнонаціональних меншин – були ухвалені Закон про об'єднання громадян, Закон про національні меншини, Закон про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні, Закон про освіту. Важливим у цьому контексті стала повноправна участь України в Організації з безпеки і співробітництва в Європі.

Органи виконавчої влади теж не стояли осторонь етнополітичних процесів. Насамперед 9 липня 1991 р. при Раді міністрів створено Комітет у справах національних меншин, при ньому створено ряд Фондів, хоча їх діяльність не принесла очікуваних результатів [507, с. 184].

З метою забезпечення потреб представників різних національностей у друкованій продукції 15 серпня 1992 р. було прийнято постанову уряду «Про спеціалізовані редакції для випуску літератури мовами національних меншин» та утворено Головну спеціалізовану редакцію літератури мовами національних меншин України при Комітеті по пресі, при державних видавництвах у регіонах створено спеціальні редакції для випуску літератури мовами різних етносів, які видавали книги за державним замовленням, у тому числі – польською. На ці цілі у 1992-1993 рр. було виділено майже 17, 5 млн крб. [473].

Відбувався подальший розвиток польських громадських організацій на тлі розвитку неурядового сектора в цій сфері в

загальноукраїнському масштабі (станом на червень 1992 року кількість національно-культурних товариств становила 186) [237, с. 211].

В травні у Хмельницькому відбувся I З'їзд польських вчителів України, який прийняв рішення про створення Спілки польських вчителів, членами якої стало 150 осіб [571, с. 46]. Забігаючи наперед, потрібно сказати, що чотирма роками пізніше відбувся ще один «перший» з'їзд вчителів, який покликав до життя ще одну «нову» організацію з подібною назвою – Об'єднанням вчителів полоністів (друга «нова» організація виявилася, щоправда, більш життєздатною).

У 1992 році у середовищі польських організацій відбулася ще одна значуща подія – на курсах 11-15 січня 1992 р. у Сатанові на Поділлі, організованих Товариством «Спільнота польська» і Фондом «Освіта для демократії», група польських діячів зі Львова, київська і подільська опозиція до СПУ вирішили створити Федерацію польських організацій в Україні, засновницькі збори якої відбулися 25 січня 1992 року у Львові, а у липні зареєстровано статут нової організації. Спілка поляків України могла увійти у Федерацію, але її уваги до статуту відкидалися, тому остаточно СПУ у Федерацію не увійшло, таким чином відтоді в Україні діють дві загальноукраїнські, певною мірою конкуруючі, польські організації [557, с. 23 4].

У галузі освіти, крім I З'їзду вчителів, семінару у Житомирі і Хмельницькому, кабінет іноземних мов Житомирського обласного інституту удосконалення вчителів провів ще один семінар для вчителів області [255, с. 90]. У березні семінар для вчителів польської мови провела разом з Міністерством освіти України Спілка поляків України [487, с. 125].

В 1991-1992 навч. р. в Україні працювало 17 вчителів польської мови з Польщі [571, с. 43]. Це було пов'язано і з відповідними міждержавними угодами, і з тим, що 10 серпня 1992 р. Міністерство

освіти Польщі видало відповідне розпорядження відносно оплати праці вчителів, яких Міністерство скеровувало на роботу поза кордонами країни [539, с. 100].

Відбулися певні зрушення також у задоволенні інформаційних і культурних потреб польської громади – після 75-річної перерви, з березня 1992 року, відновився друк відомої польськомовної газети – «Київський щоденник», з грудня почала працювати «Польська Львівська Хвиля» [603, с. 50]. В Житомирі у грудні з ініціативи польського громадського діяча В. Грабовського в перших випусках україномовної програми «Червона калина» з'явилися польськомовні фрагменти «У родакув».

Якщо говорити про розвиток Римо-Католицької Церкви, то на думку польського дослідника А. Хлебовича, станом на 1 січня 1992 року в окремих областях вже було 449 парафій [549, с. 146-147]. Збільшення кількості парафій, безперечно, сприяло кращому задоволенню потреб польського населення, але одночасно з цим погіршилася ситуація з задоволенням мовних і частково культурних потреб – імідж «польського костьолу» заважав РКЦ розвиватися в Україні, тому він почала позиціонувати себе як Римо-Католицька Церква в Україні, що на практиці виявилось у застосуванні української мови у літургії, відмові від участі священників у діяльності польських національно-культурних товариств та ін.

Якщо говорити про події, що відбувалися у Польщі, то на думку Т. Гонсовського, головним елементом політики польської держави відносно поляків на Сході в 1992-1994 рр. були міжнародні трактати з новими незалежними державами [539, с. 99]. Польща також намагалася забезпечувати індивідуальні права представників польської національної меншини [539, с. 100]. У Кракові 19-23 серпня відбувся I З'їзд полонії і поляків з-за кордону, одним з результатів якого було виникнення Ради

полонії світу. Так як і у попередні роки, до Польщі на навчання виїхали студенти з країн колишнього СРСР (у 1991/1992 навч. році у Польщі навчалось 684 студенти, 327 слухачів студій польської мови і 41 аспірант [594, с. 24]).

Важливу інформацію стосовно становища польської етнічної групи станом на 1993 рік, її потреби і інтереси порівняно з іншими етнонаціональними групами країни дають результати опитування найбільш чисельних етносів України, яке проводилося у травні-червні 1993 року у ряді областей України. Дані показали, що всі етноси патерналістично налаштовані, але на відміну від кримських татар, угорців і євреїв, поляків не хвилюють міжнаціональні конфлікти [404, с. 102-106]. Поляки рисою найбільш притаманною людям їхнього етносу вважають релігійність (на першому місці ця риса не виступає у жодної національності) [404, с. 113], тому й не дивно, що серед інститутів, через які можна найефективніше повернути цінності і традиції етносу, поляки на перше місце ставлять релігію, на другому – освіту [404, с. 121].

Відповідно до прийнятого у 1992 р. Закону України «Про національні меншини в Україні» Указом Президента України від 26.04.1993 р. на базі Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів України було створено Міністерство у справах національностей та міграції – центральний державний орган виконавчої влади, який відповідає за реалізацію етнополітики держави, а в органах влади 10 областей України утворено структурні підрозділи у справах національностей [237, с. 154; 438, с. 39].

У 1993 році інтенсифікується польсько-українська співпраця, зміцнюється її нормативно-правова база. Так у січні було підписано міжурядову угоду про співпрацю у галузі науки і технологій, Конвенцію щодо уникнення подвійного оподаткування, угоду про взаємне

заохочення та захист інвестицій, створено торгівельно-економічну міжурядову комісію.

Візит президента РП Леха Валенси відбувся 24-26 травня 1993 р. Під час візиту польський президент провів розмови з Президентом України Л. Кравчуком, багатьма українськими політиками, підписав чотири міжнародні угоди. Окремий день було виділено Л. Валенсою на зустріч із представниками польського середовища у Вінниці і Львові [543, с. 30-1].

За ініціативи польського президента 24 травня було створено Консультаційний Комітет Президентів України та Республіки Польща [28, с. 127]. Комітет мав у своєму складі дві комісії, у тому числі – у справах національних меншин, засідання якої відбулося 15-16 листопада 1993 року в Києві [487, с. 126-127]. На жаль ініціатива, яка виводила проблеми польської національної меншини на найвищий державний рівень, виявилася маложиттєвою і не спричинила суттєвих змін у можливості реалізації інтересів поляків в Україні.

Крім вищезгаданих угод, у тому ж самому році підписано протокол про міжнародну співпрацю між міністерствами культури України і Польщі. На жаль через проблеми фінансового плану з української сторони ефективність угоди виявилася малою, а через високі кошти польська сторона відмовилася надсилати польську пресу в Україну [543, с. 64].

За даними польського дослідника Р. Дзвонковського у 1993 році в Україні було 517 парафій [532]. Змінилося районування одиниць Римо-Католицької Церкви в Україні, яка поділялася на єпископства і архієпископства, дієцезії, деканати і парафії [593, с. 9; 628, с. 20].

Якщо говорити про громадські організації, то 16-17 січня 1993 року відбувся I з'їзд Федерації польських організацій в Україні, на якому головою було обрано Емілію Хмельову [571, с. 38]. Учасники з'їзду

визнали, що найважливішою метою є пробудження національної свідомості, слідкування за дотриманням українською стороною Угоди про добросусідські відносини між Україною і Польщею, охоплення структурою Федерації максимальної кількості поляків і польських організацій [557, с. 24-5].

За даними польських дослідників, станом на 1993 рік в Україні діяло близько 30 польських громадських організацій, більшість з яких мала місцеві осередки [543, с. 81-82]. Дані ці варто вважати ілюстративними, тому що не враховано членських відділів Спілки поляків України, інших організацій, некоректно подано кількість членів СПУ.

Потрібно зазначити, що починають з'являтися фестивалі, багато з яких продовжує своє життя самостійно – 2 травня 1993 року з участю 23 колективів пройшов фестиваль „Tęcza Polesia” («Веселка Полісся»), який організувала Спілка поляків України. Самостійними стають також багато художніх колективів, а ті, що існують при організаціях, починають жити власним життям. Так станом на 1993 рік польські дослідники вказують на існування хорів „Lutnia” і „Echo” зі Львова, танцювального колективу „Lwowiaczy”, київського хору „Jaskółki”, фольклорних колективів з Києва „Pierwiosnek” і „Malinki”, хору „Poleskie Sokoły” з Житомира [543, с. 84].

Станом на 1993 (1993/1994 навч. рік) рік в Україні працювало, за даними М. Кшишихи, 28 вчителів з Польщі [571, с. 43]. Якщо говорити про інформаційні потреби, то у 1993 році згадувана вже польськомовна програма у Львові виходила в ефір 7 годин на тиждень. У Житомирі раз на місяць на Обласному радіо почала виходити півгодинна польськомовна програма, потім вона виходила два рази на місяць по 45 хвилин. Польськомовні програми існували також в обласних радіокомпаніях у Черкасах і Чернівцях [543, с. 84].

На думку польських дослідників В. Гіля і Н. Гіля, Польща у процесі співпраці з поляками в Україні на той час намагалася, по-перше, зміцнити позиції польської етнічної групи, по-друге, підтримувати польськість шляхом поширення мови, культури і національних традицій і, по-третє, залучати польську національну меншину до створення польського лоббі за кордоном [543, с. 65]. У таборах організованих Міністерством освіти Польщі і Товариством «Спільнота польська» відпочивало 570 дітей, 172 особи взяли участь у курсах різного плану у Польщі, 168 осіб з художніх колективів брало участь у мистецьких заходах у Польщі, 5 осіб виїхало на курси підвищення кваліфікації до Любліна, а 37 осіб – на навчання до ВНЗ Польщі [543, с. 83-84; 571, с. 46].

У 1994 році не відбулося суттєвих якісних змін, якщо говорити про становище польської національної меншини в Україні. Можна лише зазначити, що у галузі державної етнополітики Міністерством освіти спільно із Міністерством національностей і міграції (з 25 липня також «і релігії») було розроблено і затверджено Державну програму відродження й розвитку освіти національних меншин в Україні на період 1994-2000 рр. [473; 507, с. 186], після парламентських виборів 1994 року у ВРУ на постійній основі з'явилася Комісія з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин [259].

По висхідній розвивалися польсько-українські відносини – відбулися візити польських державних діячів в Україну і навпаки [543, с. 31-34], що дозволило у березні підписати Декларацію міністрів закордонних справ Польщі і України про принципи формування польсько-українського партнерства. Задоволенню інтересів польської меншини в Україні сприяло відкриття 21 травня у Львові замість консульського агентства Генерального консульства РП [543, с. 33], а також спрощення Польщею умов перетину кордону для громадян України.

Задоволенню релігійних потреб сприяв розвиток римокатолицьких парафій, кількість яких, за даними Р. Дзвонковського і М. Кшишихи, збільшилася до 600 [532, с. 57; 571, с. 53], задоволенню різнобічних потреб слугувало збільшення національно-культурних товариств [238], починають виникати «спеціалізовані» («професійні») громадські організації, такі як Товариство опіки над військовими похованнями або Університет третього віку у Львові [603, с. 49]. Крім цього, здійснено спробу об'єднання польських громадських організацій – 14 травня у Києві відбулася зустріч представників 100 польських організацій, які входили в СПУ і Федерацію, в результаті якої створено координаційну раду, що мала об'єднати ці два республіканських товариства [603, с. 48].

Якщо говорити про вивчення польської мови, то у 1993/94 навчальному році, за даними польського дослідника В. Балюка, факультативно польську мову опановувало 2287 дітей [507, с. 235-237], хоча С. Костецький, голова СПУ вважав, що станом на 1993 рік лише 9-12% дітей польського походження мають можливість навчатися польській мові в державних школах [507, с. 235-237].

1995 рік у галузі державної етнонаціональної політики увійшов як рік ліквідації (всупереч чинному законодавству) Міністерства у справах національностей та міграції, замість якого утворено Державний комітет України з тією ж назвою. Перед цим Кабінет міністрів затвердив Концепцію розвитку культур національних меншин [473; 507, с. 192]. 5 листопада Україна стала членом Ради Європи і взяла зобов'язання ратифікувати Рамкову конвенцію ради Європи про захист прав національних меншин, а також вести відносно них політику згідно з рекомендаціями Європейського парламенту 1201 (1993).

Продовжували розвиватися українсько-польські відносини. Під час візиту 26-27 січня президента України Л Кучми до Польщі ним та

новим Президентом Польщі О. Квасневським з нагоди 50-ї річниці визволення Освенціма було підписано «Заклик до народів світу про мир і толерантність».

Якщо говорити про ситуацію у сфері громадських організацій, то за даними Л. Лойко у 1995 році було 22 польські організації, в тому числі – 2 всеукраїнські [237, с. 211-213], перша польська організація – Спілка поляків України станом на 25 березня 1995 р. мала 33 відділи і 10 тис. членів [487, с. 219]. Тим не менше, не їй, а Федерації польських організацій в Україні Товариство «Спільнота польська» з Варшави виділило кошти для купівлі трьохкімнатної квартири у Києві для офісу, який пізніше назвали «Польським домом» [487, с. 219].

Якщо говорити про події 1996 року, що вплинули на ситуацію польської групи, то, насамперед, варто зазначити прийняття Конституції України як найвищого правового акту, ряд положень якого стосувалися національних меншин.

Розвиток міждержавних відносин між Україною і Польщею вийшов на рівень стратегічного партнерства – 25-26 червня 1996 року під час візиту Президента України Л. Кучми до Польщі підписано «Спільну декларацію Президента України і Президента РП». Було підписано ряд угод, які сприяли задоволенню потреб поляків в Україні прямо або опосередковано: угода про співпрацю між Міністерством освіти України і Міністерством національної освіти Польщі на 1996-1998 рр. [28, с. 129]). Було також підписано польсько-українську угоду про безвізовий рух громадян.

Важливе значення для артикуляції інтересів національних меншин в органах державної влади мала Рада представників товариств національних і етнічних меншин, створена при новому Державному комітеті національних меншин, міграцій і релігій, в яку увійшло 20 осіб [507, с. 187].

Неоднозначні зміни Римо-Католицькій Церкві приніс 1996 рік. З одного боку, зростає кількість парафій, об'єднаних у 5 дієцезій – Львівську, Луцьку, Житомирську, Кам'янецьку і Закарпатську [548, с. 67]; почався навчальний процес на I курсі у Римо-католицькій семінарії в Брюховичах Львівської обл. [548, с. 70]. З іншого боку, починаючи з 1996 року, єпископи втратили можливість запрошення священників з-за кордону без дозволу на перебування і працю, який діє лише один рік [548, с. 70].

Відбулися звітно-виборчі з'їзди обох загальноукраїнських організацій – Федерації польських організацій в Україні і Спілки поляків України [557, с. 28-30; 603, с. 48]. У Федерації і СПУ разом було 82 організації. Крім цього, за даними польського дослідника М. Кшишихи, у 1996 році у Києві діяло ще три окремі організації – Польське культурно-освітнє товариство імені А. Міцкевича, Київське культурно-освітнє товариство імені А. Міцкевича «Згода», Польське товариство Київщини «Солідарність» [571, с. 37], виникла окрема Спілка поляків Поділля, з Товариства польської культури львівської землі виокремився Львівський відділ Спілки поляків України [571, с. 37]; на той час Товариство польської культури львівської землі мало 12 осередків – у Львові, Бориславі, Дрогобичі, Ходорові, Мостиськах, Стрию, Самборі, Щирці, Трускавці, Золочеві, Жовкві і Жидачеві [571, с. 37-38].

У грудні 1996 року у Хмельницькому ще раз відбулися засновницькі збори товариства польських вчителів з ініціативи Федерації польських організацій в Україні з нагоди проведення I Форуму об'єднання польських вчителів України [255 с. 92; 557, с. 63], на якому обговорювалися програми навчання польської мови, форми і методи сучасної дидактики, підготовка вчительських кадрів [695].

За даними польського дослідника М. Кшишихи, польську мову вивчало 6883 особи, а навчальний процес здійснювало 225 вчителів [571, с. 42]. Польський дослідник також визначив, що переважали

факультативні заняття – 90 пунктів, за ними йде початкове навчання – 20 пунктів, курси для молоді – 18, курси для дорослих – 2, обов'язкове вивчення у рамках шкільної програми – 8 пунктів (класів), недільні школи при костьолах – 8, курси для просунутих – 7 та інші форми. Таким чином, польську мову у різних формах вивчали у 173 пунктах, причому варто звернути увагу на те, що пунктом навчання у автора виступає і гурток вивчення мови, і польська школа [571, с. 43-44].

Таким чином, у період між 1992 р. і 1996 р. відбувся ряд позитивних змін у ситуації польської національної меншини в Україні – розвивалася польсько-українська співпраця, яка вийшла на рівень стратегічного партнерства, створювалися польські громадські організації, проводилися загальноукраїнські фестивалі польської культури. Покращувалися можливості у галузі задоволення освітніх і релігійних потреб, прийнято ряд законів, які безпосередньо стосувалися польської меншини як однієї з національних меншин, права яких на найвищому законодавчому рівні закріпила прийнята у 1996 р. Конституція України.

2.3. Динаміка суспільних інтересів поляків України в умовах розвитку українського соціуму в 1997-2004 рр.

Польська етнічна група увійшла у 1997 р. як спільнота, що мала численні громадські організації, аматорські художні колективи, проводила всеукраїнські фестивалі. Вона реалізовувала свої інтереси у освітній і релігійній сферах, чому сприяли закони, прийняті в Україні, а також підтримка з боку польської держави. Зміни у реалізації інтересів польської етнічної групи у період між 1997 і 2004 рр. загалом позитивно впливали на її становище, а події «помаранчевої революції» покращили ситуацію у галузі реалізації інтересів польської національної меншини в

Україні: безпосередньо через демократизацію політичного життя в нашій державі, а опосередковано – через покращення польсько-українські відносини.

Інформацію про становище польської етнічної групи станом на 1997 рік в Україні містять результати соціологічного опитування групи українських науковців, проведеного серед білорусів, поляків і болгар [147]. Станом на кінець 1990-х років в Україні проживало 219,2 тис. поляків, причому у містах їх жило 148,2 тис., в селах – 71 тис. осіб. Найбільше поляків було в Житомирській області – 69,4 тис. (31,7% їхньої загальної кількості), Хмельницькій – 36,6 тис. (16,7%) та Львівській областях – 26,8 тис. (12,3%) і в м. Києві – 10,4 тис. (4,8%).

На 1000 осіб польської національності у віці 15 років та старше мали вищу освіту 69 чол., середню спеціальну – 145, середню загальну – 286. 64,8% опитаних поляків вважали, що сьогодні в Україні збереження самобутності культури етнічних спільнот стало можливим, але багато що залежить від них самих та їхніх організацій [147].

За даними опитування, надто відчутного утиску, дискримінації власних прав та інтересів не відзначила жодна з досліджуваних етнічних спільнот, причому респонденти-росіяни, поляки і болгари вказують, що такі випадки (хоча і рідко), але все ж таки траплялися з ними як представниками певних етнічних спільнот (відповідно 23,8%, 33,6%, 43,7%). Потрібно зазначити, що поляки, як правило, такі випадки пов'язують із релігійною сферою (28,6%), з культурою (18,5%), політикою (16,8%), освітою (12,6%) [147].

Якщо говорити про володіння рідною мовою, то цілком вільно нею розмовляє 53,7% поляків, у розмові зазнають певних труднощів – 24,5%, розуміють, але не говорять – 19,7%, не володіють – 2,0% [147]. Ці дані разюче відрізняються від даних перепису населення 2001 року, тому можна припустити, що у даному опитуванні респонденти значно

завищили рівень свого володіння польською мовою. За даними дослідження 1997 р., 58,6% опитаних поляків вважають доступним вивчення мови у національних школах, на факультативах – 24,1%, у дошкільних закладах – 35,2%, у сім'ї – 13,1%. У визначенні етнічної належності опитаних поляків безумовними лідерами є релігія (78,1%) і мова (73,3%) [147].

У галузі державної етнополітики ВР України наприкінці року ратифікувала Рамкову конвенцію Ради Європи про захист національних меншин. Постійну комісію ВРУ з питань прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин було перетворено на відповідний комітет. У 1997 р. на випуск 81 назви друкованих видань рідними мовами з державного бюджету було виділено 400 тис. грн [473]. Було створено дві громадські ради: Раду з питань мовної політики при Президентові України і Раду представників національних громадських організацій України при Державному комітеті України у справах національностей та міграції [259].

Продовжувався розвиток польсько-української співпраці. Під час офіційного візиту 20-22 травня президента О. Квасневського в Україну президенти обох держав підписали заяву «До порозуміння і єднання», яка дозволила вивести на міждержавний рівень проблему подекуди замовчуваних болісних подій II половини ХХ ст., які були джерелом напруги у польсько-українських відносинах. Підписано також угоду про співпрацю у галузі культури, освіти і науки [557, с. 37].

Якщо говорити про польські громадські організації, то у 1996-1997 автори згаданого вже соціологічного опитування нарахували 21 зареєстроване громадське об'єднання, причому Спілка поляків Україні мала відділення в 12 областях та м. Києві, а Федерація польських організацій в Україні – 47 осередків в 16 областях та м. Києві [147].

За ініціативи Спілки поляків України у 1997 році було створено дві загальноукраїнські «професійні» («спеціалізовані») громадські організації – лікарів польського походження і польських науковців [557, с. 63, 66], хоча Товариство польських лікарів не інституціоналізувалося на загальноукраїнському рівні.

Потребу у друкованому слові задовольняли «Газета львівська», «Дзєннік кійовські» (додаток до «Голосу України»), бюлетень Федерації польських організацій в Україні, у Житомирі Товариство польської молоді почало видавати газету «Слово польське», виходила газета «Замкова гора», у Бердичеві – «Бердичівська мозаїка», у Ярмолинцях – «Голос Поділля», у Києві – кварталник «Криниця». Радіопередачі польською мовою існували у Львові, у Бердичеві і Чернівцях, телепередачі польською мовою показували у Житомирі і Чернівцях [147; 620], загалом станом на 1997 рік річний обсяг телепередач польською мовою становив 15 годин, радіопередач – 21 годину [82, с. 25].

Якщо говорити про задоволення культурних потреб, то станом на 1997 рік у фондах бібліотек системи Міністерства культури України нараховується близько 80,6 тис. примірників книг польською мовою [147], у 9 областях діяли 57 самодіяльних польських хорів, танцювальних ансамблів, оркестрів народних інструментів, 4 театри [82, с. 26; 147].

У сфері задоволення освітніх потреб у 1996/97 навч. р. в Україні польську мову вивчали 4231 учень, з них у трьох школах з польською мовою навчання, у чотирьох змішаних школах, як предмет і факультативно. Понад 550 випускників середніх загальноосвітніх шкіл України здобували вищу освіту в Польщі, вчителів польської мови готували у Львівському університеті, Дрогобицькому і Житомирському педагогічних інститутах, Київському і Прикарпатському університетах [147]. Завдяки фінансуванню РП побудовано і відкрито у смт Довбиш

Баранівського р-ну Житомирської обл. загальноосвітню школу з поглибленим вивченням польської мови [557, с. 114].

Станом на 1997 рік РКЦ в Україні мала вже 3 духовних навчальних заклади – Київський католицький коледж, Кам'янець-Подільську духовну семінарію, Римо-католицьку семінарію в Брюховичах, 193 недільні школи, 3 друковані періодичні видання [82, с. 26; 147].

У 1997 році у Польщі ухвалено нову конституцію країни, ст. 6 якої говорила про те, що Республіка Польща допомагає полякам, що проживають за кордоном у підтримці їх зв'язків з національною культурною спадщиною, а у ст. 52 йдеться про те, що особа, чие польське походження було підтверджено в установленому законом порядку, може виїхати до Польщі на постійне місце проживання [677, с. 256].

Якщо говорити про потреби і інтереси польської національної меншини, то 1998 рік загалом не приніс важливих змін. Проведено засновницькі збори двох «спеціалізованих» громадських організацій – польських підприємців і промисловців та журналістів польської преси в Україні [557, с. 68-9, с. 73].

У галузі етнонаціональної політики 1999 рік приніс погіршення, оскільки Державний комітет України у справах національностей та міграції реорганізовано у Державний департамент України в складі Міністерства юстиції України [438, с. 39].

Порівняно з 1996/1997 навчальним роком відбулося збільшення кількості учнів, що вивчають польську мову. Так у 1998/1999 навчальному році в Україні діяло 3 школи з польською мовою навчання (1109 учнів), а як предмет її вивчало 1489 учнів [451]. Лише у Житомирській області, де проживає найбільша польська громада, станом

на кінець 1999 року польську мову вивчали у 33 школах, у 5 з яких вона вивчалася як окрема навчальна дисципліна з першого класу [255, с. 93].

Якщо говорити про громадські організації національних меншин, то у 1999 році В. Осадчий, автор довідника «Поляки в Україні сьогодні» нарахував 115 організацій, що належали до Федерації польських організацій в Україні [607]. Це дещо перевищує цифри, що наводяться самими представниками організації за попередні роки. Причиною збільшення кількості товариств міг бути той факт, що дані збиралися методом опитування, в якому можна було вказати приналежність до довільної організації, у тому числі – до Федерації. У свою чергу, на IV Конгресі Спілки поляків України, якій відбувся 27-28 листопада у Києві говорилося про 60 відділів Спілки [557, с. 43-44].

З ліквідацією Держкомнацміграції у 1999 році перестала діяти організована при комітеті Рада, тому 22 липня 2000 року було утворено консультативно-дорадчу Раду представників громадських організацій національних меншин при Міністерстві юстиції [259]. Раніше було створено консультативно-дорадчий орган представників громадських об'єднань національних меншин України при Президентові України [313].

Станом на 2000 рік за даними Фонду «Допомога полякам на Сході» з Варшави, що здійснював до 2012 року фінансову і змістовну підтримку польської преси за кордоном, в Україні було 12 друкованих польськомовних або двомовних (польсько-українських) ЗМІ [619].

У галузі задоволення освітніх потреб поляків в Україні у 1999/2000 в порівнянні з 1998/1999 навч. р. не змінилася кількість шкіл з польською мовою навчання. Крім того, український дослідник О. Калакура вказує на 20 недільних шкіл і 10 груп, у яких діти, підлітки і дорослі опановували польську мову. За його підрахунками загалом в Україні було

73 навчальних пункти з вивчення польської мови, де працювали 190 учителів [180, с. 428].

О. Калакура наводить також дані відносно Римо-Католицької Церкви в Україні, яка на початок 2000 р. нараховувала понад 840 зареєстрованих громад, у яких служило більше 500 священників [180, с. 422].

Інформацію про польську національну меншину дав перепис населення, проведений у 2001 році. Він засвідчив скорочення польської етнічної групи в Україні – поляками задекларували себе 144,1 тис. осіб (у 1989 році – 219,2 тис. осіб). Кількість українців зменшилася на 8%, а поляків – на 34% [622, с. 71], тобто скоротилася більш істотно, ніж це можна було очікувати, виходячи з тенденцій природного руху та міграцій [319, с. 342]. Ці дані викликали бурхливу реакцію у Польщі і численні коментарі голів польських організації в Україні, які пояснювали зменшення польського населення неретельним проведенням перепису. На думку автора, причиною стала ідентифікація себе з країною проживання, з державою, а не з етнічною приналежністю: відповідаючи на запитання про національність, опитувані називали себе українцями з огляду на проживання в Україні, тим паче, що національність у паспортах громадян України не вказується.

Найбільше поляків за даними перепису проживало у Житомирській (49,0 тис.), Хмельницькій (23,0 тис.) і Львівській (18,9 тис.) областях [622, с. 71]. Перепис 2001 р. показав, що поляки є єдиною національною меншиною, переважна більшість якої (71%) вважає своєю рідною мовою українську [268, с. 105]. Потрібно також додати, що між переписами населення кількість осіб з вищою освітою у поляків збільшилася [702, с. 83].

Якщо говорити про ситуацію у державній етнонаціональній політиці, то згідно з Указом Президента знову утворено Державний

комітет України у справі національностей та міграцій [313; 438, с. 39], відновлено відповідну мережу регіональних органів.

У сфері задоволення культурних потреб поляків України у 2001 році вийшло друком 50293,4 тис. примірників видань мовами етносів України [340], а Міністерство культури і туризму України організаційно і фінансово сприяло відзначенню польськими національно-культурними товариствами національних днів культури, пам'ятних дат, як в рамках проведення заходів всіма національними меншинами, так і на республіканських і регіональних фестивалях польської культури [313].

У галузі задоволення освітніх потреб у 2001/2002 навч. році за даними Міністерства освіти і науки, було 3 школи з польською мовою навчання з 758 учнями, працювали загальноосвітні заклади, у яких навчання здійснювалося двома і більше мовами, зокрема українською і польською – 5 (3,2 тис. учнів), польську мову як предмет вивчало 3746 учнів [340]. Тим не менше, на думку українського фахівця з етнополітики, Т. Пилипенко, якщо порівняти кількість румунського населення (151 тис. осіб), що має 98 шкіл з 25,7 тис. учнів і польського (144,1 тис. осіб), то привертає увагу факт слабого задоволення освітніх потреб польської національної меншини [313].

У 2002 році в галузі державної етнополітики при Міністерстві культури створено Раду з питань культур національних меншин України. Під егідою Мінкультури за участю Держкомнацміграції підготовлено й затверджено Кабінетом Міністрів України «Комплексні заходи щодо розвитку культур національних меншин на період до 2005 року» [313; 340]. З держбюджету і місцевих бюджетів на культурно-просвітницьку діяльність національно-культурних товариств було виділено 1,5 млн грн [237, с. 205-207].

За даними Державного комітету України у справах національностей та міграцій у 2002 р. було забезпечено приміщеннями

321 громадське об'єднання [340], але на думку українського науковця Л. Лойко, у 2002 р. в середньому більше половини національно-культурних товариств не були забезпечені приміщеннями, не виконано також доручення Президента України від 1995 року про побудову у Києві центру культури національних меншин [237, с. 200]. Варто також звернути увагу, що до організацій, що забезпечені приміщеннями, включаються також ті, що орендують приміщення за власні кошти або отримують на це кошти з польських неурядових організацій [563, с. 24-26].

Аналітик Ю. Тищенко з Українського незалежного центру політичних досліджень вважає, що Україна активно підтримувала розвиток національних меншин, але спостерігається недостатнє залучення національних меншин у процес прийняття життєво важливих для них рішень, бракує координації заходів з реалізації державної етнопонаціональної політики в системі органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [450].

Якщо говорити про розвиток громадських організацій національних меншин, то станом на 1 січня 2002 року в Україні діяло 785 товариств національно-культурного спрямування, серед яких Л. Лойко виокремлює 55 польських організацій, 62 – російських, 99 – грецьких, 93 – єврейських, 33 – азербайджанських і 31 – вірменських [237, с. 213-214].

Аналізуючи участь національних меншин у політичному житті України, український дослідник Г. Луцишин вказує на те, що з 130 національних меншин, які проживають в Україні, створили свої національні громадські організації лише 38. Г. Луцишин відносить поляків разом з євреями, росіянами, німцями, греками, румунами, угорцями до числа найбільш політично мобілізованих і найбільш

активних на зовнішньополітичному рівні національних меншин [240, с. 79-81, 156].

Інформацію про потреби польської національної меншини, стан їх задоволення було представлено на V Конгресі Спілки поляків України, що проходив у Пуці Водиці під Києвом 7-8 грудня 2002 р. [632]. Зверталася увага на факт, що не всі польські діти мають можливості задоволення освітніх потреб польською мовою, не повернуто Польський дім в Одесі, який було побудовано на кошти з членських внесків до 1917 року [682]. Вказувалося на те, що в Україні виходить 14 польських друкованих ЗМІ, але лише один має загальноукраїнську сферу розповсюдження, немає польськомовної програми на центральному телебаченні і центральному радіо [527], є проблеми з залученням молоді до громадської діяльності [557, с. 44].

У сфері задоволення освітніх потреб у 2002 році відбулися якісні зміни – 1 вересня урочисто відкрито побудовані за кошти РП дві польські школи – у Городку Хмельницької області і Мостиськах Львівської [557, с. 115].

У Польщі у 2002 році Сейм 20 березня ухвалив закон про встановлення дати 2 травня Днем полонії і поляків за кордоном [622, с. 246]. Сенат прийняв 21 червня рішення про створення Консультаційної полонійної ради при спікері Сенату РП, яка висловлює свою думку у справах, важливих для полонії і поляків за кордоном. Було також прийнято нову урядову програму співпраці з полонією і поляками за кордоном, головними напрямками якої було забезпечення права і можливість культивування польськості в країнах, де проживають поляки, розвиток контактів із Польщею, піднесення рангу і значення полонії у політичному, суспільному, господарчому, науковому, науково-технічному і культурному житті країн проживання поляків. Особлива увага зверталася на поляків на Сході [643].

У 2003 році у галузі державної етнополітики відбувся ряд змін. Насамперед 15 травня Верховною Радою України ратифіковано Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, підписану Україною 2 травня 1996 року. Відповідно до цього закону Україна взяла на себе зобов'язання захищати мови 13-ти національних меншин, що живаються на її території, у тому числі й польську.

Виділено кошти на заходи з відтворення культури національних меншин – з бюджету Держкомнацу на заходи щодо відтворення культури національних меншин та встановлення культурних зв'язків з українською діаспорою виділено у 2003 році 1196,7 тис. грн (у тому числі на заходи по національно-культурних товариствах – 697,7 тис. грн.) [280, с. 132]), по лінії Міністерства культури України на заходи з відтворення культури національних меншин у 2003 році виділено 1 млн грн [237, с. 205-207]. Кошти на заходи національно-культурних товариств на місцях надходили також з місцевих бюджетів – у Миколаївській області у 2003 році було виділено 49 тис. грн [64, с. 280], у Харківській – 50 тис. грн [64, с. 287], в Чернівецькій області – 20 тис. грн [64, с. 291].

Парламентська газета «Голос України» вийшла із співзасновництва 7 газет національних меншин, у тому числі – польського «Дзенніка кійовського», з 1 січня 2004 року газети були передані до Держкомнацміграції України [156].

У галузі польсько-українських відносин у контексті політики примирення і поєднання, 11 липня у селі Павлівка Іваничівського району Волинської області за участю обох президентів відкрито пам'ятник полякам, загиблим від рук українських націоналістів під час II Світової війни. На жаль, Польща у зв'язку з вимогами ЄС змушена була ввести візовий режим для українських громадян, що, безперечно, погіршило імідж Польщі в очах пересічного українця, а також

ускладнило контакти з РП, у тому числі й представникам польської етнічної меншини в Україні.

У 2003 році спробу підрахунку організацій Спілки поляків України у другій частині довідника «Поляки в Україні сьогодні» здійснив В. Осадчий, який відніс до Спілки 57 організацій [608, с. 11-36]. Сенат РП через Фонд «Допомога полякам на Сході» виділив кошти на купівлю у Львові квартири для розміщення Польського товариства «Радіо Львів», яке готувало і випускало програму «Львівська хвиля», і Товариства друзів мистецтва [561].

У галузі задоволення освітніх потреб відбулася важлива подія – відкриття нової польської школи, побудованої за кошти РП у Стрільчиках Хмельницької області [557, с. 115]. Згідно з даними Об'єднання польських вчителів в Україні, польську мову вивчали у 187 різних осередках (школи, класи з польською мовою навчання, польська мова як факультативний предмет, курси польської мови) [608, с. 54-85]. Варто звернути увагу на факт, що у 2002/2003 навч. році в Україні працювало 39 вчителів з Польщі [666, с. 374, 383].

Узагальнюючі дані, що стосуються української полонії у 2003 році, варто навести думку дослідників з Національного інституту стратегічних досліджень, які зазначили, що за останнє десятиліття в Україні помітно активізувалися польські громади, відбувається відновлення знищених за радянського часу католицьких єпархій, парафій, які постають «осередям» консолідації громадян польського походження. Кожного року Польща посилює культурний, конфесійний вплив на поляків за кордоном, зокрема, через фінансування суб'єктів культурної, творчої діяльності польської громади поза межами РП [458].

На думку авторів підсумкового звіту робочої групи Ради Європи «Огляд проблем дискримінації та нерівності в Україні» станом на 2003 рік поляки не знаходилися у несприятливому становищі та не

дискримінувалися [146, с. 14], хоча існувала проблема відсутності приміщень для громадських організацій національних меншин, польська громада серед інших національних меншин не могла брати участі у прийнятті рішень на загальноукраїнському, обласному і місцевому рівнях, практично не була представлена у парламенті України, органах виконавчої влади, в органах обласної влади і місцевого самоврядування [146, с. 20-21].

2004 рік ознаменувався декількома значущими подіями у житті України і в українсько-польських відносинах. Насамперед, 30 березня у Києві інавгуровано за участі президентів обох держав Рік Польщі в Україні, в рамках якого в столиці і регіонах відбулося багато культурних заходів. У червні 2004 року було підписано Стратегію українсько-польського міжрегіонального та прикордонного співробітництва.

Політичні події кінця 2004 – початку 2005 року змінили імідж України в очах усього світу, і насамперед Польщі. Президенти Польщі О. Квасневський і Л. Валенса внесли значний вклад у подолання політичної кризи в Україні, ставлення до Польщі з боку українців (у тому числі із Західної України, де було більше негативних стереотипів відносно неї) покращилося. Це сприяло встановленню прямих контакти між органами місцевого самоврядування, науковими інститутами і ВНЗ – у 2004-2005 рр. Міністерство освіти і науки України фінансувало 16 спільних українсько-польських дослідницьких проєктів, діяло 87 прямих угод між 38 українськими і 62 польськими науково-дослідними установами [174], лише з Вінницької області у 2004-2006 рр. до Польщі виїхало 50 делегацій [441, с. 19].

У 2004 році з Держбюджету Держкомнацу на заходи щодо відтворення культури національних меншин та встановлення культурних зв'язків з українською діаспорою виділено 3123,1 тис. грн, на заходи з реалізації Європейської хартії регіональних мов – 1 млн грн

[237, с. 205-207; 280, с. 124], а Міністерство культури і мистецтва отримало на Заходи з відтворення культури національних меншин 1,5 млн грн [280, с. 125]. Наприклад, польськомовний „Dziennik Kijowski” отримав 100 тис. грн із державного бюджету [4, с. 308].

Загальна кількість організацій національних меншин у порівнянні з попереднім роком, за даними Л. Лойко, змінюється незначно, серед 1045 товариств такого типу, поляки створили 108 організацій, поступаючись лише євреям (140 організацій) і випередивши німців (104), росіян (95), ромів (81) і греків (75) [237, с. 214-215]. Зрозуміло, що в регіональному вимірі організації були розміщені нерівномірно – за словами голови СПУ С. Костецького найбільше серед 73 територіальних одиниць, що об'єднують 13 тис. членів, знаходилися у Житомирі, Хмельницькому, Кам'янці-Подільському, Бердичеві та Одесі [695].

Польща здійснювала вагому допомогу у вивченні польської мови в Україні, Міністерство народної освіти і спорту, Міністерство закордонних справ, Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході», Фонд «Допомога польським школам на Сході», Фонд «Польська освіта за кордоном» будували і ремонтували школи і центри культури, допомагали освітнім закладам підручниками, дидактичними матеріалами і журналами, підвищували професійні кваліфікації вчителів, набирали до Польщі на навчання молодь, у тому числі – до аспірантури, виплачували стипендії польській молоді, що навчалася у ВНЗ України.

У 2004 рік до переліку друкованих ЗМІ (у порівнянні з виданнями, що друкувалися у 2002 році) додалися ще «Газета польська» з Житомира і «Котвиця» з Миколаєва [64, с. 283].

Якщо говорити про події у Польщі, то на 2004 рік РП визначила пріоритетними такі напрямки підтримки діаспори, як допомога освіті, промоція польської культури, охорона польської національної спадщини за кордоном, підтримка дій, що слугують піднесенню престижу

польської групи у країнах її проживання, інтенсифікація господарчої співпраці з діаспорою, соціальна допомога польському середовищу на Сході, підтримка розвитку навчальної бази польської освіти на Сході, підтримка діяльності польських організацій шляхом купівлі і ремонту приміщень на Польські доми [662].

Зміни, що відбувалися в українському соціумі в 1997-2004 рр. загалом сприяли кращій реалізації суспільних інтересів польської національної меншини, хоча деякі з них (непослідовність у реалізації державної етнонаціональної політики в Україні, погіршення контактів з Польщею) варто оцінити негативно. Тим не менше, розвиваються і створюються інститути, що задовольняють потреби польської меншини – римо-католицькі парафії, навчальні заклади, друковані ЗМІ, польські громадські організацій, з якими польська спільнота України увійшла у 2005 рік.

2.4. Польська національна меншина в політико-культурному просторі українського суспільства в період 2005-2010/2011 рр.

Потреби польської етнічної групи в Україні станом на 2004 рік задовольняли численні римо-католицькі парафії, громадські організації, аматорські художні колективи, польськомовні ЗМІ. Польські і українські суспільства зблизилися внаслідок подій кінця 2004-початку 2005 рр. З цієї позиції відбувалися подальші зміни у становищі польської меншини в Україні у 2005-2010/2011 рр., які впливали на реалізацію її інтересів.

На думку експертів з Українського незалежного центру політичних досліджень, 2005 рік не став роком конструктивних зрушень у сфері державної етнонаціональної політики [69]. У 2005 році на розгляд Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин було внесено 26 проектів нормативно-правових актів, із яких лише чотири законопроекти і дві постанови безпосередньо стосувалися питання вдосконалення законодавства у сфері прав національних меншин, причому жоден із шести проектів не дійшов до розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради [69].

Було ліквідовано Державний комітет України у справах національностей та міграції, який у жовтні 2005 року відновив Президент В. Ющенко. Кабінет Міністрів затвердив порядок використання коштів, передбачених для реалізації двох програм по лінії Державного комітету у справах національностей та міграції. Зокрема було виділено 2,02 млн грн на заходи щодо відтворення культури національних меншин і підтримку газет мовами національних меншин та 900 тис. грн на заходи з реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.

За ініціативи Президента В. Ющенка наприкінці року у 10 областях України був розпочатий спільний проект Секретаріату Президента України та ОБСЄ зі створення при обласних адміністраціях експертних груп за участі представників громадських організацій, наукових установ та органів влади [303, с. 33-34], що, безперечно, покращувало контакт представників громадських організацій у тому числі – національних меншин з органами влади.

У галузі польсько-української співпраці відбувся ряд важливих подій. У квітні, під час перебування Президента В. Ющенка у Польщі, було підписано міжурядову угоду про взаємне визнання документів про освіту і наукові ступені, у травні 2005 року голови парламентів Литви, Польщі і України ухвалили рішення про утворення Міжпарламентської асамблеї України, Польщі і Литви, а 24 червня президентами обох країн, В. Ющенком та О. Квасневським було відкрито «Цвинтар орлят» і воїнів УГА на Личаківському кладовищі у Львові.

У 2005 році знову відбувається стрімке зростання кількості організацій національних меншин, станом на липень 2005 року нараховується 1582 національно-культурних товариств (у тому числі 125 польських), причому 45 з них мають всеукраїнський статус [237, с. 216-217].

У сфері освіти, за даними Проекту рапорту Міжвідомчої групи у справах полонії і поляків за кордоном, в Україні станом на 2005 рік діяло 230 пунктів навчання польської мови, в яких вчилася біля 13 тис. осіб дітей та молоді [622, с. 74]. В Україні у 2005/2006 навч. році працював 41 вчитель з Польщі [622, с. 75], а Фонд «Семпер полонія» виплачував тільки на території Західної України стипендії 170 студентам, які навчаються в Україні. Крім цього, у Польщі навчалася 750 студентів польського походження з України [622, с. 75].

Якщо говорити про ЗМІ, то у 2005 р. деякі газети польської громади отримали підтримку від української держави, зокрема «Газета львівська» [622, с. 175], а також «Газета польська» з Житомира. «Львівська Хвиля» два рази на тиждень випускала передачі по 2,5 години на приватній радіостанції, виходила передача польською мовою у Житомирі [622, с. 75].

У галузі культури в Україні діяло біля 70 польських художніх колективів [622, с. 74], у 2005 році тільки консульські установи РП в Україні брали участь у реалізації 2 тисяч різноманітних культурних заходів, надаючи почесний патронат, організаційну чи фінансову підтримку [622, с. 217].

У 2006 році відбулася чергова реорганізація Держкомнацміграції – його реформовано у Державний комітет України у справі національностей та релігій [438, с. 39]. Станом на 13 жовтня за даними Комітету у 2006 році на реалізацію бюджетних програм «Заходи з відтворення культури національних меншин та фінансову підтримку газет мовами національних меншин» та «Заходи Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» було передбачено відповідно кошти у сумі 2 млн 500 тис. грн та 900 тис. грн [156]. На функціонування видань, співзасновником яких є Держкомнацміграції, було виділено коштів на суму майже 1,5 млн грн [156].

22 травня 2006 року було створено Раду з питань етнонаціональної політики при Президентові України, яка втім провела лише два засідання. Але у 2006 році ради представників національно-культурних товариств діяли у багатьох областях України, зокрема у Львівській, Київській, Миколаївській, Харківській, Запорізькій, Житомирській та ін.

Згідно даних Першої періодичної доповіді України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин виросла кількість учнів, що вивчають польську мову [308]. Протягом 2003-2006 рр. за державні кошти було видано 350 видань, підручників і навчальних

посібників 19 мовами національних меншин, для учнів 1-11 класів вийшло 36 підручників [438, с. 60].

Якщо говорити про релігійні потреби поляків, то станом на 2006 рік Римо-Католицька Церква в Україні мала 14 дієцезіальних та чернечих управлінь, 890 громад, 88 монастирів (656 ченців), 39 місій, 3 братства, 8 духовних навчальних закладів (671 слухачів), 551 недільну школу, 527 священників (з них 267 іноземців), 14 періодичних видань [438, с. 84].

У бюджеті РП на реалізацію завдань політики відносно польської діаспори було призначено 85744 тис. злотих [622, с. 198], причому Сенат розподілив ці кошти через неурядові організації, насамперед через Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході» і Фонд «Семпер полонія» [622, с. 16].

Характеризуючи події 2007 року, варто зазначити, що правовий стан забезпечення прав національних меншин і представництва групових інтересів у 2007 році залишився без змін. З Державного комітету України у справах національностей та міграції виділено відділ міграцій, і він почав діяти з 27 березня 2007 року як Державний комітет національних меншин і релігій. Були виділені кошти по двох бюджетних програмах – для здійснення заходів що до відтворення культури національних меншин і фінансової підтримки газет, що видаються їх мовами та для здійснення заходів з реалізації Європейської хартії мов національних меншин», разом 1,5 млн грн.

На тлі відсутності змін у державній етнонаціональній політиці, на національному і регіональному рівнях набирає обертів польсько-українська співпраця. 27 квітня президенти обох країн – Віктор Ющенко та Лех Качинський в Польщі взяли участь у заходах, пов'язаних з 60-ю річницею проведення акції «Вісла». Поштовх до інтенсифікації співпраці на декілька років дало рішення UEFA 18 квітня про

проведення футбольного чемпіонату у 2012 році. Розвивалася співпраця у гуманітарній сфері – за даними Міністерства освіти України біля 100 ВНЗ України співпрацювали з 200 навчальними закладами Польщі [174].

Якщо говорити про стан задоволення освітніх потреб, то загалом не змінилася кількість шкіл і учнів, що вивчали польську мову, варто лише вказати на те, що за даними Міністерства освіти України у 2007 році біля 1400 студентів і викладачів з України виїхало до Польщі на навчання у ВНЗ, до аспірантури, для викладацької діяльності, участі у конференціях, на наукові стажування. У 2007/2008 навчальному році в державних і суботньо-недільних школах України працювало 30 вчителів польської мови, а у ВНЗ – 12 викладачів із Польщі [174].

Ситуацію польської освіти обговорювали учасники III з'їзду Об'єднання польських вчителів України у Хмельницькому 23-25 березня 2007 року, які звернули увагу на постійні кадрові проблеми, малу кількість вчителів з відповідною освітою, на потребу підвищення рівня володіння польською мовою не тільки вчителями інших предметів, але й польської мови, відсутність підручників [255, с. 95; 695].

Якщо говорити про польські громадські організації, то у 2007 р. київський польський публіцист Є. Голибард здійснив оцінку їх діяльності і української полонії загалом. На його думку, не дивлячись на фінансову і організаційну підтримку Польщі, результат діяльності організацій слабкий, вони застосовують невідповідні методи роботи [547, с. 19-23]. Тому українська влада не відчуває присутності поляків у суспільному житті, у заходах польських організацій бере участь мало людей [547, с. 30-42]. Є. Голибард звертає увагу на відсутність відомих поляків у політиці, культурі і мистецтві України [547, с. 51-71].

У Польщі у 2007 році було ухвалено Закон «Про карту поляка», який набрав чинності 28 березня 2008 року. Особа, що має карту поляка, користується рядом пільг і привілеїв у Польщі – знижкою на проїзд у

залізничному транспорті, можливістю працювати у РП без потреби отримання дозволу на працю, можливістю отримати довгострокову багаторазову візу, навчатися у Польщі на тих самих правах, що і громадяни РП та ін. Зрозуміло, що закон підносить престиж польської етнічної групи в Україні, дозволяє їй краще задовольняти свої потреби, пов'язані з контактами з історичною батьківщиною.

Про потреби польської групи за кордоном, у тому числі на Сході, говорили учасники III З'їзду полонії і поляків за кордоном, який проходив 22-26 вересня у Варшаві [629, с. 419; 701]. Вони звертали увагу на потребу релігійної опіки польською мовою (служби, катехізація дітей і молоді), на підтримку харцерських організацій, побудову Польського дому у Львові, збільшення об'єму передач ТВ «Полонія» на Схід та ін. [701].

На думку авторів сенатського документу під назвою «Участь Сенату РП у житті полонії і поляків за кордоном в 1989-2007 рр.», загалом основні потреби польського середовища на Сході систематично задовольнялися, значна частина коштів йшла на побудову і ремонти польських шкіл, центрів польської культури, офісів польських організацій. На підтримку польського середовища за кордоном у 2007 році Канцелярія Сенату запланувала виділити 75 млн злотих, що на 46% більше, ніж у 2006 році [687].

У свою чергу Урядова програма співпраці з полонією і поляками за кордоном стратегічною метою реалізації державної політики на 2007 і наступні роки визначила захист прав польської меншини за кордоном, утримання польськості, підтримку освіти і культури, збереження польської національної спадщини [644, с. 5]. В Україні програма передбачала спрямування зусиль на підтримку культури і освіти, продовження справи створення Польського дому у Львові і у Києві, опрацювання єдиної програми для суботньо-недільних шкіл, підтримку

діяльності польських організацій, продовження розмов із українською владою у справі повернення віруючим окремих костьолів, забезпечення прийому ТВ «Полонія» [644, с. 88-89].

Аналізуючи події 2008 року, варто звернути увагу на отримання перших карт поляка [650], причому до кінця року лише Генеральне консульство РП у Львові прийняло 5974 рішень про її надання [629, с. 389].

Якщо говорити про державну етнополітику, то у бюджеті було передбачено кошти на розвиток культури національних меншин, але на рівні, наприклад, Житомирської області (на відміну від 2006 і 2007 рр.) організації національних меншин їх не отримали.

У 2008 році продовжувала розвиватися польсько-українська співпраця: президенти України та Польщі зустрічалися 11 разів, п'ять разів зустрічалися прем'єри, і стільки ж – міністри закордонних справ [336]. Під керівництвом прем'єрів відбулося два засідання польсько-українського комітету у справах Чемпіонату Європи з футболу 2012 [428].

Для мешканців прикордонної зони завдяки дії міждержавної угоди про малий прикордонний рух, підписаної 28 березня 2008 року (почала діяти з 22 липня 2009 року), візовий режим було пом'якшено, хоча варто зазначити, що на українсько-польському відрізку кордону діяло лише 12 пропускних пунктів.

За даними МЗС України станом на 2008 рік між Польщею та Україною були чинними 13 міждержавних, 45 міждержавних і 35 галузевих двосторонніх угод [428], на регіональному рівні діяло близько 430 партнерських угод між органами місцевого самоврядування обох країн [336] (наприклад лише у Вінницькій області підписано і реалізується біля 40 угод про співробітництво територіальних громад області з територіальними громадами РП [441, с. 16-17]), а ініціаторами такої співпраці часто виступали польські громадські організації, які

зацікавлені, з одного боку, в підтримці своєї діяльності на локальному рівні, з другого – зі сторони партнерів з Польщі.

У галузі задоволення культурних потреб у 2008 році було організовано черговий, VII Фестиваль польської культури в Україні, в якому взяли участь 500 учасників з України. Про різноманіття культурних подій може свідчити перелік заходів, в яких брало участь, організовувало чи співорганізовувало у 2008 році Генеральне консульство РП у Львові: День полонії і поляка за кордоном 2 травня у Львівській опері, День незалежності Польщі 11 листопада у Львівській опері, цикл заходів з нагоди Року Герберта (концерти, вечори), VIII Міжнародний джазовий фестиваль „Jazz bez”, вечір поезії ксьондза Я. Твардовського, III Міжнародний фестиваль Бруно Шульца та ін. [629, с. 382-383].

У сфері задоволення релігійних потреб залишилися невирішеними проблеми з поверненням частини святинь віруючим. На території Львівського консульського округу станом на 2008 рік не повернуто віруючим костюлу Св. Марії Магдалини. Не дивлячись на голодування віруючих у 2007 році, не повернуто також костюл Матері Божої Громничної. Попри рішення Верховного Суду, віруючим не віддали костюл Св. Вавринця у Хирові, так само як і костюл Найсвятішої Діви Марії у м. Комарно (загалом 20 об'єктів на території округу, які Римо-Католицька Церква вимагає повернути) [629, с. 385-386].

Якщо говорити про ситуацію у Польщі, то Сенат у 2008 році призначив кошти на співпрацю з діаспорою 75 неурядовим організаціям у Польщі [650], причому в Україні передбачалося виділення коштів на ремонт польської школи у Городку, на ремонт костюлу у Кременці, у Лопатині, у Більшівцях, де також ремонтується приміщення для Молодіжного центру миру і поєднання. У рамках підтримки польської освіти виділено допомогу на Центр польської мови і культури

Університету менеджменту і бізнесу у Бердянську, курси польської мови у Хмельницькому національному університеті, Методичному центру польської мови і культури у Дрогобичі та ін. [650].

Про розмір допомоги польським організаціям в Україні може свідчити факт, що у 2008 році надано підтримку більше ніж 100 організаціям, причому, крім утримання офісів, дрібного ремонту і закупівлі обладнання, кошти виділялися на культурні і освітні заходи. Здійснювалася підтримка римо-католицьких парафій, що проводять курси польської мови, дитячих і молодіжних організацій у Львові, Стрию, Вінниці, Харкові [629, с. 410-411].

У 2008 році у Польщі були організовані літні школи мови і культури у Катовице, Кракові, Познані, Вроцлаві, Жешові, Торуні [629, с. 415], конкурси знань про Польщу, літературні, орфографічні і декламаторські конкурси, VI Форум полонійної освіти [629, с. 416], XIV Світовий фестиваль полонійних фольклорних колективів у Жешові, Студії диригентів полонійних хорів, Студії полонійних хореографів, VI Тренінги мистецької освіти та інші заходи [629, с. 417-418].

Характеризуючи ситуацію у галузі етнополітики в Україні, стану польської національної меншини у нашій державі, її потреб і інтересів у 2009 році, варто, насамперед навести кілька оцінок української полонії. Так на думку представників польського Міністерства господарства станом на 2009 рік відсутня помітна господарча активність полонійних організацій і фірм [629, с. 323].

На думку проф. Г. Стронського, голови Спілки польських вчених України, поляки не є привабливими як виборці, їх не чути ні на форумах національних меншин України, ні в Раді національних меншин при Президентові України. Польська група в Україні є пасивною, очікує на дії зі сторони Польщі, польськомовна преса в Україні рідко піднімає складні проблеми польсько-українських відносин [559, с. 184].

У галузі державної етнополітики відбулося різке скорочення видатків за статтею «Заходи з відтворення культури національних меншин» до 150,0 тис. грн [125]. При Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту створено як дорадчо-консультативний орган Громадську раду керівників освітніх програм всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин України [125].

Якщо говорити про польські громадські організації, то, на думку Посольства РП в Україні найбільша кількість польських організацій була у Львівському консульському окрузі – 120, другим за чисельністю був Луцький округ – 58, Київський округ – 37 організацій, Одеський – 15, Харківський – біля 10 організацій, разом це становить 240 організацій. Крім цього, існують корпоративні організації, такі як Спілка польських лікарів чи Об'єднання польських вчителів. Загалом, на думку Посольства, найактивніше діють польські товариства Львівщини, Житомирщини і Західної Київщини [629, с. 243].

На думку Посольства Польщі в Україні, українська держава надає дуже малу матеріальну підтримку польським організаціям, здебільшого фінансово підтримуються невеликі місцеві заходи, без відповіді залишаються прохання про вирішення питань з приміщеннями [629, с. 244]. За даними польської дослідниці І. Кабзінської, лише 16 організацій завдяки Товариству «Спільнота польська» мають приміщення, у Києві і Львові немає польських домів, а той, що існує у Житомирі, погано функціонує з вини самих поляків [559, с. 183]. І. Кабзінська вказує ще й на конкуренцію організацій, відсутність співпраці між головами товариств [559, с. 182].

Розглядаючи ситуацію з реалізацією освітніх потреб, з вивченням польської мови, варто звернути увагу на факт, що у 2008/2009 навч. році прийнято розпорядження відносно поглибленого вивчення української мови у зв'язку з проведенням ЗНО, тому частина предметів, що

викладалася польською, зараз викладається українською [629, с. 244]. Години також зменшують безпідставно, зсилаючись на відсутність коштів – так, за інформацією Е. Хмельової, у Старому Скалаті, Полупанівці, Галущинцях Тернопільської області рішенням обласного управління освіти ліквідовано викладання польської мови, хоча до 2008 року там було 4 години польської мови на тиждень [629, с. 251]. Ситуацію зі слабким задоволенням освітніх потреб у державних навчальних закладах компенсують суботні школи, причому лише ті, які зареєстровані у місцевих відділах освіти, можуть розраховувати на ставки для вчителів [629, с. 247].

Міністерство освіти РП вислало на роботу до України у 2008/2009 навч. р. 46 вчителів [629, с. 298], організувало курси підвищення кваліфікації, методичні практики, семінари і конференції [629, с. 291]. Фонд «Семпер полонія» виплачував стипендії на навчання особам, які закінчили ВНЗ у країні свого проживання і хочуть здобути заочно другу вищу освіту у Польщі [629, с. 428]. Він також реалізовував у країнах проживання польської молоді програму «Шанс для випускників», в рамках якої випускників шкіл готували для вступу у ВНЗ країн їхнього проживання (у 1998-2008 рр. участь у програмі взяли понад 6 тис. випускників шкіл польського походження) [629, с. 428].

Якщо говорити про ситуацію у галузі інформаційних потреб, то Фонд «Допомога полякам на Сході», що спеціалізувався у підтримці польських ЗМІ на Сході, надавав допомогу 16 друкованим ЗМІ, 5 радіопередачам, 3 телепередачам [651]. Однак, на думку Посольства РП в Україні, поляки мають обмежений доступ до ЗМІ – українські кабельні канали не транслюють польських телеканалів, лише декілька газет виходять регулярно, а українська держава польські ЗМІ фактично не підтримує [629, с. 244-246].

Стосовно задоволення культурних потреб варто зазначити, що, за інформацією Посольства РП в Україні, з державного бюджету виділяються лише незначні кошти на проведенні фестивалів культури, що організуються на обласному рівні [629, с. 246], тому допомогу аматорським колективам на пошиття костюмів і забезпечення виступів в Україні і в Польщі у 2009 році надала РП. Її отримали такі колективи, як „Niespodzianka” з Макиївки, хори „Białe Gołębki” і „Gołębiczki” з с. Сусли Новоград-Волинського району Житомирської області, танцювальний колектив „Koroliski” з Житомира та ін. [629, с. 409-419].

У 2009 році політику відносно полонії і поляків за кордоном реалізовували Канцелярія Сенату РП, Канцелярія голови Ради міністрів, Міністерство народної освіти, Міністерство науки і вищої освіти, Міністерство культури і національної спадщини, Міністерство внутрішніх справ і адміністрації, Міністерство господарства, Міністерство спорту і туризму, Міністерство праці і соціальної політики, Управління у справах ветеранів і репресованих осіб, Рада охорони пам'яті боротьби і мучеництва, Міністерство закордонних справ і, врешті, Сенат.

Президія Сенату РП ухвалила 6 серпня програму дій на 2009-2011 рр., яка містила пункти про підтримку організацій і польського середовища, польської освіти за кордоном, промування польської культури і охорону національної спадщини за кордоном, підтримку формування громадянських постав у польському середовищі, розповсюдження інформації про Польщу і поляків у світі, підтримку програмної і інфраструктурної діяльності редакцій радіо, телебачення, друкованих і електронних ЗМІ, соціальну і добродійну допомогу [651].

На 2009 рік було виділено 74208 тис. злотих більш ніж 100 польським позаурядовим організаціям на реалізацію програми співпраці з діаспорою [651]. Хоча у реалізації завдань брало участь на 26

організацій більше, ніж у попередньому році, 85,5% цільової дотації на реалізацію програмних завдань отримали Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході», Фонд «Семпер полонія», «Карітас Польща» і Фонд «Польська освіта за кордоном» [651].

У галузі державної етнополітики відбулася чергова ліквідація Держкомнацу – його було ліквідовано розпорядженням Президента України 9 грудня 2010 року, а повноваження передано до Міністерства культури. До позитивних моментів варто віднести опрацювання і затвердження Міністерством освіти і науки програм з польської мови для суботніх шкіл а також факт, що у 2010 році на заходи з відтворення культури національних меншин передбачались видатки на суму 3 млн 500 тис. грн [125].

Українсько-польські стосунки у цей період характеризувалися рядом подій, пов'язаних з обранням на посаду Президента України В. Януковича і останніми рішеннями Президента В. Ющенка. Останній наприкінці каденції, 20 січня 2010 року, підписав указ про присвоєння звання «Герой України» Степану Бандері. Це рішення викликало неоднозначну реакцію в Україні і більш негативну – у Польщі. Зрозуміло, що загальна атмосфера польсько-української співпраці погіршилася, що опосередковано відбилося і на можливості задоволення інтересів польської громади в Україні.

Після того, як Президентом України 25 лютого 2010 року став В. Янукович, дещо змінилися пріоритети закордонної політики. Співпраця з Росією зміцнилася, але вже 1 березня відбувся перший візит В. Януковича до Брюсселя. Україна прискорила кроки на шляху європейської інтеграції, і в цьому контексті «польський вектор» певною мірою втратив свою актуальність.

У 2010 р. відбулися лише два візити українських високопосадовців до Польщі – прем'єра М. Азарова і заступника міністра культури і туризму Ю. Артеменка. В тому самому році візит в Україну здійснив Спікер Сенату РП Б. Борусевич, який зустрівся з М. Азаровим і В. Януковичем, а також у Києві і у Вінниці спілкувався з представниками польської громади України [652].

Дослідження, проведені у 2010 році Інститутом публічних справ (Польща) показали, що 84% українців вважає українсько-польські стосунки добрими або дуже добрими, позитивно оцінюється присутність польських інвестицій в Україні (52%), співпраця польських і українських організацій (64%), співпраця польських і українських міст (69%) [688].

Якщо говорити про ситуацію з польськими громадськими організаціями, то 11 грудня 2010 року у Рівному відбувся V з'їзд Федерації польських організацій в Україні, учасники якого вказували на відсутність польського дому у Львові, відсутність порозуміння між Спілкою поляків України і Федерацією, відсутність можливості запису імені і прізвища у карті поляка у польській мовній версії, актуальність проблеми активізації молоді [664, с. 16-17].

Критично висловився відносно польських організацій і результатів їх праці згадуваний вже голова Спілки польських вчених проф. Г. Стронський, який вважав, що у суспільному житті поляки малопомітні, їх представники навіть не намагаються висувати свої кандидатури у виборах до місцевих чи центральних органів влади, у полонійному русі недостатньо молоді. Спілка поляків України і Федерація польських організацій в Україні не ведуть системної стратегічної діяльності, польський рух роздріблений, бракує польської інтелігенції [671, с. 145].

Ситуація в галузі освіти у 2010 р. була без якісних змін, хоча кількість учнів, що вивчала польську мову, виразно збільшилася

насамперед за рахунок вивчення її як предмету – за інформацією Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, у 2010 році в Україні функціонувало 5 загальноосвітніх навчальних закладів з польською мовою навчання (1357 учнів), польську мову як предмет у загальноосвітніх державних та комунальних навчальних закладах вивчало 8338 учнів, факультативно або у гуртках польську мову вивчало 3516 учнів [125].

У сфері задоволення релігійних потреб якісних змін теж не відбувалося, а от у політиці РП відносно польської діаспори у 2010 році порівняно з попередніми роками з'явилися нові акценти. Сенат звернув більшу увагу на пробудження активності польського середовища, його інтеграцію, на дії пов'язані з творенням еліт. Окрему увагу було приділено молоді, на яку спрямовано програми, що стосувалися вивчення польської мови, виділено кошти на навчання молодих лідерів польської діаспори [652]. Так як і у попередні роки, Сенат призначив значні кошти (74597 тис. злотих) на реалізацію завдань співпраці з діаспорою неурядовим організаціям у Польщі, причому порівняно з попередніми роками їх кількість збільшилася до 113.

Розглядаючи ситуацію польської меншини у 2011 році, варто звернути увагу на польсько-українську співпрацю у галузі освіти, науки і культури. Чинними були Угода між урядом України і урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти та угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України і Міністром національної освіти Республіки Польща від 02.07.2001 р. Розширювався обмін викладачами української та польської мов і літератур. Так у 2010/2011 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах України працювали 22 вчителі польської мови і літератури з Республіки Польща.

Було підписано угоди про співпрацю між 12 загальноосвітніми навчальними закладами Рівненської області та польськими, кафедра полоністики Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка співпрацювала з науковими та навчальними установами Польщі. Безпосередню співпрацю з польськими навчальними закладами здійснювали Кафедра польської філології Львівського національного університету імені І. Франка. 28 загальноосвітніх навчальних закладів Тернопільської області заключили договори про співпрацю з польськими навчальними закладами. Безпосередню співпрацю також здійснювали навчальні заклади багатьох областей України.

Зрозуміло, що автор не наводить місць, назв і дат проведення численних міжнародних конференцій, що відбувалися з 1990 р. у ВНЗ України у співпраці з польськими навчальними закладами через їх велику кількість.

Якщо говорити про вивчення польської мови, то у 2010/2011 навчальному році функціонували 3 групи з вихованням польською мовою (107 дітей) [125]. В Івано-Франківській, Львівській, Хмельницькій областях функціонувало 5 загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою, 1 загальноосвітній навчальний заклад з навчанням польською та українською мовами, 1 загальноосвітній навчальний заклад з навчанням польською та російською мовами. Загалом польською мовою у державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах навчалось 1357 учнів. вивчали польську мову як предмет 8338 учнів, факультативно або в гуртках – 3516 учнів, у приватних закладах як предмет – 19 учнів, факультативно або в гуртках – 13 учнів.

Станом на 2010-2011 навчальний рік польська мова вивчалася в 23 ВНЗ, 105 культурно-освітніх центрах, суботніх та недільних школах (5455 учнів) в усіх адміністративно-територіальних одиницях країни

крім Полтавської області [125]. Підготовка вчителів та викладачів польської мови і літератури здійснювалася в 8 ВНЗ; підвищення кваліфікації педагогічних кадрів здійснювали Волинський, Житомирський, Львівський та Хмельницький обласні інститути післядипломної педагогічної освіти [125].

Якщо говорити про політику РП відносно польської діаспори, то в 2011 році загальні витрати на полонію і поляків за кордоном становили 177,5 млн злотих, з них у розпорядженні Сенату було 75 млн злотих. У 2010 році напрямки діяльності Сенату порівняно з попередніми роками залишилися без змін, хоча він звернув увагу на врахування специфіки організацій у західному і східному регіонах України, на контроль за реалізацією Закону «Про карту поляка», на забезпечення польських громадських організацій приміщеннями [629, с. 282-283, 286].

Наприкінці варто звернути увагу на факт, що Міністерство закордонних справ РП у 2011 році прийняло рішення про підписання угоди про посередництво у візових послугах з фірмою VFS Global, що погіршило контакти українських поляків з історичною батьківщиною, оскільки у польських консульствах існували певні полегшення для членів польських громадських організацій [699].

Таким чином, період 2005-2010/2011 рр. був неоднозначним з точки зору становища польської етнічної групи. Несприятливим до польської спільноти в Україні були зміни наприкінці досліджуваного періоду з огляду на мінімізацію участі української держави у формуванні і проведенні етнонаціональної політики, хоча вони певною мірою компенсувалися збільшенням підтримки української полонії з боку польської держави. Це певною мірою переклало тягар відповідальності за становище польської національної меншини з державних на недержавні інститути політичної системи України та державні і недержавні інститути політичної системи РП.

Висновки до розділу 2

Польська етнічна група в УРСР мала усвідомлені потреби, але вони задовольнялися лише частково – після II Світової війни діяли дві польські школи у Львові, існували організації, які об'єднували прихильників польсько-радянської дружби, були відділи літератури іноземними мовами в бібліотеках, польську літературу можна було придбати у книгарнях «Дружба». Велике значення мала діяльність римо-католицького костьолу, де богослужіння велося польською мовою. Вагомими для підтримки національної ідентичності була преса, що надходила з ПНР, доступ до польської культури завдяки I програмі Польського Радіо, а у прикордонній смузі – Польському Телебаченню. Однак порівняння потреб польської етнічної групи з можливостями їх задоволення дозволяє зробити висновок про дисфункцію політичних інститутів у цій галузі.

Така ситуація була спричинено принципами політики СРСР у національній сфері, в якій основною тенденцією розвитку національних процесів був процес «розквіту і зближення націй». Цього курсу дотримувалася радянська держава аж до 1988 року, коли на XIX всесоюзній партійній конференції М. Горбачов заговорив про права людини, про захист національних культур.

Виступ М. Горбачова і відповідні зміни у позиції партійного керівництва по відношенню до національних питань дали поштовх створенню першої польської організації – Польського культурно-освітнього товариства, яке починає формуватися влітку 1988 р., створення окремого Товариства польської культури львівської землі, численних осередків цих двох організацій, а також незалежних товариств. Ці події вивели польську етнічну групу у УРСР, її потреби і інтереси у публічний простір, розпочалася діяльність польських

організацій із задоволення освітніх і культурних потреб польської громади.

Після 1987 року відбуваються зміни у радянсько-польських стосунках, у 1990 році започатковуються українсько-польські міждержавні відносини, з 1990 року поляки зі Сходу починають бути об'єктом політики РП відносно польської діаспори.

Інституціоналізація польського руху, розвиток Римо-Католицької Церкви, польської освіти, польсько-українських відносин отримують законодавчу базу після ухвалення Декларації про державний суверенітет і Акту проголошення незалежності України, що дозволяє говорити про початок якісно нового періоду існування поляків в Україні.

В період між 1992 р. і 1996 р., відбувся ряд змін у ситуації польської етнічної групи в Україні: у галузі українсько-польської співпраці було підписано ряд міждержавних угод, у тому числі – базовий «Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво», було створено Консультаційний Комітет Президентів України та Республіки Польща, закладено підвалини політики примирення і поєднання, врешті у 1996 р. розвиток відносин між країнами вийшов на рівень стратегічного партнерства.

В Україні було прийнято ряд базових законів – Закон про об'єднання громадян, Закон про національні меншини, Закон про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні, Закон про освіту, а у 1996 р. – Конституцію України, яка закріпила права національних меншин на найвищому законодавчому рівні. Створено Головну спеціалізовану редакцію літератури мовами національних меншин України, у 1993 р. виникло Міністерство у справах національностей та міграції, яке, однак, через два роки перетворено на державний комітет.

Відбувався розвиток польських національно-культурних товариств, у 1992 р. виникла друга загальноукраїнська організація – Федерація польських організацій в Україні. Починають з'являтися «спеціалізовані» об'єднання, зокрема, вчителів. Створюються польськомовні друковані ЗМІ, радіо- і телепередачі, проводяться перші фестивалі польської культури, збільшується кількість польських аматорських художніх колективів, покращуються можливості у галузі вивчення польської мови.

Польська держава різнобічно підтримувала поляків України, їх організації, вивчення польської мови, скеровувала вчителів для праці в навчальних закладах в Україні, організовувала відпочинок для дітей у літніх таборах у Польщі.

Кількість римо-католицьких парафій на кінець досліджуваного періоду збільшується до 600, почали діяти релігійні навчальні заклади. Одночасно Римо-Католицька Церква почала позиціонувати себе як церква в Україні і для України, що на практиці виявилось у застосуванні української мови у літургії, відмові від участі священників у діяльності польських національно-культурних товариств та ін.

У період між 1997 і 2004 рр. відбувалися позитивні зміни у можливостях реалізації суспільних інтересів польської етнічної групи: Україна ратифікувала ряд міжнародних угод у сфері захисту національних меншин, виділялися кошти на культурно-просвітницьку діяльність польських громадських організацій, на відтворення культури національних меншин, створювалися громадські ради при органах центральної влади. Одночасно ліквідується (з передачею функцій до інших органів державної влади), а потім – відновлюється, центральний орган державної влади, що відповідає за реалізацію етнонаціональної політики, що спричиняє відповідні зміни і в обласних державних

адміністраціях, і у громадських радах, що функціонують при цих органах державної влади.

У сфері польсько-українських відносин продовжують підписуватися міждержавні угоди, документи про міжрегіональне та прикордонне співробітництво. Своєрідним звершенням польсько-української співпраці є проведення у 2004 році в Україні року Польщі. Одночасно Польща була змушена ввести візовий режим для українських громадян, що ускладнило контакти з РП, у тому числі й представників польської етнічної меншини в Україні.

Протягом 1997-2004 рр. зростала кількість громадських організацій польської етнічної групи, збільшувалася кількість друкованих ЗМІ, яких лише у 2000 р. нараховувалося 12, але незначно зросла кількість радіо- і телепередач. В освітній сфері збільшилася кількість учнів, що вивчали польську мову, кількість ВНЗ, в яких вивчали польську мову і в яких готували вчителів польської мови. У 2002 році відкриваються дві школи з польською мовою навчання, побудовані за кошти РП, а у 2003 році – ще одна. Кращому задоволенню релігійних потреб сприяє розвиток РКЦ, яка мала вже духовні навчальні заклади, недільні школи, друковані періодичні видання.

Польща продовжувала здійснювати різнобічну вагому допомогу польській етнічній групі в Україні, чому сприяли записи у новій конституції Польщі 1997 року, які стосувалися поляків, що проживають за кордоном. У 2002 році у Польщі 2 травня встановлено Днем полонії і поляків за кордоном, створено Консультаційну полонійну раду при спікері Сенату РП.

В період 2005-2010/2011 рр. українська держава загалом зменшує увагу до проблем етнонаціонального розвитку – не відбувається змін в українському законодавстві, викликаних потребами національного розвитку. Орган державної влади, відповідальний за здійснення

етнонаціональної після численних реорганізацій остаточно ліквідовують, на кінець вказаного періоду державне фінансування потреб національних громад різко скорочується, так само фактично припиняють діяльність дорадчо-консультативні органи.

Польсько-українські відносини розвивалися по висхідній – відбувалися численні зустрічі президентів країн, прем'єрів, міністрів закордонних справ, розвивалася міждержавна співпраця, співпрацювали органи місцевого самоврядування, продовжувалася реалізація політики примирення і єднання, Польщі та Україна співпрацювали у рамках підготовки до проведення футбольного чемпіонату «ЄВРО 2012». Одночасно наприкінці аналізованого періоду з'являються негативні акценти, пов'язані з діями президента В. Ющенка, послаблюється активність України у польському напрямку після обрання президентом В. Януковича.

Відбувався інституційний розвиток суб'єктів, що задовольняють потреби польської громади: польських громадських організацій, польських ЗМІ, насамперед друкованих, росте число осіб, що вивчають польську мову у різних формах, а також збільшується кількість суб'єктів, в яких вивчається польська мова, насамперед за рахунок інститутів позашкільної системи освіти.

Продовжувався інституційний розвиток Римо-Католицької Церкви: створювалися нові релігійні громади, монастирі, духовні навчальні заклади, недільні школи.

Аналізований період був корисним для польської етнічної групи з точки зору уваги до неї польської держави, яка що року збільшувала підтримку польських товариств, аматорських колективів, ЗМІ, центрів польської культури, курсів польської мови. У 2007 році приймається Закон «Про карту поляка», який покращив можливості польської національної меншини у галузі реалізації своїх інтересів, певною мірою

погіршило контакти з етнічною батьківщиною підписання угоди між МЗС Польщі і фірмою VFS Global про посередництво у візових послугах.

РОЗДІЛ 3

СУСПІЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

3.1. Політична сфера та її значення для реалізації суспільних інтересів польської етнічної групи

Політичні інтереси відіграють важливу роль у реалізації інших суспільних інтересів, пов'язаних з численними потребами польської етнічної групи. Саме тому варто показати їх місце і значення у контексті забезпечення суспільних інтересів, представити суб'єкти їх артикуляції і нагадати про етапи їх розвитку.

Насамперед, потрібно нагадати, що інтереси викликані певними потребами, а потреби, у свою чергу, виникають із того чи іншого положення суб'єкта, у даному випадку – етнічної групи. Потреба – це об'єктивна життєва необхідність суб'єкта, брак чи відсутність чогонебудь, необхідного для нормального існування живих та соціальних систем. Потреба спрямована на благо, яка її задовольняє, але її не можна ототожнювати з благом чи вигодою.

На основі потреб формуються інтереси, які спрямовані на ті соціальні чи політичні інститути, відносини у суспільстві, від яких залежить отримання блага, що задовольняє потреби суб'єкта, тому інтерес виступає як усвідомлена і вербалізована потреба.

Групові потреби польської меншини будуть полягати у приналежності до самої групи, підтримування зв'язків із її членами, демонстрації приналежності до неї, участі у її діяльності. Це також

потреба спілкування у групі, потреба у повазі з боку інших, культурні (у тому числі інформаційні, освітні) потреби, потреби у самоствердженні групи, бажання групи зайняти високу соціальну позицію та інші.

Розглядаючи місце політичних інтересів у структурі суспільних інтересів, потрібно нагадати про те, що поширеною є класифікація сфер суспільного життя на економічну, політичну, соціальну і культурну, і саме таку класифікацію інтересів приймає автор: всі ці інтереси мають суспільний характер з огляду на характер людської спільноти.

Окреслюючи зміст окремих інтересів, автор приймає, що «соціальне» стосується груп людей, спільнот, класів, їх взаємодії, активності. Інтереси у соціальній сфері стосуються приналежності до групи, їх реалізація задовольняє потребу у демонстрації власної приналежності до групи, потребу у зустрічах із особами однієї національності, потребу в об'єднанні в організації за етнічними ознаками, об'єднання в етнічні професійні організації (лікарів, науковців), етнічну релігійну групу католиків, потребу брати спільну участь у заходах – релігійних процесіях, концертах, заходах із нагоди релігійних і національних свят, потребу у демонстрації своєї етнічності і приналежності.

Інтереси у культурній сфері – це ті інтереси, реалізація яких дозволяє задовольняти потреби у польському друкованому слові, виступах польських колективів, польському театрі, участі в різних культурних заходах та інше.

Якщо говорити про інтереси у освітній і релігійній сферах, інформаційні інтереси, то автор у даному дослідженні розглядає інтереси у релігійній сфері у групі соціальних інтересів, оскільки приналежність до певної релігійної конфесії, певної парафії задовольняє потребу у приналежності до певної соціальної групи, а інформаційні і

освітні інтереси – у групі культурних інтересів, які задовольняють культурні потреби.

Потрібно, однак, нагадати про те, що сфери діяльності не є незалежними: економічна, соціальна, політична і духовні (культурна) сфери суспільного життя взаємопов'язані, економічні й соціальні інтереси інтегруються у політичній сфері, а політична сфера, у свою чергу, впливає на економічні і соціальні інтереси. Тому потрібно пам'ятати про взаємопроникнення інтересів, і умовність виокремлення їх окремих груп.

Звертаючись до політичних інтересів, інтересів у політичній сфері, розглядаючи їх значення для інших суспільних інтересів польської етнічної групи, потрібно насамперед окреслити їх зміст. На нашу думку, політичним є інтерес у існування такої політичної системи, в якій могла б існувати і розвиватися польська національна меншина як одна з етнонаціональних меншин, в якій могли б забезпечуватися інтереси української колонії. Політичні інтереси – це інтереси у формуванні, вербалізації, артикуляції і реалізації інтересів польської етнічної групи загалом, окремих польських організацій, це інтереси у здійсненні дій, спрямованих на задоволення різноманітних потреб польської етнічної групи.

Тому інтереси цього плану пов'язані майже з усіма іншими інтересами, без їх реалізації не може здійснитися реалізація інтересів у соціальній, культурній чи іншій сферах. Так, наприклад, реалізація інтересу у існуванні незалежної демократичної української держави відкриває можливість для реалізації інтересу в існуванні польських громадських організацій, які, у свою чергу, займають важливе місце у забезпеченні інших інтересів, пов'язаних з задоволенням культурних, освітніх, інформаційних потреб – як через безпосередню діяльність (створення художніх колективів, створення і видання друкованих ЗМІ,

ведення курсів польської мови), так і через репрезентацію інтересів у політичній сфері України і Польщі, що дозволяє на їх реалізацію українською (наприклад, організація фестивалів національних культур) і польською державами (наприклад, фінансування пошиття народних костюмів для польських художніх колективів).

Політичні інтереси мають ще й іншу специфіку – вони викликаються і інтересами іншого плану, і потребами іншого плану, причому вже наголошувалося на тому, що одна потреба може породжувати і інтереси у різних сферах, і різні інтереси в одній сфері.

Так потреба у друкованих ЗМІ викликає політичний інтерес, який полягає у фінансуванні польськомовних ЗМІ зі сторони української держави, чийми засновниками виступають польські громадські організації, і політичний інтерес, який полягає у доступі до державних ЗМІ, існуванні теле- і радіопрограм, що ведуться державними українськими ЗМІ за державні кошти. Врешті, інформаційні потреби можуть задовольнятися за підтримки польської держави, що вже викликає інтерес у політичному полі РП.

Потреба у маніфестації польськості викликає інтерес у існуванні таких форм організованого польського життя, які б давали можливість цю потребу задовольнити – польських концертних колективів, польських громадських організацій. Вона також викликає інтерес у існуванні держави, в якій могли би відбуватися культурні заходи громадських організацій.

Потреба у володінні польською мовою, яка у випадку шкільної молоді дає можливість навчатися у Польщі зі стипендії польського уряду, отримувати стипендію на навчання у країні проживання, отримати пізніше карту поляка, пов'язана з інтересами у освітній сфері (наявність суботніх шкіл, наявність курсів польської мови), у політичній сфері (наявність відповідного законодавства, що дозволяє існувати

суб'єктам, що ведуть курси польської мови – громадським організаціям, римо-католицьким парафіям; наявність системи шкільництва, в який врахована потреба у вивченні польської мови – польських шкіл, шкіл з класами, де вивчається польська мова, шкіл, де польська мова вивчається як предмет або факультативно).

Інтереси цього типу у польської етнічної групи існували ще у УРСР і частково реалізовувалися (лише у Львові), в політичному просторі України вони виявилися через їх артикуляцію у 1988 році, причому в політичній системі і України, і Польщі. Інтерес цей протягом існування сучасної української держави реалізовувався через виникнення польських шкіл (шкіл з польською мовою навчання), шкіл з вивченням польської мови, шкіл з факультативним вивченням мови, виникненням курсів польської мови при польських громадських організаціях, римо-католицьких парафіях, бібліотеках, у суботніх школах, створених польськими організаціями.

Зазначений інтерес також артикулювався і репрезентувався у політичній системі Польщі, і відповідно реалізовувався через прийняття рішень про виділення коштів на побудову шкіл, купівлю навчальних приладів, організацію і проведення курсів для вчителів польської мови та ін. Протягом існування незалежної української держави загалом інтерес реалізовувався, потреба у вивченні польської мови частково задовольнялася, але прийняття Закону «Про карту поляка» збільшило потребу і, відповідно, загострило інтерес до наявності курсів польської мови, насамперед тих, що проводять польські громадські організації і центри польської культури (у тому числі – так звані Польські доми), на думку лідерів польських організацій, інтерес у освітній сфері реалізовано частково і потреба у доступі до освіти польською мовою чи вивчення польської мови – не задоволена.

Відповідно, при реалізації одного інтересу відбувається задоволення кількох потреб – так, реалізація інтересу у інформаційній сфері, отримання можливості видання ЗМІ польською мовою задовольняє не лише інформаційну потребу. Це також відкриває можливості для задоволення культурних потреб, освітніх потреб (вивчення польської мови).

Реалізація інтересу у культурній сфері, створення аматорського художнього колективу, його функціонування сприяє задоволення не лише культурної потреби у доступі до польської культури і її розвитку, це також задоволення соціальної потреби у спілкуванні з однодумцями, з прихильниками одного з тобою способу проведення вільного часу. Участь у службі польською мовою, задоволення релігійної потреби призводить також до задоволення освітніх потреб (контакт з польською мовою), соціальних потреб (маніфестування приналежності до польської етнічної групи). Реалізація інтересу в науковій сфері (видання періодичних наукових видань) пов'язана одночасно з інформаційною сферою і з реалізацією інтересів у культурній сфері; інтереси, реалізовані у цих сферах, впливають на реалізацію соціальних інтересів, що призводять до задоволення статусних потреб групи.

Суспільні інтереси української полонії репрезентують інституційні і неінституційні суб'єкти. Насамперед, це лідери громадських організацій польської меншини, лідери думки, політичні лідери української полонії. В період становлення незалежної української держави основними суб'єктами актикування інтересів польської етнічної групи були лідери національно-культурного руху, голови громадських організацій польської національної меншини, які почали інституціоналізуватися у другій половині 1988 року. Це стосується насамперед київського і львівського осередків, але по мірі створення територіальних відділів Спілки поляків України і Товариства польської

культури львівської землі, суб'єктами артикуляції інтересів, особливо на регіональному рівні, почали виступати відповідні товариства в Одесі, Харкові, Вінниці, Житомирі.

Кількість суб'єктів артикуляції інтересів, відповідно, збільшувалася і з розвитком самих організацій, і з їх поділом на республіканському рівні, зокрема з утворенням 1992 році Федерації польських організацій в Україні. Громадські організації польської меншини, які на сьогодні функціонують у всіх областях України і багатьох районах, представляють інтереси і локального (село, селище, місто, район, область) і загальнонаціонального плану: часто місцева проблема вирішується на загальноукраїнському рівні, оскільки пов'язана з наявністю або відсутністю відповідного законодавства або рішенням центральних органів виконавчої влади. Інформацію про потреби і інтереси польської громади надають виступи її лідерів на з'їздах, конгресах, засіданнях організацій [529; 555; 567; 664; 684; 690; 701], зустрічах в Україні та Польщі [646; 657; 658; 674; 676], інтерв'ю у засобах масової інформації [514; 605; 683; 695].

Важливу роль в артикуляції інтересів, особливо на республіканському рівні, з часом почали відігравати об'єднання представників національно-культурних товариств, такі, наприклад, як Асоціація національно-культурних об'єднань України, створена у 1999 році.

Лідери думки, до яких варто зарахувати Є. Голибарда і Г. Стронського, висувають свої бачення польської етнічної групи, її потреб і інтересів, хоча, звісно, їх висловлювання, на відміну від лідерів організацій, не тягнуть за собою безпосередніх дій. Так, Є. Голибард, публіцист із польського київського середовища, вказує на потребу існування міцної, ідеологічно об'єднаної, організованої полонії [547, с. 4-5]; на його думку, потрібно зробити перепис польського населення,

залучити його до громадської діяльності, створити план діяльності польських організацій у республіканському масштабі [547, с. 30-42], створити координаційну раду голів польських організацій, сконцентрувати у ній всі засоби [547, с. 51-71].

На думку Г. Стронського, поляки повинні голосно про себе заявляти, вимагати дотримання прав, які їм належать, намагатися повернути майно, яке належало польським організаціям, а вони характеризуються пасивністю і очікують на дії зі сторони Польщі [559, с. 184]. При цьому ні Федерація, ні Спілка поляків в Україні не здійснюють системних довготривалих дій [671, с. 145].

До політичних лідерів української полонії можна зарахувати колишнього голову Спілки поляків України С. Костецького, який 10 вересня 2011 року на засновницьких зборах у Києві з участю 150 делегатів з 23 областей України очолив Партію поляків України [683]. На його думку, партія буде краще захищати інтереси польської національної меншини в сучасній Україні, до яких він зараховував розвиток польської освіти [605].

Інформацію про інтереси і потреби польської громади містять польські ЗМІ, такі як «Газета польська» (Житомир), «Бердичівська мозаїка» (Бердичів), «Дзеннік кійовські» (Київ), «Кур'єр Галіційський», кварталник «Криниця»; «Бюлетень Федерації польських організацій в Україні» (Львів), «Голос учителя» (Дрогобич) та інші. Серед вказаних ЗМІ, на нашу думку, особливе значення мають видання з загальноукраїнською («Дзеннік кійовські») і регіональною («Кур'єр Галіційський») сферою розповсюдження, хоча за винятком інтерв'ю з лідерами польських організацій, самі редакції газет тематику інтересів польської громади порушують рідко. Так матеріали газети «Дзеннік кійовські» за 2012 рік в розділі «Поляки України» містять багато інформації про фестивалі, конференції, візити гостей із Польщі, зустрічі у

Посольстві РП, святкування національних свят, а мало – про потреби і інтереси польської етнічної групи (виняток становить декілька статей про VII Конгрес поляків України). Цінним джерелом інформації подекуди бувають ЗМІ, що стосуються діяльності всіх національних меншин, етнополітичної ситуації в Україні; до їх числа потрібно віднести газету «Форум націй» Конгресу національних громад України.

Інтереси польської меншини України артикують також представники польської держави на зустрічах з високопосадовцями в Україні: так у 1989 році, коли група польських парламентарів взяла участь у I з'їзді Народного руху України, польська сторона представила потреби поляків в Україні і своє бажання їх підтримувати: йшлося про навчання польській мові, підготовку вчителів для її викладання, організацію навчання в Польщі, направлення в Україну для потреб церкви польських священиків, було також озвучено проблеми впорядкування «Цвинтаря орлят» на Личаківському кладовищі у Львові, реставрації пам'ятників на польському кладовищі в Житомирі та ін. [28, с. 116].

Про інтереси польської етнічної групи можна говорити на підставі виступів польських політиків у Сеймі [708], звітів про реалізацію політики відносно діаспори [629], урядових програм співпраці з діаспорою [643; 644], звітів Сенату РП про підтримку поляків за кордоном [649; 650; 687]. В них інколи буває важко виокремити суб'єктивні інтереси польської етнічної групи від інтересів польської держави, її посадових осіб, тому автор використовував їх як допоміжне джерело інформації. З тієї ж причини другорядне значення мають також висловлювання інших суб'єктів українського суспільно-політичного життя – лідерів політичних партій, громадських організацій національних меншин, органів державної влади, які артикують інтереси національних громад чи говорять про них [125; 135; 308; 461].

Інколи можна отримати інформацію про інтереси і потреби від самих членів польської спільноти, такі дані приносять нечисленні матеріали соціологічних опитувань, що охоплювали польську меншину, проведені українськими науковцями у 1993 і 1997 роках [147; 404].

Тому основним суб'єктом артикуляції інтересів польської громади були і є лідери загальноукраїнських громадських організацій, причому варто вказати на явище можливого незбігу групових інтересів польської спільноти і індивідуальних інтересів лідера: інтереси лідерів детерміновані, з одного боку, груповими інтересами, а з іншого – індивідуальними інтересами даної особи (потреба у заспокоєнні владних амбіцій, потреба набуття політичного впливу і соціального статусу, матеріальні потреби тощо). Так дані 1993 року свідчать про те, що серед інститутів, через які можна найефективніше повернути цінності і традиції етносу, поляки на першому місці ставлять релігію, на другому – освіту [404, с. 121], у 1997 році серед усіх опитуваних етносів (росіян, білорусів і болгар) за рівнем усвідомлення необхідності знання їх дітьми української мови поляки помітно усіх випереджали [147], а у виступах голів польських організацій на першому місці ставляться інтереси, пов'язані з отриманням освіти польською мовою.

Крім цього, лідери загальноукраїнських громадських організацій зацікавлені у збільшенні свого впливу на суспільно-політичному просторі України і Польщі, що, відповідно, тягне за собою кращі можливості для реалізації інтересів у даній сфері. Так за ініціативи СПУ відбулися численні засновницькі з'їзди «профільних» («спеціалізованих», «професійних», «корпоративних») товариств, таких як Спілка вчителів полоністів (1992 р.), Спілка польських вчених (1997 р.), польських лікарів (1997 р.), Товариство польських журналістів (1998 р.), польських підприємців (1998 р.), Спілка польських фермерів (1999 р.), Товариство польських інженерів і техніків (2002 р.), а

інституціоналізувалися лише організації вчених, підприємців і журналістів, причому середовище польських вчителів провело ще один засновницький з'їзд, тим разом – за допомоги Федерації польських організацій в Україні. Це може свідчити про незбіг інтересів СПУ і середовища, які ця організація намагалася активізувати.

З іншої сторони, після виникнення у 1992 році Федерації польських організацій в Україні, вона почала створювати свої осередки у місцевостях, в яких вже існували структури СПУ, приймала до себе членські організації СПУ. Зрозуміло, що лідери організацій на перше місце ставлять інтереси власної організації і представляють їх як такі, що краще відповідають інтересам польського середовища, представляють свої організації більш дієвими – так на думку голови Федерації польських організацій в Україні, ефективну співпрацю органів місцевого самоврядування Польщі і України забезпечила б тісніша співпраця органів місцевого самоврядування РП саме з Федерацією польських організацій в Україні [629, с. 253].

На те, що у середовищі польських організацій існує явище боротьби особистих інтересів, звертали увагу згадуваний вже Є. Голибард [547, с. 51-71] і Г. Стронський [671, с. 145], а також польський науковець І. Кабзінська [559, с. 184]. Інший польський науковець, Г. Бабінський, звертає увагу на факт, що стосовно поляків на Сході існують зв'язки польських середовищ з різними політичними угрупованнями у Польщі, які часто кон'юнктурно використовують поляків у загальнопольській політичній боротьбі, а поляки зі Сходу інструментально використовують політичні поділи у РП [504, с. 160]. Однак варто зазначити, що багато спільних інтересів артикують всі лідери польських організацій, а про потребу створення у Львові Польського дому, крім голови «львівської» Федерації польських

організацій в Україні Е. Хмельової, говорить ще й голова «київської» Спілки поляків України С. Костецький.

Розглядаючи місце політичних інтересів польської етнічної групи в процесі реалізації інших суспільних інтересів спільноти, потрібно нагадати про етапи їх розвитку. На початку варто згадати про те, що першим етапом формування інтересу є його усвідомлення (кристалізація, активізація латентних інтересів). Поділяючи точку зору стосовно суб'єктивного характеру інтересу, автор вважає, що неусвідомленого інтересу не існує. Етап усвідомлення інтересів пов'язаний з їх вербалізацією, висловленням, переведенням зі стадії почуттів у раціональний контекст. У процесі формування інтересу відбувається виокремлення з одного інтересу декількох, розчленування інтересів і, відповідно, їх ієрархізація.

У випадку групових інтересів наступним етапом є агрегування (сумування, об'єднання) інтересів, їх узгодження, а також процес однобічного чи взаємного придушення. Переведення інтересів у певні вимоги до політичної чи соціальної системи варто окреслити як артикуляцію (представлення, репрезентацію) інтересів, транслявання їх до органів, що приймають рішення. В процесі політичної діяльності відбувається також трансформація інтересів, коли інтереси достосовуються до вимог політичної системи чи до зовнішнього суспільного оточення в цілому. Відомим є процес лобіювання інтересів, під яким розуміють переважно прихований вплив на органи, що приймають рішення, з метою отримання преференцій для групи, на користь якої воно здійснюється.

Реалізація інтересів (у вузькому розумінні цього слова) буде означати здійснення акту споживання матеріальних або духовних благ, здобуття якихось цінностей, досягнення певного соціального положення, результату і у цьому випадку вона буде розглядатися як кінцевий етап їх розвитку (задоволення потреби, що викликала інтерес).

Але можна говорити про реалізацію інтересу і у широкому розумінні цього слова, розглядати реалізацію як процес, який включає всі етапи розвитку інтересів – їх усвідомлення, формування, артикуляцію тощо, і власне реалізацію, тобто досягнення кінцевої мети, в тому числі – перехід його у суб'єктивне право або закріплення у праві як законного інтересу.

Потрібно зазначити, що визначення певного явища одночасно як етапу чи процесу є цілком правомірним, адже процес можна розглядати як етап і навпаки. Важливо пам'ятати про те, що у політичній дійсності багато процесів (формування, репрезентація, боротьба інтересів) протікають одночасно, представлення їх як таких, що мають послідовний характер є дослідницькою схемою, що створюється для потреб аналізу реалізації інтересів. Крім цього, задоволення однієї потреби, яка викликає певний інтерес, може призводити до появи іншої потреби і іншого інтересу, що дозволяє говорити про циклічність даного явища.

Таким чином, політичні інтереси займають важливе місце у процесі забезпечення всіх інших суспільних інтересів, пов'язаних з реалізацію численних потреб польської етнічної групи. Вони викликаються інтересами і потребами різного плану і, відповідно, їх реалізація відкриває шлях до реалізації інших суспільних інтересів, задоволення потреб у різних сферах – соціальній, культурній, інформаційній, релігійній та інших. Політичні інтереси артикулюються інституційними і не інституційними суб'єктами суспільно-політичного життя, у своєму розвитку проходять ряд етапів – від їх усвідомлення до реалізації у вузькому розумінні цього слова.

3.2. Забезпечення суспільних інтересів поляків України через державні інститути України

Польська громада артикулювала у політичному просторі України ряд взаємопов'язаних інтересів, головним з яких варто вважати інтерес у самому існуванні суверенної держави як передумови реалізації всіх інших інтересів і задоволення потреб. Українська полонія репрезентувала в державній сфері інтереси у визнанні факту існування національних меншин, створенні законодавчого поля для їх розвитку, можливостях представництва їх інтересів у політичній системі. Польська громада була також зацікавлена у веденні державою політики міжнаціональної толерантності, існуванні програм розвитку національних меншин, здійсненні етнополітичного менеджменту, фінансуванні розвитку національних громад і виділенні приміщень для їх діяльності.

Артикуляція інтересу в існуванні суверенної держави відбувається у політичному просторі ще у УРСР. Факт того, що про реальні потреби і інтереси у публічному просторі можна було говорити лише у процесі суверенізації українського народу, що саме у цей період польська громада отримала можливості для свого розвитку, усвідомлювався лідерами української полонії – на II Конгресі СПУ у 1991 р. С. Шалацький наголошував на потребі голосувати на грудневому референдумі за існування незалежної демократичної України [557, с. 20-21]. Про впотребу відродження політичної рівності поляків з іншими етносами йдеться у статуті ПКОТ, прийнятом 13 березня 1989 р. [577, с. 255], на II Конгресі СПУ у 1991 р. акцентується потреба на законодавчому врегулюванні існування національних меншин в Україні у постаті Закону про національні меншини [557, с. 20-21]. На сьогодні інтерес, пов'язаний з достосуванням українського законодавства до сучасних потреб розвитку

національних меншин в українській державі лідерами польської громади не артикулюється, може тому, що держава не реалізовує інтересів національних громад у цій галузі і це знеохочує польських громадських діячів, як і лідерів інших національних громад, до їх репрезентації.

Польська громада досить рано почала артикулювати інтерес у представництві інтересів у політичній системі України, у формах організованого самоврядного життя національних громад. Інтерес у наявності Ради національностей у ВРУ України, яка б могла забезпечити політичне представництво національних меншин активно висувався лідерами польської громади разом з представниками інших національних меншин у 1989-1991 рр. На II Конгресі СПУ у 1991 році артикулюється інтерес у наявності національно-культурної автономії на територіях, де поляки становлять більшість [487, с. 193-194], причому на сьогодні ці інтереси не репрезентуються.

Також досить рано, ще на II Конгресі СПУ у 1991 році, почав артикулюватися інтерес у політичному представництві польської етнічної групи через надання права відділам СПУ і великим її осередкам висувати кандидатів у вибори до влади всіх рівнів [487, с. 193-194], причому цей інтерес артикулюється також іншими лідерами етнонаціональних груп в Україні [237, с. 158].

Врешті, лідери польської громади говорять про участь у виборах на основі чинного законодавства – так, на V з'їзді Федерації польських організацій в Україні 11 грудня 2010 р. визнається доцільність участі польських громадських діячів у виборах до органів місцевого самоврядування і органів державної влади [690, с. 5-6], на це звертається увага також на IV з'їзді полонії і поляків з-за кордону 24-26 серпня 2012 р. [685].

Польська громада з початків національного відродження артикулювала інтерес у створенні державою атмосфери толерантності,

формуванні приязних міжнаціональних відносин: на I Конгресі СПУ у 1990 році проголошувалося, що польське суспільство хоче жити у згоді зі своїми братами – українцями, як і з іншими народами України; на V з'їзді Федерації польських організацій в Україні 11 грудня 2010 р. звертається увага на популяризацію позитивних моментів у польсько-українських відносинах, на дії у напрямку польсько-українського зближення [690, с. 5-6].

Лідери української полонії так само досить рано висловлюють зацікавленість у існуванні програм розвитку національних меншин. До Верховної Ради УРСР з проханням про ухвалення Державної програми відродження національних меншин, які існують в складі СРСР і не мають власних державних утворень звернувся ще I Конгрес поляків України. Голова СПУ С. Шалацький роком пізніше у інтерв'ю газеті «Вечерний Киев» у листопаді 1991 р. звернув увагу на те, що в Україні немає державної програми розвитку національних культур, а без неї вирішувати питання розвитку національних меншин неможливо – Міністерство культури немає інформації про те, скільки потрібно польських бібліотек і де їх відкрити, невідомо, хто і де буде готувати бібліотекарів [487, с. 293].

Представники польської громади, так само як і представники інших національних громад репрезентували інтерес у здійсненні державою етнополітичного менеджменту, державному фінансуванні розвитку національних громад і виділенні приміщень для їх діяльності. Лідери польської громади у виступах на початку національного відродження акцентували увагу на наявності центрального органу виконавчої влади, який би відповідав за проблеми національних меншин. Цей інтерес у зв'язку з перетворенням міністерства на комітет, а потім постійними ліквідаціями комітету артикулюється циклічно (так

про потребу відповідного міністерства говорив голова СПУ С. Костецький у 2009 р. [629, с. 254]).

Постійно артикулюється інтерес у фінансуванні розвитку національних культур із державного бюджету – у виступі на I Конгресі поляків України у 1990 році С. Шалацький говорив про відсутність фінансування діяльності організацій [487, с. 154]. На відсутність фінансової підтримки з боку держави вказують також лідери інших національних громад, зокрема проблема порушувалася на Першій всеукраїнській конференції керівників національно-культурних товариств у лютому 1993 р. [237, с. 154], оскільки членські внески мають символічне значення, а держава виділяє кошти лише на радіо і телебачення, на підготовку педагогічних кадрів, вивчення мови у державних навчальних закладах, підручники для них і іншу навчальну літературу [237, с. 204-205].

Так само постійно репрезентується інтерес у виділенні приміщень для діяльності організацій національних меншин – про це говорилося ще на I Конгресі поляків України у 1990 р. [487, с. 154], потім на II З'їзді Федерації польських організацій в Україні у 1996 р. [557, с. 27-8]. Акцентувалася увага також на потребі виділення земельних ділянок для будівництва польських домів. Так загальноукраїнського розголосу набула проблема виділення ділянки для побудови Польського дому у Львові – про це говорилося на III З'їзді полонії і поляків за кордоном, який проходив 22-26 вересня 2007 р. у Варшаві [629, с. 419; 701], на V з'їзді Федерації 11 грудня 2010 р. [664, с.16-17], на звітно-виборчих зборах Товариства польської культури львівської землі 17.03.2012 р. [658], на зустрічі 25 жовтня 2012 р. у Львові з Головою ради РП у справах поляків Артуром Козловським [646]. Цей інтерес висловив президент РП Б. Коморовський на зустрічі 21 вересня 2012 р. з В. Януковичом.

Менш резонансною, але теж відомою є справа побудови у Києві Польського дому, центру польської культури [629, с. 253-254], а також проблема боргів за оренду офісу Спілки поляків України у Києві: Спілка з січня 2008 р. не могла заплатити за приміщення, станом на 2009 рік борг СПУ за оренду приміщення становив 125 тис. грн [629, с. 253-254], врешті завдяки коштам від спонсорів організація орендує нове приміщення по вул. І. Франка [514]. Лідери польської громади артикулюють також інтерес у поверненні приміщень, які належали українській полонії до 1917 року, зокрема, Польського дому в Одесі, який відібрали у 1923 р. (про це говорилося на V Конгресі СПУ, 7-8.12.2002 р. [682]).

Аналізуючи реалізацію інтересів, що артикулювалися у політичному просторі України і стосувалися української держави, потрібно ствердити, що повністю реалізувався інтерес в існуванні суверенної держави як передумова реалізації всіх інших інтересів і задоволення потреб, свідченням чого були Декларація про державний суверенітет 27 липня 1990 року, Акт проголошення незалежності України 25 серпня 1991 року, підтверджений на грудневому референдумі, і врешті, прийняття Конституції України у 1996 році.

Реалізація інтересу, який стосувався визнання національних меншин, законодавчого регулювання їх існування була започаткована ще у СРСР – 26 квітня 1990 року приймається Закон «Про вільний національний розвиток громадян СРСР, які проживають за межами своїх національно-територіальних утворень або не мають їх на території СРСР», положення якого передбачали право окресленої категорії громадян на вільний національний розвиток [32, с. 13; 540, с. 83-84].

У процесі суверенізації українського народу було ухвалено Декларацію прав національностей України 1 листопада 1991 р., а у 1992 році прийнято Закон про національні меншини. Записи що стосуються

національних меншин містить Конституція України, прийнята у 1996 році, а у 1997 році Україна ратифікувала Рамкову конвенцію Ради Європи про захист національних меншин.

Розвиток інтересу у розбудові законодавчого поля для діяльності етнонаціональних груп, загальмувався – у 2005 році на розгляд Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин було внесено 26 проектів нормативно-правових актів, з яких лише чотири законопроекти і дві постанови безпосередньо стосувалися питання вдосконалення законодавства у сфері забезпечення прав національних меншин, причому жоден із цих шести проектів не дійшов до розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради [69], відповідно не розглядався і проект закону про внесення змін до Закону України «Про національні меншини в Україні» (№3558 від 04.03.2005).

Не розглядався також проект Закону про концепцію державної етнонаціональної політики України, який було зареєстровано у ВР України у 2005 році (№7615 від 06.06.2005), який міг би визначити основу для подальшої модернізації українського законодавства у цій сфері. Без цього, на думку депутата ВРУ І. Попеску, мовні питання та питання міжетнічних відносин набувають політичного забарвлення і систематично використовуються у спекулятивно-агітаційних цілях, перетворюючись на фактор дестабілізації політичної ситуації [135]. У якості ілюстрації можна вказати на те, що голосами Партії регіонів ВРУ VI скликання ухвалила 3 липня 2012 р. неоднозначний з огляду на наміри і спосіб голосування Закон про засади державної мовної політики, головною метою якого була політична мобілізація електорату Партії регіонів перед виборами до ВРУ у жовтні 2012 р., а не піклування про мовні права національних меншин, що пізніше підтвердила практика його застосування у регіонах.

Розглядаючи проблему представництва інтересів польської громади у політичній площині, формах організації національно-культурного життя, варто відзначити, що не було реалізовано інтересів в існуванні таких форм самоврядування національних меншин, як національно-територіальна чи національно-культурна автономія. Записи про національно-територіальну автономію містив Закон «Про вільний національний розвиток громадян СРСР, які проживають за межами своїх національно-територіальних утворень або не мають їх на території СРСР», прийнятий 26 квітня 1990 року [32, с. 13; 540, с. 83-84], відповідні статті Конституції України, але вони не знайшли дальшого розвитку у відповідних законодавчих актах. Не було також реалізовано інтерес і у національно-культурній автономії – проект Закону України про національно-культурну автономію національних меншин України (3764-1 від 14.09.2005) у Верховній Раді не розглядався.

Інтерес у політичному представництві, формах самоорганізації національних громад реалізується через громадські організації національних меншин, і в цьому розумінні (якщо врахувати кількість польських організацій в Україні, їх територіальну представленість і професійну спрямованість), він реалізувався, про що буде йтися в наступному підрозділі, присвяченому представництву інтересів польської етнічної групи у політичній системі через недержавні політичні інститути.

Було забезпечено інтерес у ведення державою політики міжнаціональної толерантності, спрямованої на запобігання можливим етнонаціональним конфліктам. Так на думку О. Майбороди, заступника директора Інституту політичних і етнокультурних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, загалом в нашій державі існує компромісна етнополітична атмосфера, забезпечена як зваженістю етнічних лідерів, так і вправністю державних структур [135]. Соціологічні опитування, які

стосувалися польської етнічної групи, наприклад, дослідження 1997 року показали, що надто відчутного утиску, дискримінації власних прав та інтересів поляки не відчують [147], а за даними Посольства РП в Україні, станом на 2009 рік в Україні не відмічено випадків насильства, скерованих виключно проти поляків [629, с. 244-246].

Натомість лише протягом певного періоду реалізовувався інтерес в існуванні державних програм розвитку національних меншин. У 1994 році Міністерством освіти спільно із Міннацміграції було розроблено і затверджено Державну програму відродження й розвитку освіти національних меншин в Україні на період 1994-2000 рр. [473; 507, с. 186]; у 1995 році Кабінет міністрів затвердив Концепцію розвитку культур національних меншин [473], 1 березня 1999 р. Кабінет Міністрів України затвердив Комплексні заходи щодо розвитку культур національних меншин України на період до 2001 року, а у 2002 році під егідою Мінкультури за участю Держкомнацміграції, зацікавлених міністерств та відомств підготовлено й затверджено Кабінетом Міністрів України «Комплексні заходи щодо розвитку культур національних меншин на період до 2005 року». Станом на 2012 рік на державному рівні не діяв ні план заходів, ні програма щодо сприяння розвитку етнічної, мовної та культурної самобутності національних меншин України [473].

У сфері реалізації інтересу у здійсненні державою етнополітичного менеджменту протягом всього періоду існування української держави ситуація постійно змінювалася. Комітет у справах національностей при Раді Міністрів УРСР було створено вже 9 липня 1991 р. [507, с. 184]. Відповідно до прийнятого у 1992 р. Закону України «Про національні меншини в Україні» у квітні 1993 р. на його базі створено Міністерство у справах національностей та міграції – центральний державний орган виконавчої влади, який відповідає за

реалізацію етнополітики держави, а в органах влади 10 областей України утворено структурні підрозділи у справах національностей [237, с. 154; 438, с. 39].

У 1995 році у супереч чинному законодавству Міністерство у справах національностей та міграції ліквідовано, замість нього утворено Державний комітет України з тією ж назвою. У 1999 році внаслідок адміністративної реформи Державний комітет України у справах національностей та міграції реорганізовано у Державний департамент України в складі Міністерства юстиції України [438, с. 39], а згідно з Указом Президента від 13 вересня 2001 року № 836 на базі Департаменту знову утворено Державний комітет України у справі національностей та міграцій [313; 438, с. 39], знову сформовано відповідну мережу регіональних органів.

У 2005 році прем'єр-міністр Ю. Тимошенко ліквідувала разом з усіма комітетами також Державний комітет України у справах національностей та міграції, який було відновлено указом Президента В. Ющенка від 24 жовтня 2005 р. 8 листопада 2006 р. відбулася чергова реорганізація Держкомнацміграції – його реформовано у Державний комітет України у справі національностей та релігій [438, с. 39]. У наступному році з Державного комітету України у справах національностей та міграції виділено відділ міграцій, і згідно постанови Кабміну 14 лютого 2007 р. він почав діяти з 27 березня 2007 р. як Державний комітет національних меншин і релігій. Врешті, його було ліквідовано розпорядженням Президента України 9 грудня 2010 року, а повноваження переказано до Міністерства культури.

На практиці реалізація відповідних функцій покладена лише на один відділ у складі міністерства, тому обґрунтовані сумніви в можливості ефективного виконання зазначених завдань висловив Ю. Решетніков, голова Державного комітету України у справах національностей та релігій

у 2009-2010 рр. [135]. Крім голів національно-культурних товариств негативно на тему відсутності органу державного етнополітичного менеджменту на парламентських слуханнях 11 січня 2012 року в ВРУ з етнонаціональної політики висловилися Н. Карпачова, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, М. Томенко, О. Зарубинський та інші українські політики [135].

Таким чином, ситуація у даній сфері виглядає гірше, ніж на початку процесу суверенізації українського народу. І тоді, і зараз немає органу, який би відповідав за етнонаціональну політику, але зацікавленість держави в цілому у врегулюванні міжнаціональних відносин тоді була більшою, ніж зараз.

Станом на 2013 рік у структурі державної влади, крім згаданого вже відділу у Міністерстві культури, діє лише Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, який з'явився у ВРУ на постійній основі після парламентських виборів 1994 року як комісія [259], а з 5 травня 1997 р. функціонує як комітет.

Розглядаючи реалізацію інтересу у фінансуванні розвитку культури національних меншин, варто вказати на те, що перші спроби його забезпечення було здійснено вже 9 липня 1991 р., коли при Раді міністрів створено Комітет у справах національних меншин, а при Комітеті – ряд фондів, у тому числі й Фонд розвитку культур національних меншин, який мав забезпечити фінансування відповідних програм. Проте його діяльність не принесла очікуваних результатів і він невдовзі перетворився на позаурядовий Фонд сприяння національним меншинам і мігрантам [507, с. 184].

Тим не менше, держава здійснювала фінансування задоволення потреб національних меншин. Зокрема, у 2002 році з Держбюджету і місцевих бюджетів на культурно-просвітницьку діяльність національно-культурних товариств було виділено 1,5 млн. грн [237, с. 205-207].

Кошти на заходи з відтворення культури національних меншин надійшли і у 2003 році – так з бюджету Держкомнацу на заходи щодо відтворення культури національних меншин та встановлення культурних зв'язків з українською діаспорою виділено у 2003 році 1196,7 тис. грн (заходи по національно-культурних товариствах – 697,7 тис. грн, заходи української діаспори – 499,0 тис. грн [280, с. 132]), по лінії Міністерства культури України на заходи з відтворення культури національних меншин у 2003 році виділено 1 млн грн [237, с. 205-207].

Фінансування заходів національно-культурних організацій здійснювалося також з місцевих бюджетів – так у Миколаївській області у 2003 році на підтримку діяльності національно-культурних товариств було виділено 49 тис. грн: з них 21,6 тис. грн – з обласного бюджету; 5,6 тис. грн – з бюджету м. Миколаєва; 21,8 тис. грн – з держбюджету [64, с. 280]. З обласного бюджету на потреби національно-культурних товариств Харківщини в 2003 році виділено 50 тис. грн, було профінансовано 20 національно-культурних товариств, з міського бюджету на зазначені потреби виділено 10 тис. грн [64, с. 287]. В Чернівецькій області з обласного бюджету на культурні заходи національно-культурних товариств було виділено 20 тис. грн [64, с. 291].

У 2004 році з Держбюджету Держкомнацу на заходи щодо відтворення культури національних меншин та встановлення культурних зв'язків з українською діаспорою було виділено 3123,1 тис. грн, на заходи з реалізації Європейської хартії регіональних мов – 1 млн грн [237, с. 205-207; 280, с. 124], а Міністерство культури і мистецтва отримало на заходи з відтворення культури національних меншин 1,5 млн грн (наприклад польськомовний «Дзєннік кїйовскї» отримав 100 тис. грн з державного бюджету [4, с. 308]) [280, с. 125]. У 2005 році Кабінет Міністрів у листопаді і грудні затвердив порядок використання коштів, передбачених для реалізації двох програм – «Заходи щодо

відтворення культури національних меншин та фінансова підтримка газет мовами національних меншин» (2,02 млн грн) та «Заходи з реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (900 тис. грн), а от документів про порядок використання коштів стосовно програми Держкомнацміграції «Заходи з відтворення культури національних меншин» (1,5 млн грн) ухвалено не було.

Станом на 13 жовтня 2006 р. за офіційними даними Держкомнацміграції на реалізацію бюджетних програм «Заходи з відтворення культури національних меншин та фінансову підтримку газет мовами національних меншин» та «Заходи Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» було передбачено відповідно кошти у сумі 2 млн 500 тис. грн та 900 тис. грн [156]. На функціонування видань, співзасновником яких є Держкомнацміграції, було виділено коштів на суму майже 1,5 млн грн (у число цих видань входить польськомовний «Дзєннік кійовські») [156], Комітет надав фінансову підтримку іншим виданням мовами національних меншин на суму більше 200 тис. грн, більше 90 тис. грн було виділено на проведення заходів, спрямованих на підтримку і розвиток мов національних меншин [308], 80 тис. грн було виділено на навчально-методичні і інші видання мовами національних меншин [308; 438, с. 68]. В межах коштів зазначених бюджетних програм здійснено заходи, що стосуються й польської національної меншини [156].

У 2007 році були виділені кошти по двох бюджетних програмах – постановою Кабінету міністрів України 21.03.07 № 510 «Про затвердження порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у Державному бюджеті України для здійснення заходів що до відтворення культури національних меншин та фінансової підтримки газет, що видаються їх мовами» та постановою Кабінету Міністрів України 26.04.07 № 656 «Про затвердження порядку використання у 2007 році

коштів, передбачених у Державному бюджеті України для здійснення заходів з реалізації Європейської хартії мов національних меншин», разом 1,5 млн грн.

У 2009 р. у галузі державної етнополітики відбулося різке скорочення видатків за статтею «Заходи з відтворення культури національних меншин» до 150,0 тис. грн [125]. Врешті, у Державному бюджеті на 2012 р. окремі бюджетні програми для фінансування культурно-просвітницьких, мовних та інформаційних потреб національних меншин ліквідовано, а кошти об'єднано в єдиній бюджетній програмі, за якою Міністерство культури передбачило видатки у сумі 4 млн 500 тис. грн, у тому числі на відтворення культури національних меншин, на заходи Української Всесвітньої Координаційної Ради, заходи з реалізації Європейської хартії регіональних і міноритарних мов та ін., причому не відомо, який обсяг коштів буде виділено на потреби, пов'язані з діяльністю національних меншин [135; 473].

Питання фінансування розвитку культури національних меншин викликає численні критичні відгуки з різних сторін. Так на думку Посольства РП в Україні, українська держава станом на 2009 рік надає дуже малу матеріальну підтримку польським організаціям, здебільшого фінансово підтримуються невеликі місцеві заходи [629, с. 244].

На думку експерта з української етнополітики, Т. Пилипенко, в Бюджетному кодексі України не передбачено відповідного рядка про виділення коштів з місцевих бюджетів, зокрема, на підтримку аматорсько-самодіяльних колективів, ЗМІ регіонального характеру. Великою проблемою є придбання чи пошиття національних костюмів, оскільки чинним законодавством надання такої фінансової підтримки не передбачено [312, с. 15-16].

На думку українських науковців К. Балабанова і С. Пахоменка, питання фінансування розвитку етнічних меншин є гострим, керівники національно-культурних товариств постійно скаржаться на відсутність державного фінансування, потребу у пошуках спонсорів, звернення до етнічної батьківщини. Законодавчо не визначено, яка частка бюджету йде на фінансування етнічних меншин, економічна ситуація не дозволяє виділяти кошти на культурні програми [32, с. 106-107], є скарги зі сторони голів національно-культурних товариств на непрозорість фінансування [32, с. 108].

Наприкінці потрібно зазначити, що реалізацію інтересу у виділенні приміщень для діяльності організацій національних меншин варто розглянути у наступному підрозділі: не дивлячись на те, що він артикулювався у політичній сфері України, його реалізація відбувається завдяки активності польських громадських організацій в Польщі, які належать до недержавних інститутів політичної системи.

Таким чином, інтереси, що стосувалися існування української незалежної держави, інтереси, які польська громада скеровувала до неї, загалом реалізувалися, хоча не у всіх сферах вони були здійснені однаковою мірою. Інтерес у існуванні програм розвитку національних меншин реалізовувався лише протягом певного часу, так само протягом певного часу був частково реалізований інтерес у державному фінансуванні розвитку польської національної меншини з боку української держави. Розвиток певних інтересів, наприклад, у зміні законодавства, загальмувався, погіршилася реалізація інтересу у веденні державного етнополітичного менеджменту. Частина інтересів, які на думку лідерів польської громади, мала забезпечувати держава, реалізовувалася завдяки активності польських громадських організацій, тому їх розгляд буде здійснено у наступному підрозділі.

3.3. Реалізація суспільних інтересів польської національної меншини через недержавні політичні інститути України

Розглядаючи забезпечення інтересів польської громади, яке здійснюють недержавні політичні інститути, варто звернути увагу на факт, що більшість з них транслюється до органів державної влади. Це відбувається зі зрозумілих причин – саме держава як головний інститут політичної системи великою мірою обумовлює форми і можливості їх реалізації. Але здійснення багатьох інтересів відбувається через недержавні інститути – громадські організації, дорадчо-консультативні органи, які з огляду на характер їх створення і порядок функціонування знаходяться на межі між державою і недержавними утвореннями, політичні партії.

Тому не варто в цьому підрозділі ще раз аналізувати артикуляцію інтересів, які здійснюють недержавні інститути політичної системи, оскільки ці інтереси транслюються до державних органів і з огляду на це розглядалися у попередньому підрозділі. Варто лише вказати на особливості динаміки їх розвитку.

Так інтерес у політичному представництві артикулюється у 1989-1991 рр., вже після створення у 1988 р. першої польської організації. Лідери польської громади були зацікавлені у створенні національно-культурної автономії на територіях, де поляки становлять більшість, у існуванні Ради національностей у складі Верховної Ради України. Варто звернути увагу на факт, що не висловлювалася зацікавленість у представництві інтересів польської громади через громадські організації, можливо через те, що можливість його артикуляції з'явилася пізніше, ніж утворилися самі організації.

Після того, як польські громадські організації стали фактично головними репрезентантами інтересів польської етнічної групи, досить

рано, у 1991 р., артикулювався інтерес у політичному представництві польської меншини через надання права польським національно-культурним товариствам висувати кандидатів у вибори до влади всіх рівнів. Цей інтерес не реалізувався, тому у 2010 р. артикулюється наступний – участі польських громадських діячів у виборах до органів місцевого самоврядування і органів державної влади. Натомість лідерами польської громади не артикулювалися інтереси у створенні власної політичної партії або консультативно-дорадчих органів.

Розглядаючи реалізацію інтересів, які здійснюються недержавними інститутами політичної системи варто зупинитися на польських громадських організаціях, розглянувши їх розвиток і представленість серед інших національно-культурних товариств України, забезпечення їх приміщеннями як ознакою їх інституційної спроможності здійснювати свої функції, здійснення ними представництва інтересів польської етнічної групи у політичній системі України. Потрібно також розглянути реалізацію репрезентації інтересів польської громади через політичні партії і дорадчо-консультативні органи.

Якщо аналізувати розвиток польських громадських організацій і їх представленість серед інших національно-культурних товариств України, то потрібно нагадати, що громадські організації польської меншини почали виникати ще у 1988 році внаслідок рішень партійного керівництва, спричиненими змінами у внутрішній політиці СРСР і розвитком польсько-радянських відносин. Вони були і залишаються основним політичним інститутом, який артикулює, репрезентує і значною мірою реалізує (у вузькому розумінні цього слова) інтереси польської громади, тому цілком закономірним є їх кількісне і територіальне збільшення.

Так вже восени 1991 року Польське культурно-освітнє товариство мало 20 відділів і нараховувало 10 тис. членів у м. Києві, Хмельницькій, Харківській, Луганській, Вінницькій, Донецькій, Житомирській, Чернігівській, Одеській, Запорізькій, Черкаській, Миколаївській, Рівненській областях та в м. Ялта [487, с. 196]. У 1992 р. на курсах 11-15 січня у Сатанові на Поділлі група польських діячів зі Львова, київська і подільська опозиція до СПУ вирішили створити іншу загальноукраїнську організацію – Федерацію польських організацій в Україні, засновницькі збори якої відбулися 25 січня 1992 року у Львові за участю 73 делегатів з 18 місцевостей.

На думку Л. Лойко, після прийняття закону «Про національні меншини» у серпні 1992 року процес створення організацій національних меншин уповільнився, але реєструвалися переважно всеукраїнські організації, причому, за її даними, у 1995 році було 22 польські організації, у тому числі 2 всеукраїнські [237, с. 211-213]. Станом на 25 березня 1995 р. перша польська організація – Спілка поляків України мала 33 відділи і 10 тис. членів (за іншими даними – 37 відділів [603, с. 48]) [487, с. 219]. У 1996 році у Федерації і СПУ разом було 82 організації, на той час Товариство польської культури львівської землі мало 12 осередків – у Львові, Бориславі, Дрогобичі, Ходорові, Мостиськах, Стрию, Самборі, Щирці, Трускавці, Золочеві, Жовкві і Жидачеві [571, с. 37-38].

За даними соціологічного дослідження 1997 року в Україні діяло 21 зареєстроване польське громадське об'єднання, причому переважна більшість товариств була в Хмельницькій, Тернопільській, Івано-Франківській, Львівській, Житомирській областях та м. Києві. Серед згаданих об'єднань 2 мали всеукраїнський статус – Спілка поляків в Україні, яка мала відділення в 12 областях та м. Києві та Федерація польських організацій в Україні, 47 осередків якої охоплювали 16

областей та м. Київ [147]. Інший український автор, В. Гажаман, нараховує на той час 50 об'єднань, які представляють інтереси поляків України, два з яких мають всеукраїнський статус, причому СПУ мало 12 відділень в областях, а Федерація – 47 філій [82, с. 25].

У 1999 році здійснено наукову спробу (правда, лише відносно членських організацій Федерації) підрахувати їх кількість. В. Осадчий, автор довідника «Поляки в Україні сьогодні» нараховував загалом 115 організацій, що належать до Федерації [607]. Згідно матеріалів IV Конгресу Спілки поляків України, який відбувся 27-28 листопада 1999 у Києві, 200 його делегатів представляли 60 відділів [557, с. 43-44]. III з'їзд Федерації польських організацій в Україні (19-21 листопада, м. Луцьк) відбувся за участі 237 делегатів, які репрезентували 53 самостійні організації, які разом з відділами представляли 115 осередків і нараховували 17 тисяч членів [557, с. 42-43].

У 2002 році серед 785 національно-культурних товариств Л. Лойко виокремлює 55 польських організацій, 62 – російських, 99 – грецьких, 93 – єврейських, 33 – азербайджанських і 31 – вірменських, причому 2001-2002 рр. дають 80% кількісне зростання організацій національних меншин [237, с. 213-214]. У 2002 році кількість відділів СПУ збільшується при зменшенні кількості своїх членів – 15 обласних відділів і 69 організацій і відділів організацій в областях [557, с. 44].

Спробу наукового підрахунку організацій Спілки поляків України у другій частині довідника «Поляки в Україні сьогодні» здійснює у 2003 році В. Осадчий, який відніс до Спілки 57 організацій [608, с. 11-36]. Принагідно варто звернути увагу на факт, що членська організація Федерації – Товариство польської культури львівської землі теж працювало над створенням місцевих осередків, і станом на 2003 рік воно мало 17 відділів і нараховувало 7 тис. членів [557, с. 18].

У 2004 році серед 1045 національно-культурних товариств поляки створили 108 організацій, поступаючись лише євреям (140 організацій) і випередивши німців (104), росіян (95), ромів (81) і греків (75) [237, с. 214-215]. Зрозуміло, що в регіональному вимірі організації були розміщені нерівномірно – за словами голови СПУ С. Костецького найбільше серед 73 територіальних одиниць, що об'єднують 13 тис. членів, знаходилися у Житомирі, Хмельницькому, Кам'янці-Подільському, Бердичеві і Одесі [695]. Це стосувалося не тільки відділів Спілки – на Житомирщині станом на 2004 рік створені і функціонують 45 національно-культурних товариств, 14 із яких мають обласний статус, а найбільш структурованою національною меншиною є поляки, які створили 24 товариства [64, с. 272], а от у Харківській області серед зареєстрованих 48 об'єднань є лише одне польське товариство у м. Харків [64, с. 284-285].

У 2005 році автори Проекту рапорту Міжвідомчої групи у справах Полонії і поляків за кордоном нараховували 134 польські організації, причому до Федерації, що об'єднує біля 18 тис. членів, вони віднесли 115 організацій разом із відділеннями [622, с. 74].

Станом на 2009 рік за даними Посольства РП в Україні більша частина польських організацій була об'єднана у Спілку поляків України і Федерацію польських організацій України, причому у локальному вимірі найбільшою організацією є Товариство польської культури львівської землі, що має 21 відділ і об'єднує біля 12 тис. членів. Тому найбільша кількість польських організацій була у Львівському консульському окрузі (120), потім йшов Луцький округ – 58 (з них, за даними самого Генерального консульства РП у Луцьку 8 організацій було у Волинській області, 42 – на Житомирщині і 8 – на Рівненщині), Київський округ – 37 організацій, Одеський – 15 та Харківський – біля 10 організацій (разом 240 організацій). Крім цього, існують корпоративні організації, такі як Спілка польських лікарів чи

Об'єднання польських вчителів. Загалом, на думку Посольства, найактивніше діють польські товариства Львівщини, Житомирщини і Західної Київщини [629, с. 243].

Ці дані варто прийняти за найбільш вірогідні, якщо говорити про кількість і територіальне розміщення організацій, оскільки на сьогодні відсутні цілісні наукові опрацювання, присвячені організаціям польської національної меншини (виняток становить Житомирщина [326]). Тому Товариство «Спільнота польська» у лютому-серпні 2011 р. організувало дослідження, які мали дати повний список польських товариств в Україні, у листопаді мала відбутися конференція за їх результатами, але ні конференції, ні відповідного видання не здійснено [627].

Варто вказати на те, що у 2012 році СПУ за даними голови організації нараховувала 15 тис. членів [514] і мала 107 відділів [605], а кількість польських організацій Львівського консульського округу зростає до 137 [676]. Одночасно, за даними Уповноваженого з прав людини Н. Карпачової, у сфері етнонаціонального розвитку на регіональному рівні почала швидкими темпами скорочуватися мережа національних громад: якщо у 2009 р. їх нараховувалося близько 1800, то на 1 січня 2011 р. ця кількість скоротилась до 1458 [461]. Відбулися зміни у законодавчому регулюванні діяльності польських організацій: на сьогодні вона регламентується новим Законом «Про громадські об'єднання», прийнятим Верховною Радою 22 березня і підписаним Президентом 13 квітня 2012 року (набрав чинності 1 січня 2013 року), у якому між іншим скасовано поділ громадських організацій і спілок на всеукраїнські, міжнародні та місцеві, встановлено також мінімальну кількість засновників. Цей закон замінив Закон про об'єднання громадян, прийнятий у 1992 році, який тривалий час регламентував діяльність громадських організацій, в тому числі – громадських організацій національних меншин.

Аналізуючи забезпечення польських-національно-культурних товариств приміщеннями як одну з ознак їх інституційної спроможності здійснювати свої функції, варто відзначити, що серед перших помітних подій у цьому напрямку було виділення у 1995 році Товариством «Спільнота польська» Федерації польських організацій в Україні коштів для купівлі трьохкімнатної квартири у Києві для офісу, який пізніше назвали Польським домом [487, с. 219]. Підтримку польським організаціям у поверненні нерухомого майна, яке їм належало декларувала Урядова програма співпраці з полонією і поляками, прийнята у 2002 році [643].

За даними Державного комітету України у справах національностей та міграцій у 2002 р. у багатьох областях України намітилася позитивна тенденція до надання приміщень для національно-культурних товариств, у тому числі – польських: було забезпечено приміщеннями 321 громадське об'єднання, причому передано на правах повної оренди 125 приміщень, на умовах пільгової оренди – 79, у власність – 60, в безоплатне користування – 53, у комунальну власність – 4. У Закарпатській, Луганській, Чернівецькій областях приміщеннями були забезпечені всі національно-культурні товариства [340]. Але відомий український науковець Л. Лойко вважає, що у 2002 р. в середньому більше половини національно-культурних товариств не були забезпечені приміщеннями, не було також виконано доручення Президента України від 1995 року про побудову у Києві центру культури національних меншин [237, с. 200].

У 2003 році Сенат РП через Фонд «Допомога полякам на Сході» виділив кошти на купівлю у Львові квартири для розміщення Польського товариства «Радіо Львів», яке готувало і випускало програму «Львівська хвиля» і Товариства друзів мистецтва [561]. Загалом станом на 2006 рік на місцевому рівні товариства національних

меншин були слабо забезпечені приміщеннями, хоча у 2000 р. приміщення для ведення діяльності мали 182 організації, а у 2001 р. – 321 [32, с. 109].

Підтримку польським організаціям у вирішенні даного питання декларувала Урядова програма співпраці з полонією і поляками за кордоном на 2007 і наступні роки, зокрема зусилля польської держави мали спрямовуватися на продовження справи побудови Польського дому у Львові і у Києві, повернення Дому польської культури у Одесі, підтримання дій польських організацій, спрямованих на отримання приміщень на офіси [644, с. 88-89].

У 2008 році підтримку польських організацій за кордоном у цьому напрямку здійснювало Товариство «Спільнота польська», яке покривало кошти оренди приміщень для офісів польських організацій, адміністративні витрати, дрібний поточний ремонт, закупівлю обладнання [629, с. 398]. Підтримуючи польські організації і здійснюючи закупівлю приміщень для офісів, «Спільнота» залишається їх власником, тому станом на 2008 рік в Україні до неї належали квартири, які використовує Польське культурно-освітнє товариство «Відродження» у Бердянську, Товариство польської культури у Харкові, Спілка поляків «Вогнище» у Дніпропетровську, Товариство поляків «Відродження» у Ємільчино Житомирської області; будинки, які використовує Спілка польського харцерства у Львові, «Польський дім» Самборського відділу Товариства польської культури львівської землі, Золочівський відділ Товариства польської культури львівської землі, Польський дім у Житомирі дочірнього підприємства «Мій дім», що разом становило 8 об'єктів [515, с. 31]. Крім цього, у 2008 році Сенат РП виділив кошти на ремонт костюлу у Більшівцях, де також мав розміститися Молодіжний центр миру і поєднання [650].

На думку Посольства РП, українська держава станом на 2009 рік залишала прохання польських організацій про вирішення питань з приміщеннями без відгуку [629, с. 244]. За даними польської дослідниці І. Кабзінської, лише 16 організацій завдяки Товариству «Спільнота польська» мали приміщення для діяльності, у Києві і Львові не було Польських домів, а той, що існує у Житомирі погано функціонував із вини самих зацікавлених, оскільки численні польські організації не могли дійти згоди стосовно його використання [559, с. 183]. У 2009 р. Товариство «Спільнота польська» купило будинок на офіс для Мостиського відділу Товариства польської культури львівської землі [651], у 2010 році у Барі розпочали будувати Дім польської культури, а у Костюхнівці – відновлювати будинок давньої школи, де буде створено Молодіжний центр полонійної співпраці [652], що було реалізацією ухваленої Президією Сенату РП програми дій на 2009-2011 рр., яка містила пункт про підтримку інфраструктури і матеріальної бази польських організацій за кордоном [651].

Можна припускати, що загалом польські організації забезпечені приміщеннями гірше, ніж інші організації національних меншин: за даними Уповноваженого з прав людини Н. Карпачової станом на 2012 рік з-поміж 1458 національних громад лише третина забезпечена приміщеннями [461], навряд чи третина із близько 240 польських організацій має приміщення для діяльності. На цьому фоні у 2012 році намітилися зміни у питанні побудови Польського дому у Львові – Президент України В. Янукович на зустрічі з Б. Коморовським пообіцяв позитивно вирішити питання виділення земельної ділянки для його побудови.

Стосовно здійснення польськими громадськими організаціями представництва інтересів польської етнічної групи у політичній сфері, то національно-культурні товариства могли виконувати такі функції згідно

зі статтею 14 Закону «Про національні меншини в Україні», яка дозволяла висувати представників організацій національних меншин кандидатами на вибори до всіх органів влади. Пізніше закон про вибори скасував (всупереч Конституції, яка забороняє звуження прав) цю можливість, на що слушно звернув увагу на парламентських слуханнях 11 січня 2012 року в ВРУ з етнонаціональної політики І. Левітас, президент Ради національних товариств України, голова Єврейської ради України [135].

Таким чином, інтерес у політичному представництві міг реалізовуватися через висунення кандидатів на вибори в органи державної влади і місцевого самоврядування, але автору не відомо, щоб польські громадські організації мали своїх представників в органах державної влади чи місцевого самоврядування. Це не те саме, що участь етнічних поляків-громадян України у політичному житті країни чи відповідної місцевої громади, хоча й тут ситуація виглядає не найкращим чином: на думку Посольства РП в Україні в українському парламенті не було осіб, які ідентифікували себе як поляки, хоча в ньому було кілька осіб з мішаних родин, що пом'ятали про своє польське походження [629, с. 244]. На думку автора, виняток становив депутат ВРУ з Житомирщини П. Жебрівський, який публічно декларував, що є українцем польського походження. В органах місцевого самоврядування ситуація виглядає краще, особливо там, де активно діють польські організації: за даними Генерального консульства РП у Львові станом на 2009 рік депутатами міської ради у Мостиськах були поляки А. Мицяк, Т. Тетерич і Р. Лабуда, а депутатом мостиської районної ради – А. Негребецький [629, с. 376].

Якщо говорити про реалізацію інтересу у політичному представництві польської етнічної групи через політичні партії, то на сьогодні його забезпечення знаходиться на початковій стадії. Лише 10 вересня 2011 року у Києві за участі 150 делегатів з 23 областей України

відбулися установчі збори Партії поляків України, головою якої обрано С. Костецького [683]. Однак станом на 2013 рік партію ще не зареєстровано, оскільки вона не може зібрати 10 тис. підписів, потрібних для її реєстрації у Міністерстві юстиції України. Але необхідність представлення інтересів національних меншин у Верховній Раді України є неактуальною для суспільства, про що свідчить низький електоральний результат у парламентських виборах 2012 року партій «Руський блок», Партія угорців України та Демократична партія угорців. Наприклад, «Руський блок» набрав 0,31%, а найбільше цю партію підтримали в Криму, де вона мала 1,2% голосів виборців, тобто майже стільки, скільки набрала в Криму й ВО «Свобода» – 1,1% [449].

Польська громада не співпрацює на загальноукраїнському рівні з політичними партіями, які можуть надати місце її представникам у своїх виборчих списках, хоча цим користаються інші етнічні громади. Так до виборчих списків політичних сил на виборах 2012 року було включено представників угорської та румунської національної меншини, кримських татар: під 12-м номером «Батьківщини» був представлений голова Меджлісу кримськотатарського народу М. Джемільєв, у виборчому списку Партії регіонів 73-є місце в списку отримав І. Попеску, а 74-є – представник угорської меншини І. Гайдош, які стали народними депутатами України. За результатами мажоритарних виборів жодний з представників національних меншин не був обраний до парламенту [449].

Потрібно нагадати, що перед виборами 2012 року виборче законодавство дозволяло входження громадської організації національної меншини у блок з політичною партією, чим польська громада теж не скористалася.

Врешті, представництво інтересів польської громади здійснюють дорадчо-консультативні органи, які почали створюватися при органах

державної влади і місцевого самоврядування. Так, раду представників товариств національних і етнічних меншин створено у 1996 році при Державному комітеті національних меншин, міграцій і релігій [507, с. 187]. У 1997 р. було створено дві громадські ради – Раду з питань мовної політики при Президентові України і Раду представників національних громадських організацій України при Державному комітеті України у справах національностей та міграції [259]. У 1999 р. створено Раду представників національно-культурних товариств Одеської області при управлінні у справах національностей та міграцій Одеської облдержадміністрації, Рада національних меншин при ОДА почала функціонувати у Львівській області.

22 липня 2000 року було утворено консультативно-дорадчу Раду представників громадських організацій національних меншин при Міністерстві юстиції [259]. Раніше на підставі Указу Президента України від 19 квітня 2000 року «Про Раду представників громадських організацій національних меншин України» від 19 квітня 2000 р. (№ 600/2000) було створено консультативно-дорадчий орган представників громадських об'єднань національних меншин України (указом Президента України від 21 лютого 2002 року № 168 оновлено склад Ради та внесено деякі зміни до її Положення [313]). У 2002 році в при Міністерстві культури створено Раду з питань культур національних меншин України.

Діяльність Ради представників громадських організацій національних меншин при Президентові України, сформованої Указом Президента України від 22 липня 2000 року, за оцінкою голови Держкомміграції Г. Москаля, не була позбавлена конфліктів, тому Президент ухвалив 29 вересня 2003 року Указ №1121/2003, яким вніс зміни до її персонального складу, увівши туди й представників структур державного управління та призначив її нового голову – керівника

Демократичної спілки угорців України, народного депутата України І. Гайдоша [259].

Наприкінці 2005 року у 10 областях України був розпочатий спільний проект Секретаріату Президента України В. Ющенко та ОБСЄ зі створення при обласних адміністраціях (у Чернігівській, Чернівецькій, Донецькій, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Ужгородській, Вінницькій, Запорізькій областях та місті Севастополь) експертних груп за участі представників громадських організацій, наукових установ та органів влади [303, с. 33-34], що безперечно, покращувало контакт представників громадських організацій у тому числі – національних меншин) з органами влади.

22 травня 2006 року відповідно до Указу Президента України від № 428 було створено дорадчо-консультативний орган при Президентові України – Раду з питань етнонаціональної політики. Рада на чолі з народним депутатом України Геннадієм Удовенко провела лише два засідання (у 2006 р. і 2007 р.), її дієвість, як і попередньої, виявилася малоефективною. Але у 2006 році ради представників національно-культурних товариств діяли у багатьох областях України, зокрема у Львівській, Київській, Миколаївській, Харківській, Запо Раду представників товариств національних і етнічних меншин, в яку увійшло 20 осіб, створено у 1996 році при Державному комітеті національних меншин, міграцій і релігій [507, с. 187]. У 1997 р. було створено дві громадські ради – Раду з питань мовної політики при Президентові України і Раду представників національних громадських організацій України при Державному комітеті України у справах національностей та міграції [259]. У 1999 р. створено Раду представників національно-культурних товариств Одеської області при управлінні у справах національностей та міграцій Одеської облдержадміністрації, до складу

якої на той час ввійшла 21 організація, Рада національних меншин при ОДА почала функціонувати у Львівській області.

Тим не менше, учасники II Конгресу національних товариств України, який проходив у Києві 28 вересня 1999 р., відзначили, що причиною ряду негативних явищ, поряд з об'єктивними труднощами (головним чином фінансового характеру), є неузгодженість дій товариств та органів державної влади, тому нагальною є потреба у створенні дієвих засобів співпраці [451].

22 липня 2000 року було утворено консультативно-дорадчу Раду представників громадських організацій національних меншин при Міністерстві юстиції [259]. Раніше на підставі Указу Президента України від 19 квітня 2000 року «Про Раду представників громадських організацій національних меншин України» від 19 квітня 2000 р. (№ 600/2000) було створено консультативно-дорадчий орган представників громадських об'єднань національних меншин України (указом Президента України від 21 лютого 2002 року № 168 оновлено склад Ради та внесено деякі зміни до її Положення [313]). 11 квітня 2001 року Указом Президента України створено Всеукраїнську громадську раду, ініціаторами скликання якої були відомі учасники правозахисного руху 60-80-х років І. Дзюба, С. Глузман, В. Малинкович, Л. Танюк [303, с. 28]. У 2002 році в при Міністерстві культури створено Раду з питань культур національних меншин України.

Діяльність Ради представників громадських організацій національних меншин при Президентові України, сформованої Указом Президента України від 22 липня 2000 року, за оцінкою голови Держкомміграції Г. Москаля, не була позбавлена конфліктів, тому Президент ухвалив 29 вересня 2003 року Указ №1121/2003, яким вніс зміни до її персонального складу, увівши туди й представників структур державного управління та призначив її нового голову – керівника

Демократичної спілки угорців України, народного депутата України І. Гайдоша [259].

Наприкінці 2005 року у 10 областях України був розпочатий спільний проект Секретаріату Президента України В. Ющенко та ОБСЄ зі створення при обласних адміністраціях (у Чернігівській, Чернівецькій, Донецькій, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Ужгородській, Вінницькій, Запорізькій областях та місті Севастополь) експертних груп за участі представників громадських організацій, наукових установ та органів влади [303, с. 33-34], що безперечно, покращувало контакт представників громадських організацій у тому числі – національних меншин) з органами влади.

22 травня 2006 року відповідно до Указу Президента України від № 428 було створено дорадчо-консультативний орган при Президентові України – Раду з питань етнонаціональної політики. Рада на чолі з народним депутатом України Геннадієм Удовенко провела лише два засідання: перше 2 червня 2006 р., друге (і останнє) 4 квітня 2007 р. Дієвість цієї ради, як і попередньої, виявилася малоефективною. Але у 2006 році ради представників національно-культурних товариств діяли у багатьох областях України, зокрема у Львівській, Київській, Миколаївській, Харківській, Запорізькій, Житомирській та ін.

У 2009 році При Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту створено як дорадчо-консультативний орган Громадську раду керівників освітніх програм всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин України, засідання якої мали відбуватися раз на квартал. На них, зокрема, розглядалися питання підготовки законодавчих та нормативних актів, досвіду громадських організацій в реалізації освітніх програм (у 2010-2011 роках розглянуто такі питання щодо представників гагаузької, грецької, єврейської національних меншин) [125; 135].

Станом на 2013 рік Рада керівників громадських організацій національних меншин при Держкомнаці не діє у зв'язку з відсутністю самого органу, ліквідовано також Раду представників громадських організацій національних меншин України при Президентові України [135]. Тому питання етнополітики розглядалися 3 липня 2012 р. на черговому засіданні Громадської гуманітарної ради при Президентові України [473]. Крім ради при Міністерстві освіти в органах центральної влади немає на сьогодні консультативно-дорадчих органів, у склад яких входили б представники організацій національних меншин; діяльність ради при Міністерстві культури на думку Ю. Решетнікова, голови Державного комітету України у справах національностей та релігій у 2009-2010 рр., вимагає активізації [135].

Таким чином, реалізація частини суспільних інтересів польської етнічної групи, які транслиуються до органів державної влади, здійснюється через недержавні інститути політичної системи – насамперед, через громадські організації. Політичне представництво здійснюється також через дорадчо-консультативні органи, участь в діяльності яких беруть польські національно-культурні товариства, натомість забезпечення суспільних інтересів польської громади у політичній системі через політичні партії знаходиться на початковому етапі.

3.4. Суспільні інтереси поляків України у політико-культурному просторі Польщі

Реалізація суспільних інтересів поляків України великою мірою здійснюється завдяки підтримці Польщі. Це усвідомлювали лідери польської громади, які артикулювали ряд взаємопов'язаних інтересів у політичній сфері РП, суть яких полягала у визнанні поляків України з

боку польської держави, у перебуванні у Польщі, контактах з етнічною батьківщиною, які викликали потребу у доступі до консульських установ, збільшенні їх мережі. Безперечно, польська громада була зацікавлена у фінансовій підтримці свого розвитку з боку Польщі, а це, у свою чергу, викликає інтерес у представництві в її політичній системі, зокрема, в інститутах, що розпоряджаються коштами або здійснюють цей розподіл і контролюють їх витрачання.

Польська етнічна група була зацікавлена у визнанні її з боку польської держави, але реалізація цього інтересу відбулася раніше, ніж його артикуляція, про що буде йтися далі. Пізніше лідери української полонії висловлювали інтерес у прийнятті Закону «Про карту поляка», який би визнавав поляків за кордоном частиною польського народу (про потребу ухвалення закону говорилося на VI Конгрес СПУ 14-15 жовтня 2006 [538], на засіданні Полонійної консультаційної Ради при Спікері Сенату РП 9-10 лютого 2006 р.).

Поляки України досить рано почали артикулювати інтерес у перебуванні у Польщі дітей, молоді та дорослих. Оскільки він пов'язаний з багатьма іншими інтересами у сфері культури (ознайомлення з надбаннями польської культури), освіти (піднесення рівня володіння польською мовою), з соціальними інтересами, то часто він артикулювався як соціальний, культурний чи освітній інтерес.

Так у програмі діяльності, прийнятій на II Конгресі поляків України у 1991 році писалося про розвиток контактів з відповідними інституціями у Польщі, які здійснюють культурний і туристичний обмін, організовують відпочинок для молоді, надають допомогу у оздоровленні дітей [487, с. 194]. На потребі організації конференцій, семінарів і навчання для польського середовища наголошується також через 16 років на III З'їзді полонії і поляків за кордоном, який проходив 22-26 вересня 2007 у Варшаві [629, с. 419; 701].

Інтереси у перебуванні у Польщі викликають потребу у доступі до консульських установ, збільшенні їх мережі. Інтереси цього плану репрезентуються досить пізно – так після створення Генерального Консульства РП у Луцьку у 2003 році Житомирщину було віднесено до Луцького консульського округу, і це викликало протест групи польських організацій області (відстань від Житомира до Луцька набагато більша, ніж від Житомира до Києва). У 2008 році МГО «Польське наукове товариство у Житомирі» здійснювало дії на користь утворення польського консульства у Житомирі, а після утворення його у Вінниці – виступило у 2009 році ініціатором створення у Житомирі об'єднання польських громадських організацій «Житомирська конфедерація», основною метою діяльності якого було утворення у Житомирі почесного консульства РП.

Безперечно, польська етнічна група була зацікавлена у фінансовій підтримці свого розвитку з боку Польщі. Наприклад, в листі до Товариства «Спільнота польська» від СПУ 31 травня 1995 року, Спілка просила про допомогу у організації у Житомирі методичних курсів для вчителів польської мови, про допомогу у побудові польської школи у Городку, про допомогу в організації Тижня польської культури, Фортепіанного конкурсу імені К. Шимановського, Фестивалю «Веселка полісся» у Житомирі та багатьох інших заходів, таких як фестивалі, тренінги, засновницькі збори польських організацій [487, с. 223-225].

На потребі збільшення коштів на інвестиції, ремонти, курси підвищення кваліфікації вчителів, виїзди дітей і молоді, популяризацію фольклорних колективів і інші культурні і освітні потреби наголошували учасники IV З'їзду полонії і поляків з-за кордону у 2012 році [700, с. 43]. Але частині польських громадських діячів не подобається виступати у Польщі в ролі прохача, про що свідчить висловлювання колишнього голови СПУ С. Костецького на VII Конгресі СПУ 1-2 грудня 2012 р.,

який закликав учасників з'їзду розраховувати не на допомогу з Польщі, а на власні сили [528].

Інтерес у фінансовій підтримці польської етнічної групи, контактах з етнічною батьківщиною, генерує також інтерес у представництві в політичній системі Польщі, насамперед – в інститутах, що розпоряджаються коштами або контролюють їх витрачання. II З'їзд полонії і поляків за кордоном у 2001 році наголошує на потребі створення Полонійної консультативної ради, а у 2012 р., після перенесення коштів на підтримку діаспори з Сенату РП до МЗС Польщі артикулюється інтерес у доступі до участі у формуванні програм допомоги полякам в окремих державах через безпосередні консультації з організаціями, що їх представляють. Польська діаспора на IV З'їзді полонії і поляків за кордоном у 2012 року висловлювала також інтерес у контролі за діяльністю МЗС Польщі з реалізації допомоги полякам за кордоном з боку Сейму і Сенату РП з метою збереження інституційного потенціалу польського середовища за кордоном, його культурних і освітніх надбань [685].

Аналізуючи реалізацію інтересів польської етнічної групи у політичній системі Польщі, варто відзначити, що вона загалом здійснилася. Якщо говорити про інтерес у визнанні польської національної меншини з боку польської держави, у підтримці контактів з Польщею, варто зазначити, що дії польської держави випереджали артикуляцію цього інтересу з боку польської громади, оскільки серед проблем, які порушувало польське керівництво після змін у СРСР, зразу стояло питання можливості створення громадських організацій польської меншини в СРСР, опікуватися польською меншиною з боку ПНР. Така позиція польського керівництва була пов'язана з тим, що у ПНР тривалий час існувало товариство «Полонія», що здійснювало політику польської держави (тоді ще – соціалістичної) відносно

польської діаспори, і тим, що проблема польської етнічної групи в СРСР виявилася у публічному просторі Польщі раніше, ніж це сталося в СРСР.

Інтерес у контактах з Польщею було повністю реалізовано, а свідченням цього був факт ухвалення у 2007 році Закону «Про карту поляка», причому варто зауважити, що спроби ухвалення подібного закону мали місце уже в 1999 р. з ініціативи Сенату, але Сейм не зміг дійти згоди з приводу політичних суперечок. В 2000 та 2001 рр. законопроект не підтримала Рада міністрів. За збігом обставин в 2007 році перед позачерговими виборами 22 жовтня 2007 р. вся можлива повнота політичної влади (парламент, уряд і президент) в Польщі належала до консервативної партії «Право і справедливість», і саме тому урядовий проект закону, який подано до розгляду Сейму 6 липня і прийнято 7 вересня 2007 голосами 428 депутатів (3 було проти) в Сеймі і 14 вересня в Сенаті, був підписаний Президентом Польщі Ярославом Качинським без зволікань – 22 вересня 2007 р. на III З'їзді полонії і поляків за кордоном.

Крім визнання особи, що має карту поляка, членом польського народу, карта надає ряд економічних, освітніх і соціальних привілеїв, через що реалізує ряд економічних, освітніх і соціальних інтересів – дає можливість безкоштовно отримати візу на довготермінове перебування у Польщі з можливістю багаторазового перетину кордону Республіки Польща, право на легальну працю на території РП, на заняття підприємницькою діяльністю на тих самих умовах, що й польські громадяни. Власник карти може користуватися безкоштовною системою освіти і подавати прохання про надання стипендій, також він може у разі нещасних випадків користуватися у Польщі безплатною медичною допомогою на таких самих засадах, що й польські громадяни. Він має 37% знижки на залізничні квитки, безкоштовно відвідує державні музеї, має першочергове право отримати

фінансові засоби, призначені на допомогу полякам з-за кордону, з державного бюджету або з бюджетів місцевих органів.

Зміни у фінансуванні, які відбулися у 2012 році, і які були пов'язані з перенесенням коштів з Сенату до МЗС РП, означали також (а може насамперед) зміну філософії у ставленні до польської етнічної групи за кордоном. Якщо з самого початку підтримки польської діаспори приймалося, що польська держава має моральні (і, відповідно, матеріальні) обов'язки перед поляками за кордоном, насамперед на Сході, з огляду на факт їх приналежності до польського народу, то, згідно з принципами Плану співпраці з полонією і поляками за кордоном на 2012 рік міністр закордонних справ окреслює стратегічну мету польської держави у сфері співпраці з полонією, її цілі і завдання, координує діяльність урядових інститутів і запрошує до співпраці суб'єкти позабюджетної сфери [617, с. 2].

Урядовий План співпраці з полонією і поляками за кордоном на 2013 рік говорить про те, що дії у цьому напрямку мають створювати і віддзеркалювати політику польської держави, яка спрямована на реалізацію польських державних інтересів, а допомагати у цьому можуть всі поляки, які постійно або тимчасово проживають за кордоном [618, с. 3], які включені або не включені у діяльність польських громадських організацій. Поляки за кордоном можуть багато зробити для зміцнення міжнародної позиції і іміджу історичної батьківщини, хоча зазначається, що польська рупа за кордоном становить суб'єкт, а не об'єкт дій польської закордонної політики [618, с. 7-8].

Детально про напрямки політики відносно поляків на Сході, насамперед в Україні, буде говоритися у підрозділі, присвяченому механізмам реалізації суспільних інтересів польської спільноти в Україні; тут лише варто зауважити, що на 2012 рік МЗС призначило на реалізацію завдання «Співпраця з поляками і полонією за кордоном»

52205 тис. злотих [617]. Прошло замало часу після змін, щоб можна було оцінити їх результати, але вже зараз можна прогнозувати, що підтримуватися буде реалізація тих інтересів польської національної меншини в Україні, які співпадають з інтересами польської держави, як їх окреслює МЗС, а не будуть підтримуватися ті, які з ними не співпадають.

Розглядаючи реалізацію інтересів, пов'язаних перебуванням у Польщі дітей, молоді і дорослих, слід сказати, що інтерес цей реалізовано: після аналізу відповідного матеріалу складається враження, що немає вікової, професійної чи соціальної групи поляків України, щодо якої не існувало б більш чи менш розгорнутих державних і недержавних програм, пов'язаних з їх перебуванням у Польщі.

Потрібно сказати про перебування у Польщі дітей і молоді у таборах відпочинку (вже у 1991 році 300 дітей з Житомирщини виїхало на відпочинок до Польщі [579, с. 167-8]). Також 12-19 серпня 1992 р. Польське культурно-освітнє товариство на Житомирщині організувало виїзд делегації ветеранів Війська польського до Кракова і Ченстохови на запрошення товариства «Спільнота польська» [579, с. 167-8]. У 1993 році було організовано і проведено з участю польських журналістів зі сходу Світовий форум полонійних журналістів у Тарнові 7-13 вересня, у таборах організованих Міністерством освіти Польщі і Товариством «Спільнота польська» відпочивало 570 дітей, 172 особи взяли участь у курсах різного плану у Польщі, 168 осіб з художніх колективів брало участь у мистецьких заходах у Польщі, 5 осіб виїхало на курси підвищення кваліфікації до Любліна [543, с. 83-84; 571, с. 46].

Постійно організовуються літні школи мови і культури для поляків зі Сходу, Товариство «Спільнота польська» у 2008 році організувало такі школи у Катовицях, Кракові, Познані, Вроцлаві, Жешові, Торуні, участь у них взяло 290 осіб [629, с. 415]. Товариство

також організувало у 2008 році у Польщі конкурси знань про Польщу, літературні, орфографічні і декламаторські конкурси (866 учасників), VI Форум полонійної освіти 19-23 вересня (80 учасників) [629, с. 416].

Українська полонія бере участь у таких заходах у Польщі, як з'їзди поляків з-за кордону, фестивалі фольклорних колективів діаспори, з'їзди польської молоді, світові полонійні ігри, конференції і курси – крім вище зазначених заходів, Товариство «Спільнота польська» організувало у 2008 році XIV Світовий фестиваль полонійних фольклорних колективів у Жешові, студії диригентів полонійних хорів, студії полонійних хореографів, VI Тренінги мистецької освіти, Міжнародний художній пленер «Осеки 2008», XXVI Фестиваль дитячих театрів Krosno'08, VII Міжнародний фестиваль польського прикордонного середовища, XIX Міжнародний фестиваль «Буковинські зустрічі», II Конгрес польських наукових товариств за кордоном у Кракові, V Світові полонійні ігри „Śląsk–Beskidy 2008” [629, с. 417-418].

Всі урядові програми співпраці з польською діаспорою говорили про такий напрямок діяльності, як організація перебування поляків з-за кордону у Польщі. Урядова програма співпраці з полонією і поляками, прийнята у 2002 році декларувала підтримку польської групи на Сході через створення умов для приїзду поляків зі Сходу до Польщі на зустрічі, заходи, літній відпочинок дітей [643], стосовно України Урядова програма співпраці з полонією і поляками за кордоном на 2007 і наступні роки планувала спрямувати зусилля на те, щоб збільшити кількості учасників з України на літніх мовних курсах у Польщі [644, с. 104]. Не є винятком і План співпраці з полонією і поляками у 2013 році, який передбачає перебування у Польщі молоді у рамках відпочинку і навчання, збільшення учасників цієї програми, піднесення рівня організації такого перебування [618, с. 6, 39].

Інтерес польської етнічної групи у представництві у політичній системі Польщі почав реалізовуватися ще за часів УРСР. У 1989 році з ініціативи Сенату РП у Варшаві відбулася зустріч з поляками зі Сходу, під час якої лідери польського громадського руху розмовляли з директором Товариства «Полонія» Ю. Клясою і кардиналом Ю. Глемпом [599]. Таким чином товариство «Полонія», яке слабо орієнтувалося у потребах поляків, що проживали у СРСР [518], намагалося ліквідувати прогалини у цій галузі, а Сенат РП проводив розмови в представниками польського середовища в справі консолідації польського руху [622, с. 243].

Після 1989 року створено інституційно-фінансову модель, ключову роль в якій до 2012 року відігравав Сенат РП, який фактично став опікуватися полонією, мав фінансовий інструмент формування політики у цій галузі, а у Сеймі і Сенаті виникли комісії у справах полонії [622, с. 13]. Найбільший обсяг завдань відносно польської меншини на Сході (і не тільки на Сході), якщо говорити про бюджетне фінансування цих завдань, з липня 1990 року почало виконувати Товариство «Спільнота польська», яке створили замість раніше існуючого у ПНР Товариства «Полонія» [622, с. 11, 243]. У лютому того ж року група у справах еміграції в уряді Т. Мазовецького врахувала проблематику поляків на Сході і перетворилася на Міжвідомчу комісію у справах полонії, еміграції і поляків за кордоном, яку очолив міністр без портфеля О. Халь [539, с. 94; 677, с. 255]. Пізніше на базі Комісії виник Фонд «Допомога полякам на Сході» (набув прав юридичної особи у січні 1993) [539, с. 98], а 21 червня 2002 року створено Консультаційну полонійну раду при Спікері Сенату РП, до складу якої входить Е. Хмельова, голова однієї з двох загальноукраїнських польських громадських організацій – Федерації польських організацій в Україні.

Таким чином склалася система, за якої у лідерів польської громади був доступ і до керівництва позаурядових організацій, що здійснювали фінансування їх діяльності, і до членів парламентських комісій, і до Полонійного бюро у Сенаті, який здійснював розподіл коштів на цю діяльність, що дозволяло головам організацій зголошувати свої пропозиції стосовно ведення полонійної політики і її фінансування і до позаурядових організацій, і до Сенату – як безпосередньо, так і опосередковано через консультативну раду.

Крім цього, свої потреби і інтереси польська громада могла представляти на зустрічах зі спікером Сенату, Президентами Польщі, з членами відповідних сенатських і сеймових комісій. Так під час візиту Л. Валенси 24-26 травня 1993 р. було заплановано окремий день на зустріч з представниками польського середовища у Вінниці і Львові [543, с. 30-1], під час офіційного візиту 20-22 травня 1997 року президента О. Квасневського в Україну він 22 травня зустрівся з групою 500 діячів польського громадського руху у Житомирі [557, с. 37], у 2010 році візит в Україну здійснив Спікер Сенату РП Б. Борусевич, який двічі спілкувався з представниками польської громади України – у Києві (100 учасників) і у Вінниці (400 учасників) [652]. Так само у вересні 2012 року президент Польщі Б. Коморовський зустрічався з представниками польського середовища.

Ситуація з представленістю польської етнічної групи у політичній системі РП погіршилася після 2012 року, у зв'язку зі змінами у фінансуванні важливим став доступ до МЗС; урядова програма співпраці з полонію і поляками передбачає утворення консультативних органів, які включають репрезентантів польської діаспори як при Міністерстві, так і при консульських установах, але до теперішнього часу ці записи не реалізовано; відсутні також дієві механізми співпраці між МЗС і

позаурядовими організаціями у Польщі, що здійснюють діяльність, спрямовану на підтримку польської діаспори.

Реалізація інтересу, пов'язаного з контактами з історичною батьківщиною, перебуванням у ній пов'язана з реалізацією інтересу у доступі до польських консульських установ, що викликає потребу у збільшенні їх кількості, наближенні до польської громади, спрощення процедури перетину кордону, спрощення процедури отримання віз.

Якщо говорити про мережу консульських установ і пунктів перетину кордону, то цей інтерес загалом реалізовано. Так, ще за часів УРСР до Генерального консульства РП у Києві у 1987 році після підписання Декларації про польсько-радянське співробітництво в сфері ідеології, культури і науки з'явилася можливість відкриття польського консульського пункту у Львові [550, с. 66], який 21 травня 1994 р. отримав статус Генерального консульства РП [543, с. 33]. На сьогодні Польща має в Україні найбільшу кількість консульських установ з-поміж усіх країн ЄС: консульства РП діють у Львові, Одесі, Харкові, Вінниці і Луцьку, консульський пункт – у Києві, консульські чергування до 2011 року проводилися у Польському домі в Житомирі.

Поступово покращується ситуація з перетином кордону, у 1994 році Польща спростила умови перетину кордону для громадян України. Для мешканців прикордонного пасу завдяки дії міждержавної угоди про малий прикордонний рух, підписаної 28 березня 2008 року (почала діяти з 22 липня 2009 року) візовий режим був пом'якшений, що мало неабияке значення для польської громади Львівщини (станом на 2012 р. посвідчення прикордонного руху отримало 75 тис. осіб [675]). Одночасно варто відзначити, що на українсько-польському відрізку кордону діяло 12 пропускних пунктів (у тому числі 6 автомобільних) із середньою відстанню між ними 80-90 км, а стандарти ЄС вимагають існування одного пункту на 20-30 км кордону.

Розглядаючи проблему віз і доступу до їх отримання, потрібно зацентрувати увагу на тому, що даний інтерес реалізовувався циклічно. З 1988-1989 року, коли посилювався рух громадян між Польщею і Україною, голови польських організацій отримували візи для своїх членів через кращий (ніж у випадку інших громадян) доступ до польських консульських установ. Але проблема з отриманням віз була настільки гострою, що у Програмі діяльності, прийнятій на II Конгресі поляків України у 1991 році артикулювався інтерес у в'їзді до Польщі на основі запису у паспорті про польську національність [487, с. 194], який зрештою не було реалізовано.

Натомість у 1996 році було підписано польсько-українську угоду про безвізовий рух, цим проблему віз і, відповідно, проблему доступу до консульств, було ліквідовано. У 2003 році на вимоги ЄС безвізовий рух було скасовано і відповідний інтерес знову актуалізувався, і знову реалізовувався через дії з боку голів польських організацій і керівників консульських установ, причому у порівнянні з попереднім періодом труднощі в отриманні польської візи частково було компенсовано розбудованою мережею польських консульських установ на території України.

Реалізація інтересу послабилася у 2012 року. До 1 січня 2012 року голови польських організацій могли збирати документи від членів своїх організацій, здавати їх консулу і уникати черг у консульствах, але з початку 2012 року МЗС Польщі заборонив це робити: члени польських організацій мали здавати документи особисто консулу, що пов'язано з записом до нього і чергами. Виняток існував лише для дітей і молоді з польських художніх колективів, для дітей і молоді, що їдуть в харцерські чи спортивні табори до Польщі – для них, як і раніше, візи могли отримувати голови польських організацій [657].

З травня 2012 року ситуація ще погіршилася, оскільки консульства взагалі перестали приймати документи на візи: внаслідок підписання у 2011 році МЗС РП угоди про посередництво у виданні віз з фірмою VFS Global, утворено візові пункти. Це ускладнило ситуацію як представників польської меншини, так і громадян України загалом, оскільки працівники візових пунктів надають через необізнаність зацікавленим особам неправдиву інформацію, існують прецеденти продаж місць у черзі посередниками, які реєструються через інтернет і займають усі місця (у Тернополі, Харкові і Івано-Франківську коштів «послуги» становить 600 грн, а у Львові – 1000 грн) [699].

Фірми-посередники беруть за свої послуги кошти, електронна система реєстрації заблокована великою кількістю клієнтів [564]. Крім ЗМІ, на наявність проблеми вказують лідери польських товариств, які артикулюють інтерес у доступі до консульств за посередництвом голів польських організацій з метою отримання віз (виступ голови Товариства польської культури львівської землі Е. Леговича на звітно-виборчих зборах 17.03.2012 [658]).

Таким чином, суспільні інтереси польської етнічної групи, що артикулювалися у політичній системі Польщі, було успішно реалізовано. Поляків України визнано на законодавчому рівні частиною польського народу, вони отримали можливості перебування у Польщі, польська держава здійснює фінансування діяльності різних суб'єктів, скерованої на польську громаду, хоча остатнім часом змінилися механізми її фінансування і погіршився доступ членів польської громади до польських консульських установ.

3.5. Реалізація суспільних інтересів української полонії в контексті польсько-українських відносин

У сфері суспільних інтересів важливе місце займають добросусідські польсько-українські відносини, які здійснюють багатовимірний вплив на задоволення соціальних і культурних потреб польської етнічної групи України, забезпечення її політичних інтересів.

Інтерес у добросусідських польсько-українських відносинах артикулювався вже у початковому періоді існування польських громадських організацій – про популяризацію спільної долі польського і українського народів говорив у 1989 році Статут Житомирського відділення Польського культурно-освітнього товариства УРСР [487, с. 116], статут Спілки поляків України, прийнятий 19 жовтня 1991 р. на II Конгресі поляків України, що мало здійснюватися через всебічне ознайомлення жителів України з життям польського народу, його історією, наукою, літературою, мистецтвом, народною творчістю [487, с. 187-8].

Цей інтерес є актуальним і зараз – про популяризацію позитивних моментів у польсько-українських відносинах, дії у напрямку польсько-українського зближення говорилося на V з'їзді Федерації польських організацій в Україні 11 грудня 2010 р. [690, с. 5-6]. Лідери польської громади артикулювали також інтерес у створенні і ефективній діяльності інститутів українсько-польської співпраці – Федерація польських організацій в Україні висловила побажання до польської сторони про активізацію діяльності польсько-української міжпарламентської групи у напрямку забезпечення прав польської національної меншини в Україні [629, с. 253].

Реалізація інтересу у добросусідських польсько-українських відносинах почалася ще за часів суверенізації українського народу: на

Всеукраїнському установчому з'їзді Народного Руху України у вересні 1989 р. була численна делегація польської «Солідарності» у складі А. Міхніка, Б. Борусевича, Б. Бердиховської, В. Мокрого та ін. [180, с. 393-394], хоча українські дослідники В. Глібов і В. Горун вважають початком українсько-польських міждержавних відносин 1990 рік [90, с. 17-18] (Міністерство закордонних справ України датує початок українсько-польських відносин 1992 роком [428]).

У 1990 році 11-14 квітня В. Ярузельський здійснює офіційний візит до СРСР, причому починає його з України: він відвідує Львів, де зустрічається з місцевими поляками, а потім Київ [673, с. 104]. Через місяць, 4-5 травня 1990 року, в містечку Яблонна біля Варшави група депутатів ВР України зустрічається з польськими політиками; приймається спільна декларація, в якій крім потреби встановлення добросусідських відносин між обома народами, акцентується увага на пошануванні прав національних меншин [28, с. 120; 180, с. 394]. 2 грудня 1991 року Польща першою визнала незалежність України і тим чи не вперше у новітній історії української держави однозначно виступила на підтримку суверенізації українського народу.

18-19 травня 1992 року підписується «Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво», який мав велике значення не тільки для регламентації польсько-українських відносин на принципово новій основі, а й містив ряд записів, що безпосередньо стосувалися полонії України: Україна визнала право членів польської меншини в Україні на індивідуальне або спільне з іншими членами своєї меншини збереження, вираження і розвиток етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності. Договір закріпив право поляків в Україні на вивчення і навчання рідною мовою, її вільне вживання, розповсюдження; створення і утримання власних освітніх, культурних, релігійних організацій і товариств, сповідування

своєї релігії, встановлення і підтримання безперешкодних контактів між собою як у межах держави проживання, так і поза її межами та ін.

Завдяки договору стала можливою безпосередня співпраця численних організацій польської національної меншини в Україні, а також римо-католицьких парафій, аматорських художніх колективів, суботньо-недільних шкіл з урядовими і позаурядовими структурами Польщі, діяльність яких спрямована на змістовну і фінансову підтримку поляків в Україні.

Ця співпраця дозволяла і дозволяє суб'єктам, що ведуть діяльність, спрямовану на задоволення інтересів української колонії здійснювати підготовку і перепідготовку вчителів польської мови через участь у різноманітних численних курсах польської мови при ВНЗ Польщі чи організованих неурядовими організаціями РП, перепідготовку журналістів, навчання керівників польських аматорських колективів, подекуди – самих голів польських громадських організацій. Вона уможлиблює організовані виїзди груп дітей, молоді, членів організацій на історичну батьківщину для ознайомлення з культурними надбаннями польського народу, дозволяє отримувати добротну допомогу для ведення діяльності вище вказаних суб'єктів.

Допомога зі сторони Польщі у свою чергу сприяє заснуванню і функціонуванню ЗМІ, підтримці аматорські колективів, проведенню курсів польської мови, культурних заходів, відновленню пам'яток матеріальної культури польського народу (релігійні святині, цвинтарі), створенню музеїв, бібліотек польської літератури, освітньо-культурних центрів тощо. З 10 грудня 1992 року починає діяти Закон про міжнародні угоди, згідно якого ратифіковані Україною міжнародні угоди становлять невід'ємну частину її законодавства.

Суттєві зміни у польсько-українських відносинах припадають на 1994-1996 роках. Так в Декларації міністрів закордонних справ України

ті Польщі за 1994 рік окреслено принципи майбутнього стратегічного партнерства двох країн, а 25-26 червня 1996 року під час візиту президента України Леоніда Кучми у Польщу підписано «Спільну декларацію Президента України і Президента РП», яка вивела польсько-українські стосунки на рівень стратегічного партнерства, що поставило Польщу на виняткове місце в системі міжнародних відносин України і, відповідно, підвищило статус поляків в Україні, що потенційно дало їм можливість плідно реалізовувати свої суспільні інтереси.

Під час офіційного візиту 20-22 травня 1997 року президента О. Квасневського в Україну президенти обох держав підписали 21 травня заяву «До порозуміння і єднання». Цей документ дозволив вивести на міждержавний рівень проблему подекуди замовчуваних болісних подій II пол. XX ст., які становили джерело напруги у польсько-українських відносинах. Підписано також угоду про співпрацю у галузі культури, освіти і науки, замість угоди, підписаної у 1995 р. [557, с. 37].

Польсько-українські відносини розвивалися по висхідній – за даними українського дослідника О. Бабак, станом на 2001 рік між Польщею та Україною було підписано 132 документи, що регламентували політичну, економічну, науково-технічну, військову і гуманітарну співпрацю, а культурні і економічні контакти на основі безпосередніх умов підтримували з партнерами у Польщі більше ніж 50 українських міст [28, с. 133]. Серед заходів, спрямованих на поєднання і примирення, виділяється відкриття за участю обох президентів у 2003 році пам'ятника полякам, загиблим від рук українських націоналістів у 1939-1945 роках у селі Павлівка на Волині.

Політичні події кінця 2004 – початку 2005 року змінили імідж України в очах усього світу, і насамперед її найближчого сусіда – Польщі. Президенти Польщі О. Квасневський і Л. Валенса внесли

значний вклад у подолання політичної кризи в Україні, багато осіб і інституцій з Польщі допомагали Помаранчевій революції, Україна стала у Польщі «популярною», отже, ставлення до Польщі з боку українців (у тому числі із Західної України, де було більше негативних стереотипів відносно Польщі) покращилося.

6 червня 2005 року В. Ющенко підписав протокол про взаємне увічнення місць пам'яті у понад 80 місцевостях в Польщі і в Україні, 13 травня 2006 р. відбулося відкриття меморіалу у селі Павлокома у Підкарпатському воєводстві у Польщі українцям, що загинули від рук поляків. 27 квітня 2007 року президенти обох країн в Польщі взяли участь у заходах, пов'язаних з 60-ю річницею проведення акції «Вісла». Поштовх до інтенсифікації співпраці на декілька років дало рішення UEFA 18 квітня про проведення футбольного чемпіонату у 2012 році в Україні і Польщі.

16 червня 2008 року відбулося засідання Міжпарламентської асамблеї України, Польщі і Литви, президенти обох країн зустрічалися 11 разів, п'ять разів зустрічалися прем'єри, і стільки само – міністри закордонних справ [336]. Під керівництвом прем'єрів відбулося два засідання польсько-українського комітету у справах Чемпіонату Європи з футболу 2012 («Євро 2012»), в рамках якого створено 11 робочих груп [428]. За даними МЗС України, станом на 2008 рік між Польщею та Україною були чинними 13 міждержавних, 45 міжурядових і 35 галузевих двосторонніх угод [428].

Польсько-українські відносини погіршилися внаслідок дій В. Ющенка, який 20 січня 2010 року в останні дні свого перебування на посаді, підписав указ про присвоєння звання «Герой України» Степану Бендері (12 жовтня 2007 р. це звання отримав Роман Шухевич). Це рішення викликало неоднозначну реакцію в Україні – негативно з різних причин рішення оцінили відомі українські науковці і частина політиків,

зокрема Г. Перепелиця, І. Юхновський, С. Кульчицький, Т. Чорновіл та ін. У Польщі рішення викликало більш різку і негативну реакцію політиків і громадських діячів, таких як Л. Міллер, Я. Каліновський, Ю. Шмайдинський, ксьондз Т. Ісакович-Залеський та ін. Офіційний протест висловила Канцелярія Президента РП. Зрозуміло, що загальна атмосфера польсько-української співпраці погіршилася.

Після того, як Президентом України 25 лютого 2010 року став В. Янукович, змінилися дещо пріоритети закордонної політики. Співпраця з Росією зміцнилася, але вже 1 березня відбувся перший візит В. Януковича до Брюсселя, а 22 березня на засіданні Ради міністрів закордонних справ ЄС її учасники обговорили пакет пропозицій для України (у тому числі скасування віз для її громадян зі сторони держав ЄС) в обмін за проведення внутрішніх реформ. Україна продовжила йти по шляху європейської інтеграції, навіть прискорила кроки, і в цьому контексті «польський вектор» у певній мірі втратив свою актуальність.

У 2010 р. відбулися лише два візити українських високопосадовців до Польщі – прем'єра М. Азарова 30 вересня (зустріч з Президентом Польщі Б. Коморовським і прем'єром Д. Туском, участь у IV засіданні Українсько-польської міжурядової комісії економічної співпраці, підписання Протоколу спільних дій України і Польщі у справі підготовки і проведення «Євро 2012») і заступника міністра культури і туризму Ю. Артеменка (обговорення виконання угоди між Кабінетами міністрів України і Польщі у галузі туризму від 30 червня 2005 р.) 22-23 вересня, візит в Україну здійснив Спікер Сенату РП Б. Борусевич, який зустрівся з М. Азаровим і В. Януковичем, а також двічі спілкувався з представниками польської громади України – у Києві (100 учасників) і у Вінниці (400 учасників) [652].

Тим не менше, у 2012 році проведено «Євро 2012», у Києві під головуванням Б. Колесникова, віце-прем'єра і міністра інфраструктури

України і В. Павляка, віце-прем'єра і міністра господарства відбулося V спільне засідання польсько-української комісії економічної співпраці. Відбулися також візити В. Януковича у Польщу і Б. Коморовського в Україну; під час візиту Б. Коморовського в Україну Президент В. Янукович пообіцяв позитивно вирішити питання виділення земельної ділянки для побудови Польського дому у Львові.

Одночасно з реалізацією інтересів у добросусідських польсько-українських відносинах розвивалася прикордонна і міжрегіональна співпраця, а також співпраця між органами місцевого самоврядування Польщі і України. Прикордонна співпраця обох держав почала інституціоналізуватися наприкінці 1992 року, коли 18 грудня було підписано угоду про співпрацю прикордонних областей і воєводств України та Польщі. У травні 1993 року підписано міжурядову угоду про міжрегіональну співпрацю, результатом якої стала міжнародна асоціація Єврорегіон «Карпати», у 1995 році – Єврорегіон «Буг». У червні 2004 року було підписано Стратегію українсько-польського міжрегіонального та прикордонного співробітництва, а з входженням Польщі до ЄС 1 травня 2004 року співпраця прикордонних регіонів розвивалася також у рамках ініціатив ЄС.

У 2007 році Закарпатська область готувалася до підписання Угоди з Підкарпатським воєводством Польщі, діяли угоди про співробітництво між Міжгірською міською радою та м. Влодава, між Ужгородською міською радою та м. Ярослав, між м. Чоп та м. Соколув Малопольські, між селом Велика Добронь Ужгородського району та гміною Корчина Підкарпатського воєводства, між Великоберезнянською райдержадміністрацією та районною радою і повітом Лесків Підкарпатського воєводства, між Виноградівською райдержадміністрацією та гміною Санок [308].

У Донецькій області станом на 2007 рік здійснювалося міжнародне співробітництво із Сілезьким воєводством у таких галузях, як промисловість, сільське господарство, освіта, культура, туризм [308], Львівська обласна державна адміністрація підписала угоду та виконавчі протоколи про співробітництво у різних галузях з Підкарпатським, Люблінським, Сілезьким, Малопольським, Мазовецьким воєводствами Польщі [308].

Молодь з Івано-Франківської області брала участь у проєкті «Польща без упереджень», під час перебування в Івано-Франківській області офіційної делегації Опольського воєводства в обласній універсальній бібліотеці ім. І. Франка урочисто відкрито пам'ятну дошку, присвячену І. Франкові та С. Вінцензу, підписано угоди про міжрегіональну співпрацю між Івано-Франківською областю та Опольським, Підкарпатським, Любуським воєводствами [308].

Станом на 2008 рік на регіональному рівні діяло близько 430 партнерських угод між органами місцевого самоврядування обох країн [336] (наприклад лише у Вінницькій області підписано і реалізується біля 40 угод про співробітництво територіальних громад області з територіальними громадами РП [441, с. 16-17]), а ініціаторами такої співпраці часто виступали і виступають польські громадські організації, які зацікавлені, з одного боку, в підтримці своєї діяльності на локальному рівні, з другого – зі сторони партнерів у Польщі.

Співпраця органів місцевого самоврядування Польщі та України має велике безпосереднє значення для польської громади, оскільки дозволяє їй ефективніше реалізовувати свої інтереси на локальному рівні. Включення місцевих національно-культурних товариств у цей процес підносить ранг польських громадських організацій і збільшує їх престиж на місцевому рівні, сприяє задоволенню статусних потреб польської громади, сприяє реалізації освітніх і культурних інтересів.

Опосередковано прикордонна і міжрегіональна співпраця зміцнює проєвропейський напрямок у зовнішній політиці України, що лежить в інтересах польської спільноти в Україні.

Разом з розвитком співпраці реалізовувався інтерес у існуванні і ефективному функціонуванні інститутів співпраці, які брали під увагу комплекс проблем польської національної меншини в Україні. У 1993 році за ініціативи Л. Валенси було створено Консультаційний комітет Президентів України та Республіки Польща [28, с. 27], який мав у своєму складі комісію у справах національних меншин (обговорювалися питання національного шкільництва, підготовки та перекваліфікації кадрів, діяльності національно-культурних товариств і перспектив їх розвитку, охорони пам'яток історії та культури національних меншин як складової загальнодержавного культурного комплексу, ролі етносів у церковному житті України і Польщі, перспективи двостороннього співробітництва щодо забезпечення запитів національних меншин в обох країнах).

XXII засідання комітету відбулося 25 квітня 2012 р. під головуванням керівника Канцелярії президента РП Я. Міхаловського і голови Адміністрації президента України С. Львовчкіна. На ньому говорилося про потребу розвитку суспільної і культурної співпраці, підтримку процесу зближення і поєднання між народами, зверталася увага на охорону національної спадщини, яка має значення для обох народів і культур [712].

У 1996 році було створено Польсько-український форум, перше засідання якого відбулося 8 квітня 1997 року у Києві; в межах форуму працювали численні комісії, а Коаліція громадських організацій Форуму об'єднувала 49 товариств з усіх регіонів України, у тому числі – неурядові організації польської національної меншини в Україні.

У тому самому році відбулося засідання українсько-польської міжпарламентської групи, у липні 2000 р. під час візиту спікера Сейму РП М. Плажинського в Україну обговорювалося поглиблення польсько-української міжпарламентської співпраці, врешті, 6-9 липня 2012 р. у м. Яремчі відбулося чергове засідання польсько-української міжпарламентської групи, на якому головували віце-спікер Сейму РП Ц. Грабарчик і віце-спікер ВРУ М. Томенко.

Можна вважати, що інтерес у добросусідських польсько-українських відносинах, у тому числі на регіональному рівні і рівні органів місцевого самоврядування загалом реалізовано. Динамічний розвиток українсько-польської співпраці, яка базувалася як на основі польсько-радянського співробітництва, так і на якісно новій основі взаємин двох суверенних держав, протягом 1989-2012 рр. призвів до її становлення в економічній, військовій, культурній, освітній, науковій та інших сферах. Співробітництво, здійснюване як державою, так і її окремими інститутами (органами законодавчої і виконавчої влади, президентами), дозволило поширити співпрацю на недержавні інститути політичної системи, насамперед громадські організації та органи місцевого самоврядування.

Так само реалізовано інтерес у створенні інститутів співпраці, таких як комісії і комітети, але, наприклад, у галузі політики примирення і поєднання взагалі не було створено відповідних інститутів. Попри існування інститутів українсько-польської співпраці, немає спільного органу, діяльність якого була б спеціально присвячена комплексу проблем польської національної меншини, як це, наприклад, має місце в українсько-угорських відносинах, де з 1992 року діє Угорсько-українська міжурядова спільна комісія з питань забезпечення прав національних меншин.

Тим не менше, добросусідські польсько-українські відносини дають можливість організаціям польської національної меншини в Україні, римо-католицьким парафіям, аматорським художнім колективам, суботньо-недільним школам отримувати допомогу з позаурядових і урядових структур Польщі, діяльність яких спрямована на змістовну і фінансову підтримку поляків в Україні, що дозволяє національно-культурним товариствам здійснювати свою діяльність (підготовка і перепідготовка вчителів польської мови через організацію курсів, підвищення кваліфікації журналістів, навчання керівників польських аматорських колективів, голів польських громадських організацій, заснування і видання ЗМІ, підтримка аматорських колективів, проведення курсів польської мови, культурних заходів, відновлення пам'яток матеріальної культури польського народу (релігійні святині, цвинтарі), створення музеїв, бібліотек польської літератури, освітньо-культурних центрів тощо).

У процесі розвитку українсько-польської співпраці було створено сприятливий клімат для існування польської етнічної групи в Україні: дослідження, проведені у 2010 році Інститутом публічних справ з Польщі показали, що 84% українців вважає українсько-польські відносини добрими або дуже добрими (77% у 2000 р.), позитивно оцінюється присутність польських інвестицій в Україні (52%), співпраця польських і українських організацій (64%), співпраця польських і українських міст (69%) [688]. Більше позитивних відповідей висловлюють мешканці Західної України, хоча саме на цих теренах залишилися рештки негативного сприйняття Польщі і поляків. Координаційна рада Польського інституту Волинського національного університету ім. Л. Українки відповідала на закиди, сформульовані у статті під вимовною назвою «Волинню і Україною цікавиться польська

розвідка?», яку було надруковано у листопаді 2010 року в одній з місцевих газет [172].

Отже, розвиток добросусідських польсько-українських відносин, що здійснювався і на основі польсько-радянського співробітництва, і на принципово новій основі між двома суверенними державами, уможливив великою мірою організаціям польської національної меншини в Україні, римо-католицьким парафіям, аматорським художнім колективам, іншим суб'єктам суспільно-політичного життя здійснювати різнобічну діяльність, спрямовану на задоволення потреб і реалізацію інтересів поляків України.

Висновки до розділу 3

З-поміж усіх інтересів польської громади вирізняються політичні інтереси, оскільки саме від їх реалізації залежить забезпечення інтересів і задоволення потреб в інших сферах суспільного життя. Інтереси цього плану пов'язані майже з усіма іншими, тому що без їх реалізації не може здійснитися реалізація інтересів у соціальній, культурній чи іншій сферах. Політичні інтереси мають ще й іншу специфіку – вони викликаються і інтересами іншого плану, і потребами іншого плану. Відповідно, реалізація одного політичного інтересу відкриває шлях до реалізації кількох суспільних інтересів, кожен з яких може у свою чергу задовольняти кілька потреб.

Артикуляцію суспільних інтересів здійснюють інституційні і неінституційні суб'єкти, такі як лідери громадських організацій польської меншини, лідери думки, політичні лідери української полонії. Головна роль у цьому процесі належить головам громадських організацій польської меншини. До лідерів думки варто зарахувати Є. Голибарда і Г. Стронського, які висувають свої бачення польської

етнічної групи, її потреб і інтересів. До політичних лідерів української полонії автор відносить колишнього голову Спілки поляків України С. Костецького, який на сьогодні очолює Партію поляків України, що знаходиться на стадії інституціоналізації.

У ряді випадків виступає незбіг групових інтересів польської етнічної спільноти і індивідуальних інтересів лідера; інтереси польської громади, які артикуються її лідерами інколи не збігаються з об'єктивним інтересом польської спільноти в Україні. Врешті, інтереси польської етнічної групи також у ряді випадків відрізняються від інтересів інших національних меншин.

Аналіз інтересів, які артикулювала польська громада в політичній сфері України дозволяє стверджувати, що всім їм передував інтерес у існуванні самої української держави, в якій могла б існувати польська етнічна група. Пізніше або одночасно з цим до органів державної влади транслюються інтереси у законодавчому врегулюванні існування національних меншин в Україні, у представництві інтересів у її політичній системі, у формах організованого життя національних громад, права на участь громадських організацій у висуненні кандидатів на вибори до влади всіх рівнів. Польська громада наголошувала на потребі створення державою атмосфери толерантності, на існуванні програм розвитку національних меншин, на здійсненні державою етнополітичного менеджменту.

Розгляд реалізації політичних інтересів польської громади дозволяє ствердити, що забезпечено інтерес в існуванні суверенної держави, досить рано починалася реалізація інтересу у законодавчому регулюванні існування національних меншин, яка, однак, на сьогодні зупинилася. З поміж можливих форм самоорганізації національних меншин реалізувався інтерес у існуванні національно-культурних

товариств, які виступили також суб'єктом репрезентації інтересів польської громади у політичній системі України.

Реалізувався інтерес у створенні атмосфери міжнаціональної толерантності, реалізовувалося, але станом на 2010 р. загальмувалося забезпечення інтересу у існуванні державних програм розвитку національних меншин. Циклічно здійснювався і знову виникав інтерес у існуванні органу державного етнополітичного менеджменту у зв'язку з його періодичними ліквідаціями і відновленнями, причому з 2010 р. такий орган відсутній. Забезпечувався інтерес у фінансуванні розвитку національних меншин, у певний період намітилася позитивна тенденція у скеруванні частини коштів до громадських організацій української полонії, але з 2009 року ситуація у цій сфері погіршується.

Аналіз реалізації інтересів польської громади через недержавні політичні інститути дозволяє стверджувати, що громадські організації забезпечують інтерес у політичному представництві польської громади, вони також виявилися основним політичним інститутом репрезентації і реалізації суспільних інтересів української полонії.

Польські національно-культурні товариства на сьогодні можуть здійснювати представництво польської спільноти у політичній системі шляхом підтримки кандидатів на вибори у органи державної влади і місцевого самоврядування, причому можливість цю не було реалізовано. Можна лише констатувати участь громадян України польського походження у політичному житті країни на рівні органів місцевого самоврядування в окремих регіонах країни, як виняток – у Верховній Раді України. На початковому етапі знаходяться реалізація інтересу у політичному представництві шляхом створення власної політичної партії.

Не реалізується інтерес у політичному представництві польської громади через співпрацю на загальноукраїнському рівні з політичними

партіями, польська громада теж не скористалася входженням у блок з політичною партією перед парламентськими виборами 2012 року.

Представництво суспільних інтересів української полонії здійснюють дорадчо-консультативні органи, які протягом певного часу були створені і діяли при органах державної влади і місцевого самоврядування, причому на сьогодні при центральних органах державної влади функціонують лише дві ради. Фактично припинилася реалізація представництва інтересів в дорадчо-консультативних органах при органах місцевого самоврядування.

Розгляд інтересів, що артикулювалися у політичному просторі Польщі дозволяє говорити про те, що їх суть полягала у визнанні поляків України з боку польської держави, у контактах з етнічною батьківщиною, у доступі до консульських установ. Поляки України були зацікавлені у фінансовій підтримці свого розвитку з боку Польщі, у представництві в її політичній системі. У 2006 році починає репрезентуватися інтерес у прийнятті Закону «Про карту поляка».

Польська етнічна група досить рано почала представляти інтереси у перебуванні у Польщі дітей, молоді та дорослих, вона була зацікавлена у полегшеному доступі до польських консульських установ. Постійно артикулювався інтерес у фінансовій підтримці свого розвитку з боку Польщі, у доступі до участі у формуванні програм допомоги полякам через консультації з організаціями, що їх здійснюють.

Інтереси, що артикулювалися у політичній сфері Польщі загалом було реалізовано: польська держава скерувала свою увагу на поляків з України раніше, ніж вони мали можливість висловити цей інтерес у публічному просторі. У 2007 році було прийнято Закон «Про карту поляка», забезпечено інтерес у перебуванні у Польщі представників різних вікових, професійних і соціальних груп поляків України. Меншою мірою на сьогодні забезпечено інтереси, пов'язані з

контактами з історичною батьківщиною, що полягають у доступі до польських консульських установ і спрощенні процедури перетину кордону.

Циклічно реалізовувався інтерес у можливості отримання віз на виїзд до Польщі. Він виник у 1988-1989 рр., реалізовувався через доступ членів польської громади до консульських установ, у 1996 році зник у зв'язку з підписанням польсько-української угоди про безвізовий рух. Інтерес актуалізувався у 2003 році, знову реалізовувався через консульські установи, але його забезпечення погіршилося у 2012 року у зв'язку з обмеженням доступу до польських консульств представникам польської громади.

Реалізовано інтерес у фінансовій підтримці поляків України з боку Польщі, хоча з 2012 році розподіл відповідних коштів почало здійснювати МЗС і це загалом погіршило діяльності суб'єктів, що діють на користь української полонії. Погіршилася ситуація з представленістю польської етнічної групи у політичній системі РП, оскільки на сьогодні відсутні механізми співпраці між польськими громадськими організаціями України і МЗС.

Аналіз реалізації суспільних інтересів полонії України у контексті польсько-української співпраці дозволяє стверджувати, що інтерес у добросусідських польсько-українських відносинах артикулювався вже на початковому етапі розвитку польських громадських організацій, причому він не втратив свої актуальність до теперішнього часу.

Його реалізація почалася вже у 1989 р., у 1990 р. встановлюються безпосередні польсько-українські відносини, у 1992 році підписується «Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво». У 1996 р. українсько-польські відносини виходять на рівень стратегічного партнерства, у 1997 році президент О. Квасневський і Л. Кучма започатковують політику

примирення і єднання, яка покращує атмосферу польсько-українського співробітництва.

Велике значення для покращення ситуації польської етнічної групи в Україні мали події кінця 2004 – початку 2005 року, які змінили імідж України в очах Польщі, змінили ставлення до Польщі з боку українців. Продовження і поглиблення співпраці мало місце внаслідок рішення про проведення футбольного чемпіонату у 2012 році в Україні і Польщі. Загальна атмосфера польсько-української співпраці погіршується у 2010 році внаслідок дій президента В. Ющенка; в політиці Президента В. Януковича польський вектор послаблюється.

Велике значення для реалізації інтересів української полонії має прикордонна співпраця, яка почала інституціоналізуватися у 1992 році з підписанням угоди про співпрацю прикордонних областей і воєводств України та Польщі. Важливу роль у забезпеченні інтересів польської меншини відіграє міжрегіональна співпраця, яка дозволяє місцевій польській громаді реалізовувати свої інтереси на локальному рівні, підносить ранг спільноти, сприяє у задоволенні освітніх і культурних інтересів.

Інститути українсько-польської співпраці, які почали виникати з початком становлення і розвитку українсько-польських відносин, такі як польсько-українська міжпарламентська група, Консультаційний комітет Президентів України та Республіки Польща, Польсько-український форум, інші комітети і комісії, в різних сферах і різним чином сприяли реалізації інтересів польської етнічної групи в Україні, хоча в деяких напрямках співпраці відповідних інститутів не було створено взагалі.

РОЗДІЛ 4

СУСПІЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ

4.1. Соціальні інтереси польської національної меншини в Україні та динаміка їхньої реалізації

Серед суспільних інтересів польської етнічної групи вирізняються соціальні інтереси, пов'язані з потребами у приналежності до групи, у маніфестації своєї приналежності до неї, у спілкуванні. Автор також у даному підрозділі розглядає інтереси у релігійній сфері, викликані соціальними потребами.

Інтереси у соціальній сфері можна умовно поділити на дві групи: інтереси пов'язані з самою групою, і інтереси, пов'язані з її зовнішнім оточенням. До першої групи належить інтерес у її зміцненні і збільшенні через запис національності у паспорті, запис у паспорті імені та прізвища у національній формі (а пізніше – також запис імені і прізвища у польськомовній формі у карті поляка), через залучення до групи осіб, які ще до неї не належать через піднесення престижу бути поляком. Інтерес у існуванні сильної групи генерує інтереси у формування спільних інтересів і почуттів, спільних цінностей членів групи, у підвищенні її життєздатності через залучення молоді у її діяльність, у активізації групи.

Інтереси, пов'язані з зовнішнім середовищем, полягають у створенні приязного оточення, покращенні статусної позиції польської спільноти в соціумі, у тому числі покращення статусної позиції поляків у професійній групі.

Соціальні інтереси, як і суспільні інтереси загалом, теж взаємопов'язані: покращення статусної позиції групи в зовнішньому середовищі збільшує престиж приналежності до неї, і відповідно, слугує збільшенню групи. Соціальні інтереси пов'язані також і з іншими інтересами – реалізація освітнього інтересу у вивченні польської мови відкриває шлях до реалізації соціального інтересу у покращенні позиції членів польської етнічної групи в зовнішньому професійному середовищі, а обидва вони генерують політичний інтерес у наявності відповідного законодавства, нормативно-правових актів, рішень органів влади державного і місцевого рівня у можливості діяльності організації, що проводить курси польської мови; викликають також інтерес у добросусідських польсько-українських відносинах, що мають відповідну договірну базу, яка дозволяє виїзди на стажування.

З іншого боку, збільшення групи робить більш вагомю її участь у суспільно-політичних процесах, збільшує її потенціал. Потрібно також наголосити на тому, що соціальні інтереси реалізуються після або у процесі забезпечення політичних інтересів, коли етнічна група отримує можливості дій у соціальному просторі. На думку автора, реалізація соціальних інтересів великою мірою здійснюється самою групою, залежить від її активності.

Якщо говорити про інтерес у записі національності у паспорті, записі у паспорті імені та прізвища у національній формі, то він артикулювався вже на I Конгресі поляків України у 1990 році – збори прийняли окреме звернення до ВР УРСР, в якому просили видати розпорядження про можливість вписувати у паспорт фактичну національність та ім'я і прізвище у національній формі [487, с. 166-167], актуальність цього інтересу для Спілки поляків України підтвердив її голова С. Костецький в інтерв'ю 2004 року [695]. Пізніше до нього додався ще й інтерес у записі імені та прізвища у польській мовній версії

у карті поляка, на що зверталася увага на V з'їзді Федерації польських організацій в Україні 11 грудня 2010 р. [664, с. 16-17].

Інтерес у зміцненні і збільшенні польської етнічної групи через залучення до групи осіб, які ще не ідентифікуються з нею шляхом відродження національної свідомості артикулюють майже всі статuti польських національно-культурних товариств, а першим був статут Польського культурно-освітнього товариства, прийнятий 13 березня 1989 р. [577, с. 255].

Інтерес у існуванні сильної спільноти генерує інтереси у формування спільних інтересів і почуттів, спільних цінностей членів групи, у підвищенні життєздатності групи через залучення молоді у її діяльність. На цьому наголошувалося на V Конгресі СПУ 7-8.12.2002 [527], на III З'їзді полонії і поляків за кордоном у 2007 р. у Варшаві [629, с. 419; 701], на V з'їзді Федерації польських організацій в Україні 11.12.2010 р. [690, с. 5-6]; на IV З'їзді полонії і поляків за кордоном у 20102 р. [700, с. 44].

До цієї групи інтересів належить також інтерес у вживанні членами групи польської мови, який репрезентують лідери польської громади (проблема вживання польської мови у службах в римокатолицькому костьолі [629, с. 244], виховання молоді, щоб вона говорила по-польськи [690, с. 5-6]).

До інтересів, що стосуються самої групи, належить інтерес у її активізації. Його артикулюють лідери думки – голова Спілки польських вчених України проф. Г. Стронський звертає увагу на те, що поляків не чути ні на форумах національних меншин, ні в раді національних меншин при Президентові України. Він говорить про слабкість польської групи, її пасивність, непомітність у суспільному житті України, а поляки повинні про себе голосно заявляти, домагатися пошанування прав, які їм належать як національній меншині, намагатися

повернути майно і святині, які були колись їхніми [559, с. 184; 671, с. 145]. Польський публіцист з Києва Є. Голибард також вважає, що польська група є пасивною, центральна і локальна влада не відчувають її присутності [547, с. 30-42]. Натомість лідери польської громади не артикують публічно інтересу у мобілізації польської групи, оскільки це свідчило б про їх неефективну діяльність.

Інтереси, пов'язані з зовнішніми умовами існування групи полягають у створенні приязного оточення для поляків в українському середовищі – про поглиблення дружби між поляками та українцями і іншими народами України говорив вже статут Житомирського відділення Польського культурно-освітнього товариства УРСР [487, с. 116]. Статут Спільки поляків України, прийнятий 19 жовтня 1991 р. на II Конгресі поляків України акцентував увагу на всебічному ознайомленні жителів України з життям польського народу, його історією, наукою, літературою, мистецтвом, про потребу протидії націоналістичним пересудам і упередженням [487, с. 187-8].

Польська етнічна група зацікавлена також у покращенні своєї статусної позиції в українському середовищі, у тому числі – у професійному: про популяризацію досягнень поляків в Україні в усіх галузях суспільного життя говорить статут СПУ, прийнятий на II Конгресі поляків України [487, с. 187-8].

Інтерес у зміцненні і збільшенні польської етнічної групи через запис національності у паспорті, через запис у паспорті імені та прізвища у національній формі загалом не реалізовано, оскільки запис національності у паспорті не передбачено, а зацікавлені особи або не знають про здійснення цього на вимогу заявника, або не користуються такою можливістю – за інформацією генерального консульства РП у Львові у Мостиськах на вимогу зацікавленої особи записується її ім'я і прізвище у польськомовній версії [629, с. 376-377]. Не реалізовано також

постулат, виголошений на V з'їзді Федерації 11 грудня 2010 р. про запис імені і прізвища власника карти поляка у польській мовній версії [664, с. 16-17].

Загалом не реалізовано інтерес у зміцненні і збільшенні польської етнічної групи через залучення осіб, які ще не належать до неї – перепис 2001 р. показав скорочення польської меншини в Україні – поляками задекларували себе 144,1 тис. осіб (у 1989 році – 219,2 тис. осіб), з чого виникає, що кількість українців зменшилася на 8%, а поляків – на 34% [622, с. 71], тобто скоротилася більш істотно, ніж це можна було очікувати, виходячи з тенденцій природного руху та міграцій [319, с. 342].

Реалізовувався інтерес у формуванні спільних інтересів і почуттів, спільних цінностей членів групи – на це була скерована діяльність усіх польських організацій, насамперед, загального характеру, яка полягала у проведенні різноманітних зустрічей у групах з нагоди національних польських свят релігійного і світського характеру з нагоди Великодня, Дня конституції 3 травня, Дня полонії і поляка за кордоном, Дня незалежності Польщі, Різдва, ювілеїв національного чи локального характеру, через створення і підтримку діяльності аматорських художніх колективів, «спеціалізованих» організації типу спортивних, харцерських, молодіжних, дитячих, підприємців, лікарів тощо, в яких відбувається спілкування осіб, що цікавляться певною справою, належать до певної професійної групи чи мають однакові інтереси у сфері дозвілля.

Якщо говорити про інтерес у підвищенні життєздатності польської етнічної групи через залучення молоді у її діяльність, то він загалом не реалізувався, оскільки починаючи з 2000 р. на цій проблемі наголошують і голови польських громадських організацій в Україні, і представники польської держави, і представники польських

позаурядових організацій, що здійснюють фінансову підтримку польської діаспори – Урядова програма співпраці з полонією і поляками, прийнята у 2002 році [643], Проект рапорту Міжвідомчої групи у справах полонії і поляків за кордоном з 2005 р. [622, с. 74]. Про це свідчать дії Товариства «Спільнота польська» у 2008, 2009 і 2010 рр. [515, с. 23; 629, с. 398], програма дій Сенату РП на 2009-2011 рр. [651], урядова Програма співпраці з полонією і поляками на 2013 рік [618, с. 39].

Загалом не реалізовано інтерес у вживання польської мови у спілкуванні поляків між собою – про це опосередковано свідчать дані переписів населення 1989 р. і 2001 рр., які вказують на низький відсоток осіб польської національності, що вважають рідною мовою польську.

Аналізуючи реалізацію інтересу у мобілізації польської етнічної групи, збільшенні її активності, варто відзначити, що оцінка ступеня її активності і, відповідно, оцінка того, чи реалізовано інтерес у мобілізації польського середовища, різняться. Так, на думку вже згадуваних Є. Голибарда і Г. Стронського, польська група є пасивною. А от зовнішні спостерігачі вважають інакше – так, на думку Г. Луцишин, яка досліджувала процеси політичної активності національних меншин, поляки (так само як і німці, греки, румуни та кримські татари) мають доволі високий рівень політичної мобілізації [240, с. 79-81]. Крім цього, Г. Луцишин вказує на факт, що поляки знаходяться у групі національних меншин України, які разом з євреями, росіянами, угорцями, румунами і німцями є найбільш активними на зовнішньополітичному рівні [240, с. 156].

Дослідники з Національного інституту стратегічних досліджень у 2003 році звернули увагу на те, що польські громади в Україні за останнє десятиліття помітно активізувалися, кожного року Польща посилює культурний, конфесійний вплив на поляків за кордоном,

зокрема, через фінансування суб'єктів культурної, творчої діяльності поза межами РП [458].

Реалізувався інтерес у створенні приязного оточення для польської етнічної групи в українському середовищі, польська держава, польська громада в Україні з початків національного відродження докладали зусиль для формування добросусідських польсько-українських відносин. У лютому 1990 р., коли утворюється Рада національностей НРУ, польську меншину у ній представляв голова Товариства польської культури львівської землі Л. Мазепа, з початку як її член, а у 1991-1992 рр. – як член Президії і член Великої ради Руху [603, с. 53]. Діяльність польських національно-культурних товариств і польської держави призвели до формування загалом приязного клімату до Польщі і поляків, у тому числі – в Україні, про що вже йшлося при нагоді розгляду політичних інтересів, пов'язаних з розвитком польсько-українських відносин.

Протягом існування незалежної української держави реалізовувався інтерес у покращенні статусної позиції польської етнічної групи в українському середовищі через проведення заходів, що показують внесок поляків у розвиток України, у збагачення її культури, таких як презентація видань, що здійснюють польські товариства або які стосуються польської проблематики і вийшли в Україні, презентація видань, що стосуються української тематики і вийшли у Польщі, відкриття пам'ятних дощок, присвячених відомим полякам – в Житомирі у 1999 р. Ігнацію Крашевському (на будинку, в якому він жив), у 2007 р. (на будинку Обласної філармонії, де колись знаходився польський театр), у Івано-Франківську у 2006 році І. Франкові та С. Вінцензу (на будинку Обласної універсальної бібліотеки ім. Івана Франка), у 2008 р. у Львові Збігнєву Герберту, та інших містах.

Реалізовувався також інтерес у покращенні статусної позиції польської етнічної групи через підвищення соціального статусу її членів через освіту: з 1998 року Фонд «Семпер полонія» почав виплачувати стипендії польській молоді, що навчається у країнах свого проживання – у 1998-2008 рр. було виплачено стипендії 11251 студентам польського походження з 34 країн [629, с. 428]. У 2007 році тільки на території Західної України виплачувалися стипендії 170 студентам, які навчаються в Україні [622, с. 75], через Львівське консульство у I семестрі 2008 р. виплачувалося 327 стипендій, у II семестрі – 306 стипендій [629, с. 379].

Згідно з інформацією, яка прозвучала на Інтердисциплінарній міжнародній науковій конференції «Польська інтелігенція зі Сходу. Сучасність і перспективи», що проходила у Варшаві 27-29 листопада 2012 року, протягом останніх років Фонд «Семпер полонія» щороку розпоряджався сумою від 4 до 6 млн злотих на виплати стипендій молоді, що навчається у країнах свого проживання. Той самий фонд реалізовував також програму «Шанс для випускників», в рамках якої для випускників шкіл проводилися курси для вступу у ВНЗ країн їхнього проживання (у 1998–2008 рр. участь у програмі взяли понад 6 тис. випускників шкіл польського походження) [629, с. 428].

Загалом показники кількості осіб, що мають вищу освіту, у польській етнічній групі покращилися: в 1989 році на 1 тис. мешканців України 82 мали вищу освіту, причому росіян було 158, поляків – 69, євреїв – 358, а от у 2001 році, коли на 1 тис. мешканців 117 мали вищу освіту, вищу освіту мали вже 108 поляків [702, с. 83].

Реалізовувався інтерес у покращенні статусної позиції членів польської спільноти у професійному українському середовищі через діяльність «спеціалізованих» організацій, які організують стажування своїх членів у Польщі, причому у суспільній площині він не

артикулюється – про його наявність можуть свідчити дії польських громадських організацій. Організації такого типу починають виникати вже у 1994 році – Товариство опіки над військовими похованнями або Університет третього віку виникли у Львові відповідно 26 березня і 7 квітня [603, с. 49].

За ініціативи Спілки поляків України у 1997 році було створено дві загальноукраїнські «професійні» громадські організації – Спілку лікарів польського походження, установчий з'їзд якої відбувся у Києві 18 жовтня з участю 57 лікарів з 16 областей України, причому у Львові було створено окрему організацію лікарів [557, с. 63]. 25 жовтня відбувся також установчий з'їзд товариства польських науковців з участю 60 учасників з десяти областей України [557, с. 66].

У 1998 році з'явилися ще дві «спеціалізовані» громадські організації – 21 лютого у Києві з ініціативи СПУ відбувся засновницький з'їзд польських підприємців і промисловців з участю понад 100 бізнесменів з Києва, Харкова, Одеси, Дніпропетровська, Луганська, Черкас, Тернополя, Луцька, Житомира, а 10 жовтня зареєстровано незалежне Міжнародне товариство польських підприємців в Україні [557, с. 68-9].

Так само з ініціативи СПУ 28 листопада відбулися збори журналістів польської преси в Україні [557, с. 73], хоча варто зазначити, що пізніше відбулися ще одні засновницькі збори товариства польських журналістів. Польська держава підтримувала створення і діяльність об'єднань такого типу як через їх підтримку в Україні, так і через організацію стажувань для її членів у Польщі. Не став винятком також План співпраці з полонією і поляками у 2013 році МЗС Польщі, який звертав увагу на потребу активізації польського професійного середовища і створення організацій професійного спрямування [618, с. 8].

Релігійні потреби генерують інтереси, що артикуються у політичній площині України відносно існування відповідного законодавства, рішень органів державної влади і місцевого самоврядування у визнанні права сповідувати свою релігію, поверненні римо-католицьких святинь і майна, що слугує задоволенню релігійних потреб. Релігійні потреби викликають також інтереси у дозволі на працю в Україні священників з-за кордону, у відкритті і безперешкодному функціонуванні духовних навчальних закладів в Україні.

Потреба у маніфестації своєї приналежності до польської етнічної групи, освітні (мовні) потреби генерують інтереси, що артикуються у політичній сфері України і Польщі, скеровуються до ієрархів Римо-Католицької Церкви і стосуються вживання польської мови у літургії і інших сферах релігійної активності. Не репрезентуються лідерами польської громади інтереси у фінансуванні відновлення святинь, які є часто пам'ятками польської національної спадщини.

У групі інтересів, пов'язаних з існуванням законодавства, що дозволяє сповідувати релігію, засновувати релігійні об'єднання, мати відповідне майно, що слугує задоволенню релігійних потреб найсильніше артикулюється інтерес у поверненні римо-католицьких святинь. С. Шалацький у виступі на I Конгресі поляків у 1990 р. наголошував на необхідності повернення костьолів віруючим, пропонував прийняти звернення до ВР України про ухвалення законодавчого акту, який дозволив би переказувати костьоли парафіям, які цього вимагають [487, с. 154; 557, с. 19].

Попри значні успіхи у реалізації цього інтересу (на думку Г. Стронського, саме у цій галузі польська спільнота досягнула найкращих результатів [671, с. 146]), він артикулюється й зараз. У лютому 2012 року кілька сотень парафіян провело акцію з метою перешкодити захопленню прибудинкової території римо-католицького кафедрального

собору (від брами до будівлі собору) в Одесі [521], у Львові перед будинком Міської ради 5 березня 2012 року відбулася демонстрація віруючих з вимогою повернути костюл Св. Марії Магдалини [524].

Артикулюється інтерес у поверненні костюлів Св. Миколая у Києві [644, с. 88-89], костюлу Матері Божої Громничної у Львові, костюлу Св. Вавринця у Хирові, костюлу Найсвятішої Марії діви у м. Комарне [629, с. 385-386], костюлу Св. Йосипа у Дніпропетровську і Св. Клеменса у Севастополі [629, с. 244].

Лідерами української полонії не артикулюються інтереси, пов'язані з задоволенням релігійних потреб, що стосуються дозволу на працю в Україні священників з-за кордону, відкриття і безперешкодного функціонування духовних навчальних закладів в Україні, артикулюється натомість інтерес, викликаний потребою у маніфестації своєї приналежності до польської етнічної групи і стосується вживання польської мови у літургії і інших сферах релігійної активності.

Він почав репрезентуватися після закінчення періоду відновлення римо-католицьких приходів в Україні, РКЦ в Україні почала позиціонувати себе як римо-католицька церква в Україні і для України, що, між іншим, на практиці виявилось у застосуванні української мови у літургії, відмові священників від участі у діяльності польських національно-культурних товариств та ін.

Про збереженні польської мови богослужіння, традиційних польських форм релігійності говорив голова Спілки поляків України С. Костецький на II З'їзді полонії і поляків за кордоном у 2001 році [567], на це зверталася увага на III З'їзді полонії і поляків за кордоном у 2007 р. у Варшаві [629, с. 419; 701], на IV З'їзді полонії і поляків за кордоном у 2012 р. [700, с. 43].

Реалізація інтересу у визнанні права сповідувати свою релігію відбулася досить вчасно – ще у 1991 році в УРСР було ухвалено закон

«Про свободу совісті та релігійні організації», що встановлював рівні правові умови здійснення релігійних свобод, а Конституція 1996 р. у ст. 11 передбачає сприяння держави у розвитку релігійної самобутності національних меншин.

Реалізовано також інтерес у наявності культових споруд, у тому числі – через повернення їх віруючим: якщо у 1970 р. в Україні була 21 парафія [549, с. 138-140] (за іншими даними – 38 [571, с. 52]), а у 1984 р. – 30 парафій [549, с. 142-144], то вже у 1989 р. було зареєстровано 56 нових парафій і станом на листопад 1989 року польський дослідник М. Кшишиха нараховував в Україні вже 130 парафій [571, с. 52-53]. Станом на 1 січня 1992 року було 449 парафій [549, с. 146-147], у 1993 році польський дослідник Р. Дзвонковський нараховує 517 парафій [532], у 1994 році за даними Р. Дзвонковського і М. Кшишихи кількість парафій збільшилася до 600 [532, с. 57; 571, с. 53]. О. Калакура на початок 2000 р. нараховує понад 840 зареєстрованих громад [180, с. 422], а у 2006 році їх нараховують вже 890 [438, с. 84].

Потрібно також врахувати, що крім римо-католицьких громад, створювалися і реєструвалися чернечі управління, недільні школи, ЗМІ та інші інститути. Так станом на 1997 рік РКЦ мала 193 недільні школи, видавала 3 друковані періодичні видання [82, с. 26; 147], у 2006 році Римо-Католицька Церква в Україні мала 88 монастирів (656 ченців), 39 місій, 3 братства, 551 недільну школу, 14 періодичних видань [438, с. 84].

Реалізація інтересу у наявності відповідної кількості парафій і святинь пов'язана також з наявністю священиків у парафіях. Загалом їх кількість невпинно збільшувалася – якщо станом на 1970 рік в Україні було 23 священики [549, с. 138-140], а у 1984 р. – 31 [549, с. 142-144], то на початок 2000 р. вже було більше ніж 500 священиків [180, с. 422], а у 2006 році – 527 [438, с. 84]. Тим не менше, потреба у священиках

перевищувала їх кількість – станом на 1996 рік один священник обслуговував декілька парафій [571, с. 54], а на Житомирщині у 2008 році на 141 громаду РКЦ припадало 65 священнослужителів [173].

Інтерес у наявності відповідної кількості священників викликав до життя ще два інтереси – у запрошенні їх з-за кордону і у відкритті навчальних закладів. Загалом реалізовувався інтерес у запрошенні священників з-за кордону. Їх кількість була особливо значною на початковому етапі відродження релігійного життя – у 1993 році у Житомирській дієцезії з 33 священників 25 було з Польщі і лише 8 – з України [628, с. 20]. Попри те, що починаючи з 1996 року єпископи не можуть запросити священників з-за кордону без дозволу на побут і працю, який діє лише один рік [548, с. 70], станом на 2005 рік за даними авторів Проекту рапорту Міжвідомчої групи у справах полонії і поляків за кордоном, в Україні серед 300 священників Римо-Католицької Церкви 70% становили священники з Польщі [622, с. 76], а у 2006 році на 527 священників припадало 267 іноземців [438, с. 84].

Поступово реалізовувався інтерес у відкритті і функціонуванні релігійних навчальних закладів – у 1996 році почався навчальний процес на I курсі у Римо-католицькій семінарії в Брюховичах Львівської обл. [548, с. 70], станом на 1997 рік в країні функціонувало 3 духовних навчальних заклади РКЦ – Київський католицький коледж, Кам'янець-Подільська духовна семінарія, Римо-католицька семінарія в Брюховичах [82, с. 26; 147], а у 2006 році Римо-Католицька Церква в Україні мала 8 духовних навчальних закладів (671 слухачів) [438, с. 84].

Загалом не реалізовано інтерес, пов'язаний з потребою у маніфестації своєї приналежності до польської етнічної групи, з освітньою потребою, який стосувався вживання польської мови у літургії і інших сферах релігійної активності. Такий висновок можна зробити з огляду на його репрезентацію і на II З'їзді полонії і поляків за

кордоном у 2001 році [668], і на III З'їзді у 2007 році [629, с. 419; 701], і на IV з'їзді у 2012 році [700, с. 43]. Тим не менше, на думку українських науковців з Національного інституту стратегічних досліджень, станом на 2003 рік домінантним репрезентантом римо-католицизму в Україні є польський «етнічний католицизм» [458].

Реалізовувався об'єктивний інтерес, що не артикулювався лідерами польської громади, але, скоріше за все, висловлювався священиками і ієрархією Римо-Католицької Церкви в Україні про фінансування відновлення святинь, які є пам'ятками польської національної спадщини. Цей інтерес задовольнявся польськими неурядовими організаціями, що здійснюють фінансову підтримку польської діаспори: у 2008 році Сенат виділив кошти на ремонт костьолу у Кременці і у Лопатині [650]. У 2009 році було виділено кошти на відновлювальні роботи у Кафедральному костьолі у Львові, костьолах у Луцьку, Кам'янці-Подільському, Чернівцях і інших святинях [629, с. 396-7]. Пізніше Товариство «Спільнота польська» продовжувала відновлювальні роботи у численних римо-католицьких святинях в Україні у Коломиї, Ружині, Львові та ін. [629, с. 409-419].

Отже, інтереси викликані соціальними і релігійними потребами, такими як приналежність до польської етнічної групи, маніфестація цієї приналежності, спілкування у групі почали реалізовуватися повною мірою після або в процесі реалізації політичних інтересів. Частина з них, наприклад створення приязного оточення для функціонування групи, наявність достатньої кількості римо-католицьких святинь та інші, була успішно реалізовано. Певні соціальні інтереси попри зусилля скеровані на їх забезпеченн (наприклад вживання польської мови поляками, молоддю, в душпастирській діяльності) не реалізуються, а в певних сферах (наприклад збільшення польської етнічної групи) ситуація з року в рік погіршується.

4.2. Інтеграція культурних інтересів польської етнічної групи в інфраструктуру українського суспільства

Культурні потреби, як потреби вищого рівня, що диференціюють групу більшою мірою, ніж потреби нижчого рівня, викликають численні інтереси у різних сферах суспільного життя, насамперед культурній. Вони стосуються відновлення пам'яток польської культури, діяльності польських художніх колективів, доступу до польського друкованого слова, культурних заходів, центрів польської культури та ін.

Важливість реалізації культурних інтересів усвідомлюється не лише українськими і польськими політиками, і лідерами польської етнічної групи, але й її членами. За результатами опитування 1997 року, проведеного серед росіян, болгар, білорусів і поляків, 51% поляків на перше місце серед зловбодених проблем, у вирішенні яких може допомогти держава, поставили збереження етнічної мови та етнічної культури (для порівняння – для респондентів-росіян – це забезпечення матеріальної допомоги) [147].

Культурні потреби викликають численні інтереси, пов'язані зі збереженням і відновленням пам'яток польської культури – насамперед цвинтарів. Проблеми впорядкування «Цвинтаря орлят» на Личаківському кладовищі у Львові, проблеми реставрації пам'ятників на польському кладовищі в Житомирі порушувалися під час українсько-польських міждержавних контактів ще у 1989 році [28, с. 116]. Статут Польського культурно-освітнього товариства з 1989 року містив записи про потребу збереження пам'яток польської культури [557, с. 17], про створення реєстру пам'яток польської культури в Україні говорив у 2004 р. С. Костецький [695]. Пізніше починають артикулюватися інтереси, пов'язані з увічненням пам'яті польських офіцерів з так званого

катинського списку, розстріляних в Україні – про це в інтерв'ю у 2004 р. сказав С. Костецький [695].

З початком створення першої польської організації в Україні – Польського культурно-освітнього товариства артикуються інтереси, пов'язані з потребою створення польських художніх колективів, що викликає численні інтереси, пов'язані з придбанням для них костюмів, нот, організації фестивалів і конкурсів, на яких ці колективи можуть виступати, поїздок до Польщі тощо, що знайшло своє закріплення у 1989 р. в статуті ПКОТ [557, с. 17].

Статут містив також записи про потребу створення відділів польської книжки у бібліотеках [557, с. 17], на I і II конгресах Спілки поляків в Україні говорилося про створення мережі осередків польської культури у місцях проживання поляків – у Києві, Львові, Житомирі, Хмельницькому, Одесі, Вінниці; актуальність цього для Спілки її голова С. Костецький підтвердив у 2004 році [695]. Врешті, на I Конгресі поляків України у 1990 році С. Шалацький говорить про поповнення бібліотек книжками польською мовою, про кошти на купівлю книжок у польських книгарнях, а у місцях, де проживає компактно польське населення – про існування бібліотекаря, що володіє польською мовою [487, с. 151].

Якщо говорити про реалізацію культурних інтересів, то загалом їх здійснюють і сприяють цьому і українська, і польська держави – звичайно, у різних площинах і різною мірою. 11 січня 2012 року в ВРУ на парламентських слуханнях з етнонаціональної політики Міністр культури України М. Кулиняка сказав, що у 2011 році пріоритетним напрямом реалізації сучасної української державної етнополітики була популяризація національних культур через мережу культурно-мистецьких закладів – музеїв, бібліотек, театральних-видовищних закладів [135].

На думку українських експертів у галузі етнонаціональної політики, органи регіональної влади зосереджуються в основному на підтримці культурної діяльності громадських організацій етнічних спільнот [64, с. 295-296], хоча Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачова на згадуваних вже на парламентських слуханнях 11 січня 2012 року поінформувала про те, що за останні три роки до неї надійшло близько тисячі колективних звернень від громадських організацій національних меншин (у тому числі – й польських), у яких йдеться про порушення прав на доступ до культурних надбань [135].

Постійну підтримку у реалізації інтересів, викликаних культурними потребами, надавала й надає польська держава – Сенат з 1989 року виділяє кошти на підтримку ініціатив польських організацій на Сході у сфері культури [687]; створення можливостей для діаспори для доступу до благ польської національної культури декларувала урядова програма співпраці з полонією і поляками, прийнята у 2002 році [643], урядова програма співпраці з полонією і поляками за кордоном на 2007 і наступні роки стратегічною метою визнала підтримку освіти і культури польської діаспори, збереження польської національної спадщини за кордоном [644, с. 5].

Кошти на підтримку діяльності польських громадських організацій з розвитку польської культури і збереження національної спадщини Сенат призначив і у 2008 році. У програмі дій на 2009-2011 рр., ухваленій Президією Сенату РП були записи про промування польської культури і охорону національної спадщини за кордоном (підтримка розвитку інститутів культури за кордоном, підтримка заходів що промують польську культуру, дидактична і методична допомога для аніматорів культури, документування пам'яток польськості) [651].

Підтримку польської культури за кордоном декларував і урядовий план співпраці з полонією і поляками за кордоном на 2012 рік [617, с. 45], і відповідний план на 2013 рік, який говорить про інтенсифікацію польської культурної присутності у світі через промування польської літератури, мистецтва, опіку над пам'ятками польської національної спадщини за кордоном і залучення до цього польської діаспори [618, с. 8].

Питанням культури приділялася увага і у польсько-українських міждержавних контактах: ще у 1992 році було підписано Попередню угоду між урядом України і урядом Республіки Польща з питань культурного і наукового співробітництва, згідно якої уряди України і Польщі зобов'язалися заохочувати взаємне ознайомлення з культурною спадщиною і сучасними культурними та науковими досягненнями, сприяти задоволенню культурних і релігійних потреб поляків в Україні.

У 1993 році підписано протокол про міжнародну співпрацю між міністерствами культури України і Польщі, який передбачав чотири напрями співпраці. У першому йшлося про обмін художніми колективами, музейними виставами і організацію спільних заходів, у другому – про створення умов для розвитку національних меншин – українців і поляків. У третьому йшлося про вирішення проблем спільної культурної і історичної спадщини, у четвертому – про розвиток безпосередньої співпраці органів місцевого самоврядування і інституцій культури [543, с. 64]. Угоди про співпрацю у галузі культури, освіти і науки було підписано також у 1995 р. [557, с. 37] і 2001 р.

Якщо говорити про реалізацію окремих інтересів, то з усіх польських некрополій, що знаходяться в Україні і мають важливе значення для польської етнічної групи, завдяки польській державі впорядковано лише «Цвинтар орлят» на Личаківському кладовищі у Львові, урочисте відкриття якого наступило

24 червня 2005 року президентами обох країн – В. Ющенком і О.Квасневським.

Не впорядковано натомість польського кладовища у Житомирі попри факт, що про потребу його відновлення говорилося ще у 1989 році [28, с. 116], урядова програма співпраці з полонією і поляками на 2007 і наступні роки передбачала спрямування зусиль на його відбудову і охорону [644, с. 104], про спроби його рятування згадувало Посольство РП в Україні у 2009 році [629, с. 244].

Різні польські громадські організації Житомира проводять на цьому цвинтарі порядкування з нагоди релігійних свят, цикли суботників, перший з яких відбувся ще у 1989 році – Житомирське відділення ПКОТ за сприяння міської влади і за підтримки єпископа Яна Пурвінського після відповідних звернень голови відділення В. Грабовського і статей в обласній, міській, республіканській і польській пресі, провело на католицькому цвинтарі в Житомирі з літа до вересня 1989 року 14 суботників, на яких працювало від 50 до 100 осіб, в тому числі й члени організації [487, с. 153]. Це ставить католицький цвинтар у Житомирі на одне місце з місцевими некрополіями, наприклад, у Бердичеві чи в с. Ушомир Коростенського р-ну, які порядкуються силами місцевої польської громади за допомогою місцевої влади і спонсорів.

Аналізуючи реалізацію інтересів, пов'язаних з іншими пам'ятними місцями, варто відзначити, що загалом реалізовано ті інтереси, що потрапили у точку зору польської держави і пов'язані з діяльністю державної Ради охорони місць боротьби і мучеництва (про відновлення костьолів автор згадував у частині підрозділу, присвяченого релігійним потребам) – у 2009 році Рада охорони пам'яті боротьби і мучеництва відновлювала військові цвинтарі у Харкові і Биківні біля Києва [629, с. 338].

У кінці вересня 2012 р. підчас візиту Президента Польщі Б. Коморовського в Україні у Биківні відкрито з участю президента В. Януковича польський військовий цвинтар, в якому увічнено пам'ять 3435 жертв катинського списку. Також рада відновлює могили польських легіонерів часів Польсько-радянської війни (наприклад було відновлено поховання польських легіонерів у с. Сусли Новоград-Волинського р-ну Житомирської області), встановлює пам'ятники у місцях масової загибелі поляків на Волині у 1943 році, що пов'язано з реалізацією політики примирення і поєднання між Польщею і Україною, а не з реалізацією інтересів польської етнічної групи.

Було повною мірою реалізовано інтереси, пов'язані з існуванням польських художніх колективів – в УРСР у Львові існував лише один польський театр, а на сьогодні в Україні діють сотні аматорських художніх колективів. Лише у Києві з 1989 до 1991 рр. було створено чотири хорових колективи – „Pierwiosnek”, „Kwiaty polskie”, „Jaskółki”, „Pieśń wieczorowa” [487, с. 178], станом на 1993 рік польські дослідники називають хори „Lutnia” і „Echo” зі Львова, танцювальний колектив „Lwowiacy”, київський хор „Jaskółki”, фольклорні колективи з Києва „Pierwiosnek” і „Malinki”, хор „Poleskie Sokoły” з Житомира [543, с. 84].

Станом на 1997 рік у 9 областях України було 57 самодіяльних польських хорів, танцювальних ансамблів, оркестрів народних інструментів, 4 театри [82, с. 26; 147], а у 2007 році нараховувалося вже біля 70 польських художніх колективів [622, с. 74].

Зрозуміло, що існування цих колективів породжує численні потреби у організації виїздів на фестивалі, у придбанні концертних костюмів, у нотах і співаниках, що задовольняється передусім польською державою. Наприклад, у 2009 році РП надала підтримку таким колективам як „Niespodzianka” з Макіївки, хорам „Białe Gołębki” і „Gołębeczki” з с. Сусли Новоград-Волинського району Житомирської області, танцювальному

колективу „Koroliski” з Житомира, хору „Lumen” з Коломиї, Польському народному театру зі Львова, ансамблю „Tęcza” з селища Нова Борова Володарськ-Волинського району Житомирської області, ансамблю пісні і танцю „Weseli Lwowiacu”, хору кафедрального костьола у Львові, хору „Echo” зі Львова, хору „Odrodzenie” з Дрогобича та ін. [629, с. 409-419].

Так само реалізовано інтереси, пов’язані з існуванням заходів, на яких можуть виступати ці колективи – фестивалів, конкурсів, Днів і Тижнів культури, що відбуваються в Україні і Польщі. Вони почали реалізовуватися досить вчасно – у квітні 1989 року Польське культурно-освітнє товариство на Житомирщині в ЗОШ № 36 організувало I Обласний огляд польських колективів Житомирщини з участю колективів з Житомира, Мар’янівки, Лісової Слобідки [487, с. 151], а 2 травня 1990 р. на Житомирщині започатковано щорічний фестиваль «Веселка Полісся», який проведено в Обласній філармонії з участю понад 500 виконавців [487, с. 236; 579, с. 167-8]).

У 1996 році Федерація польських організацій в Україні започаткувала республіканський Фестиваль польської культури, у 2005 році тільки консульські установи РП в Україні брали участь у реалізації 2 тисяч різноманітних культурних заходів, надаючи почесний патронат, організаційну чи фінансову підтримку [622, с. 217], урядова програма співпраці з полонією і поляками за кордоном на 2007 і наступні роки планувала спрямувати зусилля на організацію Днів польської культури у Херсоні, Одесі, Ялті, Львові, Києві, Луцьку і Харкові [644, с. 88-89], Тижня польської культури у Житомирі [644, с. 104].

Про різноманіття культурних подій може свідчити перелік заходів, в яких брало участь, організувало чи співорганізувало у 2008 році Генеральне консульство РП у Львові: День полонії і поляка за кордоном 2 травня у Львівській опері, День незалежності Польщі 11 листопада у

Львівській опері, цикл заходів з нагоди Року Герберта (концерти, вечори), VIII Міжнародний джазовий фестиваль „Jazz bez”, вечір поезії ксьондза Я. Твардовського, III Міжнародний фестиваль Бруно Шульца, зустрічі з польськими науковцями, виставки польських фотографів зі Львова і Дрогобича, організація вечорів польського фільму [629, с. 382-383].

Особи, що беруть участь у діяльності польських художніх колективів, приймають участь у районних, обласних і регіональних фестивалях, в культурних заходах у Польщі і в Україні, таких як «Буковинські зустрічі», фестивалі колядок у м. Коростень Житомирської області і с. Стрільковицях Львівської області, в Фестивалі кресової культури у Мронгові, Фестивалі полонійних хорів у Кошаліні, Лодзі, Перемишлі, участь у численних Днях і Тижнях польської культури у Харкові, Донецьку, Рівному, Луцьку, Житомирі, Симферополі і інших містах України.

Практично всі польські організації проводять культурні заходи на рівні району, селища, міста, області, культурні заходи організовують також школи з польською мовою навчання, ВНЗ, консульські установи (крім Львова польські консульства є у таких містах як Луцьк, Вінниця, Одеса, Харків), заходи з участю місцевих польських колективів і колективів з Польщі часто відбуваються у рамках Днів міст, на які приїжджають делегації з Польщі.

Міністерство культури і туризму України організаційно і фінансово сприяло відзначенню польськими національно-культурними товариствами національних днів культури, пам'ятних дат, релігійних та обрядових свят, як в рамках проведення заходів всіма національними меншинами (наприклад на щорічному Форумі національних культур «Всі ми діти твої, Україно!», Всеукраїнському фестивалі «Ми – українські»), так і на республіканських і регіональних фестивалях

польської культури, які проводилися, наприклад, на Житомирщині (Дні польської культури в Бердичеві і Романові, Ярмарок польської пісні і танцю і Фестиваль «Веселка Полісся» в Житомирі). Будинки культури й інші установи, де відбуваються заходи польських національно-культурних товариств, функціонують за кошти держави або місцевих бюджетів, а сторона, яка там проводить захід, не оплачує оренди приміщення [313].

Загалом не реалізовано інтересу у існуванні центрів культури у місцях проживання поляків – їх функцію виконують або офіси польських організацій, або Польські доми, які теж мають різну організаційно-правову форму; інколи центрами польської культури називають також офіси польських організацій.

Тому з обережністю потрібно ставитися до заяви Міністра культури України М. Кулиняка 11 січня 2012 року в ВРУ на парламентських слуханнях з етнонаціональної політики стосовно того, що у 2011 році у різних регіонах держави функціонувало близько 100 центрів національних культур, а діяльність багатьох із них фінансується з місцевих бюджетів [135]. Більш вірогідною є інформація з тих самих слухань про те, що відсутні культурні центри національностей, які утримувалися б коштом державного чи місцевих бюджетів [135], а під вказаними «центрами» міністр, скоріше за все, розумів офіси громадських організацій.

Реалізовувався інтерес у існуванні книжок польською мовою у бібліотеках, але з часом він послабився з огляду на розповсюдження інтернету, існування шкільних бібліотек, бібліотек ВНЗ чи бібліотек при кафедрах навчальних закладів, на яких викладається польська мова, бібліотек польських організацій, бібліотек у польських домах, римокатолицьких парафіях. Варто зазначити, що цей інтерес задовольнявся

ще у УРСР – польська книжка була доступною і у відділах іноземними мовами обласних бібліотек, і у мережі книгарень «Дружба» [326, с. 180].

В незалежній Україні 15 серпня 1992 р. було прийнято постанову уряду «Про спеціалізовані редакції для випуску літератури мовами національних меншин» і утворено Головну спеціалізовану редакцію літератури мовами національних меншин України при Комітеті по пресі (згодом «Етнос»). Випуск літератури здійснювався на основі щорічної Державної тематичної програми випуску літератури мовами національних меншин, на ці цілі у 1992-1993 рр. було виділено майже 17,5 млн крб [473].

Протягом 1993-1995 рр. польською мовою було видано понад 50 назв книг (підручники, навчальні посібники, твори класиків польської літератури, розмовник «Говоримо польською») [180, с. 421]. Станом на 1997 рік у фондах бібліотек системи Міністерства культури України нараховувалося близько 80,6 тис. примірників книг польською мовою [147], у 2001 році вийшло друком 50293,4 тис. примірників видань мовами етносів України, які було передано для поповнення фондів державних бібліотек України та бібліотек національно-культурних товариств [340]. Лише у Львівській області фонд творів друку польською мовою у бібліотеках області нараховував 69,7 тис. примірників книг, їх видача у 2006 р. становила 19,96 тис. примірників [308].

Варто також згадати про те, що Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході», польські консульські установи переказували книжки польським організаціям, у Польському домі у Житомирі існує польська бібліотека, у Бердичеві існує Міська польська бібліотека, а Фонд «Семпер полонія» у Варшаві веде спеціальну програму „*Ex libris Polonia*”, в рамках якої польські книжки переказуються польським організаціям, римо-католицьким парафіям, польським домам, навчальним закладам, де вивчається польська мова та

ін. Як вже було зазначено, інтерес у існуванні книжок польською мовою у бібліотеках послаблюється через розповсюдження інтернету, до якого молодь звертається в пошуках потрібної інформації в першу чергу.

Наприкінці розгляду стану реалізації інтересів, пов'язаних з культурними потребами варто сказати про реалізацію об'єктивного інтересу у доступі до польської культури через концерти колективів з Польщі. Так вже у 90-х роках у Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Дрогобичі, Кам'янці-Подільському, Трускавці, Хмельницькому, Городку, виступили хор „Poznańskie Słowiki” під керівництвом проф. С. Стулігроша, колектив Філармонії імені Р. Траугутта з Варшави під керівництвом Т. Качинського, Репрезентаційний оркестр Польського війська, Ансамбль пісні і танцю прикордонних військ, хор «Арфа» з Варшави, Краківський камерний хор під керівництвом С. Кравчинського, Ансамбль народного танцю Університету імені Марії Кюрі-Склодовської, Регіональний колектив „Grodziszczoki” з Нижнього Городиська біля Жешова, Міжшкільний хор пісні і танцю «Перемишль», Ансамбль пісні і танцю „Canzona” з Любачова, хор Люблінського католицького університету та інші колективи, що сприяло відродженню національної свідомості, пробуджувало патріотизм, національну гордість за історичну батьківщину, за свій народ, його традиції і культуру [603, с. 55].

Отже, артикуляція інтересів, викликаних культурними потребами повною мірою почала здійснюватися лише у процесі суверенізації українського народу, хоча частина з них задовольнялася ще у УРСР. На реалізацію культурних потреб, які диференціюють групу більшою мірою, ніж потреби нижчого рівня звертають увагу і українська, і польська держави. Тому деякі з них були успішно реалізовані (наприклад існування польських художніх колективів чи проведення фестивалів польської культури). Реалізація частини з них, таких як наявність центрів польської

культури, не відбулася, а забезпечення інших, зокрема відновлення некрополій, відбулося лише частково.

4.3. Динаміка розвитку освітніх і наукових інтересів польської національної меншини в Україні

Освітні і наукові інтереси, тісно пов'язані між собою, що належать до культурної сфери польської етнічної групи, стосуються, насамперед існування самої системи освіти, місць і форм вивчення польської мови і навчання польською мовою. До другого блоку можна віднести інтереси у наявності вчителя чи викладача польської мови, його підготовкою чи підвищенням кваліфікації, можливістю праці в Україні вчителів з Польщі та ін. У третю групу варто об'єднати інтереси у навчальній літературі для вивчення польської мови або польською мовою, у відповідному програмному забезпеченні.

Аналіз інтересів, пов'язаних з задоволенням потреб у вивченні польської мови і навчанні польською мовою, дозволяє стверджувати, що лідери польської громади були зацікавлені у вивченні польської мови у загальноосвітніх державних навчальних закладах – про сприяння державним органам у впровадженні вивчення польської мови говорив Статут Польського культурно-освітнього товариства, прийнятий 13 березня 1989 р. [577, с. 255], на потребі вивчення польської мови і навчанні польською мовою говорив С. Шалацький у виступі на I Конгресі поляків України у 1990 р. [487, с. 145-149], цю тезу підтвердили виступи на I Форумі Об'єднання польських вчителів України 6-8 грудня 1996 р. у Хмельницькому [695].

З самого початку національного відродження лідери польської громади (зокрема С. Шалацький у виступі на I Конгресі поляків України у 1990 р.) артикують інтерес у наявності різних форм вивчення мови

[487, с. 145-149], пізніше починають висловлюватися інтереси у побудові польських шкіл – у 1995 р. Спілка поляків України просить Товариство «Спільнота польська» допомоги у побудові польської школи у Городку [487, с. 223-225], зголошується інтерес у побудові польських шкіл у Шепетівці, у с. Шаровечка Хмельницької області [629, с. 253-254].

Майже від самого початку національного відродження артикулюється інтерес у наданні польським школам статусу шкіл національних меншин (цю проблему порушує з 1991 року Федерація польських організацій в Україні [629, с. 251]), пізніше висловлюються інтереси у заміні факультативного вивчення польської мови вивченням її як предмету або у школах з польською мовою навчання (проблему порушував З'їзд вчителів-полоністів у Хмельницькому у 2007 р. [695]).

Репрезентувався також інтерес у вивченні польської мови у ВНЗ: з початку говорилося про збільшення кількості місць на відповідних факультетах у київському і львівському університетах (виступ С. Шалацького на I Конгресі поляків України у 1990 р. [487, с. 145-149]), пізніше, у 1999 році, Федерація польських організацій в Україні зголошувала потребу у відкритті факультетів полоністики у інших ВНЗ України [571, с. 48-49].

Загалом не репрезентувалися інтереси у існуванні курсів польської мови при громадських організаціях, оскільки польські товариства від початку створення задовольняли потребу своїх членів у вивченні польської мови. Артикулювалися натомість інтереси, пов'язані з існуванням суботньо-недільних шкіл (наявність програм, виділення ставок для вчителів, врегулювання їх статусу).

Разом з артикуляцією інтересів, викликаних потребами у вивченні польської мови і навчанні польською мовою, висловлюються інтереси у наявності вчителів чи викладачів польської мови, їх підготовкою,

підвищенням кваліфікації, можливістю праці в Україні вчителів з Польщі та ін. Лідери польської громади артикулювали інтерес у організації курсів прискореної підготовки вчителів польської мови і вихователів дитячих садків, що володіють польською мовою, у скеруванні молоді на навчання до Польщі, причому студентів після 3 року навчання, які могли б повертатися в Україну через 2-3 року, а не через запланованих 6 (про це говорив С. Шалацький у виступі на I Конгресі поляків України у 1990 р. [487, с. 145-149]).

Пізніше актуалізуються інтереси у існуванні достатньої кількості вчителів, що отримали спеціальну освіту і добре володіють польською мовою (на цьому наголошували учасники 3'їзду вчителів полоністів у Хмельницькому 23-25 березня 2007 р. [695]), причому звертається увага на потребу у молодих кадрах [646].

Репрезентувалися інтереси у створенні умов для полегшення набору у Польщі вчителів для роботи на Сході – у 2007 році III З'їзд полонії і поляків за кордоном просить польську державу про врахування в їх стаж праці працю на Сході [701].

Постійно артикулюється інтерес у підвищенні кваліфікації вчителів польської мови на курсах і семінарах – у 1995 році на це звертає увагу Спілка поляків України [487, с. 223-225], у 2007 році – III З'їзд полонії і поляків за кордоном [701] і З'їзд вчителів-полоністів у Хмельницькому [695].

Репрезентуються також інтереси у наявності навчальної літератури і програм з польської мови, одним з перших – інтерес у виданні підручників в Україні: на I Конгресі поляків України у 1990 р. С. Шалацький говорив про потребу створення відповідної редакції [487, с. 145-149]; проблема підручників порушується також у 2007 році [695; 701]. Потім висловлюються потреби у виданні підручника польської мови

для дорослих [487, с. 223-225], у допуску до вжитку в українських школах підручників з Польщі [571, с. 48-49]).

Одночасно з артикуляцією інтересів у наявності підручників для вивчення польської мови, висловлювався інтерес й у наявності програм з вивчення польської мови – на цьому наголошував I Конгресі поляків України у 1990 р. [487, с. 145-149], у 1999 році на проблему звертала увагу Федерація польських організацій в Україні [571, с. 48-49]).

Врешті, зголошувалися потреби фінансування польської освіти з боку Польщі і України: у 1995 році її артикулювала Спілка поляків України [487, с. 223-225], у 2003 році проблема порушувалася на засіданні Полонійної консультативної ради при Спікері Сенату [663]. На підтримку курсів польської мови звертають увагу учасники III З'їзду полонії і поляків за кордоном у 2007 році [701]. Федерація польських організацій в Україні у 1999 р. висловлювала також інтерес у фінансуванні польської освіти зі сторони України [571, с. 48-49]).

Лідери польської громади артикулювали також у 1995 році інтерес у налагодженні школами в Україні, в яких діти вчать польську мову, безпосередніх контактів зі школами у Польщі [487, с. 223-225], учасники III з'їзду Об'єднання польських вчителів України у 2007 р. репрезентували інтерес у співпраці відповідних міністерств Польщі і України, в угодах між Польщею і Україною з метою створенні структури польської освіти в Україні [695; 701].

Врешті, Федерація польських організацій в Україні у 1999 році висловлювала інтерес у певній «етнізації» польської освіти через створення для поляків преференційний умов для вступу на факультет полоністики Львівського національного університету [571, с. 48-49]), вона також у 2003 р. репрезентувала інтерес у покращенні контактів польських громадських організацій в Україні з Міністерством освіти Польщі [663].

Якщо говорити про реалізацію інтересів, пов'язаних із задоволенням потреб у існуванні самої системи освіти, місць і форм вивчення польської мови і навчання польською мовою, то загалом він реалізувався – від часу навчання польською у двох польських школах у Львові в УРСР до тепер відбулися суттєві зміни.

У 2010/2011 навчальному році функціонували 3 групи з вихованням польською мовою в дошкільних навчальних закладах у м. Львів та у м. Стрию Львівської області (виховувалися 107 дітей). У Городоцькому районі Хмельницької області на базі центру розвитку дитини діє гурток з вивчення польської мови (30 дітей), у 2 дошкільних дитячих закладах Чернівецької області використовувалися форми роботи з дітьми, що сприяють засвоєнню польської мови [125].

У Івано-Франківській, Львівській, Хмельницькій областях функціонували 5 загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою, 1 загальноосвітній навчальний заклад з навчанням польською та українською мовами, 1 загальноосвітній навчальний заклад з навчанням польською та російською мовами (загалом польською мовою у державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах навчалося 1357 учнів).

Вивчали польську мову у Вінницькій, Волинській, Донецькій, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Одеській, Рівненській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Чернівецькій, Чернігівській областях та м. Києві як предмет 8338 учнів, факультативно або в гуртках – 3516 учнів, у приватних закладах як предмет – 19 учнів, факультативно або в гуртках – 13 учнів [125].

Загалом було реалізовано інтерес у існуванні різноманітних форм вивчення польської мови, починаючи від польських шкіл, де ведеться навчання польською мовою, вивчення польської мови як предмету – до

факультативного вивчення польської мови. Дані з 2010/2011 навч. року свідчать про переважання вивчення польської мови як предмету над вивченням польської мови як факультативу, хоча у 1993/94 навч. році і 1996 р. домінувало факультативне вивчення мови [507, с. 235-237; 571, с. 43-44]. Натомість не було реалізовано інтерес у наданні польським школам статусу шкіл національних меншин [629, с. 251].

Загалом було реалізовано інтерес і у вивченні польської мови у ВНЗ, і у підготовці у ВНЗ фахівців з польської мови. Станом на 2010/2011 навч. рік польська мова вивчалася в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, Національному університеті «Києво-Могилянська академія», Львівському національному університеті ім. І. Франка, Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника, Волинському національному університеті ім. Лесі Українки та інших навчальних закладах (загалом 23 ВНЗ), а підготовка вчителів та викладачів польської мови і літератури здійснювалася в 7 ВНЗ [125].

Було реалізовано інтерес у вивченні польської мови через польські громадські організації, натомість складнішим виявилось задоволення освітніх потреб через суботньо-недільні школи: у 1992 р. Міносвіти затвердило Тимчасове положення про недільну школу національних меншин в Україні, що сприяло формуванню та вдосконаленню їх мережі [473]; станом на 2006/2007 навч. рік в областях України діяло 26 польських суботньо-недільних шкіл [438, с. 55-57], хоча ці дані могли стосуватися лише шкіл, зареєстрованих у місцевих відділах освіти (лише у межах Львівського консульського округу були 72 таких школи [629, с. 376]). Ситуацію з суботніми школами покращило затвердження у 2010 році Міністерством освіти і науки програм з польської мови для суботніх шкіл [125].

Загалом даних голови Об'єднання вчителів-полоністів А. Хлопка, на кінець 2011/2012 навч. року було 532 пункти вивчення польської

мови (12 груп у дитсадках, 5 польських шкіл, 29 класів із вивченням польської мови, 53 школи з вивченням польської мови як іноземної, факультативне вивчення польської мови у 83 школах, 200 суботньо-недільних шкіл і 150 курсів польської мови) [674].

Реалізовувалися інтереси у наявності вчителя чи викладача польської мови, підготовки вчителів польської мови, підвищення їх кваліфікації, можливістю праці в Україні вчителів із Польщі тощо. Вже у 1989 році перші вчителі з Польщі скеровуються для праці в Україні. В 1991/1992 навч. р. в Україні працювало 17 вчителів польської мови з РП [571, с. 43], у 1993/1994 навч. році (за даними М. Кшишихи) – 28 вчителів [571, с. 43], у 2002/2003 навч. році в Україні працювало 39 вчителів з Польщі [666, с. 374, 383], у 2005/2006 навч. році в Україні був 41 вчитель [622, с. 75], у 2008/2009 навч. році – 46 [629, с. 298]. Врешті, у 2010/2011 навч. році у загальноосвітніх навчальних закладах України працювали 22 вчителі польської мови і літератури з Республіки Польща.

Не було реалізовано інтерес у організації курсів прискореної підготовки вчителів польської мови і вихователів дитячих садків, що володіють польською мовою. Натомість реалізовувався інтерес у навчанні молоді у Польщі: перша група студентів із СРСР (26 осіб) виїхала на навчання у 1988 році [550, с. 66], у 1989/1990 навч. році в РП вчилася вже 135 студентів, 79 слухачів студій польської мови і 2 аспіранти з СРСР [594, с. 24], у тому числі 156 – з України [543, с. 83], то у 1996/97 навч. р. понад 550 випускників середніх загальноосвітніх шкіл України здобували вищу освіту в сусідній державі [147], що року на навчання до Польщі з України потрапляє близько 100-150 осіб.

Інтерес у отриманні вищої освіти у Польщі артикулювався як інтерес у підготовці вчителів польської мови, опосередковано – як інтерес у відтворенні польської інтелігенції на Сході і у цій площині він не реалізувався, оскільки кількість осіб, що повернулася після навчання

значно менша, ніж кількість осіб, що виїхала. Натомість здійснився інтерес у отриманні освіти у РП як чинник піднесення матеріального статусу, соціальної позиції.

Циклічно реалізуються інтереси, пов'язані з існуванням достатньої кількості вчителів польської мови. На початковому етапі розвитку польського шкільництва польську мову викладали всі, хто нею хоча б трохи володів, насамперед вчителі, але також голови польських організацій з різною освітою, і священники з Польщі. Потреба у вчителях поступово задовольнялася по мірі розвитку вивчення польської мови у ВНЗ, курсів підвищення кваліфікації, проведення методичних семінарів для вчителів польської мови, організації для них курсів у Польщі, часткового повернення молоді після навчання з РП в Україну. На сьогодні в зв'язку зі збільшенням кількості пунктів польської мови, викликаного потребами у отриманні карти поляка, збільшенням інтересу до польської мови серед шкільної молоді інтерес знову загострився.

Якщо торкатися абсолютних показників, то вони суперечливі. За даними польського дослідника М. Кшишихи, польській мові в Україні у 1996 році навчали 225 вчителів [571, с. 42], за даними українського дослідника О. Калакури, у 1999/2000 навч. р. працювало 190 учителів польської мови [180, с. 428], що може бути пов'язано з розумінням того, кого вважати вчителем польської мови – особу, що навчає польській мові, чи особу, що навчає польській мові у школі.

Реалізовувався інтерес у підвищенні кваліфікації вчителів польської мови: вже у 1992 році за ініціативи Житомирського обласного відділення Спілки поляків України в Житомирському обласному управлінні народної освіти відбувся обласний семінар вчителів польської мови. Пізніше Міністерство освіти РП організує курси підвищення кваліфікації, методичні практики, семінари і конференції; їх у співпраці з польськими організаціями окремих країн проводить з 1991 року Полонійний

вчительський центр у Любліні: кожного року там організовується 50 курсів для 1200 осіб з 40 країн [629, с. 291]. Методичні студії I рівня щороку організовує у Остроді Товариство «Спільнота польська» (наприклад у 2008 році в них взяли участь 100 осіб) [629, с. 400-401].

Підвищенням кваліфікації вчителів займаються також обласні інститути вдосконалення. Станом на 2005 рік вчителі польської мови підвищували кваліфікації в Житомирському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, Волинському інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів та інших обласних інститутах післядипломної освіти [308].

Методичні семінари для своїх членів проводять відділи Об'єднання вчителів полоністів України (наприклад на Житомирщині з 1992 до 1999 рр. методичні семінари проводилися щороку, пізніше – два рази на рік [255]).

Реалізовується інтерес у наявності навчальної літератури – посібників і підручників для вивчення польської мови і польською мовою, програмного забезпечення. Вже у 1993 році Міністерство народної освіти Польщі вислало підручники в Україну [487, с. 236; 579, с. 167-8], навчальна література почала друкуватися в Україні.

Протягом 2003-2006 рр. за державні кошти було видано 350 назв видань, підручників і навчальних посібників 19 мовами національних меншин, для учнів 1-11 класів вийшло 36 назв підручників [438, с. 60]. У 2007-2011 рр. видруковано підручники з польської мови та літератури і з інших предметів для 1-11 класів загальноосвітніх шкіл, у 2008 році випущено українсько-польський та польсько-український шкільний термінологічний словник [125]. Тим не менше, потребу у навчальній літературі не задоволено, на думку Посольства Польщі в Україні станом на 2009 рік підручників для вивчення польської мови було недостатньо [629, с. 244].

Натомість реалізувався інтерес у наявності програм для вивчення польської мови. З 2007 до 2011 р. Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України було створено та видруковано навчальні програми з польської мови і читання для 1-4 класів та з польської мови і літератури для 5-11 класів, для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою та її вивченням; у 2011 році створено творчі колективи з розробки нових навчальних програм з польської мови і читання для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів: з навчанням польською мовою, з навчанням українською мовою та вивченням польської мови.

Якщо говорити про реалізацію інтересів у фінансуванні польської освіти зі сторони Польщі і України, у польсько-українській співпраці в освітній сфері, то загалом реалізовано інтерес у підтримці польської освіти з боку Польщі. З 1989 року Сенат виділяє кошти на підтримку польської діаспори, у тому числі в Україні, а більшість їх йде на розвиток освіти і культури.

Так польська держава у 2004 році через Міністерство народної освіти і спорту, Міністерство закордонних справ, Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході», Фонд «Допомога польським школам на Сході», Фонд «Польська освіта за кордоном» будувала і ремонтувала школи і центри культури, допомагала освітнім закладам підручниками, дидактичними матеріалами і журналами, підвищувала професійні кваліфікації вчителів, видавала підручники, організовувала стажування і мовні практики, літні табори для дітей у Польщі, олімпіади з польської мови і літератури, підтримувала курси польської мови при громадських організаціях і римо-католицьких парафіях [666, с. 384].

Загалом не було реалізовано інтерес у преференційному фінансуванні польської освіти в Україні зі сторони української держави

– вивчення польської мови і фінансування польських шкіл відбувається так само, як і інших шкіл в Україні. На думку Посольства Польщі в Україні, школи з польською мовою навчання фінансуються не у повному об'ємі: українська держава виплачує лише заробітну плату, комунальні послуги, частково забезпечує їх навчальними приладами і підручниками [629, с. 244, 247].

Загалом реалізовано інтерес у польсько-українській співпраці у сфері освіти, відбулася її інституціоналізація у формі відповідних угод і інститутів. Так 28 червня 1991 року у Варшаві було підписано угоду між Міністерством вищої освіти УРСР, Міністерством народної освіти УРСР і Міністерством національної освіти РП на період 1991-1995 рр.; у 1992 році було підписано Попередню угоду між урядом України і урядом Республіки Польща з питань культурного і наукового співробітництва та Протокол про тимчасове врегулювання питання взаємного визнання еквівалентності документів про освіту.

Було також підписано Угоду про співпрацю між Міністерством освіти України і Міністерством національної освіти Польщі на 1996-1998 рр., станом на 2011 рік чинними були Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти.

У процесі міждержавної співпраці було створено Консультаційну комісію з питань освіти представників польської національної меншини в Україні та української національної меншини в Республіці Польща, однак станом на 2009 рік за даними Міністерства освіти РП комісія фактично не діяла [629, с. 292]. Натомість Українсько-польська комісія експертів з питань удосконалення змісту шкільних підручників з історії і географії провела першу нараду у 1993 році, а тринадцяту – у вересні 2010 року. Широко розвинулася безпосередня співпраця між навчальними закладами України і Польщі, особливо вищими.

Не було реалізовано інтересу ні у «етнізації» польської освіти через створення для поляків преференційних умов для вступу на факультет полоністики Львівського національного університету, ні у впливі на рішення Міністерства освіти Польщі з боку польських громадських організацій в Україні.

Врешті, частково реалізовано інтерес, що стосується певної групи осіб, які отримали дипломи про вищу освіту і дипломи кандидатів наук у Польщі, який полягає у їх визнанні в Україні. У квітні 2005 року, під час перебування Президента В. Ющенка у Польщі, було підписано міжурядову угоду про взаємне визнання документів про освіту і наукові ступені, але в Україні дипломи кандидатів наук РП підлягають нострифікації, яка передбачає захист (вже захищеної у Польщі) дисертації.

Якщо говорити про наукові потреби, тісно пов'язані з освітніми, то лідери польської громади загалом менше артикулюють (у порівнянні з освітніми) інтереси у сфері науки. Можна лише навести висловлювання С. Шалацького на I Конгресі поляків України про потребу співпраці польських і українських науковців у напрямку дослідження польсько-українських відносин [487, с. 151], хоча розвиток наукових досліджень, що стосуються польської громади в Україні, співпраця між навчальними закладами РП і України, проведення наукових конференцій мають велике безпосереднє значення для реалізації і освітніх, і соціальних, і політичних інтересів.

На відміну від слабкої артикуляції інтересів у науковій сфері, здійснилася їх повна реалізація. Наукові інтереси враховуються у міждержавній співпраці Польщі і України. 28 червня 1991 року у Варшаві було підписано угоду між Міністерством вищої освіти УРСР, Міністерством народної освіти УРСР і Міністерством національної освіти РП на період 1991-1995 рр.; у 1992 році було підписано

Попередню угоду між урядом України і урядом Республіки Польща з питань культурного і наукового співробітництва та Протокол про тимчасове врегулювання питання взаємного визнання еквівалентності документів про освіту, причому значна частина статей угоди регламентувала співробітництво навчальних закладів і наукових установ, передбачала обмін досвідом, підготовку кадрів, взаємне ознайомлення з науковими досягненнями.

На виконання Договору між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері науки і технологій, укладеного 12 січня 1993 року, було створено Спільну українсько-польську комісію зі співробітництва в галузі науки і технологій (станом на 2007 рік відбулося 7 засідань комісії).

Угода про співпрацю між Міністерством освіти України і Міністерством національної освіти Польщі на 1996-1998 рр. у своїх положеннях продовжила і поширила співпрацю, що безпосередньо слугувало задоволенню інтересів польської громади в Україні [174].

Розвивалися безпосередні контакти між навчальними закладами і академічними інститутами, у 1996 році тільки Національна академія наук України підписала 6 документів про довгострокову співпрацю з науковими інституціями Польщі [28, с. 129], в 2004-2005 рр. Міністерство освіти і науки України фінансувало 16 спільних українсько-польських дослідницьких проектів, діяло 87 прямих угод між 38 українськими і 62 польськими науково-дослідними установами [174]; за даними Міністерства освіти України у 2007 році біля 100 ВНЗ України співпрацювали з 200 навчальними закладами Польщі [174].

Польська держава підтримує розвиток наукових досліджень, що стосуються польської діаспори, через скерування викладачів польської мови для праці у ВНЗ України, через фінансову підтримку польської науки за кордоном (кошти на це виділяло Товариство «Спільнота польська» у

2008-2010 рр. [515, с. 23]), організацію у Польщі стажувань, виділення стипендій на навчання в аспірантурі у Польщі.

В Україні наукові інтереси польської етнічної групи реалізують численні ВНЗ, в яких польська мова викладається як предмет, і в яких готують фахівців з польської мови. Наукові дослідження з польської проблематики ведуть Інститут філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка, кафедра польської філології Львівського національного університету ім. І. Франка, кафедра польської філології Волинського національного університету ім. Л. Українки та інші навчальні заклади України, які видають наукові журнали з польської проблематики, збірки наукових праць та ін.

Розвитку досліджень, пов'язаних з польською тематикою, сприяють польські центри у ВНЗ: Центр полоністики Житомирського державного університету ім. І. Франка, Центр «Східна школа польських студій імені Антона Кохановського» Чернівецького національного університету, Інститут Польщі Волинського національного університету ім. Л. Українки, «Польський центр» при кафедрі полоністики Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка та подібні центри у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І. Франка, Маріупольському державному університеті, Дніпропетровському національному університеті ім. О. Гончара.

Таким чином, лідери польської громади артикулювали у політичній сфері України і Польщі числені інтереси, пов'язані з вивченням польської мови і навчанням польською мовою. Великою мірою реалізація освітніх інтересів успішно здійснилася, хоча інтереси цього типу з огляду на їх специфіку є постійними. Реалізувалися і наукові інтереси польської громади, хоча лідери польських організацій репрезентують їх не так активно, як інтереси у сфері освіти.

4.4. Особливості реалізації інформаційно-комунікаційних інтересів поляків України

Задоволення інформаційних потреб, що викликають численні інтереси в інших сферах, насамперед у інформаційній і політичній, реалізація інформаційних інтересів впливають на реалізацію інших суспільних інтересів. Тому лідери польської громади з самого початку національно-культурного відродження артикулювали інтереси, пов'язані з інформаційними потребами. Певні інтереси, пов'язані з життєвими потребами, реалізацію яких здійснювала польська держава, не артикулювалися взагалі або слабо репрезентувалися лідерами польської громади, але польська держава здійснювала їх реалізацію і тому цю групу інтересів теж варто розглянути.

У галузі інформаційних інтересів першими репрезентувалися інтереси, пов'язані з наявністю польськомовних ЗМІ. На I Конгресі поляків України у 1990 році С. Шалацький звертав увагу на відсутність польського телебачення (програм польською мовою на телебаченні), польської преси, польського радіо [487, с. 152], пізніше артикулюються інтереси у доступі до ЗМІ. У статуті Спілки поляків України, прийнятому 19 жовтня 1991 р. на II Конгресі поляків України говориться про співробітництво з органами масової інформації з метою висвітлювання польської тематики в пресі, на радіо і телебаченні [487, с. 187-8], а у програмі діяльності організацій, прийнятій на тому самому конгресі, артикулюється інтерес у наявності технічних і фінансових можливостей для видання власних ЗМІ [487, с. 194-195].

По мірі реалізації інтересу у наявності власних ЗМІ артикулюються інтереси у фінансовій і методичній допомозі польським ЗМІ з боку Польщі (Спілка поляків України просить у 1995 році Товариство «Спільнота польська» про допомогу з матеріалами з польської історії і культури, про

допомогу з устаткуванням для редакції [487, с. 223-225]), у наявності організації, яка б об'єднувала журналістів польськомовних ЗМІ, насамперед газет «Дзеннік кійовські», «Бердичівська мозаїка» і «Львівська газета» (згадуваний вже лист Спілки поляків України до Товариства «Спільнота польська» [487, с. 223-225]), а також у популяризації дій і досягнень польських організацій у польськомовних ЗМІ в Україні (про це говорилося на V з'їзді Федерації польських організацій в Україні 11.12.2010 [690, с. 5-6]).

Після створення ЗМІ польської громади інтерес у наявності польськомовних ЗМІ не артикулюється, може, за винятком інтересу у наявності загальноукраїнської польськомовної програми на радіо [527]. Натомість висловлюється інтерес у доступі до ЗМІ з Польщі, у 2007 році на III З'їзді полонії і поляків за кордоном говорилося про потребу збільшення об'єму передач ТВ «Полонія» на Схід [701].

Якщо говорити про реалізацію інтересів, викликаних інформаційними потребами, то варто насамперед вказати на ухвалення у 1992 році Закону про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні, який створив правові підстави для реалізації інтересів польської меншини в інформаційній сфері. Якщо говорити про доступ до ЗМІ, то з усіх інтересів, що артикулювалися, реалізувався інтерес у створенні власних ЗМІ національних меншин. Польські організації ще на початковому етапі національного відродження виступили засновниками чи ініціаторами заснування таких газет як «Замкова гора» у Житомирі, «Львівська газета» (1993 р.), «Київський щоденник» (1992 р.).

У 2000 році за даними Фонду «Допомога полякам на Сході» з Варшави, що здійснював до 2012 року фінансову і змістовну підтримку польської преси за кордоном, в Україні було вже 12 друкованих польськомовних або двомовних (польсько-українських) ЗМІ, зокрема з 1993 року виходив польськомовний щоквартальний «Бюлетень

Федерації польських організацій в Україні», видавцем якого була Федерація польських організацій в Україні, з редакцією у Львові; польськомовний двотижневик «Дзеннік кійовські» як додаток до газети «Голос України», з редакцією у Києві, видавцем якого була редакція «Дзенніка», редакція газети «Голос України», Спілка поляків в Україні.

Існував польськомовний двотижневик «Газета львівська», видавцем якого було Товариство польської культури львівської землі. З 1999 року друкувався в Дрогобичі польськомовний місячник «Голос вчителя» – бюлетень Об'єднання польських вчителів в Україні. З 1992 року існував польськомовний місячник «Голос Поділля», з редакцією у м. Городок Хмельницької області. З березня 1998 року виходив польською мовою місячник «Харцер Кресів», що видавався у Львові Польським харцерством західних регіонів України, Львівським харцерським хуфцем «Барць».

З 1994 року у Києві існував польськомовний кварталник «Криниця», видавцем якого було «Видавництво домініканського коледжу Св. Томи Аквінського у Києві». З грудня 1994 року польською мовою Рада Бердичевського відділу Спілки поляків України друкувала в Бердичеві двомісячник «Бердичівська мозаїка». З 2000 року як додаток до обласної газети «Донеччина», польською і українською мовами видавалася у Донецьку газета «Поляки Донбасу». Так само з 2000 р. польською мовою видавався у Харкові кварталник «Полонія Харкова». З 1993 року у Дрогобичі польською і українською мовами парафією Св. Варфоломія здійснювала видання кварталника «Радість віри». Врешті, римо-католицька парафія в Острозі з грудня 1994 р. у двох мовних версіях (польською і українською) видавала двомісячник «Воляння з Волині» [619, с. 28-41].

У 2002 році Товариством польської культури Донбасу засновано самостійний місячник «Поляки Донбасу», у 2004 році польсько-українське товариство у Маріуполі заснувало двомісячник «Джерело» [569, с. 214-227]. Станом на 2004 рік до переліку друкованих ЗМІ додалися ще «Газета польська» з Житомира (двотижневик польською і українською мовами) і «Котвиця» з Миколаєва (виходила нерегулярно) [64, с. 283], а у 2005 році культурно-просвітницька Спілка поляків м. Прилуки у Чернігівській області зареєструвала газету українською та польською мовами «Орлине плем'я» [308].

Станом на 2012 рік до списку польської преси додалися «Волинський монітор» з Луцька, «Галицький кур'єр» з Івано-Франковська [525, с. 38-42; 569, с. 214-227], натомість перестали виходити «Станіславівський кур'єр», «Голос Поділля», «Львівські зустрічі», «Спільна спадщина» з Кременця, «Слово польське» і «Замкова гора» з Житомира.

Загалом, попри наявність досить великої кількості польських друкованих ЗМІ, ситуацію з ними оцінюють як незадовільну. У 2005 році тодішній голова Держкомнацу, С. Рудик, висловив думку про те, що порівняння кількості національно-культурних товариств (35 з національним статусом і близько 1200 з нижчим статусом, у першу чергу регіонального та місцевого значення) з їх виданнями, свідчить про те, що змогу видавати власні друковані видання має достатньо обмежена кількість організацій [364, с. 5].

На думку польської дослідниці Е. Чоп, станом на 2012 рік газети видає невелика кількість (кільканадцять з-поміж близько 200) польських громадських організацій [525, с. 37-38]. Ситуацію погіршує той факт, що газети мають постійні труднощі з фінансуванням, співробітниками, невеликим тиражем, що ускладнює доступ до них [525, с. 37-38]; на незадовільну дистрибуцію польських ЗМІ звертав увагу у 2001 році

польський дослідник В. Балюк [507, с. 241], таку саму ситуацію зазначили у 2009 році представники польських дипломатичних установ, які на додаток звернули увагу на нерегулярність виходу більшості існуючих газет [629, с. 244-246].

Інтерес у доступі до українських ЗМІ загалом не реалізувався, великою мірою він послабився внаслідок виникнення друкованих ЗМІ польської громади. Станом на 2004 рік український експерт у галузі етнополітики Я. Варивода вважав, що висвітлення у ЗМІ на місцевому рівні національних проблем та питань життя національних меншин обмежується друкованими засобами масової інформації, засновниками яких є переважно національні спілки [64, с. 295-296], на обмежені можливості доступу польської громади до українських ЗМІ вказував у 2001 році польський дослідник В. Балюк [507, с. 241].

Не реалізувався також інтерес у державній підтримці ЗМІ польської громади з боку української держави – лише «Дзєннік кїйовскї», який почав видаватися завдяки польській громаді і спочатку друкувалася у Польщі, з 1993 року почав виходити як додаток до органу Верховної Ради «Голос України» за державні кошти, і за весь час свого існування отримувал державне фінансування [622, с. 175; 629, с. 253], хоча й отримувал підтримку з боку РП.

Варто додати, що у 2004 і 2005 рр. деякі газети польської громади отримали підтримку від української держави: «Газета львівська», «Газета польська» з Житомира, але порівняння потреб у фінансуванні і кількості газет, що їй потребують з виділеними коштами дає підстави Посольству РП в Україні стверджувати, що українська держава станом на 2009 рік польські ЗМІ фактично не підтримує [629, с. 244-246].

Ще наприкінці 2004 року мала вступити в дію стаття Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, яка зобов'язувала Україну забезпечувати представників національних громад в Україні засобами

масової інформації, зокрема доступом до друкованих і електронних ЗМІ, але за підрахунками Держкомтелерадіо, для цього потрібно було 150 млн грн. Відповідні листи було надіслано до Міністерства фінансів, МЗС, Кабінету Міністрів, але коштів не було виділено [98, с. 42].

Як вже зазначалося вище, було реалізовано інтерес у фінансуванні польськомовних ЗМІ з боку польської держави. У РП підтримку польських ЗМІ з коштів Сенату здійснював Фонд «Допомога полякам на Сході» [629, с. 424], який у 2009 році підтримував в Україні 16 друкованих ЗМІ, численні електронні видання, радіопередачі і телепрограми [651]. У 2012 році ситуація змінилася: кошти на співпрацю з діаспорою почало розподіляти Міністерство закордонних справ, Фонд «Допомога полякам на Сході» не отримав фінансування на підтримку польських ЗМІ за кордоном, і в червні 2012 виявилось, що більшість українських газет не буде фінансуватися [642].

Проблеми з'явилися у «Галицького кур'єра», «Криниці», «Волинського монітора», «Київського щоденника», «Наших доріг», у червні 2012 р. перестали виходити «Газета польська» з Житомира і «Бердичівська мозаїка». За словами А. Липинського, депутата Сейму VII скликання, в 2011 р. підтримку отримували 90 редакцій польських ЗМІ на Сході, а у 2013 – 30 [708].

Тим не менше, План співпраці з полонією і поляками з-за кордону передбачає підтримку ЗМІ за кордоном, звертаючи при цьому особливу увагу на розвиток електронних ЗМІ і інтернету, організацію стажувань журналістів, на польські ЗМІ на Сході, які вимагають достосування до сучасних вимог і можливостей споживача, на розвиток співпраці польських ЗМІ з-за кордону зі ЗМІ з Польщі [618, с. 8, 39].

Так само як і у випадку преси, реалізувався інтерес у створенні польського радіо і телебачення, хоча варто зазначити, що з огляду на специфіку цих ЗМІ вони мають змішаний характер. Зі зрозумілих причин

польські організації чи інші суб'єкти діяльності не мають достатньо коштів для технічного забезпечення радіо- чи телемовлення, тому цей інтерес реалізується разом з державними чи приватними радіо- чи телекомпаніями.

Радіопередачі польською мовою виходили у Донецькій і Запорізькій областях (станом на 2012 рік раз в місяць транслюється програма «Польська хвиля Донбасу», яка існує з 2001 р.; раз на місяць з'являється також програма «Радіо Приазов'я» для поляків Маріуполя і його околиць [569, с. 214-227]), у Львові (у 1993 році «Львівська хвиля» виходила в ефір 7 годин на тиждень, у 2005 році – два рази на тиждень по 2,5 години на приватній радіостанції; у 2006 році – 10 годин на тиждень у «РІЦ «Незалежність»), у Житомирі (спочатку раз в місяць на Обласному радіо була півгодинна польськомовна програма, потім два рази на місяць по 45 хвилин) [438, с. 74; 507, с. 241; 543, с. 84; 622, с. 75].

Польськомовні програми існували в обласних радіокомпаніях у Черкасах і Чернівцях [543, с. 84], деякі дослідники називають також Бердичів, хоча зазначають, що вони виходили у ефір нерегулярно [147; 620]. Станом на 2009 рік Фонд «Допомога полякам на Сході» підтримував 5 радіопередач [651], хоча на сьогодні загальноукраїнської програми на державному радіо немає [527].

Якщо говорити про телебачення, то перша телепрограма виникла (і існує до тепер) у Житомирі, ініціатором її створення в 1992 р. був голова Житомирського обласного відділення Спілки поляків України В. Грабовський, а перші випуски україномовної програми «Червона калина» з польськомовним фрагментом «У родакув» вийшли у грудні 1992 року, тривалість програми становила 10-15 хвилин. За даними польського дослідника В. Балюка, у 2001 році поза Житомиром не існувало телепередач польською мовою [507, с. 241], у 2006 році

Житомирська ОДТРК польською мовою здійснювала телемовлення 20 хвилин на тиждень [438, с. 74].

У 2009 році крім Житомира польськомовні програми існували у Луцьку і Вінниці [629, с. 244-246], Фонд «Допомога полякам на Сході» підтримував у тому році 3 телепередачі в Україні [629, с. 244-246; 651], про програму «ТБ поляків Донбасу», що виходить раз на три місяці, у 2012 році в Донецькій і Запорізькій областях, згадує польський дослідник О. Красовська [569, с. 214-227]. Так само, як і випадку з радіомовленням, відсутня загальноукраїнська програма [527].

Було реалізовано інтерес у існування організації, яка б об'єднувала журналістів польськомовних ЗМІ. З ініціативи СПУ 28 листопада 1998 року відбулися збори журналістів польської преси в Україні [557, с. 73], хоча через декілька років були проведені ще одні «засновницькі» збори організації журналістів.

Якщо говорити про реалізацію інтересу у доступі до ЗМІ з Польщі, то у галузі друкованих ЗМІ ситуація погіршилася. Якщо в УРСР за даними «Союздруку», надходило понад 30 тис. примірників польських газет і журналів, у тому числі 20 тис. продавалися у роздріб [28, с. 112], то у 1993 році з приводу збільшення коштів пересилки затримано висилку польської преси в Україну [543, с. 64].

Погіршилася також ситуація з доступом до польського радіо. У УРСР контакт з польською мовою забезпечувала І програма Польського радіо, яка була доступною на всій території республіки на довгих хвилях, на сьогодні польське радіо доступне лише в інтернеті, доступ до якого має порівняно невелика кількість осіб. Ситуація не змінилася у прикордонній зоні, де і за часів УРСР, і зараз, є доступ до польського телебачення і радіо.

Поступово реалізується інтерес у доступі до польського телебачення, оскільки збільшується кількість осіб, що має доступ до

супутникового чи кабельного телебачення, в якому наявне ТБ «Полонія». Станом на 2005 рік в Житомирі, Бердичеві, Новограді-Волинському, Рівному, Львові і Вінниці приватні або кабельні канали ретранслювали ТБ «Полонія» [622, с. 75], хоча, на думку Посольства РП в Україні, українські кабельні канали не транслюють інших польських телеканалів [629, с. 244-246].

Врешті, задоволення інформаційних потреб польської етнічної групи відбувається внаслідок розвитку інтернету. Мешканці міст, насамперед молодь, освічені особи мають доступ до польського радіо, ЗМІ, які видаються у Польщі чи в Україні. Вони також мають доступ до інформації, що міститься на веб-сторінках польських громадських організацій, таких як Федерація польських організацій в Україні, декілька польських організацій у Житомирі (Польське наукове товариство у Житомирі, Житомирська обласна спілка поляків України, Польський студентський клуб, Товариство польської шляхти у Житомирі), польські національно-культурні товариства у Новограді-Волинському Житомирської області, Бердянську, Миколаєві, Харкові, Маріуполі, Донецьку та інших містах України.

В процесі аналізу реалізації суспільних інтересів польської громади в Україні виявилось, що частина інтересів, забезпечення яких здійснювала польська держава, лідерами головами польських товариств не артикулювалася або артикулювалася слабо. До цієї групи інтересів, які пов'язані з життєвими потребами, автор відніс інтерес у фізичному існуванні групи, інтереси у галузі відпочинку і спорту, економічний інтерес.

Попри відсутність артикуляції інтересу у фізичному існуванні польської етнічної групи польська держава з самого початку враховувала цю проблему у програмних документах і діях. Польське суспільство загалом сприймало поляків на Сході (особливо на

початковому етапі відродження польського життя) як групу, що потребує добродчинної підтримки – у першому кварталі 1989 року Польське культурно-освітнє товариство у Житомирі отримало і розподілило гуманітарну допомогу (їжа, одяг, книжки), яку зібрали читачі польської газети «Штандар молодих» за ініціативи редакції.

Сенат РП виділяв кошти на соціальні виплати для поляків в Україні – у 2008 році він призначив кошти на співпрацю з діаспорою 75 неурядовим організаціям у Польщі, а програмні завдання, які вони виконували, стосувалися також соціальної і матеріальної допомоги, особливо добродчинної і медичної допомоги полякам на Сході [650].

Консульство РП у Львові лише у 2008 р. виплатило 861 допомог на суму 18 851 євро [629, с. 384], допомога надавалася також ветеранам Війська польського – консульство станом на 31 грудня 2008 р. виплатило 298 ветеранам допомогу на суму 48 679 євро [629, с. 386]. Сенат РП у програмі дій на 2009-2011 рр. також передбачив соціальну і добродчинну допомогу для потребуючих поляків на Сході [651].

Лідери польської громади рідко артикують інтереси у галузі відпочинку і спорту, економічні інтереси – в статуті Спілки поляків України, прийнятому 19 жовтня 1991 р. на II Конгресі поляків України записано, що основною метою Спілки є пробудження активності польської громадськості України в суспільному і господарчому житті [487, с. 187-8], про розвиток спорту, туризму і бізнесу говорилося на I з'їзді Федерації польських організацій в Україні 16-17.01.1993 р. [571, с. 39]. Це не означає, що економічний інтерес відсутній у польському середовищі – про його наявність і реалізацію можна говорити у випадку навчання молоді у Польщі: станом на 2012 рік найбільше іноземців, що навчаються у Польщі, походить з України (2,5 тис. осіб), а більшість з них говорить про те, що основним мотивом вибору навчання у Польщі

була стипендія, яку виплачує польський уряд студентам польського походження [542].

Прихований економічний інтерес виступає також у осіб, що хочуть отримати карту поляка: Е. Легович, голова Товариства польської культури львівської землі, на звітно-виборчих зборах 17 березня 2012 р. звернув увагу на те, що частина членів організації не отримує карту поляка на знак протесту проти того, що її отримують особи, які не мають нічого спільного з польським походженням чи з польськістю, для яких вона є інструментом вирішення торгівельних питань [658].

Республіка Польща намагається реалізовувати дії, в результаті яких поляки України будуть відрізнятися і від інших етнічних груп, і від більшості за рівнем економічного розвитку, будуть посідати провідні місця в українському бізнес-середовищі. Так Урядова програма співпраці з полонією і поляками, прийнята у 2002 році, декларувала підтримку господарчої діяльності полонії і співпрацю полонійного бізнесу з РП [643]. У 2004 році серед пріоритетів підтримки поляків за кордоном Сейм РП назвав підтримку розвитку підприємництва у польському середовищі і господарчу співпрацю з полонією [662; 663].

Підтримку розвитку підприємництва декларували всі наступні державні програми співпраці з діаспорою, не став винятком і План співпраці з поляками і полонією у 2013 році, який передбачає підтримку створення клубів польського бізнесу, інтеграцію полонійного бізнес-середовища [618, с. 10], включення польського середовища у організацію торгівельних місій польських підприємців, організацію семінарів і тренінгів з участю поляків з-за кордону [618, с. 10-11], створення зв'язків між польськими підприємцями з України і польськими фірмами [618, с. 39], хоча на реалізацію цього напрямку планувалося виділення всього 5% коштів від усіх призначених на здійснення полонійної політики у 2013 році [618, с. 39].

Попри дії у напрямку покращення економічної ситуації поляків України, опитування, проведені серед росіян, поляків, болгар і поляків у 1997 році, показали, що матеріальний добробут сім'ї практично всіх розглянутих етнічних спільнот сягає від середнього рівня до нижчих щаблів (останнє більш стосується поляків і болгар) [147]. Критично про економічну ситуацію української полонії висловився у 2007 році київський польський публіцист Є. Голибард, який вказував на факт, без підтримки Польщі вона не буде існувати, на відміну від дореволюційного польського середовища, яке забезпечувало свої потреби самостійно [547, с. 51-71]. На думку представників польського Міністерства господарства, станом на 2009 рік була відсутня помітна господарча активність полонійних організацій і фірм [629, с. 323]. На думку Я. Логінова, журналіста, що живе у Гданську і Львові, польська держава робить мало для економічного розвитку української полонії, хоча поляки в Україні можуть бути конкурентоспроможними у туристичній, освітній і консультаційній сферах послуг для громадян України і Польщі [571, с. 54].

Польська держава приділяє також велику увагу розвитку полонійного спорту. Так Міністерство спорту і туризму РП лише у 2008 р. провело у співпраці з Товариством «Спільнота польська» V Світові зимні полонійні ігри і VIII Полонійні ігри шкільної молоді імені Яна Стипули у Ломжі, XX Міжнародну парафіаду дітей та молоді, причому загалом на реалізацію спортивних заходів з участю поляків з-за кордону було витрачено майже 516 тис. злотих [629, с. 325]. Сенат РП у програмі дій на 2009-2011 рр. врахував у напрямках політики стосовно польської діаспори виховання через спорт [651].

Таким чином, було загалом реалізовано інтерес у наявності ЗМІ польської громади, причому з перевагою друкованих ЗМІ. Реалізовується інтерес у підтримці польських газет з боку польської держави, хоча

зміни що відбулися у 2012 році призвели до посилення проблем, які існували у цій галузі. Польська держава від самого початку формування і ведення політики по відношенню до поляків на Сході враховувала інтереси, пов'язані з життєвими потребами – надавала добродійну допомогу, покращувала економічну ситуацію польської етнічної групи, звертала увагу на розвиток полонійного спорту, причому ці інтереси не репрезентувалися або майже не репрезентувалися лідерами польської громади.

Висновки до розділу 4

Аналіз інтересів, викликаних соціальними потребами, дозволяє поділити їх на дві групи: інтереси пов'язані з самою групою, і інтереси, що стосуються зовнішнього оточення.

У першій групі досить рано артикуються інтереси у збільшенні спільноти через запис у паспорті національності, запис у паспорті імені та прізвища у польській версії. Репрезентується також інтерес у збільшенні групи через залучення до спільноти осіб, які ще до неї не належать, молоді. Натомість лідери польських організацій не артикують інтересів у мобілізації самої групи.

Репрезентуються також інтереси, пов'язані зі створенням приязного оточення, покращенням статусної позиції польської спільноти в соціумі, у тому числі покращення позиції поляків у професійній групі.

Огляд ситуації з забезпеченням соціальних інтересів свідчить про те, що не реалізувався загалом інтерес у записі в паспорті національності, імені і прізвища у польській версії. Польська етнічна група продовжувала зменшуватися, що засвідчили результати перепису населення 2001 р. Не реалізовано також інтересу у залученні молоді до діяльності групи. Натомість оцінка ступеня активізації польської

спільноти є суперечливою – особи, що з неї походять, вважають інтерес не забезпеченим, а от спостерігачі зі сторони мають протилежну думку. Реалізовано інтерес у формуванні приязного клімату до поляків України, а також інтерес у підвищенні статусної позиції представників польської етнічної групи у професійному середовищі.

У сфері інтересів, пов'язаних з релігійними потребами репрезентувалися інтереси у визнанні права сповідувати свою релігію, у поверненні римо-католицьких святинь. Потреба у маніфестації своєї приналежності до польської етнічної групи, мовні потреби викликали репрезентацію інтересів у вживанні польської мови у літургії і інших сферах релігійної активності.

Аналіз забезпечення інтересів, пов'язаних з реалізацією релігійних потреб дозволяє стверджувати, що здійснено загалом інтереси, пов'язані з існуванням законодавства, що дозволяє сповідувати релігію, засновувати релігійні об'єднання, реалізовано інтерес у наявності відповідної кількості парафій, але не забезпечено інтерес у маніфестації своєї приналежності до польської етнічної групи через вживання польської мови у літургії.

Розгляд процесу реалізації культурних інтересів поляків України свідчить про те, що вони викликаються насамперед культурними потребами, пов'язаними зі збереженням і відновленням пам'яток польської культури – насамперед цвинтарів, пізніше починають артикулюватися інтереси, пов'язані з увічненням пам'яті польських офіцерів з так званого катинського списку. З початком створення першої польської організації в Україні у 1988 р. артикуються інтереси у створенні польських художніх колективів, фестивалів і конкурсів, у наявності польської книжки у бібліотеках, розташованих у місцях компактного проживання поляків.

Аналіз реалізації інтересів у сфері культури дозволяє стверджувати, що лише частково реалізовано інтерес у відновленні

польських некрополій – відновлено «Цвинтар орлят» у Львові, але не відновлено другий по величині польський цвинтар в Україні у м. Житомир.

Реалізовано інтереси, пов'язані з потребою існування польських самодіяльних художніх колективів, з існуванням фестивалів і конкурсів, участі у різноманітних культурних подіях в Україні і в Польщі. Не забезпечено натомість інтересів у існуванні центрів польської культури – їх функцію виконують польські доми і офіси польських громадських організацій, які подекуди носять назву центрів культури.

Реалізовувався інтерес у наявності книжок польською мовою у бібліотеках загального призначення, але він з часом почав зменшуватися, частково через наявність польської книжки у спеціалізованих бібліотеках навчальних закладів, римо-католицьких парафій, а частково – через розповсюдження інтернету, до якого молодь звертається за інформацією у першу чергу.

Аналіз інтересів у сфері освіти і науки дає підстави до їх умовного поділу на три групи. Насамперед що лідери польської громади були зацікавлені у вивченні польської мови у загальноосвітніх державних навчальних закладах, у наявності різних форм її вивчення, пізніше починають висловлюватися інтереси у побудові польських шкіл. Тривалий час артикулювався інтерес у наданні польським школам статусу шкіл національних меншин, пізніше висловлюються інтереси у заміні факультативного вивчення польської мови вивченням її як предмету або у школах з польською мовою навчання, репрезентувався також інтерес у вивченні польської мови у ВНЗ.

До другої групи автор відніс інтереси у наявності вчителя чи викладача польської мови, його підготовкою і підвищенням кваліфікації, можливістю праці в Україні вчителів з Польщі. Лідери польської громади артикулювали інтерес у організації курсів прискореної

підготовки вчителів польської мови і вихователів дитячих садків, у скеруванні молоді на навчання до Польщі.

У третю групу дисертант об'єднав інтереси у навчальній літературі для вивчення польської мови або польською мовою, у відповідному програмному забезпеченні, які артикулювалися у політичній сфері України і Польщі, так само як і потреби фінансування польської освіти, співпраці відповідних міністерств Польщі і України, співпраці між навчальними закладами Польщі та України.

Аналіз реалізації інтересів в освітній сфері дозволяє зробити висновок про те, що загалом забезпечено інтерес у вивченні польської мови у державних загальноосвітніх навчальних закладах, збільшилася кількість шкіл з навчанням польською мовою, функціонують групи з вихованням польською мовою в дошкільних навчальних закладах, причому на сьогодні переважає вивчення польської мови як предмету.

Безперечною є реалізація інтересу у вивченні польської мови у ВНЗ, у підготовці у ВНЗ вчителів польської мови, у вивченні мови у польських громадських організаціях. Натомість не повністю реалізовано інтерес у вивченні польської мови у суботньо-недільних школах.

Реалізовувалися інтереси у наявності вчителя чи викладача польської мови, підготовки вчителів польської мови, можливістю праці в Україні вчителів із Польщі. Але не задоволено потребу ні у підготовці вчителів польської мови, ні у відтворенні польської інтелігенції в Україні через навчання польської молоді у Польщі.

Реалізовано інтерес у піднесенні кваліфікації вчителів польської мови і в Україні, і у Польщі, загалом забезпечено інтерес у наявності підручників і посібників з польської мови, а також програм з вивчення польської мови.

Здійснюється фінансуванні польської освіти в Україні з боку Польщі, натомість не реалізовано інтересів у преференційному

фінансуванні польського шкільництва з боку України. Загалом реалізовано інтерес у польсько-українській співпраці у сфері освіти і з точки зору наявності відповідних угод, і з точки зору наявності інститутів співпраці.

Інтереси, викликані науковими потребами, що тісно пов'язані з освітніми, менше артикуються лідерами польської громади, але попри це здійснилася їх реалізація: численні ВНЗ України, де викладається і вивчається польська мова, ведуть наукову роботу, пов'язану з польською тематикою, у тому числі місцевою, здійснюють наукові видання, проводять презентації видань і наукові конференції.

Інформаційні потреби поляків України викликали численні інтереси, які артикулювалися лідерами польської громади з початку національного відродження і полягали насамперед у наявності польськомовних ЗМІ, у доступі польської громади до українських ЗМІ, у фінансуванні ЗМІ польської громади, у доступі до засобів масової інформації з Польщі.

З поміж усіх інтересів, що репрезентувалися, було забезпечено інтерес у наявності власних ЗМІ польської національної меншини, насамперед друкованих – в Україні в 2009-2011 рр. було від 13 до 16 газет польської громади. Реалізувався також інтерес у підтримці польської преси з боку Польщі, хоча зміни, що відбулися у 2012 році посилили негативні явища, що виступали у сфері ЗМІ польської громади.

Не реалізувався інтерес у доступі польської етнічної групи до українських ЗМІ і у підтримці польських ЗМІ з боку української держави (з винятком газети «Дзєннік кїївські», а у 2004-2005 рр. – декількох польських газет).

Незначною мірою реалізувався інтерес у наявності теле- і радіопрограм польської громади, оскільки його забезпечення вимагає

більшого фінансування і співучасті у його реалізації державних або приватних радіо- чи телекомпаній.

Погіршилася реалізація інтересу у доступі до ЗМІ з Польщі – у порівнянні з часами УРСР в Україну не надходить польська преса, зник доступ до I програми Польського радіо (виняток становить прикордонна зона, де і за часів УРСР, і зараз, є доступ до польського телебачення і радіо), частково інтерес реалізується (з кожним роком – у більшому обсязі) по мірі розвитку сучасних телекомунікацій – кабельне і супутникове телебачення слугує задоволенню потреби у доступі до польських телепрограм, наявність інтернету покращує доступі до ЗМІ з Польщі, до новин із польськомовних сайтів.

Аналіз суспільних інтересів польської громади виявив, що частина інтересів, забезпечення яких здійснювала польська держава, головами польських товариств не артикулювалася або артикулювалася слабо. До цієї групи інтересів, пов'язаних з життєвими потребами, варто віднести інтерес у фізичному існуванні польської спільноти, інтереси у галузі відпочинку і спорту, економічний інтерес. Польська держава з самого початку здійснення політики по відношенню до поляків на Сході призначала кошти на добродійну допомогу, на розвиток спорту у польському середовищі. РП звертала увагу у своїх діях на покращення економічного становища польської етнічної групи, але попри зусилля польської держави відчутних змін у цій сфері не відбулося.

РОЗДІЛ 5

ДЕМОКРАТИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ПОЛЯКІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

5.1. Суб'єкти реалізації суспільних інтересів поляків України у контексті подолання фрагментарної політичної культури українського суспільства

Опис суспільних інтересів польської меншини в Україні був би неповним без представлення суб'єктів їх реалізації, що виступають складовими політичних механізмів їх забезпечення, оскільки саме механізми детермінують такий, а не інший спосіб, динаміку і стадії розвитку інтересу.

Перед аналізом державних інститутів політичної системи України, що входять у механізм реалізації інтересів української колонії варто нагадати, що під механізмом автор розуміє складний пристрій, що являє собою систему ланок, в якому рух одного чи декількох ланок викликає певні рухи інших ланок механізму; пристрій, здатний діяти, причому важливою його ознакою є повторюваність дій, наявність «входу» і «виходу» механізму. З даного положення виникає, що крім функції механізму можна говорити про його дисфункцію (номінальний характер), яка не тотожна відсутності механізму як такого.

Механізм має діяльнісний, отже, процесуальний характер, причому автор приймає, що процес дії механізму розпадається на етапи (стадії), із системності механізму виникає, що кожен етап дії механізму обумовлює наступний, а з точки зору агрегатного аспекту аналізу – приводить в рух одну з наступних можливих складових механізму (підмеханізмів, ланок, елементів), що знаходяться у механізмі або не

приводить жодної. Зрозуміло, що на діяльність механізму впливає зовнішнє оточення (середовище, в якому він діє) – політичний режим чи політична система, стан політичної культури суспільства, економічна ситуація і т. п.

Механізми встановлюються нормами, що є різними у випадку механізмів самоорганізації і встановлених механізмів. Норми знаходяться на зовні механізму, і відповідно не є його складовою. До механізму реалізації інтересів будуть входити і соціальні інститути, і інститути політичної системи в їх політологічному розумінні, отже, механізми мають системний характер, але в свою чергу, можуть бути елементами більш складної системи. У структурі механізму зазвичай виділяють головну ланку (головний елемент, блок).

Розглядаючи елементи механізму, замислюючись над способом їх опису, можна запропонувати розгляд механізмів згідно до того, які саме механізми реалізують (забезпечують реалізацію) окремих етапів інтересів; можна здійснювати опис механізмів, що забезпечують вербалізацію (висловлення, перевід зі стадії почуттів у раціональний контекст) інтересів, їх агрегування (сумування, об'єднання), узгодження, артикуляцію (представлення, репрезентації), транслявання їх до органів, що приймають рішення, реалізацію інтересів (у вузькому розумінні цього слова), тобто здійснення акту споживання матеріальних або духовних благ, здобуття якихось цінностей, досягнення певного соціального положення, результату як кінцевого етапу їх розвитку (задоволення потреби, що викликала інтерес).

Можна також застосувати інституційний підхід і описувати складові механізму забезпечення інтересів полонії України, які функціонують в українській і польській державах, включають державні і недержавні інститути політичної системи, і саме цей підхід доцільно прийняти. Не варто, на думку автора, описувати ланки механізму з

огляду на етап реалізації інтересів, який вони забезпечують, оскільки інститути, що є складовими механізму реалізації інтересів, є поліфункціональними – громадські організації польської меншини в Україні здійснюють і вербалізації інтересів, і їх репрезентацію, і їх реалізацію (у вузькому розумінні цього слова). Варто пам'ятати, що центральною ланкою механізму, його серцем, на думку автора, є громадські організації польської меншини в Україні, оскільки інші інститути політичної системи України і Польщі приводяться у рух даною ланкою.

Тим не менше, саме держава встановлює через відповідне законодавство, політичну практику конфігурацію механізмів реалізації інтересів, тому розгляд механізму реалізації інтересів української колонії варто почати з державних інститутів України. Потім автор вважає за доцільне розглянути недержавні інститути української політичної системи (громадські організації, політичні партії, органи місцевого самоврядування, органи самоорганізації населення, дорадчо-консультативні органи) як складові механізму забезпечення інтересів української колонії.

Необхідно також проаналізувати такі ланки механізму реалізації інтересів польської етнічної групи, як римо-католицькі парафі, бібліотеки з книжками польською мовою, польські художні колективи, Польські доми, пункти вивчення польської мови, ЗМІ польської громади, що створені і функціонують у різних інститутах політичної системи України, але спрямовані на реалізацію одного і того ж самого інтересу, викликаного певною потребою. Врешті, аналізу вимагає така складова механізму забезпечення інтересів поляків України як державні і недержавні інститути політичної системи Польщі.

Автор вважає за доцільне нагадати про те, що у даному розділі мова буде вестися про ситуацію станом на 2012-2013 рік або станом на період, який був раніше (якщо він дотепер не змінився).

Розглядаючи суб'єкти реалізації суспільних інтересів української полонії як складові механізму їх реалізації, що належать до державних інститутів політичної системи України, варто сказати про те, що українська держава як інститут політичної системи суспільства значною мірою обумовлює склад і особливості функціонування інститутів політичної системи через створення нормативно-правової бази, здійснює державний етнополітичний менеджмент, реалізує міждержавну польсько-українську співпрацю, безпосередньо здійснює реалізацію інтересів української полонії (наприклад у галузі освіти, науки чи задоволення інформаційних потреб), причому частина її функцій (наприклад законодавча) є винятковою з огляду на специфіку держави як політичного інституту.

Якщо характеризувати українську державу як складову механізму реалізації інтересів польської етнічної групи, то загалом вона організаційно й фінансово сприяє відзначенню днів культури польської національної меншини (у рамках заходів, присвячених всім меншинам чи окремо польській меншині), пам'ятних дат, релігійних свят, фінансово підтримує видання національних меншин (у тому числі польський «Дзєннік кїйовскї»); за державні (чи за частково державні) кошти виходять радіо і телепрограми у обласних державних телерадіокомпаніях [280, с. 130]. Польська мова вивчається у державних загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, у обласних інститутах післядипломної освіти відбувається підвищення кваліфікації вчителів польської мови.

Але протягом багатьох років в етнополітичній сфері не вирішується ряд проблем, про які українські експерти у галузі

етнополітики говорили ще на початку XXI ст.: недостатне залучення національних меншин у процес прийняття життєво важливих для них рішень; відсутність системи фахової підготовки службовців, які відповідають за здійснення державної етнонаціональної політики, відсутність координації заходів з реалізації державної етнонаціональної політики в системі органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; відсутність визначення правових засад екстериторіальної самоорганізації етнічних спільнот, відсутність представницьких органів національних меншин у політико-правовому полі, відсутність правових механізмів взаємодії між цими органами і органами державної влади та місцевого самоврядування [450].

На думку І. Попеску, станом на 2012 рік чіткої етнонаціональної політичної концепції досі немає, як немає чіткої концепції мовної політики і тому мовні питання та питання міжетнічних відносин набувають політичного забарвлення і систематично використовуються у спекулятивно-агітаційних цілях, перетворюючись на фактор дестабілізації політичної ситуації [135].

На думку українських науковців, експертів у галузі етнополітики, лідерів національних громад, українська держава концентрується переважно на підтримці культурної діяльності громадських організацій етнічних спільнот [64, с. 295-296]; задовольняє їх освітні і (частково) інформаційні потреби, причому на державному рівні не діє ні план заходів, ні програма щодо сприяння розвитку етнічної, мовної та культурної самобутності національних меншин України [473].

Аналіз окремих державних інститутів як складових забезпечення інтересів польської етнічної групи варто почати з законодавчого органу: значення Верховної Ради України впливає з факту, що вона окреслює способи і можливості реалізації інтересів поляків України шляхом прийняття законів, що створюють основу для реалізації інтересів польської

громади; законів, спрямованих на ствердження і розвиток демократичної правової держави, де існує свобода слова, свобода совісті, свобода зборів і асоціацій та інші основні права і свободи. Вона також ухвалює рішення, що стосуються не лише всіх громадян України, а й представників національних меншин.

На сьогодні законодавча база вже не відповідає потребам етнонаціонального розвитку української держави насамперед через відсутність закону про концепцію державної етнонаціональної політики, який мав би окреслювати і зміни до інших законів, дотичних національних меншин – закону про національні меншини, і можливість прийняття інших законів, наприклад, закону про національно-культурну автономію.

З 1995 року розроблено багато проектів концепції державної етнонаціональної політики (наприклад проект Закону про концепцію державної етнонаціональної політики України №7615 від 06.06.2005), закону про внесення змін до закону України про національні меншини (проект закону про внесення змін до Закону України «Про національні меншини в Україні» №3558 від 04.03.2005), декілька проектів закону про національно-культурну автономію (наприклад, проект Закону України про національно-культурну автономію національних меншин України №3764-1 від 14.09.2005), але українські парламентарі їх не розглядають.

У 2005 році на розгляд Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин було внесено 26 проектів нормативно-правових актів, з яких лише чотири законопроекти і дві постанови безпосередньо стосувалися питання вдосконалення законодавства у сфері забезпечення прав національних меншин, але жоден із цих шести проектів не дійшов до розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради [69]. Це пояснюється маніпулятивним характером української політики, у якій питання етнонаціонального розвитку є інструментом політичної боротьби.

Проілюструвати це може факт, що попри відсутність закону про концепцію державної етнонаціональної політики, відсутність змін до закону України про національні меншини, у липні 2012 року приймається Закон про засади державної мовної політики, метою якого є не вирішення мовних проблем, а політична мобілізація електорату Партії регіонів перед виборами до ВР України у жовтні 2012 року. Позитивно на цьому фоні виглядає Закон «Про громадські об'єднання», прийнятий Верховною Радою 22 березня і підписаний Президентом 13 квітня 2012 року, що набрав чинності 1 січня 2013 р, в якому між іншим скасовано поділ громадських організацій і спілок на всеукраїнські, міжнародні та місцеві, встановлено також мінімальну кількість засновників для об'єднань громадян.

Роль Верховної Ради є надзвичайно вагомою як складової механізму реалізації інтересів, що ухвалює бюджет України, відповідно, окреслює і об'єм коштів на реалізацію інтересів національних меншин і орган, який розпоряджається цими коштами. Наприклад, попри багаторазові звернення національних громад, придбання чи пошиття національних костюмів для концертних колективів з державних коштів було і є неможливим, оскільки чинним законодавством надання такої фінансової підтримки не передбачено [312, с. 15-16].

На сьогодні розпорядником бюджетних коштів на ведення державної етнонаціональної політики є Міністерство культури; у Державному бюджеті на 2012 р. окремі бюджетні програми для фінансування культурно-просвітницьких, мовних та інформаційних потреб національних меншин ліквідовано, а кошти об'єднано в єдиній бюджетній програмі, за якою відповідне міністерство передбачає видатки у сумі 4 млн 500 тис. грн, у тому числі на відтворення культури національних меншин, на заходи Української Всесвітньої Координаційної Ради, заходи з реалізації Європейської хартії

регіональних і міноритарних мов, заходи на встановлення культурних зв'язків з українською діаспорою, заходи щодо зміцнення зв'язків закордонних українців з Україною та забезпечення міжнародної діяльності у сфері міжнаціональних відносин [473].

У цій ситуації можна говорити про малу ефективність діяльності такої ланки механізму реалізації інтересів національних меншин України, як Комітет з питань прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин, який було утворено 5 травня 1997 року з Постійної комісії ВРУ, яку, у свою чергу, було створено після виборів 1994 року на базі Постійної комісії Верховної Ради з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин, що діяла у Верховній Раді України на час набуття Україною незалежності [259; 451]. Але з огляду на факт, що у структурі виконавчої влади немає самостійного органу, що відповідає за ведення державної етнонаціональної політики, не існує також громадської ради представників національних меншин при Президентові України, вага Комітету є значною.

Самостійний орган у структурі виконавчої влади, який відповідав за реалізацію державної етнонаціональної політики – Державний комітет України у справах національностей та релігій – було ліквідовано розпорядженням Президента України 9 грудня 2010 року. Його повноваження переказано до Міністерства культури, у якому реалізацію відповідних функцій покладено лише на один відділ. Сам орган виконавчої влади – Міністерство України у справах національностей та міграції був створений указом Президента України від 26 квітня 1993 р., з 1995 року до моменту його остаточної ліквідації (з численними реорганізаціями) існував як державний комітет.

Зрозуміло, що відсутність самостійного органу державної влади означає і гіршу функціональність ланки механізму реалізації інтересів

національних меншин, у тому числі польської, і гірше функціонування механізму артикуляції інтересів національних меншин, оскільки ліквідація комітету викликала також ліквідацію Ради представників національних меншин: зрозуміло, що Міністерство культури реалізовує інтереси у відповідній сфері, так само Рада представників етнічних меншин може артикулювати інтереси у відповідній сфері, у сфері компетенції міністерства. Тому негативно про ліквідацію комітету висловлювалися і представники національних громад [473], і колишній Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачова, і такі українські політики, як М. Томенко і О. Зарубинський [135].

Крім Міністерства культури, яке станом на 2012 рік було розпорядником коштів бюджетної програми, яка передбачала у тому числі відтворення культури національних меншин і реалізацію заходів з Європейської хартії регіональних і міноритарних мов, у склад механізму реалізації інтересів української полонії входять з органів виконавчої влади Міністерство освіти і науки та Держкомтелерадіо, які реалізують мовні, освітні, наукові і інформаційні інтереси української полонії. У частині задоволення мовних потреб у рамках реалізації положень Хартії певну діяльність здійснюють Міністерство юстиції, Верховний Суд, Прокуратура України і Міністерство закордонних справ, хоча з огляду на участь цих ланок механізму у реалізації інтересів української полонії можна говорити про їх номінальний характер.

У склад механізму реалізації інтересів польської меншини в Україні входить і інститут Президента України, який з'явився у 1991 році згідно постанови Верховної Ради України «Про вибори Президента Української РСР», яка визнала за доцільне заснувати цей пост до прийняття нової Конституції. Інститут президентства важливий для механізму реалізації інтересів української полонії через ряд причин.

Насамперед він окреслює засади зовнішньої і внутрішньої політики (у тому числі – в етнонаціональній сфері) у посланні до ВР України. Зокрема, в посланні Президента України до Верховної Ради України В. Януковича «Модернізація України – наш стратегічний вибір» говориться про створення умов для повноцінного та гармонійного розвитку культур національних меншин, побудову концепції етнополітики, здатну адекватно й ефективно реагувати на зміни в етнополітичній ситуації [135].

Президент України впливає на склад і функціонування органів виконавчої влади, і у цьому плані роль Президента В. Януковича варто у зв'язку з ліквідацією Держкомнацу оцінити негативно, так само як і його роль у ліквідації Ради представників національних меншин при Президентові України, яка виконувала важливу функцію репрезентації інтересів національних меншин (загалом інститут Президента України виявив чималу активність у створенні дорадчо-консультативних органів, на що звертається увага у відповідному підрозділі).

Президент України виконує також важливу функцію у реалізації інтересів української полонії через здійснення зовнішньої політики, репрезентуючи українську державу у польсько-українських відносинах, які створюють певний клімат цих відносин. Завдяки формальним і неформальним контактам Президента Л. Кучми і О. Квасневського, В. Ющенко і О. Квасневського, Б. Коморовського і В. Януковича загалом польсько-українські відносини покращуються.

Так, 25-26 червня 1996 року під час візиту президента України Л. Кучми у Польщу підписано «Спільну декларацію Президента України і Президента РП», яка вивела польсько-українські стосунки на рівень стратегічного партнерства; сприятливий клімат для реалізації інтересів польської громади в Україні, позитивний фон українсько-польської співпраці створює політика примирення і поєднання, яку започаткували

президенти обох держав у 1997 році підписанням заяви «До порозуміння і єднання» під час офіційного візиту у травні в Україну президента О. Квасневського.

Велике значення для покращення польсько-українських відносин мало відкриття у червні 2005 року президентами обох країн – О. Квасневським і В. Ющенком «Цвинтаря орлят» і воїнів УГА на Личаківському кладовищі у Львові, відкриття у травні 2006 р. у селі Павлокома у Підкарпатському воєводстві у Польщі меморіалу українцям, що загинули від рук поляків. Погіршили польсько-українські відносини дії Президента В. Ющенка, який в останні дні свого перебування на посаді 20 січня 2010 року підписав указ про присвоєння звання «Герой України» Степану Бандері.

Президент України також впливає на функціонування інститутів реалізації польсько-української співпраці, які, у свою чергу, є ланками механізму реалізації інтересів української полонії, наприклад Консультативного комітету президентів України та Польщі.

Інститут президентства важливий для реалізації інтересів української полонії через можливість видавати укази і розпорядження, які мають (в залежності від розстановки політичних сил, суб'єктивних чинників, стану політичної системи, яку окреслює Конституція України) різне значення.

Дії Президентів Л. Кучми і В. Ющенка виявилися ефективними у справі відкриття «Цвинтаря орлят» на Личаківському кладовищі, але розпорядження і укази Л. Кучми у справі створення центру національних культур у Києві мали символічне значення. Укази Президента В. Ющенка активізували діяльність дорадчо-консультативних органів, що діяли при головах обласних державних адміністрацій (Указ Президента України № 854/2004 «Про забезпечення

умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» 31.07.2004 р.).

Тому невідомо, яку вагу матиме обіцянка В. Януковича, висловлена на зустрічі з президентом Польщі Б. Коморовським у вересні 2012 року про виділення у Львові земельної ділянки для побудови Польського дому.

До недержавних суб'єктів реалізації суспільних інтересів української полонії, які входять у склад механізму забезпечення інтересів польської етнічної групи належать громадські організації польської меншини, політичні партії, органи місцевого самоврядування і органи самоорганізації населення. У підрозділі також розглядаються громадські ради, що діють при органах державної влади різного рівня, які знаходяться на межі між недержавними і державними елементами механізму реалізації інтересів української полонії.

Центральним елементом реалізації інтересів польської меншини в Україні є її громадські організації, які в Україні є єдиними репрезентантами інтересів української полонії на відміну від країн, де інтереси меншин репрезентують органи етнічного представництва, органи національно-культурної чи національно-територіальної автономії, або, на відміну від угорців України, інтереси яких в політичній системі української держави реалізують не тільки громадські організації, але й дві власні політичні партії. Польські національно-культурні товариства здійснюють не тільки репрезентацію і артикуляцію інтересів, вони також безпосередньо реалізують інтереси польської громади і задовольняють освітні, культурні, інформаційні потреби шляхом через свою діяльність.

Кількість польських громадських організацій в Україні на сьогодні важко підрахувати з огляду на відсутність цілісних наукових праць, присвячених ним (такі дослідження проводилися лише відносно

Житомирщини [326]), наявні розбіжності у різних джерелах, що виникає через застосування різних підходів для обліку національно-культурних товариств.

Наприклад, портал Товариства «Спільнота польська» станом на 2007 рік нараховував в Україні 635 суб'єктів, що проводили діяльність на користь польської етнічної групи, серед яких були громадські організації (молодіжні, культурні, творчі, католицькі, медичні, спортивні, студентські, наукові, освітні, ветеранів Війська польського), ЗМІ, католицькі парафії, художні колективи та ін. Станом на 2012 рік загальна кількість записів у полонійному банку даних (6 тис.) не змінилася, відповідно, автори порталу не внесли змін у кількість суб'єктів, що ведуть діяльність на користь польської етнічної групи в Україні.

На думку автора, вірогідними є дані Посольства РП в Україні, яке станом на 2009 рік нараховувало 240 організацій, більша частина з яких була об'єднана у Спілку поляків України і Федерацію польських організацій України, причому у локальному вимірі найбільшою організацією було Товариство польської культури львівської землі, яке мало 21 відділ. Тому найбільша кількість польських організацій була у Львівському консульському окрузі (120), потім йшов Луцький округ – 58 (з них 8 організацій було у Волинській області, 42 – на Житомирщині і 8 – на Рівненщині), Київський округ (37 організацій), Одеський – 15 та Харківський – біля 10 організацій [629, с. 243].

На сьогодні в Україні виступає тенденція до скорочення кількості національно-культурних товариств: за даними Уповноваженого з прав людини Н. Карпачової у 2009 р. нараховувалося близько 1800 організацій, а станом на 1 січня 2011 р. їх кількість скоротилася до 1458 [461]. Можна очікувати також зменшення кількості польських товариств з огляду на труднощі в отриманні фінансування, спричинені

перенесенням бюджетних коштів на підтримку польської діаспори з Сенату РП до Міністерства закордонних справ у 2012 р.

Аналіз територіального розміщення громадських організацій польської меншини показує, що вони представлені нерівномірно, і це пов'язано насамперед з кількістю польського населення – на Житомирщині станом на 2004 серед 45 національно-культурних товариств було 24 польських [64, с. 272], а у Харківській області серед 48 зареєстрованих об'єднань було лише одне польське [64, с. 284-285].

Розгляд специфіки виникнення і діяльності товариств вказує на те, що з початку створювалися і на сьогодні є найбільш численними «загальні» організації польської культури, культурно-освітні товариства; дещо пізніше починають виникати «спеціалізовані» («корпоративні», «професійні») організації. На сьогодні на республіканському рівні діють організації вчителів, вчених, бізнесменів, журналістів польських ЗМІ, у деяких областях – товариства лікарів, студентів, польської молоді [557, с. 41-42], організації ветеранів Війська польського; а Спілка поляків України у 2002 році згадувала про створення таких організацій як Польська шкільна матір і Товариство польських інженерів і техніків [682]. В окремих місцевостях діють також товариства, скеровані на вирішення однієї проблеми (наприклад товариство «Католицький цвинтар» у Житомирі чи товариство «Радіо Львів» у Львові).

У якості ілюстративного матеріалу до розміщення і спеціалізації організацій можна навести дані по Вінниччині, де станом на 2005 рік діяли Вінницьке обласне добротинне товариство «Польський дім» ім. Т. Леонюка, Вінницьке обласне благодійне товариство «Світлиця польська», Барське районне товариство поляків імені Конфедератів Барських, Вінницька міська культурно-просвітницька спілка поляків, Вінницьке міське молодіжне товариство поляків, Жмеринське відділення СПУ «Єдність», Культурно-просвітницьке благодійне товариство «Поляки

Козятинщини», Козятинське міське благодійне товариство «Розквіт», Калинівське благодійне товариство «Світлиця польська», Шаргородська районна культурно-просвітницька спілка поляків ім. А. Хмельовського [237, с. 548-9].

Велика кількість організацій пов'язана і з процесами, що відбувалися в українській державі (створенням умов для реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні, недостатня заангажованість держави у вирішенні проблем національних меншин), і у польському середовищі (поділ організацій, виділення з «загальних» організацій польської культури спеціалізованих товариств ветеранів, молоді, лікарів та ін.).

Збільшення кількості організацій пов'язано також з діями польської держави, яка підтримує створення і функціонування організацій (або безпосередньо через консульства, або опосередковано через неурядові організації, що підтримують польську діаспору), фінансування певних напрямків діяльності (наприклад курсів польської мови чи проведення семінарів). Український дослідник Л. Лойко говорить також про зайву амбітність керівництва національно-культурних товариств [237, с. 157-8].

З іншої сторони, кількість громадських організацій свідчить про рівень політичної мобілізації, а політична мобілізація, на думку українського науковця Г. Луцишин, сприяє утвердженню національних меншин як сталих структурних елементів українського суспільства, їх інтеграції у політичні процеси держави [240, с. 79-81].

Громадські організації польської меншини входять у механізм реалізації інтересів, і, відповідно, функціонують у цьому механізмі, виконуючі певні дії. Ці дії можуть бути багатоманітними: на думку польського дослідника Г. Бабінського, в різні періоди існування

польської діаспори були ситуації, коли всі або майже всі потреби діаспори задовольняли громадські організації [505, с. 26].

Програмні документи польських товариств говорять про діяльність з розвитку польської національної свідомості, захист інтересів польської громади (дотримання законів про національні меншини, дотримання польсько-українських умов), діяльність у сфері культури, освіти, спорту і туризму, добродійну допомогу, розвиток бізнесу, охорону пам'яток польської культури (програма дій, прийнята на I з'їзді Федерації польських організацій в Україні 16-17 січня 1993 року [571, с. 39]).

На думку польського дослідника М. Кшишихи, це також встановлення контактів з Польщею і поляками, поглиблення добросусідських відносин між поляками і українцями, праця на користь вивчення польської мови, скерування дітей та молоді до таборів відпочинку, співпраця з польськими неурядовими організаціями Польщі з метою отримання матеріальної допомоги для ведення діяльності, скерованої на задоволення різноманітних потреб польської громади [571, с. 40].

Діяльність організацій полягає і у безпосередньому задоволенні потреб (насамперед у сферах чи напрямках, де для цього вже є можливості – проведення фестивалів, створення фольклорних колективів чи проведення курсів польської мови), і у створення можливостей реалізації інтересів, що пов'язано з репрезентацією інтересів польської громади в інститутах політичної системи України і Польщі.

Зрозуміло, що спеціалізовані організації через ведення відповідної діяльності входять у інші ланки реалізації інтересів поляків України, ніж організації загального спрямування. Наприклад, Житомирський обласний відділ спілки вчителів-полоністів України з 1992 до 2007 р.

провів кілька десятків методичних семінарів для своїх членів (з 1997 р. семінари проводилися два рази на рік), а Доброчинне товариство ветеранів Війська польського з 2000 р. веде списки ветеранів для потреб виплати грошових свідчень цій категорії населення.

Наукові товариства концентруються на відповідній сфері, причому і вони, на думку польського дослідника Г. Бабінського, поділяються на дві групи: на товариства, що ведуть наукові дослідження чи іншу наукову діяльність, і на товариства типу професійних союзів, корпоративні організації, для яких наукова діяльність становить лише частину їх активності [505, с. 25]. Варто принагідно додати, що часто ці товариства виконують функції репрезентації інтересів польської етнічної групи чи задовольняють культурні потреби.

Організації загального плану теж займаються спеціалізованою діяльністю. Наприклад на Житомирщині, згідно з дослідженнями автора, більшість польських громадських організацій проводила науково-популярну діяльність. Найчастіше це була участь членів організації в конференціях і семінарах, круглих столах. Вказані товариства також організовували наукові і популярно-наукові семінари, круглі столи чи долучалися до їх організації, займалися (меншою мірою) популярно-науковими виданнями, організовували інші заходи.

У якості ілюстративного матеріалу можна навести приклади діяльності кількох польських товариств з різних регіонів України. Так станом на 2004 рік Товариство імені В. Реймонта у Рівному вело курси польської мови, створило і підтримувало 4 танцювальні і вокальні колективи, організовувало Дні польської культури [563, с. 24-26]; Польське культурно-освітнє товариство «Астер» у Ніжині у 2002 році було ініціатором запрошення вчителя з Польщі, вело курси польської мови, проводило вечори, покази польських фільмів, організовувало дні польської культури, виїзди дітей до Варшави [512, с. 23].

Хмельницька міська спілка поляків ім. В. Реймонта станом на 2008 рік організувала і підтримувала 3 вокальні колективи, школу навчання польської мови [441, с. 21-23]; Товариство поляків у Миколаєві станом на 2008 рік відправляло дітей на відпочинок у Польщу, проводило вечори польської культури, з 1995 року видавало газету «Якір», було ініціатором вивчення у 3 школах Миколаєва польської мови, а також відкриття у МДГУ ім. П. Могили у грудні 2004 року Центру польської мови та культури [410, с. 7-8].

Якщо аналізувати роль і місце політичних партій у механізмі реалізації інтересів польської меншини в Україні, то насамперед варто згадати Партію поляків України, установчий з'їзд якої відбувся 10 вересня 2011 року у Києві з участю 150 делегатів з 23 областей України [683]. Можна ствердити номінальний характер даного елемента механізму реалізації інтересів української полонії, оскільки станом на 2013 рік партія, головою якої обрано С. Костецького, не могла зібрати 10 тис. підписів, потрібних для її реєстрації у Міністерстві юстиції України.

Українські політичні партії в системі реалізації інтересів української полонії не виконують функцій, пов'язаних саме з нею, на відміну від інших національних меншин, наприклад румунів чи кримських татар. Так до виборчих списків політичних сил на виборах 2012 року було включено представників угорської та румунської національної меншини, кримських татар: під 12-м номером «Батьківщини» був представлений голова Меджлісу кримськотатарського народу М. Джемільєв, у виборчому списку ПР 73-е місце в списку отримав І. Попеску, а 74-е – представник угорської меншини І. Гайдош, які стали народними депутатами України [449].

Аналізуючи органи місцевого самоврядування і органи самоорганізації населення як складові механізму реалізації інтересів польської етнічної групи в Україні, варто зазначити, що районні,

селищні, міські і обласні ради (часто – разом з відповідними державними адміністраціями) зазвичай підтримують ініціативи польських громадських організацій про встановлення співпраці з відповідними територіальними одиницями у Польщі. Вже згадувалося про те, що станом на 2008 рік на регіональному рівні діяло близько 430 партнерських угод між органами місцевого самоврядування обох країн [336] (наприклад лише у Вінницькій області підписано і реалізується біля 40 угод про співробітництво територіальних громад області з територіальними громадами РП [441, с. 16-17]).

Співпраця такого типу дає можливість польській спільноті реалізовувати інтереси на локальному рівні, а також дозволяє отримувати допомогу зі сторони польських партнерів (виїзди дітей на відпочинок до Польщі, участь художніх колективів з Польщі у заходах польських організацій). Крім цього, участь національно-культурних товариств у процесі міжнародної співпраці збільшує їх престиж на місцевому рівні, що сприяє задоволенню статусних потреб польської громади, реалізації освітніх і культурних інтересів.

Органи місцевого самоврядування можуть виділяти приміщення для діяльності національно-культурних товариств, вони здійснюють виділення земельних ділянок для будівництва Польських домів, шкіл з польською мовою навчання, дають дозвіл на впорядкування місцевого польського кладовища.

Загалом органи місцевого самоврядування неохоче йдуть на виділення приміщень для діяльності національно-культурних товариств, хоча в звітах про забезпечення організацій національних меншин приміщеннями представники влади говорять про покращення ситуації.

Але українські науковці К. Балабанов і С. Пахоменко вказують на те, що на місцевому рівні товариства національних меншин погано забезпечуються приміщеннями [32, с. 109]; за даними Уповноваженого з

прав людини Н. Карпачової станом на 2012 рік з-поміж 1458 національних громад приміщеннями була забезпечена лише третина [461].

Можна стверджувати, що виділення приміщень для діяльності польських організацій зі сторони органів місцевого самоврядування належить до винятків. Житомирська обласна спілка поляків у 2012 році отримала від Обласної ради приміщення для ведення діяльності. Але загалом вони або купляються за кошти польських неурядових організацій (так, Товариство «Спільнота польська» купила для Федерації польських організацій в Україні трьохкімнатну квартиру у Києві для офісу, який пізніше назвали Польським домом [487, с. 219]; у 2003 році Сенат РП через Фонд «Допомога полякам на Сході» виділив кошти на купівлю у Львові квартири для розміщення Польського товариства «Радіо Львів», яке готувало і випускало програму «Львівська хвиля» і Товариства друзів мистецтва [561]), або Товариство «Спільнота польська» покривало кошти оренди приміщень для офісів польських організацій [629, с. 398].

«Спільнота» також купляла приміщення, залишаючись його власником і переказувала у користування польським організаціям. Станом на 2008 рік в Україні вказаній організації належали квартири, які використовувало Польське культурно-освітнє товариство «Відродження» у Бердянську, Товариство польської культури у Харкові, Спілка поляків «Вогнище» у Дніпропетровську, Товариство поляків «Відродження» у Ємільчино Житомирської області; будинки, які використовує Спілка польського харцерства у Львові, «Польський дім» Самборського відділу Товариства польської культури львівської землі, Золочівський відділ Товариства польської культури львівської землі та інші об'єкти [515, с. 31].

Якщо говорити про виділення ділянок під будівництво Польських домів, отримання згоди на будівництво шкіл з польською мовою навчання, то ситуація з виділенням землі у випадку нечисленних польських домів виникла лише у Львові – про цю проблему лідери польської громади говорили починаючи з 2007 року [629, с. 419; 701]. На сьогодні існує декларація Президента України В. Януковича про позитивне вирішення питання, яку він здійснив на зустрічі з Президентом РП Б. Коморовським у вересні 2012 року.

Стосовно отримання згоди на будівництво польських шкіл, то проблеми виступали зі школами у Шепетівці і Шаровечці і Мацьківцях [629, с. 377], хоча спроби отримати дозвіл на побудову школи у Шаровечці і Мацьківцях польська влада почала здійснювати ще найменше з 2007 року [644, с. 104]. Це дало привід представникам польської держави, лідерам польських громадських організацій говорити про нехтування освітніми проблемами української полонії зі сторони органів місцевого самоврядування України [629, с. 244, 247].

Якщо говорити про дозволи на впорядкування місцевого польського кладовища, на допомогу у його впорядкуванні, то загалом органи місцевого самоврядування, місцеві комунальні підприємства допомагають польським організаціям, римо-католицьким парафіям у впорядкуванні цвинтарів, особливо після Великодня і перед католицьким Днем всіх святих 1 листопада, як це відбувається, наприклад, у Житомирі чи Бердичеві, хоча відомим є приклад негативного вирішення питання з боку Львівської міської ради у випадку відбудови «Цвинтаря орлят» на Личаківському кладовищі, де також потрібно було докласти зусиль Президенту Л. Кучмі після зупинення праць на цвинтарі у 1997 році, а потім – В. Ющенку, доки врешті його було урочисто відкрито з участю В. Ющенка і О. Квасневського у 2005 році.

Місцеві ради також можуть входити у механізм реалізації інтересів української полонії через фінансову підтримку діяльності національно-культурних товариств; вони часто виділяють кошти на проведення культурних заходів, фестивалів, конкурсів, як з участю всіх національних меншин, так і окремих національних груп, у тому числі – польської.

Так у 2003 році з обласного бюджету на потреби національно-культурних товариств Харківщини було виділено 50 тис. грн, профінансовано 20 національно-культурних товариств, з міського бюджету Харкова було виділено 10 тис. грн [64, с. 287]; в Чернівецькій області з обласного бюджету на культурні заходи національно-культурних товариств було виділено 20 тис. грн [64, с. 291]; у Миколаївській області на підтримку діяльності національно-культурних товариств було виділено 49 тис. грн: з них 21,6 тис. грн – з обласного бюджету і 5,6 тис. грн – з бюджету м. Миколаєва [64, с. 280].

На думку українського науковця Л. Лойко, місцеві бюджети можуть, але не повинні фінансувати місцеві організації національних меншин; це питання позитивно вирішувалося в Закарпатській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Хмельницькій областях та АРК Крим, у Запорізькій області, де у 2004 році було виділено 115 тис. грн на діяльність національно-культурних товариств, у тому числі на проведення тижнів національних культур, проведенню заходів, присвячених року Польщі в Україні, проте у більшості областей коштів на підтримку національно-культурних товариств не передбачено, залишаються особисті домовленості [237, с. 207-8]. Загалом на думку українських експертів у галузі етнополітики станом на 2006 рік в Бюджетному кодексі України не було передбачено відповідного рядка про виділення коштів з місцевих бюджетів на діяльність національно-культурних товариств [312, с. 15-16].

Органи місцевого самоврядування входять у механізм реалізації інтересів польської меншини також у культурній сфері, надаючи безкоштовно приміщення для проведення заходів в комунальних установах культури.

Аналізуючи роль органів самоорганізації населення у механізмі забезпечення інтересів польської етнічної групи України можна ствердити, що прийнятий у 2001 році закон про органи самоорганізації населення, за оцінками фахівців, є дуже невдалим. Він значною мірою ускладнює процес створення відповідних органів, робить їх залежним від органів місцевої влади. Автору не відомі приклади реалізації інтересів польської громади в рамках даного закону, що говорить про номінальний характер цієї ланки механізму реалізації інтересів української полонії.

Іншою ланкою механізму забезпечення інтересів пльяків України виступають громадські ради, які діють при центральних і місцевих органах влади. На сьогодні при вищих органах державної влади діють: Рада представників громадських організацій національних меншин при Міністерстві культури України і Громадська рада керівників освітніх програм всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин України при Міністерстві освіти України [135], причому для української полонії вони мають номінальний характер.

Діяльність Ради представників громадських організацій національних меншин при Міністерстві культури, на думку Ю. Решетнікова, голови Державного комітету України у справах національностей та релігій у 2009-2010 роках, вимагає активізації [135], а Громадська рада керівників освітніх програм всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин України, створена у 2009 році, у 2010-2011 рр. розглядала лише питання підготовки законодавчих та нормативних актів, досвіду громадських організацій в реалізації

освітніх програм щодо представників гагаузької, грецької, єврейської національних меншин [125; 135].

При Президентові України на сьогодні існує лише один орган, на розгляд якого можуть виноситися питання етнонаціональної політики. Це Громадська гуманітарна рада при Президентові України, яка, зокрема, 3 липня 2012 р. провела засідання, присвячене питанням реалізації державної етнонаціональної політики України і національних меншин, на якому Президент України В. Янукович зазначив, що в процесі реалізації державної етнополітики потрібно набагато більше враховувати думки громадськості [473].

Слова Президента, на жаль, суперечать діям, оскільки перед цим, у 2010 році, Раду представників громадських організацій національних меншин України при Президентові України було ліквідовано. Варто принагідно відзначити, що дорадчо-консультативні органи, що діяли при Президентові України загалом проводили лише 1-2 засідання: Рада представників громадських організацій національних меншин при Президентові України, яку було утворено у квітні 2000 року, провела лише одне засідання у березні 2001 року. Рада з питань етнонаціональної політики, яку було створено 22 травня 2006 року, провела два засідання (перше – 2 червня 2006 р., друге (і останнє) 4 квітня 2007 р.). Отже, можна говорити про номінальний характер цієї ланки механізму реалізації інтересів польської меншини в Україні.

Більше значення для польської громади України мали ради, що були створені, діяли, і подекуди, діють при обласних адміністраціях. Консультаційно-дорадчі органи на місцевому рівні почали створюватися досить пізно – у 1999 р. створено Раду представників національно-культурних товариств Одеської області при управлінні у справах національностей та міграцій Одеської облдержадміністрації, до її складу

на той час увійшла 21 організація; Рада національних меншин при ОДА почала функціонувати у Львівській області.

Активізація діяльності громадських рад відбулася у період 2004-2008 рр. – 31 липня 2004 р. з'явився Указ Президента України № 854/2004 «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», наприкінці 2005 року у 10 областях України був розпочатий спільний проект Секретаріату Президента України В. Ющенко та ОБСЄ зі створення при обласних адміністраціях (у Чернігівській, Чернівецькій, Донецькій, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Ужгородській, Вінницькій, Запорізькій областях та місті Севастополь) експертних груп за участі представників громадських організацій, наукових установ та органів влади [303, с. 33-34]. У 2006 році ради представників національно-культурних товариств діяли у багатьох областях України, зокрема у Львівській, Київській, Миколаївській, Харківській, Запорізькій, Житомирській та ін.

Діяльність Рад погіршилася через ліквідацію у 2010 році Держкомнацу, відповідно – ліквідацію відповідних відділів у обласних державних адміністраціях, які займалися питаннями утворення і функціонування рад, загальним зменшенням з 2010 року уваги до питань етнополітичного менеджменту з боку держави, що вплинуло на дії і рішення органів державної влади на місцях.

Отже, державні інститути політичної системи України як суб'єкти реалізації суспільних інтересів української поліції виконують у механізмі їх забезпечення важливі функції. Вони формують відповідне законодавство, здійснюють державний етнополітичний менеджмент, створюють відповідний клімат польсько-українських відносин, хоча на сьогодні українська держава великою мірою мінімізувала свою участь у житті всіх національних меншин, у тому числі – польської.

Серед недержавних суб'єктів політичної системи України основне місце у механізмі реалізації інтересів української полонії належить її громадським організаціям з огляду на їх функції, кількість і територіальну представленість. Номінальний характер на сьогодні у механізмі забезпечення інтересів мають політичні партії – і польська, і загальноукраїнські, органи самоорганізації населення, натомість важливе значення мають органи місцевого самоврядування. Роль громадських рад, що діють при центральних і місцевих органах влади на сьогодні зменшилася у зв'язку з мінімізацією державою своєї ролі у сфері етнополітичного менеджменту.

5.2. Механізми політико-культурного збалансування суспільних інтересів через інститути політичної системи

Складовими механізму реалізації суспільних інтересів польської спільноти будуть суб'єкти, які створені і діють у межах різних інститутів політичної системи України і Польщі, але виконують у ньому однакові функції. До них автор зарахував інститути Римо-Католицької Церкви в Україні, бібліотеки з книжками польською мовою, польські художні колективи, Польські доми, пункти вивчення польської мови, польськомовні ЗМІ.

Римо-Католицька Церква має для польської етнічної групи дуже важливе значення – у праці вже наводилися дані опитування найбільш чисельних етносів України з травня-червня 1993 року, згідно яких поляки рисою, найбільш притаманною людям їхнього етносу, вважають релігійність [404, с. 113], а релігію ставлять на перше місце серед інститутів, через які можна найефективніше повернути цінності і традиції етносу [404, с. 121].

Соціологічні дослідження 1997 року, які охопили поляків, росіян, болгар і білорусів, також показали, що у визначенні етнічної належності опитаних поляків безумовними лідерами є релігія (78,1%) і мова (73,3%) [147]. Відповідно приналежність до Римо-Католицької Церкви разом з польським походженням є дуже важливим складником польської тотожності, особливо якщо зважити на факт слабкого знання польської мови представниками польської етнічної групи.

Римо-Католицька Церква має на сьогодні в Україні розвинуту інституційну структуру. О. Калакура на початок 2000 р. нараховував вже понад 840 зареєстрованих громад [180, с. 422], а у 2006 році їх вже було 890; нараховувалося також 88 монастирів (656 ченців), 39 місій, 3 братства, 551 недільна школа, 14 періодичних видань, 8 духовних навчальних закладів (671 слухачів) [438, с. 84].

Потенційні можливості РКЦ як складової ланки реалізації їх інтересів обмежені місією костьолу, який має нести «добру новину» усім особам без огляду на національність. Тим не менше, костьол на сьогодні виконує важливу функцію у реалізації соціальних і культурних інтересів через надання можливості перебування у групі (відомо, що майже всі віруючі поляки – це католики); через надання можливості маніфестації приналежності до польської етнічної групи шляхом вживання польської мови у літургії і інших формах релігійної діяльності (катехізації, сповідь), причому у цій сфері точиться боротьба між ієрархією і священниками костьолу і віруючими поляками, лідерами польської громади в Україні, які постійно наголошують на потребі релігійної опіки польською мовою. Про це згадують матеріали III З'їзду полонії і поляків за кордоном, який проходив 22-26 вересня 2007 р. у Варшаві [629, с. 419; 701], IV З'їзду полонії і поляків за кордоном 2012 р. [700, с. 43].

Римо-католицькі парафії задовольняють культурні потреби української колонії через ведення освітньої діяльності. Парафії інколи надають приміщення для ведення діяльності польським громадським організаціям, польським аматорським колективам – певний час деякі польські громадські організації Житомирщини використовували приміщення парафій (селище Нова Борова Володарськ-Волинського р-ну Житомирської області, м. Малин Житомирської області, с. Новий Завод Червоноармійського р-ну Житомирської області).

При римо-католицьких парафіях діють польські художні колективи – наприклад хор «Дзвіночки» використовує як репетиційну базу приміщення парафії кафедрального костьолу Св. Софії у Житомирі). Парафіяльні хори (наприклад парафіяльний дитячий хор «Фатимські незабудки» або парафіяльний хор „Soli Deo” Санктуарію Фатимської Божої Матері в Довбиші, парафіяльний дитячий хор храму Св. Яна з Дуклі «Мрія» у м. Житомирі) виконують твори польською мовою, беруть участь у заходах, що проводять польські організації.

Парафії проводять також іншу діяльність, пов'язану з реалізацією суспільних інтересів української колонії. Так Центр миру і поєднання у Більшівцях Галицького р-ну Івано-Франківської області, що знаходиться на території монастиря братів францисканців, який було створено за фінансової підтримки Товариства «Спільнота польська», організував і провів 13-16 вересня 2013 р. IX Міжнародну наукову конференцію «Діалог культур прикордоння. Креси: поняття і дійсність».

У рамках Міжнародної парафіади дітей та молоді імені Св. Йосипа Каласантія (у 2008 р. Товариство «Спільнота польська» провело вже XX парафіаду [629, с. 325]), відбуваються дієцезіальні парафіади – у серпні 2013 у рамках відбіркового туру парафіади в с.

Долина відбулися спортивні змагання Львівської римо-католицької дієцезії. Римо-католицькі парафії організують відпочинок дітей, у тому числі – у Польщі (станом на 2008 рік лише у Житомирській області римо-католицькі парафії оздоровили понад 4000 дітей у Італії, Німеччині, Австрії і Польщі [173]).

Римо-Католицька Церква в Україні здійснює реалізацію соціальних інтересів через піднесення престижу польської етнічної групи шляхом участі священників і ієрархів церкви в урочистих заходах, що проводять польські громадські організації, консульські установи РП з нагоди польських національних свят, визначних подій у житті місцевого польського середовища. Кардинал Мар'ян Яворський і архієпископ Мечислав Мокрицький у 2008 році брали участь у багатьох заходах, які організувало Генеральне консульство РП у Львові, наприклад у Днях полонії і поляків за кордоном, у святкуванні Дня незалежності Польщі [629, с. 385].

Врешті, деякі парафії ведуть видавничу діяльність. Це, зокрема, стосується римо-католицької парафії в Острозі, яка з грудня 1994 р. у двох мовних версіях (польською і українською) видає двомісячник «Воляння з Волині», парафія Св. Варфоломія у Дрогобичі з листопада 1993 року так само (польською і українською мовами) здійснює видання квартальника «Радість віри» [619, с. 28-41]; осередок «Воляння з Волині» видав станом на 2012 рік 77 книжок польською і українською мовами з релігійної і суспільної проблематики давньої і сучасної Волині.

Як вже говорилося, на сьогодні роль костюлу як ланки механізму реалізації інтересів української полонії зменшилася у порівнянні з періодом 1988-1991 рр., коли священники брали безпосередню участь у діяльності польських громадських організацій, входили у керівні органи (хай навіть номінально) Спільки поляків

України, ініціювали створення польських громадських організацій, але не до кінця правильною, на наш погляд, є думка проф. Г. Стронського, яку він висловив у 2010 році про те, що роль костьолу все частіше зводиться до релігійних питань, зникає польська мова і польські акценти у релігії [671, с. 144-145].

У цьому контексті варто звернути також увагу на те, що станом на 2005 рік за даними авторів Проекту рапорту Міжвідомчої групи у справах полонії і поляків за кордоном, в Україні серед 300 священиків Римо-Католицької Церкви 70% становили священики з Польщі [622, с. 76], а у 2006 році на 527 священиків припадало 267 іноземців [438, с. 84]. Крім цього, велика частина місцевих священиків є поляками за національністю, і тому з очевидних причин у діяльності римо-католицьких парафій і на сьогодні можна зауважити форми діяльності, спрямовані на розвиток і підтримку культури місцевої польської громади, на встановлення контактів між органами місцевого самоврядування України і Польщі.

Варто також звернути увагу на те, що Сенат РП через Товариство «Спільнота польська» мав і має вплив на римо-католицькі парафії в Україні через надання фінансової підтримки на відновлення римо-католицьких святинь. У 2008 році Сенат виділив кошти на ремонт костьолу у Кременці і у Лопатині [650], у 2009 році було виділено кошти на відновлювальні роботи у Кафедральному костьолі у Львові, костьолах у Луцьку, Кам'янці-Подільському, Чернівцях та інших святинях [629, с. 396-7]; у 2009 році так само як і у попередні роки Товариство «Спільнота польська» вело відновлювальні роботи у численних римо-католицьких святинях в Україні – у Коломиї, Ружині, Львові та ін. [629, с. 409-419].

Бібліотеки у механізмі реалізації інтересів польської меншини в Україні виконують різноманітні функції: це не тільки місця, де

переховується польська книжка, це також місця отримання консультацій і проведення заходів різного плану – вечорів, семінарів, конференцій, які організують польські організації, ВНЗ, польські школи чи школи, де вивчається польська мова, консульські установи, хоча на сьогодні роль бібліотек у механізмі реалізації інтересів української полонії зменшилася у зв'язку з розвитком інтернету, до якого у першу чергу звертається молодь у пошуках потрібної інформації.

Виконуючи різноманітні функції, бібліотеки належать до різних інститутів політичної системи. Так бібліотеки з книжками польською мовою існують при римо-католицьких парафіях, чернечих згромадженнях і релігійних навчальних закладах. Наприклад бібліотеку кафедрального костьолу Св. Софії у Житомирі було започатковано ще у радянські часи; її книжковий фонд поповнювався за рахунок подарунків прихожан, для яких і було створено бібліотеку. Розмір книжкового фонду станом на 2007 рік становив 5500 примірників [326, с. 181], станом на 1996 рік бібліотекою користувалося 900 читачів [149, с. 23].

Бібліотеки з самого початку свого існування почали створювати польські громадські організації – як безпосередньо, так і у співпраці з існуючими муніципальними бібліотеками, міською владою. Так, МГО «Польське наукове товариство у Житомирі» започаткувало бібліотеку для внутрішнього вжитку у 2000 році, станом на 2007 рік розмір фонду становив 27 відео- і 13 аудіокасет, 144 CD з музичними записами і 959 книжок [326, с. 179].

Існують також бібліотеки у Польських домах, наприклад бібліотеку Польського дому у Житомирі започаткував в 1999 р. Фонд «Допомога полякам на Сході», який перевіз до Житомира 10 тис. книжок ліквідованої польської інституції. На сьогодні книжковий

фонд оновлюється за рахунок читачів старшого покоління, які мали в домішках польські книги, до бібліотеки надходили також польськомовні періодичні видання з Польщі і з України [326, с. 179].

Польські організації спричинилися до збільшення кількості польських книжок у існуючих муніципальних бібліотеках. У Києві Польське культурно-освітнє товариство імені А. Міцкевича допомогло у збільшенні польських книжок Міській бібліотеці імені А. Міцкевича, Київське національно-культурне товариство поляків «Згода» допомогло у створенні відділу польської книжки у Міській бібліотеці ім. П. Тичини [557, с. 30-32].

Ще за радянських часів у обласних бібліотеках існували відділи книжок іноземною мовою, у тому числі польською. У Житомирській обласній науковій бібліотеці у 1971 році було створено відділ літератури іноземними мовами, який станом на 2007 рік нараховував 5 тисяч примірників літератури польською мовою різних галузей [326, с. 180]. Станом на 1997 рік у фондах бібліотек системи Міністерства культури України нараховувалося близько 80,6 тис. примірників книг польською мовою [147]. Зрозуміло, що у різних областях кількість польських книжок була різною. Станом на 2007 рік у Львівській області фонд творів польською мовою у бібліотеках нараховував 69,7 тис. примірників, а у Херсонській області обсяг літератури в бібліотечних закладах польською мовою складав 340 примірників [308].

З моменту виникнення можливості вивчення польської мови починають формуватися бібліотеки при пунктах її вивчення. Підручники і посібники, словники, методичну літературу і художні твори збирають вчителі і викладачі курсів польської мови при польських товариствах, суботні школи, школи з викладанням польською мовою або школи, де польська мова вивчається як предмет

або факультативно; ВНЗ, в яких вивчається польська мова, у яких бібліотеки існують також при кафедрах полоністики або центрах польської мови і культури, що створюються у ВНЗ. Наприклад при кафедрі полоністики Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка у співпраці з Консульством РП було створено бібліотеку польської літератури, яка станом на 2010/2011 навч. рік нараховувала понад 15 тис. примірників [125]. Зрозуміло, що доступ до книжок у цих бібліотеках обмежується певним колом осіб.

Інколи виникають окремі польські бібліотеки, хоча автору відомий лише один такий приклад: у 2005 році на базі парафіяльної бібліотеки костьолу Св. Варвари у Бердичеві, що мала 6 тис. книг (в основному релігійного характеру) за ініціативи люблінського кореспондента «Газети виборчої» за підтримки міської влади, Генерального консульства РП у Луцьку і римо-католицької парафії було створено Польську міську бібліотеку ім. В. Реймонта. Кореспондент «Газети виборчої» разом зі своїм колегою-радіожурналістом провів в Любліні акцію під гаслом «Книги для Бердичева», зібравши 12 тисяч книжок польською мовою. Книжки і обладнання, кошти на облаштування бібліотеки виділили також Генеральне консульство РП у Луцьку і Фонд «Допомога полякам на Сході», а в 2006 році міська влада виділила під бібліотеку окремий будинок. На сьогодні книжковий фонд нараховує 15 тис. примірників [326, с. 181-182].

Потрібно наголосити на тому, що під час інституціоналізації польського руху у 1988-1991 рр. польські громадські організації – Польське культурно-освітнє товариство, а пізніше – Спілка поляків України, активно артикулювали інтерес у наявності польської книжки у бібліотеках, так, про це говорив на I Конгресі поляків України у 1990 році С. Шалацький [487, с. 151]. Відповідно, у процесі

формування політики відносно польської діаспори на Сході було враховано задоволення цієї потреби з боку польської держави.

Польські неурядові організації, які здійснювали підтримку польської етнічної групи за кордоном з коштів, виділених Сенатом РП – Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході», Фонд «Семпер полонія» тривалий час переказували книжки до польських громадських організацій, римо-католицьких парафій, пунктів вивчення польської мови; надавали фінансову підтримку на купівлю книжок, причому Фонд «Семпер полонія» мав окрему програму, в рамках якої здійснював цю діяльність. Польські консульські установи часто переказують польські книжки курсам польської мови, ВНЗ, де вивчається польська мова, чи громадським організаціям.

Потрібно також нагадати про те, що Міністерство освіти Польщі висилало книжки у пункти вивчення польської мови, особливо ті, в яких працювали скеровані ним вчителі. В Польщі вели деякий час діяльність спеціалізовані неурядові фонди, основною метою яких була висилка літератури до потребуючих – Фонд допомоги польським школам на Сході ім. Т. Гоневича з Любліна спеціалізувався у підтримці пунктів вивчення польської мови, насамперед шкіл, а Фонд «Польська освіта за кордоном» з Варшави висилав польські журнали за деякий період, які не було продано у Польщі, до інституцій, які до них зголошувалися (польських організацій, пунктів вивчення польської мови та ін.).

Часто поштовх для створення бібліотек давали інші неурядові організації з Польщі, польські підприємства, які за власною ініціативою здійснювали одноразову акцію збору польських книжок для поляків на Сході: на думку організаторів таких акцій, поляки на Сході потребують для підтримання польськості насамперед книжок.

Наприклад на I Конгресі поляків України у 1990 році С. Шалацький говорив про те, що працівники польської фірми «Будімекс» зібрали 3 тис. книжок, з яких 2 тис. переказано у Городок, 1 тис. залишилася у Києві, мешканці м. Кельце збирали книжки для Вінниці [487, с. 151]. Акції такого плану відбувалися і пізніше, про що свідчить випадок з польською бібліотекою у Бердичеві.

Наприкінці потрібно нагадати про те, що у випадку навчальної літератури, особливо підручників для польських шкіл і шкіл, де польська мова вивчається як предмет, українська полонія може розраховувати на реалізацію інтересів з боку української держави, яка здійснює випуск відповідної літератури за бюджетні кошти, про що неодноразово згадувалося у попередніх підрозділах праці.

Так само як і бібліотеки, різноманітні функції у механізмі реалізації інтересів української полонії виконують художні колективи. Насамперед вони реалізують культурні інтереси через творення і споживання культурних цінностей, через надання доступу до національної культури. Вони також реалізують соціальні інтереси через створення можливості маніфестації національної тотожності, можливості перебування у групі. Участь у діяльності польських художніх колективів також задовольняє освітні потреби через контакт з польською мовою, потреби у контактах з історичною батьківщиною через перебування на фестивалях і концертах у Польщі.

Так само як і у випадку бібліотек, художні колективи належать до різних політичних інститутів. Інтереси, що артикулювалися у політичному просторі України та Польщі, що були скеровані до органів місцевого самоврядування України, призвели до існування і самостійних колективів, і колективів польських організацій, і колективів при парафіях чи будинках культури. Ці колективи також

підтримуються і органами місцевого самоврядування України, і державними інститутами України та Польщі.

Точну кількість польських художніх колективів на сьогодні важко обрахувати з огляду на відсутність цілісних наукових опрацювань на цю тему. За даними Посольства РП в Україні у 2007 році нараховувалося біля 70 польських художніх колективів [622, с. 74], але це лише приблизні дані, оскільки колективи виникають і зникають, припиняють свою діяльність. Різні дослідники використовують різні підходи до їх обрахунку. Польська дослідниця О. Красовська станом на 2011 рік лише у Донецькій і Запорізькій областях в Бердянську, Донецьку, Макіївці, Мелітополі, Запоріжжі нарахувала 15 польських вокальних і хореографічних колективів, в діяльності яких бере участь 236 осіб [569, с. 120].

Зрозуміло, що за територіальним розташуванням і специфікою концертні колективи представлені нерівномірно – до двох театрів у Львові, що існували ще з радянських часів (Польського народного театру і дитячий театру «Бай» при польській школі № 10 м. Львова), лише декілька років тому назад додався Польський театр ім. Ю. Крашевського у Житомирі [629, с. 243]. А вокальних і танцювальних польських колективів, яких у УРСР не було, з'явилося дуже багато – це такі колективи як львівський хор «Лютня», танцювальний колектив «Львів'яни», «Мостиські солов'ї», «Польські соколи», «Короліски», «Дзвіночки», «Мрія» з Житомира, «Барвінки» з Кременця, «Горобина» і «Райдуга» з Городка, «Слов'яночка» з Луганська, «Лютня» і «Полонез» з Чернівців, «Ластівки» з Києва [603, с. 53-54].

Якщо аналізувати організаційну приналежність, то встановити співвідношення між різними колективами можна лише на прикладі Житомирщини, на якій станом на 2007 рік діяло 17 аматорських польських колективів. Серед них було 6 колективів, що діяли при

парафіях – 5 парафіяльних колективів (парафіяльний дитячий хор «Фатимські незабудки» і парафіяльний хор „Soli Deo” Санктуарію Фатимської Божої Матері в Довбиші Баранівського р-ну, парафіяльний дитячий хор храму Св. Яна з Дуклі «Мрія», парафіяльний хор кафедрального храму Св. Софії і парафіяльний хор храму

Св. Яна з Дуклі „Magnifikat” з Житомира), а також один хор, який використовує як репетиційну базу кафедральний костюл Св. Софії (зразковий дитячий вокальний ансамбль «Дзвіночки» з Житомира).

Одиницями будинків культури є 4 колективи – польський фольклорний самодіяльний дитячий танцювальний ансамбль «Скельце» (сmt Мар’янівка Баранівського р-ну) і самодіяльний народний жіночий хор польської пісні «Мрія» (сmt Кам’яний Брід Баранівського р-ну); зразковий дитячий вокальний ансамбль «Кольорові пташки» (сmt Володарськ-Волинський), аматорський дитячий вокально-хореографічний ансамбль «Ягідки», для якого репетиційною базою є районний будинок культури в сmt Ємільчино.

В рамках польських організацій діє три колективи: народний польський аматорський ансамбль пісні «Поліські соколи» з Житомира, вокальне тріо «Мрія» з Ємільчино і народний аматорський ансамбль польського танцю «Короліски» з Житомира.

У школах існують два колективи – аматорський молодіжний вокально-хореографічний ансамбль «Мрія» при ЗОШ №1 Ємільчино і дитячий вокально-хореографічний ансамбль «Акварельки» на базі ЗОШ №17 м. Житомира). Два колективи є самостійними – це польський аматорський камерний хор ім. Юліуша Зарембського з Житомира і народний самодіяльний фольклорно-етнографічний ансамбль «Білі голубки» з с. Сусли Новоград-Волинського р-ну.

Врешті, окремо стоїть камерний ансамбль ім. І. Ф. Добжинського «Польського дому» в Житомирі [326, с. 111-132].

Потрібно зазначити, що на практиці буває так, що голови організацій вказують на приналежність певного колективу до їх організації, а керівники колективів цьому заперечують; колективи переходять з-під патронату однієї організації під патронат іншої або стають з різних причин самостійними. До останніх, наприклад, належить заснований за ініціативи голови Об'єднання поляків Житомирщини «Полонія» Тадеуша Ренькаса Польський аматорський камерний хор ім. Ю. Зарембського або камерний ансамбль ім. І. Ф. Добжинського «Польського дому» у Житомирі, заснований за ініціативи його директора Юрія Багінського.

Так само важко серед колективів, що існують при парафіях, відділити «польські» колективи, що співають і релігійні пісні, від парафіяльних колективів, що співають і польські пісні. Яскравим прикладом є хор «Фатимські незабудки», створений у 2000 році при Санктуарії Фатимської Божої Матері в Довбиші з ініціативи ксьондза Петра Ворви SAC, що виконував релігійні польські пісні і польські пісні світського характеру, брав участь у заходах польських громадських організацій. З іншого боку, світський хор «Дзвіночки» для репетицій використовує приміщення кафедрального костьолу Св. Софії у Житомирі.

Так само як і у випадку бібліотек, підтримку художнім колективам надає польська держава і через фінансування їх діяльності (кошти на пошиття чи придбання костюмів), і організацію заходів, де можуть виступати колективи, і шляхом навчання керівників танцювальних і хорових колективів. Вже говорилося про те, що у 2009 році РП надала підтримку таким колективам як «Несподіванка» з Макіївки, хорам «Білі голубки» і «Голубки» з с. Сусли Новоград-

Волинського району Житомирської області, танцювальному колективу «Короліски» з Житомира, хору «Люмен» з Коломиї, Польському народному театру зі Львова, ансамблю «Райдуга» з селища Нова Борова Володарськ-Волинського району Житомирської області, ансамблю пісні і танцю «Веселі львів'яни», хору кафедрального костюлу у Львові, хору «Ехо» зі Львова, хору «Відродження» з Дрогобича та ін. [629, с. 409-419]. У праці вже згадувалися фестивалі польської культури у Мронгові, полонійних хорів у Кошаліні, Лодзі, Перемишлі, фольклорних колективів у Жешові; курси керівників танцювальних і вокальних колективів у Жешові, Любліні і Познані.

Вказувалося також на підтримку реалізації культурних інтересів з боку української держави (і органів державної влади, і органів місцевого самоврядування) через надання приміщень для їх виступів, через фінансування проведення культурних заходів, присвячених як польській культурі, так і культурі національних меншин, через організацію заходів, де можуть виступати польські колективи. Так у якості прикладів можна назвати і щорічний Форум національних культур «Всі ми діти твої, Україно!», Всеукраїнський фестиваль «Ми – українські», так і республіканські і регіональні фестивалі польської культури, які проводяться, наприклад, на Житомирщині.

На практиці заходи типу Днів польської культури, фестивалів польської культури підтримуються і польськими громадськими організаціями, і органами місцевого самоврядування України та Польщі, і польськими консульськими установами, і польськими неурядовими організаціями, що надають фінансову допомогу польським національно-культурним товариствам в Україні. Наприклад на Житомирщині за такою формулою проводяться традиційні вже Дні польської культури в Бердичеві, Міжпарафіяльний

фестиваль Марійної пісні у Довбиші Баранівського р-ну, міжрегіональний Ярмарок польської пісні і танцю у Житомирі, фестиваль «Веселка Полісся» у Житомирі (перший польський фестиваль, який було започатковано ще у 1993 році), Обласний фестиваль польської національної культури у Романові, Фестиваль колядок у Коростені. На загальноукраїнському рівні Фестиваль польської культури з 1996 року проводить Федерація польських організацій в Україні, а численні Дні і Тижні культури організовуються у Харкові, Донецьку, Рівному, Луцьку, Житомирі, Симферополі, Одесі і інших містах України.

У реалізації інтересів української полонії певну роль відіграють Польські доми, причому саме їх визначення, організаційна приналежність і діяльність не мають усталеного характеру. Насамперед потрібно згадати про Польські доми, що мають вести діяльність, яка не збігається з діяльністю польських організацій, які мають бути своєрідними центрами культури, місцем зустрічей польського середовища.

За задумом ініціаторів, таким мав бути Польський дім у Житомирі; на початку 1999 року за ініціативи Об'єднання поляків Житомирщини «Полонія» Товариство «Спільнота польська» придбало недобудований дім. Також воно профінансувало закінчення будівництва і проведення внутрішніх робіт, а польські організації Великобританії дали кошти на його обладнання завдяки старанням Федерації польських організацій в Україні. Після урочистого відкриття 29 липня 1999 р. «Полонія» отримала в безоплатне користування двоповерховий дім загальною площею біля 300 кв. м., але у червні 2001 р. Товариство «Спільнота польська» розірвало з «Полонією» угоду про користування приміщенням і переказало його

створеному для цієї потреби дочірньому підприємству «Мій дім», директор якого є одночасно директором і Польського дому.

В Польському домі Генеральне консульство у Києві, а пізніше у Луцьку і Вінниці, Посольство РП в Україні проводили зустрічі з головами польських організацій, там знаходиться юридична адреса частини польських організацій міста; польські організації міста і області проводять у Польському домі різноманітні заходи, там відбуваються зустрічі представників державної влади України і обласної державної адміністрації, депутатів Сейму і Сенату РП з польською громадою. У Польському домі проводить репетиції хор «Поліські соколи», певний час діяв камерний ансамбль імені І. Ф. Добжинського, функціонує переказана Фондом «Допомога полякам на Сході» польська бібліотека, проводить діяльність Товариство польської молоді Житомира, Польський театр імені Ю. Крашевського, проводяться курси польської мови. Крім цього, на сьогодні у Польському домі відбуваються чергування консула з Генерального консульства РП у Вінниці, на яких він проводить співбесіду з особами, що складають документи на отримання карти поляка [326, с. 208-210; 515, с. 31].

Коли з ініціативи голова СПУ С. Костецького говориться про Польські доми у Києві [629, с. 253-254] або з ініціативи голови Федерації польських організацій в Україні Е. Хмельової (і не тільки її) про Польський дім у Львові [629, с. 419; 646; 658; 664, с.16-17; 701], то мова йде саме про Польські доми, які мають використовувати усі польські організації, хоча на практиці кожний Польський дім пов'язаний з певним польським товариством, що відбивається на преференціях директора дому у співпраці з іншими польськими організаціями.

Незрозуміле функціональне призначення Польського дому у Житомирі генерує конфлікти у місцевому польському середовищі. На думку польського дослідника І. Кабзінської, станом на 2009 до функціонування Польського дому в Житомирі є багато застережень, що виникають з вини самих польських організацій, які не можуть домовитися про його раціональне використання [559, с. 183].

Польськими домами називають офіси польських організацій. Станом на 2008 рік таку назву носив дім, який використовував у Самборі Самборський відділ Товариства польської культури львівської землі, і який був власністю Товариства «Спільнота польська» [515, с. 31].

Польським домом також називають приміщення розміром понад 87 кв. м. у смт Ємільчино, яке Товариство «Спільнота польська» придбало у 2001 році і переказало Товариству поляків «Відродження» в безоплатне користування для проведення статутної діяльності [326, с. 43]. Діяльність, яка там проводиться, не відрізняється від діяльності інших польських організацій культурно-освітнього спрямування на Житомирщині.

Назву «Польський дім», але з додатком «Федерації польських організацій в Україні» має трьохкімнатної квартира у Києві, яку у 1995 році придбала за кошти товариства «Спільнота польська» Федерація польських організацій в Україні [487, с. 219]. У Польському домі Федерації проводилися заняття з польської мови, діяли клуби (молодіжний, музичний, католицький, добродійної допомоги та ін.), відбувалися зустрічі голів польських організацій Києва з депутатами Сейму і Сенату, проводилися виставки, концерти, вечори поезії, зустрічі з нагоди польських національних і релігійних свят [557, с. 32]. Врешті, називатися Польським домом може просто

польська громадська організація, як Вінницьке обласне добродійне товариство «Польський дім» ім. Т. Леонюка.

Потрібно зазначити, що багато років не вирішується питання з побудовою Польських домів у Києві і Львові. На сьогодні попри два розпорядження про виділення земельної ділянки у Києві під побудову Польського дому (президентів Л. Кучми і В. Ющенко) справи вперед не просуваються [629, с. 254]. Є надія на те, що позитивно вирішиться питання з виділенням земельної ділянки для побудови польського дому у Львові – на зустрічі Президента РП Б. Коморовського з В. Януковичом у вересні 2012 року останній пообіцяв вирішити це питання позитивно.

Варто також вказати на те, що назву «Польських домів» не мають приміщення, кошти на які виділяв Сенат – це стосується не тільки Молодіжного центру миру і поєднання у Більшівцях Галицького р-ну Івано-Франківської області, який знаходиться на території католицького монастиря і який допомагало облаштовувати Товариство «Спільнота польська» [650]; або квартири для розміщення Польського товариства «Радіо Львів», яке готувало і випускало програму «Львівська хвиля» і Товариства друзів мистецтва, яку купив Фонд «Допомога полякам на Сході» [561].

Не мають таких назв квартири, які є власністю Товариство «Спільнота польська», і які використовують Польське культурно-освітнє товариство «Відродження» у Бердянську, Товариство польської культури у Харкові, Спілка поляків «Вогнище» у Дніпропетровську, ні будинки, які використовують Золочівський відділ Товариства польської культури львівської землі [515, с. 31] або Мостиський відділ Товариства польської культури львівської землі [651].

Якщо врахувати, що у 2010 році у Барі розпочали будувати Дім польської культури, а у Костюхнівці – відновлювати будинок давньої школи, де буде створено Молодіжний центр полонійної співпраці [652], то можна зробити висновок про відсутність продуманої політики відносно створення і функціонування польських домів і зі сторони Сенату, і зі сторони Товариства «Спільнота польська».

Серед ланок, які входять у механізм реалізації інтересів польської меншини в Україні є пункти вивчення польської мови, які задовольняють не тільки освітні і інші культурні потреби (наприклад інформаційні і наукові), але й слугують реалізації соціальних інтересів. Так само як бібліотеки чи художні колективи, пункти вивчення польської мови відрізняються різною організаційною приналежністю.

Інтереси польської громади у освітній сфері, що артикулювалися у політичній площині України і Польщі, дії самих організацій, підтримані польською державною, зміни у системі освіти української держави призвели до виникнення різноманітних форм вивчення чи навчання польською мовою – від факультетів полоністики у таких відомих навчальних закладах як Київський чи Львівський національні університети до курсів польської мови для 5-10 осіб, які проводить польська організація.

Так польський дослідник М. Кшишиха навів станом на 1996 рік такі форми вивчення мови у 173 пунктах як факультативні заняття – 90 пунктів, початкове навчання – 20, курси для молоді – 18, курси для дорослих – 2, обов'язкове вивчення у рамках шкільної програми – 8 пунктів (класів), недільні школи при костьолах – 8, курси для просунутих – 7, уроки польської літератури – 3, польська мова як іноземна – 2, гуртки любителів польської мови – 2, польські школи – 2 (у Львові), гуртки вивчення польської мови – 1, державні курси

польської мови – 1, лекції з польської мови – 1; крім цього, польську мову вивчав також художній колектив „Pierwiosnek” у Києві (для 7 пунктів дані були відсутні) [571, с. 43-44].

Освітні потреби польської етнічної групи задовольняють дошкільні навчальні заклади – державні і приватні. У 2010/2011 навч. році функціонували 3 групи з вихованням польською мовою в дошкільних навчальних закладах (м. Львів) та приватному дошкільному навчальному закладі у м. Стрию Львівської області (107 дітей), у Городоцькому районі Хмельницької області на базі центру розвитку дитини діє гурток з вивчення польської мови, який відвідують 30 дітей дошкільного віку [125].

Польською мовою навчаються діти у державних навчальних закладах, кількість яких у 2010/2011 навч. році збільшилася у порівнянні з ситуацією в УРСР, коли існувало лише дві польські школи у Львові, до 5 у Івано-Франківській, Львівській і Хмельницькій областях. Крім цього, існує по одному загальноосвітньому навчальному закладу з навчанням польською та українською мовами і з навчанням польською та російською мовами (всього 1 357 учнів) [125].

Переважно у державних навчальних закладах у Вінницькій, Волинській, Донецькій, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Одеській, Рівненській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Чернівецькій, Чернігівській областях та м. Києві вивчають польську мову як предмет 8338 учнів, факультативно або в гуртках – 3516 учнів, у приватних закладах як предмет – 19 учнів, факультативно або в гуртках – 13 учнів [125].

Станом на 2010-2011 навч. рік польська мова вивчається у 22 ВНЗ України, наприклад у Київському національному університеті ім.

Т. Шевченка, Національному університеті «Києво-Могилянська академія», Львівському національному університеті ім. І. Франка, Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника, Волинському національному університеті ім. Л. Українки та інших навчальних закладах державної і недержавної форми власності, причому в 8 навчальних закладах здійснювалася підготовка вчителів та викладачів польської мови і літератури, а у 4 обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти відбувалося підвищення кваліфікації вчителів польської мови [125].

Реалізацію інтересів у сфері освіти здійснюють також суботні школи, курси польської мови при польських товариствах і римокатолицьких парафіях. Станом на 2010/2011 навч. рік польська мова вивчалася дітьми та дорослими у 105 культурно-освітніх центрах, суботніх та недільних школах (5455 учнів) в усіх адміністративно-територіальних одиницях країни, крім Полтавської області [125]. На відміну від вивчення мови у школах і ВНЗ, важко навести точні дані про вивчення мови у інших пунктах через відсутність ведення постійного обліку, що здійснюється за однаковими критеріями.

Якщо розглядати суботні школи, то станом на 2006/2007 навч. рік в областях України діяло 26 польських суботньо-недільних шкіл [438, с. 55-57], хоча ці дані могли стосуватися лише шкіл, зареєстрованих у місцевих відділах освіти, оскільки лише у межах Львівського консульського округу генеральне консульство РП у Львові нарахувало 72 таких школи [629, с. 376]. Так само важко навести дані про вивчення польської мови на курсах польських організацій. Товариство «Спільнота польська» у 2008 році надало підтримку більше ніж 100 організаціям на культурні і освітні заходи [515, с. 23].

Ще гіршою є ситуація з обліком курсів польської мови, що ведуться при римо-католицьких парафіях, про них можна говорити лише на підставі їх підтримки Товариством «Спільнота польська», яке зокрема у 2008 році надало допомогу курсам польської мови у римо-католицьких парафіях у Броздовцях, Долині, Миколаєві, Романові, Шаровечці, чернечих згромадженнях сестер-домініканок у Чорткові, сестер слуг Ісуса у Новій Боровій Володарськ-Волинського р-ну Житомирської області, сестер-бенедиктинок у Житомирі [629, с. 410-411].

Потрібно також сказати про те, що курси польської мови проводяться також у бібліотеках і польських домах, наприклад, у Польському домі в Житомирі чи Польському домі Федерації польських організацій України у Києві.

За даними голови Об'єднання вчителів-полоністів А. Хлопка на кінець 2011/2012 навч. року було 532 пункти вивчення польської мови, у тому числі 200 суботньо-недільних шкіл, 150 курсів польської мови; факультативне вивчення польської мови проводилося у 83 школах, було 53 школи з вивченням польської мови як іноземної, 29 класів з вивченням польської мови, 12 груп у дитячих садках, 5 польських шкіл [674]. Співвідношення форм вивчення польської мови по областях може відрізнитися від загальноукраїнського. Згідно з даними О. Красовської, станом на 2011 рік в Донецькій і Запорізькій областях у ВНЗ польську мову вивчало 784 особи, у польських товариствах – 228 осіб, у середніх школах – 224 особи, у римо-католицьких парафіях – 127 осіб, на курсах для дорослих осіб і сиріт – 42 особи, у суботньо-недільній школі – 35 осіб (разом – 1 440 осіб) [569, с. 111-114].

Врешті, у механізм реалізації освітніх інтересів (і не тільки їх) входять навчальні заклади Польщі, польські державні установи,

неурядові організації, що мають причетність до навчання молоді польського походження у РП. Перша група студентів з СРСР (26 осіб) виїхала на навчання до Польщі у 1988 році [550, с. 66], у 1989/1990 навч. році в Польщі вчилася вже 135 студентів, 79 слухачів студій польської мови і 2 аспіранти з СРСР [594, с. 24], у тому числі 156 – з України [543, с. 83], а на сьогодні щороку на навчання до Польщі з України потрапляє близько 100-150 осіб.

Розглядаючи пункти вивчення польської мови, які задовольняють освітні потреби, варто ще раз нагадати про те, що вони реалізують й інші інтереси, є поліфункціональними. Так навчання у Польщі задовольняє економічні і соціальні потреби представників польської етнічної групи, а навчальні заклади, у яких вивчається польська мова як предмет і в яких готують фахівців з польської мови, проводять різноманітну наукову і науково-методичну діяльність: видають збірки матеріалів наукових конференцій, монографії і словники, проводять наукові конференції і семінари, розробляють навчально-методичне забезпечення та ін.

Навчальні заклади сприяють також задоволенню інших культурних потреб. У польських школах або школах, де польська мова вивчається як предмет, діють аматорські колективи – вже говорилося про те, що при школі № 10 м. Львова діє дитячий театр «Бай», при школі №17 м. Житомира функціонує дитячий вокально-хореографічний ансамбль «Акварельки», а при ЗОШ №1 смт Ємільчино Житомирської області – аматорський молодіжний вокально-хореографічний ансамбль «Мрія».

Вчителі польської мови з Польщі, скеровані до праці в Україні, виконують також ряд інших функцій, що мають безпосереднє відношення до задоволення культурних, інформаційних, соціальних потреб – вони знайомлять слухачів з

традицією і культурою Польщі, співпрацюють з місцевим польським середовищем – допомагають у редагуванні газет, радіо і телепередач, допомагають організовувати урочистості з нагоди національних і релігійних свят, беруть участь у освітній діяльності парафій. На зустрічах вони представляють польські книжки, фільми, постаті відомих людей, організовують виїзди дітей до родин і шкіл у Польщі, а також є безпосереднім джерелом інформації про умови життя у РП [629, с. 289].

У сфері задоволення освітніх потреб, як в жодній іншій, виявляється і багатофункціональність інститутів, що входять у механізм задоволення культурних інтересів польської меншини, і різну організаційну і державну приналежність окремих частин цього механізму.

У нього включені інститути Польщі, причому варто звернути увагу, що на відміну, наприклад, від польських ЗМІ в Україні, підтримку яким надавав переважно один спеціалізований фонд, у механізм реалізації освітніх інтересів включені і органи виконавчої влади РП (Міністерство освіти і науки, Міністерство закордонних справ), і органи законодавчої влади (Сенат РП), і неурядові польські організації, такі як Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході», Фонд «Семпер полонія», на згадуючи вже про менш відомі польські неурядові організації, що надають підтримку польським громадським організаціям в Україні.

Міністерство освіти і науки РП скеровує вчителів для роботи в Україні, допомагає їм підручниками і навчальною літературою, приймає на навчання молодь польського походження і здійснює інші дії, що слугують задоволенню освітніх потреб української полонії. Так станом на 2009 рік Міністерство освіти і науки Польщі на повернення коштів побуту і проживання, коштів дороги, коштів страхування,

пов'язаних зі скеруванням до праці у ВНЗ за кордоном викладачів польської мови витрало щороку 3 млн злотих; на підручники, словники і інші навчальні матеріали для викладачів, що працюють у ВНЗ за кордоном, Міністерство щороку витрало біля 130 тис. злотих; на організацію літніх курсів польської мови для закордонних студентів і аспірантів Міністерство витрало що року 2,4 млн злотих [629, с. 299].

У задоволення освітніх потреб включено також Міністерство закордонних справ Польщі, насамперед через розгалужену мережу консульських установ. Так, наприклад, у 2008 році Генеральне консульство РП у Львові брало участь у нараді вчителів, директорів шкіл і голів польських організацій, зустрічі з вчителями з Польщі, які працюють в Україні, підтримувало постійний контакт з вчителями і директорами польських шкіл з нагоди закінчення і початку навчального року, вистав, урочистих заходів. Консульство організувало вистави у школах, присвячені Катині, Дню незалежності Польщі, купило шкільні меблі, апаратуру і комп'ютери для польських шкіл, що діють на території консульського округу.

Консульство також допомагало у легалізації Методичного центру польської мови і культури, підтримувало суботні школи і факультативи, організувало історично-краєзнавчі конкурси для школярів, один з етапів Олімпіади з польської мови і літератури [629, с. 378-379]. Воно виступало посередником у підборі кандидатів на стипендії Фонду «Семпер полонія» і брало участь у виплаті стипендій [629, с. 379]. Крім цього, консульська установа у Львові допомагала у направленні вчителів на курси підвищення кваліфікації до Полонійного вчительського центру у Любліні, у наборі учнів українських шкіл польського походження на навчання у Польщі, у

направленні дітей польського походження на літній відпочинок у Польщі [629, с. 380].

Дієву і різнобічну підтримку польській освіті за кордоном надавало Товариство «Спільнота польська» з коштів, отриманих від Сенату РП, а зараз – отриманих з МЗС Польщі. Товариство загалом здійснювало і здійснює будівництво польських шкіл в Україні, ремонтує школи, допомагає курсам польської мови при польських товариствах, римо-католицьких парафіях, підтримує польські центри у ВНЗ України, суботні школи. Воно також разом з Міністерством освіти і науки організовує перебування у Польщі вчителів польської мови і дітей, що вивчають польську мову, купує прилади і посібники для шкіл, у співпраці з ВНЗ Польщі організовує літні школи польської мови та культури, надає матеріальну допомогу вчителям польських шкіл і суботніх шкіл, виплачує соціальні стипендії учням польських шкіл, організовує харчування учнів, що вивчають польську мову.

Товариство також організовує обмін учнями і студентами між школами та ВНЗ Польщі і України; організовує семінари і методичні курси для вчителів польської мови у Польщі і Україні, тренінги; виплачує так звані «допоміжні» стипендії для польської молоді з України, що навчається у Польщі.

Меншу за обсягом підтримку польській освіті в Україні надавав Фонд «Допомога полякам на Сході», який фінансував курси польської мови при польських товариствах і римо-католицьких парафіях. Фонд «Семпер полонія» спеціалізувався насамперед на виплаті стипендій для польської молоді, що навчається в Україні (наприклад, у 2005-2008 рр. було виплачено 2915 стипендій), він також у рамках програми „Ex Libris Polonia” вислав навчальні матеріали і обладнання для пунктів вивчення польської мови у ВНЗ, при польських організаціях і у школах, де навчають польською мовою чи

вивчається польська мова (наприклад, у 2005-2008 рр. було обладнано 20 пунктів вивчення польської мови у ВНЗ України, 122 школи і польські організації, де вивчається польська мова) [629, с. 445]. Фонд також підтримував курси у рамках програми «Шанс для випускника», спрямовані на підготовку польської молоді до вступу у ВНЗ країн проживання, надавав стипендії для отримання заочно другої вищої освіти у Польщі.

У механізм реалізації освітніх інтересів української полонії входять інститути української держави – державні дошкільні заклади, загальноосвітні школи, державні вищі навчальні заклади, які утримуються за бюджетні кошти. За бюджетні кошти друкується також навчальна література – у 2007-2011 рр. надруковано за рахунок коштів державного бюджету підручники з польської мови та літератури та перекладні з інших предметів для 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів [125], за державні кошти і кошти органів місцевого самоврядування здійснюється підвищення кваліфікації вчителів у обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Врешті, складовою механізму реалізації інтересів польської громади в Україні будуть засоби масової інформації, які теж належать до різних політичних інститутів різних держав. Варто зазначити, що на сьогодні у зв'язку зі змінами у фінансуванні польських ЗМІ в Україні, викликаних перенесенням коштів на полонійну діяльність з Сенату до МЗС Польщі, Фонд «Допомога полякам на Сході» з червня 2012 року має проблеми з отриманням коштів на підтримку польської преси в Україні.

У 2013 році ситуація не стабілізувалася: по-перше, План співпраці з полонією і поляками з-за кордону на 2013 рік передбачає зміни у галузі польських ЗМІ на Сході, яким, на думку МЗС РП, потрібно достосуватися до сучасних вимог і можливостей споживача

[618, с. 8, 39]; по друге, крім Фонду «Допомога полякам на Сході» (1 млн 530 тис. злотих) кошти на підтримку інформаційної діяльності отримало також Товариство «Спільнота польська» (1 млн 500 тис. злотих), а підтримує польські ЗМІ в Україні також Фонд «Свобода і демократія» (отримав на розвиток польської медіа-платформи «Схід» 600 тис. злотих) і ще чотири фонди [587]. Тому відсутнє єдине джерело достовірної інформації про польськомовні ЗМІ станом на 2013 рік.

У 2012 році через проблеми з фінансуванням перестали виходити (назавжди чи на деякий час) такі видання як «Криниця», «Волинський монітор», «Наші дороги», «Газета польська» з Житомира і «Бердичівська мозаїка» [642]. Враховуючи це, а також факт, що польські ЗМІ в Україні завжди мали такі проблеми як невеликий тираж [525, с. 37-38], незадовільна дистрибуція, нерегулярність виходу [507, с. 241; 629, с. 244-246], складно підрахувати польські ЗМІ України, що виходили у 2012-2013 рр.

Тим не менше, відносно друкованих ЗМІ можна стверджувати, що їх засновниками і видавцями станом на 2011 р. у абсолютній більшості були польські громадські організації. Як приклад можна навести такі видання як «Газета польська» з Житомира, «Бердичівська мозаїка», «Бюлетень Федерації польських організацій в Україні» зі Львова (після 2008 р. – «Наші дороги»), «Від Вісли до Ворскли» з Полтави, «Газета польська Буковини» з Чернівців, «Джерело» з Маріуполя, «Харцер кресів» зі Львова, «Полонія Харкова», «Поляки Донбасу», «Голос вчителя» з Дрогобича, «Орлине плем'я» з Прилук та інші друковані ЗМІ.

Якщо врахувати, що засновниками газет, які перестали виходити (наприклад «Слово польське» Товариства польської молоді у Житомирі, «Станіславівський кур'єр» Івано-Франківського

обласного польського культурно-освітнього товариства «Станіславів», «Львівська газета» Товариства польської культури львівської землі) або тих, які змінили видавця (наприклад «Дзеннік кійовські») теж були громадські організації, то стає зрозумілим, що інформаційні інтереси польської громади у сфері друкованих ЗМІ реалізуються за допомогою ЗМІ самої польської громади.

Римо-католицькі парафії теж входять у механізм реалізації інформаційних інтересів польської громади: у Дрогобичі парафія Св. Варфоломія видає кварталник «Радість віри», а римо-католицька парафія в Острозі у двох мовних версіях (польською і українською) видає двомісячник «Волення з Волині».

Рідко засновником і видавцем ЗМІ виступає приватна особа («Галицький кур'єр», засновник Мирослав Ровицький з Івано-Франківська), видавництво (квартальник «Криниця, видавець – видавництво «Кайрос» Інституту релігійних наук Св. Томи Аквінського у Києві) або група юридичних осіб («Дзеннік кійовські», засновником якого на сьогодні виступають Міністерство культури України, Спілка поляків України і редакція газети, а видавцем – редакція газети). Врешті, є незареєстровані газети, в яких станом на квітень 2013 року відсутня інформація про засновника і видавця (місячник «Слово польське», що видається у Вінниці з серпня 2012).

Набагато менше серед польських ЗМІ радіопередач; вони виходили у ефір у Донецькій і Запорізькій областях [569, с. 214-227]), Львові, Житомирі [438, с. 74; 507, с. 241; 543, с. 84; 622, с. 75], нерегулярно в обласних радіокомпаніях у Черкасах і Чернівцях [543, с. 84]. На відміну від друкованих ЗМІ, у абсолютній більшості випадків вони мають державний характер, а з огляду на їх підтримку Фондом «Допомога полякам на Сході», яка надається або їх журналістам, або громадським організаціям, що сприяють виходу цих

передач, – державно-недержавний характер. Лише «Радіо Львів» готується до ефіру громадською організацією, яка за сприяння Фонду «Допомога полякам на Сході» транслює його за допомогою приватної львівської радіостанції.

Так само виглядає ситуація з телебаченням. Всі телепрограми з винятком програми, що нерегулярно виходила у Житомирі на місцевому приватному телеканалі «Союз-ТВ», транслювалися на державному телебаченні, і так само як і радіопередачі, підтримувалися Сенатом РП через Фонд «Допомога полякам на Сході». Мова йде про польськомовні програми у Житомирі, Луцьку і Вінниці [629, с. 244-246], а також про програму «ТБ поляків Донбасу» [569, с. 214-227]. Звичайно, були і є передачі, що час від часу з'являються і зникають з ефіру, такі як телепередача «Слово польське», що з'явилася і виходила на Житомирській ОДТРК у жовтні-грудні 2012 р., станом на 2013 рік знову виходить з серпня.

Як вже зазначалося вище, абсолютну більшість друкованих ЗМІ підтримувала польська держава через Фонд «Допомога полякам на Сході» (станом на 2010 р. – 18 друкованих ЗМІ [652]), фонд також станом на 2009 р. підтримував 5 радіо- і 3 телепередачі [629, с. 244-246; 651]; вказувалося також на те, що з 2012 року ситуація у галузі польських ЗМІ дестабілізувалася через зміну у їх фінансуванні (за словами А. Липинського, депутата Сейму VII скликання, в 2011 р. підтримку отримували 90 редакцій польських ЗМІ на Сході, а у 2013 – 30 [708]).

Аналіз діяльності української держави у галузі друкованих ЗМІ дозволяє зробити висновок про те, що з 1993 року фінансується видання газети «Дзєннік кїївські» [622, с. 175; 629, с. 253], хоча підтримував його також і Фонд «Допомога полякам на Сході». У 2004

і 2005 рр. деякі газети польської громади («Газета львівська», «Газета польська» з Житомира) теж отримували підтримку з державного бюджету. На державних обласних телерадіокомпаніях виходять польськомовні передачі, які також фінансував Фонд «Допомога полякам на Сході».

На перешкоді покращенню доступу польської етнічної групи до державних українських ЗМІ стоїть відсутність коштів: за підрахунками Держкомтелерадіо, для забезпечення представників національних громад в Україні засобами масової інформації, зокрема доступом до друкованих і електронних ЗМІ потрібно було 150 млн гривень. Відповідні листи було надіслано в Міністерство фінансів, МЗС, Кабінет Міністрів, але кошти на сьогодні не виділяються [98, с. 42].

До складу механізму реалізації інтересів поляків України входять також ЗМІ Польщі. На сьогодні в Україні, на відміну від радянських часів, немає польської преси з Польщі: у 1993 році з приводу піднесення коштів пересилки її висилку в Україну затримано [543, с. 64]. Польське радіо доступне лише в інтернеті (на відміну від радянських часів, коли I Програма Польського Радіо була доступною на всій території республіки на довгих хвилях), доступ до якого має невелика кількість осіб, а також у прикордонній полосі, де і за часів УРСР, і зараз, є доступ до польського телебачення і радіо. Доступ до польського телебачення існує через супутникове чи кабельне телебачення, в якому наявне ТБ «Полонія»; задоволення інформаційних потреб польської етнічної групи відбувається внаслідок розвитку інтернету, в якому можна слухати польське радіо, дивитися польські телепередачі і читати газети і журнали, які видаються у Польщі чи в Україні.

Тамим чином, у склад механізму політико-культурного збалансування суспільних інтересів польської меншини в Україні входять суб'єкти, що створені і функціонують у межах різних інститутів політичної системи – римо-католицькі парафії, бібліотеки з книжками польською мовою, польські художні колективи, польські доми, пункти вивчення польської мови, засоби масової інформації. Вони мають різну організаційну приналежність, належать до інститутів політичних систем різних держав, але виконують подібні функції, задовольняючи однакові потреби.

5.3. Досвід демократизації Польщі як чинник забезпечення суспільних інтересів польської національної меншини в Україні

До складу механізму реалізації інтересів польської меншини України будуть входити державні інститути політичної системи Польщі: органи законодавчої і виконавчої влади, а також інститут президента. Вони займають у даному механізмі вагоме місце через фінансову, змістовну і інституційну підтримку польської етнічної групи, яку вони здійснюють як безпосередньо, так і у процесі реалізації міждержавної польсько-української співпраці. До недержавних інститутів політичної системи, що забезпечують інтереси поляків України будуть належати неурядові організації, насамперед Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході» і Фонд «Семпер полонія». Врешті, у цьому підрозділі розглядатиметься дорадчий орган, що діє при Сенаті РП – Полонійна консультаційна рада.

На сьогодні реалізацію політики відносно польської етнічної групи на Сході здійснює Сейм і Сенат Польщі, Міністерство народної освіти, Міністерство науки і вищої школи, Міністерство культури і

національної спадщини, Міністерство внутрішніх справ і адміністрації, Міністерство господарства, Міністерство спорту і туризму, Міністерство праці і соціальної політики, Управління у справах ветеранів і репресованих осіб, Рада охорони пам'яті боротьби і мучеництва, Міністерство закордонних справ.

Перед розглядом ролі і місця окремих державних інститутів у механізмі забезпечення інтересів поляків України варто наголосити на змінах, які відбулися у 2012-2013 рр. Тривалий час (з 1989 до 2012 р.) загалом політику стосовно польської діаспори окреслював Сенат, який також до 2012 року мав у розпорядженні фінансові інструменти її реалізації. З самого початку підтримки поляків на Сході з боку Польщі приймалося, що польська держава має моральні (і, відповідно, матеріальні) обов'язки перед поляками за кордоном, а насамперед – на Сході.

Після 2012 року політику щодо поляків за кордоном почало окреслювати МЗС Польщі, яке отримало фінансові інструменти її реалізації. Змінилася також сама її філософія: згідно з принципами Плану співпраці з полонією і поляками за кордоном на 2012 р., дії у цьому напрямку МЗС мало реалізовувати у контексті політики польської держави, спрямованої на реалізацію польських державних інтересів.

Самі напрямки підтримки діаспори не зазнали значних змін – Програма співпраці на 2013 рік виокремлює 5 тематичних сфер: освіта поляків за кордоном (у тому числі навчання молоді польського походження у Польщі), мобілізація польської етнічної групи в усіх сферах суспільного життя у країнах проживання з метою промування Польщі і польськості; підтримка польського середовища і забезпечення прав польської національної меншини у країнах проживання; залучення поляків за кордоном у господарчу співпрацю

країн їх проживання з Польщею; підтримка повернення поляків на батьківщину (не стосується України) [618, с. 4-5].

Загалом зміни у системі фінансової підтримки польської діаспори польські парламентарі, представники польських громадських організацій в Україні оцінюють негативно, оскільки перенесення коштів у процесі бюджетного року серйозно позначилося у 2012 році на функціонуванні ланок механізму, що задіяні у фінансовій підтримці польської етнічної групи в Україні, що, відповідно, негативно вплинуло на функціонування української полонії.

Ситуація у 2013 році дещо покращилася, але стабільною її назвати не можна через численні проблеми польських неурядових організацій, що здійснювати підтримку польської етнічної групи на Сході, у тому числі в Україні, а також недостатнє фінансування фондів, які спеціалізувалися у здійсненні певних напрямків діяльності, тому погіршилася ситуація з проектами, що реалізують польські громадські організації в Україні (наприклад, в 2011 р. підтримку отримували 90 редакцій польських ЗМІ на Сході, а у 2013 – 30 [708]).

Не дивлячись на вагому роль Міністерства закордонних справ у веденні політики стосовно поляків на Сході, розгляд державних інститутів, причетних до підтримки української полонії варто почати з органів законодавчої влади.

Сейм і Сенат виконують важливу функцію у механізмі реалізації інтересів польської меншини в Україні через ухвалення законодавчих актів, які стосуються польської діаспори. Так, у 1997 році у новій Конституції з'явився запис про те, що Республіка Польща допомагає полякам, що проживають за кордоном у підтримці їх зв'язків з національною культурною спадщиною, виразом чого стало ухвалення закону про встановлення дня 2 травня Днем полонії і поляків за кордоном. У 2007 році ухвалено Закон «Про карту поляка».

Спроби ухвалення закону мали місце ще у 1999 р з ініціативи Сенату, але Сейм не зміг дійти згоди з приводу політичних суперечок. В 2000 та 2001 рр. Рада міністрів не підтримала законопроект. І лише 7 вересня 2007 року Сеймом Республіки Польща одногolosно було ухвалено Закон «Про карту поляка».

Законодавчий орган Польщі ухвалює бюджет, в якому передбачаються кошти на підтримку польської діаспори та інші законодавчі акти, що мають відношення до поляків на Сході. В обох палатах парламенту є відповідні комісії – в Сенаті Комісія у справах еміграції і зв'язків з поляками за кордоном, у Сеймі – Комісія по зв'язках з поляками за кордоном, тому попри факт, що безпосередню політику відносно діаспори здійснює Міністерство закордонних справ, законодавча влада має на неї важелі впливу. Крім цього, саме в органі законодавчої влади діє орган, який дозволяє полякам з-за кордону (у тому числі – з України) артикулювати свої інтереси у політичній сфері Польщі.

Якщо говорити про органи виконавчої влади, то з очевидних причин найважливішу функцію виконує Міністерство закордонних справ. Насамперед, воно є складовою механізму реалізації інтересів поляків України через те, що безпосередньо здійснює політику стосовно польської діаспори, причому з-поміж усіх інститутів політичної системи Польщі саме консульства з початку польського національного відродження у 1988 р. надавали допомогу у його інституціоналізації, а у МЗС Польщі з 1998 р. діє Департамент консульських справ і полонії.

Згідно міжнародних стандартів консульські установи підтримують польську меншину на території дії свого округу, причому в багатьох консульствах є відділи чи консули у справах полонії, до завдань яких належить співпраця з польськими інституціями, товариствами, фондами

і польськими громадськими організаціями в Україні у рамках напрямків «навчання і освіта», «культура і мистецтво» та «табори відпочинку».

Польські консульства опікуються цвинтарями і місцями національної пам'яті, здійснюють спеціальні виплати ветеранам Війська польського (учасникам II Світової війни), організують виїзди дітей на відпочинок до Польщі під час зимових і літніх канікул. Консульства підтримують польські організації, організують зустрічі з нагоди державних і релігійних свят, ведуть просвітницьку роботу стосовно змін у законодавстві РП, яке стосується поляків за кордоном, набирають молодь на навчання до Польщі на стипендію польського уряду, проводять співбесіду з кандидатами, що складають документи на отримання стипендії Фонду «Семпер полонія» на навчання в Україні і виплачують їм ці стипендії, підтримують школи з польською мовою навчання, вчителів польської мови, організують різноманітні семінари та ін.

Так як вже згадувалося, з 2012 року МЗС також почало розподіляти кошти на діяльність польських неурядових організацій, що здійснюють підтримку польської діаспори згідно пріоритетів полонійної політики, викладених у планах співпраці з полонією і поляками за кордоном. Політика щодо польської діаспори загалом стала більшою мірою прив'язуватися до цілей польської закордонної політики, але як вже говорилося, принципово її напрямки не змінилися.

Розглядаючи функціонування такої ланки механізму, як діяльність фондів, що здійснюють підтримку польської діаспори на Сході, то погіршилася ситуація фондів «Допомога полякам на Сході» і «Семпер полонія», що, відповідно, погіршило підтримку польських ЗМІ в Україні і польської молоді, що навчається в Україні, на кажучи вже про інші програми, які вели ці неурядові організації.

Міністерство закордонних справ є важливою складовою механізму польсько-української співпраці, воно також на різних рівнях (центральному і локальному) артикулює і репрезентує інтереси польської етнічної групи в органах виконавчої влади України (наприклад у Міністерстві освіти стосовно вивчення польської мови), органах місцевого самоврядування (наприклад там, де потрібно отримати згоду від місцевої влади на побудову польської школи) та інших державних інституціях України.

МЗС є важливою складовою механізму реалізації інтересів польської етнічної групи через окреслення можливостей доступу польської громади до консульств з метою отримання віз і проходження співбесіди для отримання карти поляка, що, у свою чергу, дозволяє реалізовувати інші інтереси. Ця ланка механізму з 2012 року почала працювати гірше, оскільки візи можна отримати лише у пунктах посередництва за відповідну оплату (виняток існує для груп дітей та молоді), а можливостей зустрітися з консулом, щоб пройти співбесіду з метою отримання карти поляка, стало менше.

Загалом зміни у системі фінансової підтримки польської діаспори польські парламентарі, представники польських громадських організацій в Україні оцінюють негативно, оскільки перенесення коштів у процесі бюджетного року серйозно позначилося у 2012 році на функціонуванні ланок механізму, що задіяні у фінансовій підтримці польської етнічної групи в Україні, що, відповідно, негативно вплинуло на функціонування української полонії.

Ситуація у 2013 році дещо покращилася, але стабільною її назвати не можна через численні проблеми польських неурядових організацій, що почали здійснювати підтримку польської діаспори на Сході, у тому числі в Україні, а також недостатнє фінансування фондів, які спеціалізувалися у здійсненні певних напрямків діяльності, тому

погіршилася ситуація з проектами, що реалізують польські громадські організації в Україні (наприклад, в 2011 р. підтримку отримували 90 редакцій польських ЗМІ на Сході, а у 2013 – 30 [708]).

Плани співпраці з полонією і поляками Міністерства закордонних справ РП за кордоном на 2012 і 2013 рр. наголошують на інноваціях у веденні політики відносно діаспори, на її покращенні, більшій ефективності у використанні публічних фінансів [617; 618]. Однак на думку польського аналітика А. Савич, дії МЗС створюють враження, що воно не зацікавлене у вирішенні проблем польської меншини в Україні. Міністерство повторює старі методи діяльності, не дає також можливості вести проекти, розраховані на кілька років [648].

Важливу функцію у механізмі реалізації інтересів польської етнічної групи в Україні, насамперед освітніх, виконувало і виконує Міністерство освіти Польщі, яке висилає книжки і навчальні матеріали у пункти вивчення польської мови (школи, суботні школи, курси при польських організаціях, вивчення польської мови у ВНЗ), скеровує вчителів польської мови до праці в Україні, проводить методичні курси для вчителів, що навчають польської мови за кордоном, організовує літні табори у Польщі для дітей польського походження та здійснює іншу діяльність. Міністерство бере також участь у здійсненні міждержавної польсько-української співпраці, як через формування складу відповідних комісій, так і через безпосередню співпрацю з відповідним міністерством України.

У структуру механізму реалізації інтересів поляків України входить також Міністерство науки і вищої школи, в складі якого функціонує Бюро визнання освіти і міжнародного обміну, яке відповідає за виплату стипендій молоді польського походження, яка навчається у Польщі, здійснює у співпраці з консульствами і ВНЗ

Польщі набір молоді на навчання. Саме Міністерство виконує важливі функції у реалізації наукових і освітніх інтересів поляків, які живуть в Україні, через здійснення співпраці як із відповідним міністерством, так і з ВНЗ України.

Міністерство культури Польщі входить у механізм реалізації інтересів польської етнічної групи в Україні через здійснення діяльності, що скерована на збереження польської національної спадщини за кордоном, яка включає опрацювання відповідної документації і інвентаризацію об'єктів, публікацію, а також їх відновлення у співпраці з Товариством «Спільнота польська»; у структурі міністерства діє Рада охорони пам'яті боротьби і мучеництва. Рада відновлює військові цвинтарі і пам'ятники, пов'язані з воєнними діями чи масовим знищенням польських громадян.

Варто зазначити, що на відміну від Міністерства закордонних справ чи Міністерства освіти, Міністерство культури не співпрацює безпосередньо з польськими громадськими організаціями в Україні, його партнером в Україні є Міністерство культури України та інші державні і недержавні інституції.

Аналізуючи діяльність інших органів виконавчої влади Польщі, варто наголосити на тому, що Міністерство спорту разом з Товариством «Спільнота польська» у РП проводить спортивні заходи для польської діаспори, такі як Полонійні ігри чи Зимові полонійні ігри.

Так само як і у випадку України, ряд важливих функцій у механізмі реалізації інтересів поляків України виконує інститут президентства. Насамперед, він здійснював і (меншою мірою) здійснює важливу роль у системі артикуляції і репрезентації інтересів поляків України.

Програма візитів президента Польщі в Україну майже завжди включає зустріч з представниками української полонії – так було у травні 1993 року під час візиту Л. Валенси, у травні 1997 року під час візиту О. Квасневського, у вересні 2012 року під час візиту Б. Коморовського. На цих зустрічах артикулюються і репрезентуються інтереси польської етнічної групи як в політичній системі Польщі, так і України.

Президент Польщі, так як і Президент України, бере участь у здійсненні політики єднання і примирення, впливає на діяльність Консультативного комітету Президентів України та Польщі, він також репрезентує Польщу у польсько-українських контактах, створює приязний клімат польсько-української співпраці.

До недержавних інститутів Польщі, що входять у склад механізму реалізації інтересів поляків України, входять неурядові організації РП, що здійснюють підтримку польської діаспори, у тому числі – й в Україні. На сьогодні МЗС Польщі, що розподіляє бюджетні кошти на підтримку польської діаспори, співпрацює з багатьма польськими неурядовими організаціями, але найважливіше значення мали до 2012 року (і почасти мають) три з них: Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході» і Фонд «Семпер полонія». У якості ілюстрації можна навести такі цифри: у 2010 році Товариство «Спільнота польська» отримала 43,15% коштів, які Сенат РП виділив на програмні завдання у галузі підтримки польської діаспори; Фонд «Допомога полякам на Сході» отримав майже 25%, а Фонд «Семпер полонія» – 10,68% коштів (для порівняння – добродійна католицька організація „Caritas Polska” отримала на реалізацію програмних завдань всього 3,3% від усіх виділених коштів).

Товариство «Спільнота польська» – це неурядова громадська організація, яка виникла з ініціативи групи депутатів Сенату у 1990

році. Її засновницькі збори відбулися 7 лютого 1990 р., головою організації став спікер Сенату проф. А. Стельмаховський [539, с. 94; 622, с. 243], причому вона виникла на місці існуючого у ПНР товариства «Полонія», яке відповідало за зв'язки з діаспорою.

«Полонія» вже мала напрацювання у підтримці польського середовища на Сході – ще в 1987 році Генеральний секретар Товариства Ю. Кляса в інтерв'ю для журналу „Panorama Polska” згадував про громадян СРСР польського походження, якими повинна опікуватися польська держава [550, с. 65-66], а у 1988 році представники польських організацій України вже брали участь у більшості заходів, що організовувало у Польщі для польської діаспори згадане товариство [550, с. 66].

Здобутки «Полонії» перейняло Товариство «Спільнота польська», яке деякий час було єдиною неурядовою організацією, що здійснювало підтримку польської діаспори на Сході, у тому числі – й в Україні, а потім тривалий час було розпорядником 2/3 бюджетних коштів, які Сенат спрямовував на підтримку польської діаспори (у 2010 році тільки на підставі основної угоди між Товариством і Сенатом РП «Спільнота» отримала на підтримку польської діаспори майже 26 млн злотих [661]).

Тому зрозуміло, що вказане товариство займає важливе місце у механізмі реалізації всіх інтересів української полонії, причому у деяких сферах воно є єдиною структурою, що входить у даний механізм – це стосується організації великих масових заходів у Польщі, таких як фестивалі полонійних художніх колективів, інвестицій у вигляді побудови польських домів чи польських шкіл в Україні, відновлення костьолів.

Товариство «Спільнота польська» купляє приміщення для польських організацій і виступає власником приміщень, що використовують громадські організації; надає фінансову підтримку

діяльності польських організацій на оренду ними приміщень, на їх дрібний ремонт, на адміністративні витрати, на купівлю офісного обладнання, на організацію зустрічей членів організації. Воно допомагає фінансово польським громадським організаціям, римокатолицьким парафіям для ведення ними освітньої, культурної і наукової діяльності (організація фестивалів, концертів, виставок, спектаклів, польських днів, з'їздів, порядкування католицьких цвинтарів, зустрічей з нагоди польських національних свят).

«Спільнота польська» діє на користь польської громади здійснюючи інвестиції у постаті побудови польських шкіл, польських домів, відновлення пам'яток польської національної спадщини, насамперед костьолів; воно проводить різноманітні заходи у Польщі, що реалізують чи сприяють реалізації інтересів української полонії, наприклад літературні, декламаторські, орфографічні і історичні конкурси.

Вказане товариство організовує перебування дітей у Польщі у таборах відпочинку, зустрічі, з'їзди і конференції представників польського середовища з усього світу (з'їзди поляків з-з кордону, форуми полонійної освіти, фестивалі польських художніх колективів у Жешові, Кошаліні, Івонічі-Здрою), проводить навчання керівників польських хорів (студії диригентів польських хорів), танцювальних колективів (студії для хореографів польських фольклорних колективів).

Воно у співпраці з ВНЗ Польщі проводить для вчителів польської мови, студентів полоністики, польської молоді, лідерів і активістів польських організацій мовні курси, літні школи польської мови, культури та історії, великі спортивні заходи (літні і зимові полонійні ігри). Товариство здійснює представництво інтересів польської етнічної групи у політичній сфері Польщі, лобіює її

інтереси шляхом організації конференцій і семінарів, присвячених проблематиці поляків за кордоном, поширює інформацію про поляків з-за кордону, у тому числі – з України, шляхом організації виставок, здійснення видань, ведення інтернет-порталу «Світ полонії» і Полонійного банку даних, видання квартальника «Спільнота польська». Зрештою «Спільнота» входить у механізм реалізації інтересів поляків України через виплату допоміжних стипендій польській молоді, що навчається за кордоном.

У якості ілюстративного матеріалу можна навести заходи, що здійснювало Товариство «Спільнота польська» у 2008-2009 рр. Воно організовувало мовні курси, літні школи польської мови, історії і культури, освітні побути студентів у Польщі, обмін між ВНЗ Польщі і ВНЗ країн, в яких проживають поляки [629, с. 396].

У 2009 році «Спільнота» відновлювала костьоли у Львові, Луцьку, Кам'янці-Подільському, Чернівцях, Добромилі, Яворові, Коломиї, Обертині, Рудках та інших місцевостях; проводила інвентаризаційні роботи костьолів і монастирів у Любомльському, Сарненському і Володимирському деканатах давньої Волинської дієцезії, в Острозькому і Корецькому деканатах Луцької дієцезії [629, с. 396-7].

Товариство у 2009 році підтримувало польські організації у здійсненні ними освітньої і культурної діяльності, надавало допомогу у утриманні офісів, підтримувало молодіжні, харцерські і спортивні товариства в Україні [629, с. 397-8], вело інтернет-портал «Світ полонії», Полонійний банк даних і видавало квартальник «Спільнота польська» [629, с. 398]. Врешті, у 2008 році організація виплатила 600 стипендій найбільш потребуючим студентам [629, с. 416].

На відміну від Товариства «Спільнота польська», яке веде свій родовід від інституцій з ПНР, фонд «Допомога полякам на Сході»

бере початок з першого не комуністичного польського уряду прем'єра Т. Мазовецького. У лютому 1990 р. група у справах еміграції, врахувавши проблематику поляків на Сході, перетворилася на Міжвідомчу комісію у справах полонії, еміграції і поляків за кордоном, яку очолив міністр без портфеля О. Халь [594, с. 26]. В листопаді 1991 року рішенням Ради Міністрів № 145/91 ухвалено «Цілі і пріоритети уряду відносно полонії, еміграції і поляків за кордоном», а для реалізації державної політики уряд Я. Білецького планував створення спеціального фонду, що пізніше знайшло свій вираз у створенні фонду «Допомога полякам на Сході», який набув прав юридичної особи у січні 1993 [539, с. 98].

Фонд, створений урядом, дотримувався державної політики стосовно поляків (на відміну від «Спільноти польської», яка мала ще інші, не державні джерела фінансування); ще однією його відмінністю було те, що він обмежувався східним напрямком полонійної політики. Фонд загалом входив у механізм реалізації інтересів поляків України так само як і «Спільнота» через допомогу у здійсненні освітньої і культурної діяльності, але до 2012 року він був єдиним з поміж всіх неурядових організацій РП, який підтримував польські ЗМІ на Сході.

Загалом Фонд здійснював допомогу, якої потребували поляки на Сході, і якою не займалося Товариство «Спільнота польська». Він допомагав кафедрам полоністики і викладачам польської мови, підтримував польське шкільництво, польські ЗМІ (друковані, радіо і телепрограми, електронні ЗМІ), інтегрував польське творче середовище, займався документування польської присутності на Сході, надавав добротинну допомогу, підтримував громадянську активність поляків в локальному середовищі, органах місцевого самоврядування і громадських організаціях, активізував їх господарчу діяльність [629, с. 423-5].

У 2010 році з Канцелярії Сенату РП Фонд отримав на ведення діяльності 15 млн злотих, у 2011 році – 16 млн 255 тис. злотих, а от у 2012 році МЗС виділило Фонду 10 млн 500 тис. злотих [587]. У 2013 році Фонд отримав з Міністерства лише 6 млн 320 тис. злотих на ведення діяльності [587]; з 6 напрямків діяльності, що вів Фонд, на сьогодні активними на її веб-сторінці є лише два – підтримка польських ЗМІ на Сході і освіта, активність, добродійна допомога, культура і польська національна спадщина на Сході.

Фонд «Семпер полонія» є наймолодшим серед великих неурядових організацій, які здійснювали підтримку поляків на Сході з бюджетних коштів. Хоча його було створено ще у квітні 1997 році у Варшаві, фінансуватися з Сенату РП він почав лише з 2002 року [537]. Фонд «Семпер полонія» загалом вів такі програми як «Шанс для випускника», «Випускник», «Полонійний спорт дітей та молоді», „*Ex Libris Polonia*”, «Збережемо від забуття».

Він виплачував стипендії польській молоді, що навчається у країнах проживання, вів портал молоді полонії „*Juvenum Polonia*”, підтримував розвиток польських художніх колективів, польськомовні ЗМІ поза Центрально-Східною Європою, підтримував інформатизацію польських інституцій за кордоном і дигіталізацію їх архівів. Фонд надавав підтримку кафедрам польської мови на закордонних ВНЗ, був співорганізатором культурних і суспільних заходів [536]. На ведення цих програм організація отримала у 2011 році з Сенату РП 6,75 млн злотих [660].

Фонд входить у механізм реалізації інтересів польської етнічної групи в Україні через виплату стипендій польській молоді, що навчалася в Україні (у 2005-2008 рр. було виплачено 2915 стипендій студентам польського походження з України), підтримку вивчення польської мови через виділення книжок і обладнання (у тому числі комп'ютерів і мультимедійних проекторів) для пунктів вивчення

польської мови (у 2005-2008 рр. в рамках програми „Ex Libris Polonia” надано допомогу 20 пунктам вивчення польської мови у ВНЗ України та

122 школам і суб’єктам, що ведуть курси польської мови), виплату стипендій для заочного навчання у Польщі у випадку здобуття другої вищої освіти [629, с. 428, 445].

Фонд «Семпер полонія» організовував для студентів і випускників ВНЗ польського походження тренінги для волонтерів – у 2006–2007 рр., історичні – у 2007-2008 рр., для лідерів – у 2005–2008 рр., у 2005-2008 рр. з України участь у тренінгах взяло 40 осіб; професійні стажування у Польщі для молоді, що навчається в Україні (у 2005-2008 рр. з України участь у стажуваннях взяло 37 осіб) [629, с. 428, 445].

«Семпер полонія» також організовує тренінги і навчання в Україні – у 1998–2008 рр. у рамках програми «Шанс для випускника» молодь польського походження брала участь у курсах підготовки для вступу у ВНЗ (за 10 років участь у програмі взяло у 6 тис. осіб з Білорусі, Казахстану, Литви, Молдавії, Латвії, Росії, Румунії і України) [629, с. 428].

Організація підтримує організаційно і фінансово діяльність клубів стипендіата Фонду «Семпер полонія», що створені і діють у Львові, Стрию і Житомирі, 10 Полонійних шкільних клубів олімпійця і Полонійний спортивний клуб «Погонь», створений за допомогою Фонду у Львові [629, с. 445].

Варто зазначити, що дії аналізованої структури заохочували молодь (насамперед студентів, але також і школярів) до діяльності на користь польської етнічної групи – стипендії виплачувалися особам, які брали участь у діяльності польських організацій, римокатолицьких парафій, причому діяльність цю мали підтвердити і

голови польських організацій чи настоятелі парафій, а також відповідна консульська установа. Фонд вів новаторські програми (наприклад такі, як «Шанс для випускника»), використовував інноваційні методи діяльності (наприклад організацію професійних стажувань для польської молоді, що навчається у країнах проживання, або виплату для них стипендій).

Як вже зазначалося у праці, між урядовими і неурядовими структурами (насамперед громадськими організаціями польської національної меншини в Україні) знаходяться консультативно-дорадчі органи, зокрема Полонійна консультативна ради при спікері Сенату РП.

Рішення про її створення Сенат РП ухвалив 21 червня 2002 році, реалізувавши один з постулатів II З'їзду полонії і поляків з-за кордону. Рада висловлює свою думку у справах, важливих для полонії і поляків за кордоном, на тему проектів нормативних актів, на тему відповідного напрямку діяльності Сейму і Сенату. До складу ради увійшла Е. Хмельова, голова однієї з двох загальноукраїнських польських громадських організацій – Федерації польських організацій в Україні.

Рада уможлиблює представлення інтересів поляків України в найвищому законодавчому органі Польщі, що має вагомим значення для реалізації інтересів полонії України зі сторони Польщі – як безпосередньої, так і опосередкованої – через міждержавну співпрацю Польщі та України. Так на засіданні Ради у 2002 році розглядалася інформація про нову урядову програму співпраці з полонією та про напрямки фінансування Сенатом діяльності стосовно польської діаспори. 15 листопада 2003 року обговорювалися пріоритети фінансової підтримки польської діаспори у 2004 році, говорилося про

підтримку вчителів польських шкіл і суботньо-недільних шкіл, видання підручника з історії Польщі [515, с. 32; 663].

На засіданні 9-10 лютого 2006 році голова Федерації польських організацій в Україні Е. Хмельова наголошувала на потребі ухвалення Закону «Про карту поляка» [714]. 21-22 вересня 2009 року Рада обговорювала «Програму розвитку польської освіти за кордоном і полонійної освіти на 2009-2011 рр.», опрацьовану Міністерством освіти, і програму «Підтримка дій з поширення інформації про польську культуру і національну спадщину у польській діаспорі з урахуванням 200-ї річниці народження Фредерика Шопена і 150-ї річниці народження Ігнація Яна Падеревського, підготовану Міністерством культури [626].

З переліку питань, що виносилися на обговорення Ради, засідання якої відбуваються щороку, стає зрозуміло, що вона дає можливість вносити пропозиції, і, відповідно, коригувати політику Польщі щодо польської діаспори. Це робить її важливою ланкою реалізації інтересів польської меншини в Україні. На сьогодні вага Ради зросла через те, що Сенат як орган законодавчої влади, має контрольні повноваження стосовно Міністерства закордонних справ Польщі, яке розподіляє бюджетні кошти, а при МЗС немає консультативно-дорадчого органу, який би включав представників польських громадських організацій і який дозволяв би здійснювати зворотній зв'язок між МЗС і представниками української полонії.

Таким чином, державні і недержавні інститути політичної системи Польщі виконують важливу роль у механізмі забезпечення суспільних інтересів української полонії, здійснюючи різнобічну підтримку суб'єктів, що задовольняють потреби польської етнічної групи в Україні. Польські політичні інститути забезпечують також функції репрезентації її інтересів у політичній сфері РП і України,

здійснюють зворотній зв'язок між польською громадою і численними суб'єктами у РП, що ведуть діяльність на користь поляків України.

Висновки до розділу 5

Реалізація суспільних інтересів польської громади в Україні передбачає наявність механізму їх забезпечення, що викликає потребу висвітлення у праці суб'єктів, що є складовими механізму, представлення його функціонування.

Українська держава як складова механізму забезпечення інтересів української полонії значною мірою обумовлює склад і особливості його функціонування через створення відповідної нормативно-правової бази, здійснює державний етнополітичний менеджмент, реалізує міждержавну польсько-українську співпрацю, безпосередньо здійснює реалізацію інтересів української полонії у багатьох галузях суспільного життя.

Аналіз діяльності окремих державних інститутів політичної системи України дозволяє ствердити, що важливе значення серед них має Верховна Рада України, яка формує певне законодавче поле, і у цьому контексті можна констатувати його відставання від потреб етнонаціонального розвитку.

У структурі органів виконавчої влади немає самостійного органу, що відповідає за ведення державної етнонаціональної політики – його функції на сьогодні виконує Міністерство культури, яке реалізує інтереси лише у сфері своєї компетенції. До складу механізму забезпечення інтересів української полонії входять також Міністерство освіти і науки та Держкомтелерадіо, які задовольняють мовні, освітні, наукові і інформаційні потреби поляків України.

У склад механізму реалізації інтересів польської меншини в Україні входить і інститут Президента України, який реалізує інтереси української полонії через здійснення зовнішньої політики, створюючи певний клімат польсько-українських відносин, і в цьому плані дії президентів України варто оцінити позитивно. Натомість укази і розпорядження президента України мали різну вагу: одні з них покращили можливості реалізації інтересів польської етнічної групи, інші мали номінальний характер.

До недержавних суб'єктів політичної системи України, які входять у склад механізму реалізації інтересів польської етнічної громади, автор зараховує громадські організації польської меншини, політичні партії, органи місцевого самоврядування і органи самоорганізації населення. На межі між недержавними і державними елементами механізму забезпечення інтересів української полонії знаходяться громадські ради, що діють при органах державної влади різного рівня.

Центральним елементом реалізації суспільних інтересів польської меншини в Україні є її громадські організації, яких на сьогодні нараховується близько 240. З початків національно-культурного відродження створювалися і на сьогодні є найчисленнішими «загальні» організації польської культури, культурно-освітні товариства, пізніше починають виникати і набувати популярності «спеціалізовані» організації.

Аналіз ролі і місця політичних партій у механізмі забезпечення інтересів польської меншини свідчить про їх номінальний характер: партія поляків України, заснована наприкінці 2011 року знаходиться на етапі інституціоналізації, а загальноукраїнські політичні партії не виконують по відношенню до поляків України функцій, які вони здійснюють по відношенню до інших національних меншин.

Розгляд ролі і місця органів місцевого самоврядування у механізмі реалізації інтересів польської етнічної групи в Україні свідчить про те, що місцеві ради підтримують ініціативи польських громадських організацій про встановлення співпраці з відповідними територіальними одиницями у Польщі. Вони невеликою мірою сприяють діяльності польських національно-культурних товариств через виділення приміщень і фінансування їх діяльності, більшою – здійснюючи допомогу у порядкуванні місцевих кладовищ, виділення земельних ділянок для будівництва польських домів і польських шкіл, хоча й тут існують певні проблеми.

Органи самоорганізації населення у механізмі реалізації інтересів української полонії мають номінальний характер; на сьогодні не існують або мають номінальний характер також консультативні органи, що діють при органах державної влади України. Активізації вимагає діяльність громадських рад при Міністерстві культури і Міністерстві освіти, а консультативно-дорадчі органи на місцевому рівні або не існують, або фактично не виконують своїх функцій через зменшення з 2010 року уваги до питань етнополітичного менеджменту з боку держави.

Аналіз механізмів політико-культурного збалансування суспільних інтересів польської громади України виявив, що до його складу будуть входити також суб'єкти, які функціонують у межах різних інститутів політичної системи України та Польщі, але виконують у ньому однакові функції. До них відносяться інститути Римо-Католицької Церкви, бібліотеки з книжками польською мовою, польські художні колективи, Польські доми, пункти вивчення польської мови, польськомовні ЗМІ.

Римо-Католицька Церква в Україні виконує важливу функцію у реалізації соціальних і культурних інтересів через надання

можливості перебування у групі, через можливість маніфестації приналежності до групи шляхом вживання польської мови у літургії. Вона задовольняє культурні потреби української колонії через ведення освітньої діяльності, надання приміщень польським громадським організаціям, польським аматорським колективам, видавничу діяльність.

Бібліотеки, що функціонують при римо-католицьких парафіях, польських громадських організаціях, пунктах вивчення польської мови, у Польських домах, муніципальні бібліотеки задовольняють культурні потреби польської громади через надання доступу до польської книжки, проведення заходів, іншу діяльність.

До складу механізму реалізації суспільних інтересів польської громади, насамперед культурних, будуть входити польські художні колективи, які діють при польських організаціях і римо-католицьких парафіях, як одиниці будинків культури, самостійно. Аматорські колективи реалізують також соціальні інтереси через створення можливості маніфестації національної тотожності, можливості перебування у групі; участь у їх діяльності також задовольняє освітні потреби через контакт з польською мовою.

У склад механізму реалізації інтересів польської спільноти в Україні входять і Польські доми, які є своєрідними центрами культури, місцем зустрічей польського середовища, місцем діяльності аматорських колективів, бібліотек, курсів польської мови.

Серед ланок механізму реалізації інтересів польської меншини в Україні є пункти вивчення польської мови, які задовольняють різні потреби польської етнічної групи, насамперед культурні. Вони також характеризуються різною організаційною приналежністю – функціонують у межах українських державних освітніх установ,

польських громадських організацій, римо-католицьких парафій, приватних структур.

Врешті, складовою механізму реалізації інтересів польської громади в Україні будуть засоби масової інформації, які належать до різних політичних інститутів різних держав; засновниками і видавцями друкованих ЗМІ є переважно польські громадські організації. Набагато менше серед польських ЗМІ радіопередач, а ще менше – телепередач. До складу механізму реалізації інтересів поляків України входять також ЗМІ Польщі, хоча на сьогодні в Україні немає польської преси; польське радіо і телебачення, так само як і преса, доступні лише в інтернеті або через кабельне і супутникове телебачення.

Аналіз механізму забезпечення суспільних інтересів української полонії показав, що до його складу входять також інститути політичної системи Польщі. До державних інститутів будуть належати органи законодавчої і виконавчої влади, інститут президентства. Серед них тривалий час найважливішу роль виконував Сенат РП, який до 2012 р. окреслював політику стосовно польської діаспори і мав фінансові інструменти для її реалізації. У 2012 р. цю роль почало виконувати Міністерство закордонних справ Польщі. Це спричинило крім зміни органу, що здійснює розподіл коштів також зміну філософії у підтримці польської діаспори на Сході. Тим не менше у механізмі реалізації інтересів польської меншини в Україні органи законодавчої влади – Сейм і Сенат продовжують виконувати важливу роль через ухвалення законодавчих актів, дотичних польської діаспори, у тому числі – бюджету.

Серед органів виконавчої влади РП найбільшій об'єм завдань по відношенню до польської діаспори здійснює Міністерство закордонних справ, що безпосередньо реалізує державну політику через

консульські установи. Інші органи виконавчої влади – Міністерство освіти, Міністерство науки і вищої школи, Міністерство культури, Міністерство спорту і туризму та інші входять до складу механізму реалізації інтересів поляків України через ведення діяльності, спрямованої на задоволення освітніх, наукових і культурних потреб польської етнічної групи.

Президент Польщі займає важливе місце у механізмі забезпечення інтересів української полонії через ведення політики єднання і примирення, вплив на діяльність Консультаційного комітету Президентів України та Польщі, створення приязного клімату польсько-українських відносин.

Важливе місце у складі механізму реалізації інтересів поляків України мають неурядові організації РП, що здійснюють підтримку польської діаспори, у тому числі – й в Україні, насамперед Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході» і Фонд «Семпер полонія», які надавали і надають найбільший об'єм безпосередньої підтримки суб'єктам в Україні, що забезпечують вивчення польської мови, функціонування польськомовних ЗМІ, польським національно-культурним товариствам та ін.

У структурі механізму забезпечення інтересів польської етнічної групи в Україні, що діє у межах політичної системи Польщі, від початку створення у 2002 році важливу роль відіграє Полонійна консультаційна рада при спікері Сенату РП, яка репрезентує у польському парламенті думки представників громадських організацій польської діаспори стосовно відповідного напрямку політики РП.

ВИСНОВКИ

Аналіз використання категорії «інтерес» в історії світової політичної думки, особливості її використання в українських суспільно

орієнтованих науках дав підстави автору для прийняття у випадку опису інтересів польської етнічної групи суб'єктивного розуміння інтересу, що не заперечує факту, що інтереси пов'язані і з об'єктивними чинниками, насамперед зі становищем суб'єкта.

Автор трактує потребу як об'єктивну життєву необхідність суб'єкта, головна відмінність якої від інтересу полягає в його усвідомленому характері, спрямованості інтересу на інститути, від яких залежить розподіл благ, які забезпечують задоволення потреби.

У дослідженні приймається вузьке розуміння «соціального», відповідно під суспільними інтересами будуть розумітися економічні, політичні, соціальні й культурні інтереси української колонії. Цінності, які трактуються як явища духовного порядку, враховуються у проблематиці дослідження, а ідеологія у випадку групових інтересів поляків України не продовжує категоріального ряду «інтереси» – «потреби» – «цінності».

Механізми окреслюються у праці згідно їх первинного розуміння як складні знаряддя для змін, поза межами механізму автор залишає норми; замість окреслення «методи», що входять у механізм, застосовується назва «інститути», а замість засобів – ресурси.

Автор виділив у процесі розвитку інтересів такі його етапи як усвідомлення, виокремлення і розчленування, агрегування, артикуляція, реалізація у вузькому розумінні цього слова.

На підставі аналізу відповідних категорій і понять встановлено, що по відношенню до поляків України за більш ніж мінімальним набором критеріїв до них відноситься і визначення «польська національна меншина», і окреслення «національна (етнічна) група (громада, спільнота)».

Дисертант визначив підстави для періодизації розвитку польської етнічної групи в сучасній українській державі, під якою автор розуміє

українську державу після Акту проголошення незалежності України, ухваленого Верховною Радою 24 серпня 1991 р. і затвердженого Всенародним референдумом 1 грудня 1991 року. На підставі змін у внутрішній політиці України, розвитку-польсько-українських відносин, політики Польщі по відношенню до польської етнічної групи на Сході виокремлено чотири періоди у ситуації української полонії: 1989-1991 рр., 1992-1996 рр., 1997-2004 рр. і 2005-2010/2011 рр.

Аналіз ситуації польської національної меншини в УРСР і в період здобуття національної незалежності України дозволяє ствердити, що у Радянському Союзі польська етнічна група мала усвідомлені потреби, але вони задовольнялися лише частково. Зміни у національній політиці партійного керівництва, які започаткувала перебудова, дали поштовх до створення у 1988 р. першої польської організації, а процес становлення українсько-польських відносин, демократизації суспільно-політичного життя в Україні вивели польську етнічну групу у УРСР, її потреби і інтереси у публічний простір.

В процесі становлення незалежності України в доконституційний період 1992-1996 рр., відбулися зміни у ситуації польської етнічної групи в Україні, пов'язані з розвитком польсько-української міждержавної співпраці, яка вийшла на рівень стратегічного партнерства. Кращому забезпеченню інтересів української полонії сприяло прийняття ряду базових законів – Закону про об'єднання громадян, Закону про національні меншини, Закону про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні, Закону про освіту; у 1996 р. Конституція України закріпила права національних меншин на найвищому законодавчому рівні.

У період розвитку українського соціуму у 1997-2004 рр. у становище польської етнічної групи покращується через ратифікацію Україною Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних

меншин, Європейської хартії мов меншин, виділенням державою коштів на культурно-просвітницьку діяльність польських організацій, створенням громадських рад при органах влади. Одночасно відбуваються ліквідації і відновлення центрального органу державної влади, що здійснює етнонаціональну політику. Поглиблюється політика порозуміння і єднання, проходить Рік Польщі в Україні, але Польща вводить візовий режим для українських громадян.

В політико-культурному просторі українського суспільства в період 2005-2010/2011 рр. відбуваються зміни, що неоднозначно впливають на становище польської етнічної групи в Україні. Увага до проблем етнополітичного розвитку з боку української держави слабне, скорочується фінансування розвитку національних громад, ліквідовуються або практично перестають діяти дорадчо-консультативні органи, у польсько-українських відносинах з'являються негативні акценти. З іншої сторони, збільшується кількість польських громадських організацій, польськомовних ЗМІ, насамперед друкованих, росте число осіб, що вивчають польську мову у різних формах, збільшується кількість пунктів її вивчення.

В процесі аналізу суспільних інтересів польської громади автор встановив, що з-поміж усіх інтересів вирізняються політичні інтереси, оскільки саме від їх реалізації залежить забезпечення інтересів і задоволення потреб в інших сферах суспільного життя. Інтереси цього типу викликаються і інтересами іншого плану, і потребами іншого плану, відповідно, реалізація одного політичного інтересу відкриває шлях до реалізації кількох суспільних інтересів, кожен з яких може у свою чергу задовольняти кілька потреб.

Артикуляцію суспільних інтересів польської етнічної групи здійснюють інституційні і неінституційні суб'єкти – лідери громадських організацій польської меншини, лідери думки, політичні лідери

української полонії. Встановлено, що у ряді випадків виступає незбіг групових інтересів польської спільноти і індивідуальних інтересів її лідерів, так само, як і незбіг інтересів польської етнічної групи і інших етнонаціональних груп.

Розгляд політичних інтересів, що стосувалися державних інститутів політичної системи України виявив, що артикулювався насамперед інтерес у існуванні самої української держави, пізніше репрезентувалися інтереси у законодавчому врегулюванні існуванні національних меншин, у репрезентації їх інтересів у політичній системі України, у формах їх організованого самоврядного життя, у здійсненні державою етнополітичного менеджменту. Здійснився інтерес в існуванні суверенної держави, реалізовувався також інтерес у законодавчому регулюванні існування національних меншин, у існуванні національно-культурних товариств як формах організованого життя національних громад, циклічно забезпечувався інтерес у існуванні органу державного етнополітичного менеджменту.

Аналіз інтересів польської етнічної групи, що транслуються до державних інститутів політичної системи, показав, що їх репрезентація і реалізація здійснюється недержавними інститутами, насамперед – громадськими організаціями польської меншини. Забезпечено інтерес у їх наявності, не забезпечено натомість представництва інтересів польської спільноти у політичній системі. Громадяни України польського походження беруть участь у політичному житті країни на рівні органів місцевого самоврядування лише в окремих регіонах країни, а забезпечення інтересу у політичному представництві через власну політичну партію знаходиться на початковому етапі. Не реалізується інтерес у політичному представництві польської громади через співпрацю з загальноукраїнськими політичними партіями, на сьогодні погіршилося

забезпечення інтересу у політичному представництві через дорадчо-консультативні органи.

Опис інтересів, що артикулювалися у політичній системі Польщі, виявив, що вони стосувалися визнання поляків України з боку польської держави, контактів з етнічною батьківщиною, доступу до консульських установ, фінансової підтримки свого розвитку з боку Польщі, представництва польської громади у політичній системі РП. Інтереси цього плану загалом було реалізовано: забезпечено інтерес у перебуванні у Польщі представників української полонії, меншою мірою – інтереси у доступі до польських консульських установ, спрощенні процедури перетину кордону і отримання віз. Забезпечено фінансову підтримку польської етнічної групи України з боку Польщі, натомість погіршилася ситуація з представленістю української полонії у політичній системі РП.

Аналіз місця і значення польсько-українських відносин в реалізації суспільних інтересів української полонії дозволяє стверджувати, що самі добросусідські польсько-українські відносини становлять інтерес польської громади. Він артикулюється з самого початку національно-культурного відродження поляків України, не втратив своєї актуальності й зараз. Загалом інтерес у добросусідських польсько-українських відносинах успішно реалізується з 1989 р., українсько-польська співпраця в економічній, військовій, а особливо – у культурній, освітній та науковій сферах, прикордонна співпраця, суттєво впливають на забезпечення суспільних інтересів польської громади України.

Аналіз реалізації соціальних інтересів української полонії дозволяє стверджувати, що вони поділяються на інтереси пов'язані з самою групою, з її збільшенням і зміцненням, і інтереси, пов'язані зі створенням приязного оточення. Загалом не реалізовано інтересу у збільшенні польської етнічної групи України, у тому числі – через залучення до неї молоді, натомість забезпечено інтерес у формуванні приязного клімату до

поляків України, а також інтерес у підвищенні статусної позиції представників польської етнічної групи у професійному середовищі.

Розгляд змісту і динаміки реалізації культурних інтересів дозволяє стверджувати, що інтереси цього плану стосуються відновлення пам'яток польської культури, створення польських художніх колективів, наявності фестивалів і конкурсів, польських книжок у бібліотеках. У групі інтересів, викликаних культурними потребами, лише частково забезпечено інтерес у відновленні польських некрополій; реалізовано інтереси, пов'язані з наявністю польських самодіяльних художніх колективів, участі польських колективів у різноманітних культурних подіях в Україні і в Польщі. Поступово реалізовувався, але з часом почав з різних причин зменшуватися інтерес у наявності книжок польською мовою у бібліотеках загального призначення.

Опис інтересів, що викликаються освітніми потребами дозволяє ствердити, що загалом забезпечено інтерес у вивченні польської мови у державних загальноосвітніх навчальних закладах. Реалізовувалися інтереси у наявності вчителя чи викладача польської мови, можливості праці в Україні вчителів із Польщі, забезпечено інтерес у піднесенні кваліфікації вчителів польської мови, у наявності навчально-методичного забезпечення для вивчення польської мови. Здійснилася реалізація інтересів, викликаних науковими потребами.

Інформаційні потреби генерували численні інтереси у різних сферах суспільного життя; з поміж усіх репрезентованих інтересів забезпечено інтерес у наявності друкованих ЗМІ польської громади, гірше виглядає ситуація з радіо- і телепрограмами; забезпечено інтерес у фінансуванні польських ЗМІ з боку Польщі, в одиничних випадках – з боку України. Доступ до ЗМІ з Польщі у порівнянні з часами УРСР загалом погіршився, хоча останнім часом спостерігається покращення ситуації через розвиток телекомунікації.

Певні інтереси, які реалізовувала польська держава, такі як пов'язані з життєвими потребами інтереси у фізичному існуванні польської етнічної групи, у галузі відпочинку і спорту, економічний інтерес, лідерами польської громади майже не артикулювалися. РП реалізовувала інтерес у фізичному існуванні польської спільноти, розвитку полонійного спорту, але попри її зусилля відчутних змін у економічному становищі української полонії не відбулося.

Аналіз демократичних механізмів реалізації суспільних інтересів польської етнічної групи дозволив виокремити у ньому складові, які належать до державних і недержавних інститутів політичної системи України та Польщі, а також суб'єкти, що входять до різних політичних інститутів обох держав, але виконують у ньому подібні функції.

Оцінка української держави як суб'єкта, що виступає складовою механізму реалізації інтересів української полонії дає підстави стверджувати, що вона обумовлює значною мірою склад цього механізму і особливості його функціонування. Окремі органи державної влади України виконують у механізмі забезпечення інтересів української полонії певні функції – ВРУ формує законодавче поле існування національних меншин, органи виконавчої влади здійснюють реалізацію етнонаціональної політики, Президент України входить до складу механізму забезпечення інтересів української полонії через здійснення зовнішньої політики, а також прийняття указів і розпоряджень.

Опис недержавних суб'єктів політичної системи України, що входять до складу механізму реалізації інтересів польської національної меншини показав, що центральним його елементом є польські національно-культурні товариства. Політичні партії мають у даному механізмі номінальний характер, натомість важливі функції здійснюють органи місцевого самоврядування. Органи самоорганізації населення у механізмі реалізації інтересів української полонії також мають

номінальний характер; такий самий характер мають або слабо функціонують консультативні органи, що діють при органах державної влади центрального і місцевого рівнів.

До складу механізму політико-культурного збалансування суспільних інтересів української полонії будуть входити також суб'єкти, які функціонують у межах різних інститутів політичної системи України та Польщі, але виконують у ньому подібні функції. Інститути римо-католицької церкви у цьому механізмі реалізують соціальні і культурні інтересів. Бібліотеки, що функціонують при римо-католицьких парафіях, польських громадських організаціях, пункти вивчення польської мови задовольняють культурні і соціальні потреби української полонії. Важливе місце у механізмі реалізації інтересів польської етнічної групи займають також польські художні колективи, Польські дома, засоби масової інформації, які належать до різних політичних інститутів різних держав.

Аналіз механізму забезпечення суспільних інтересів української полонії показав, що до його складу будуть належати також інститути політичної системи Польщі. Серед державних політичних інститутів РП важливе місце займають Сейм і Сенат РП, які ухвалюють законодавчі акти, дотичні польської діаспори; бюджет; в палатах парламенту діють відповідні комісії, а при спікері Сенату РП – Полонійна консультативна рада. До складу механізму реалізації інтересів поляків України будуть входити і органи виконавчої влади РП, головне місце серед яких займає на сьогодні Міністерство закордонних справ, а також Президент Польщі. Протягом тривалого часу складовими механізму забезпечення інтересів польської етнічної групи України були численні польські позаурядові організації, насамперед Товариство «Спільнота польська», Фонд «Допомога полякам на Сході» і Фонд «Семпер полонія».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авіньєрі Ш. Шанси та перешкоди на шляху громадянського суспільства у Центральній та Східній Європі [Електронний ресурс] / Ш. Авіньєрі // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/avineri.htm>.
2. Адміністративне право України : підручник / [В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
3. Аксьонова Г. Економічний механізм охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів / Г. Аксьонова // Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 березня 2010 р.). – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 243–245.
4. Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / [під заг. ред. Ю. Тищенко]. – К. : Укр. незалежний центр політ. досліджень, 2004. – 312 с.
5. Александров Д. В. Категорія «інтерес» як об'єкт протосоціологічної і соціологічної рефлексії : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.01 / Александров Д. В. – К., 2009. – 197 с.
6. Александров Н. Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма / Александров Н. Г. – М. : Госюриздат, 1961. – 271 с.
7. Александров Н. Г. Теория государства и права / Александров Н. Г. – М. : Юрид. лит., 1974. – 644 с.
8. Алексеев С. С. Механизмы правового регулирования в социалистическом государстве / Алексеев С. С. – М. : Юрид. лит., 1966. – 187 с.

9. Алмаші І. М. Реалізація прав національних меншин в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Алмаші І. М. – Ужгород, 2006. – 227 с.
10. Аналітичні висновки за результатами соціологічних досліджень у рамках річної програми «Ментальні основи вибору» / [за ред. В. В. Поповича]. – К. : Юнівест ПреПрес, 2008. – 52 с.
11. Андреев В. Н. Социальная инфраструктура предприятий как инструмент повышения эффективности хозяйствования / В. Н. Андреев, И. С. Изотов // Современные проблемы менеджмента : сб. науч. работ. – СПб. : СПбЧЧГОФ, 1992. – С. 5–16.
12. Андреева О. І. Обґрунтування теоретичних підходів до визначення механізму державного регулювання розвитку ринку страхових послуг [Електронний ресурс] / О. І. Андреева. – Режим доступу : www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2010_3/.../DU310_27.pdf.
13. Андрушко І. П. Особливості застосування категорії «інтерес» у конституційному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / І. П. Андрушко. – К., 2012. – 19 с.
14. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія : [курс лекцій] / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – [2-е вид., виправ. й доп.]. – К. : Генеза, 1996. – 368 с.
15. Андрущенко Т. В. Ціннісний дискурс цивілізацій / Андрущенко Т. В. – К. : Ун-т «Україна», 2011. – 440 с.
16. Антонюк О. В. Формування етнополітики в Україні: теоретико-методологічні та концептуальні засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук : спец. 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство» / О. В. Антонюк. – К., 2001. – 29 с.
17. Антонюк О. В. Формування етнополітики Української держави: історичні та теоретико-методологічні засади : [монографія] / Антонюк О. В. – К. : Держ. академія керівних кадрів культури і мистецтв, 1999. – 284 с.

18. Антонюк О. Етнополітика. Проблеми і пріоритети / О. Антонюк // Віче. – 2000. – № 11. – С. 49–57.
19. Антонюк О. Європейський досвід формування механізму захисту прав національних меншин / О. Антонюк // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Міжнародні відносини. – 2000. – Вип. 17. – С. 15–19.
20. Антонюк О. Національна меншина як етнополітичний феномен / О. Антонюк // Нова політика. – 2000. – № 2. – С. 39–43.
21. Антонюк О. Національні меншини у сфері української етнополітики / О. Антонюк // Вісник Української академії державного управління при Президентові України. – 2000. – № 3. – С. 303–309.
22. Антонюк О. Основи етнополітики : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів] / О. Антонюк – К. : МАУП, 2005. – 432 с.
23. Антонюк О. Практика регулювання правового статусу національних (етнічних) меншин у країнах Європи: міжнародний досвід у контексті етнополітики України / О. Антонюк // Дослідження світової політики : зб. наук. праць. – К. : Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2000. – Вип. 12. – С. 10–14.
24. Антошкіна Л. І. Вища освіта в системі суспільних інтересів : [монографія] / Л. І. Антошкіна. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 283 с.
25. Арсеєнко А. Г. Социально-экономический механизм регулирования трудовых отношений (на примере США, Канады, Великобритании) / Арсеєнко А. Г. – К. : ИС НАНУ, 1995. – 182 с.
26. Асланов С. Теоретико-методологічні засади державної етнонаціональної політики в Україні та в деяких зарубіжних країнах: окремі політико-правові аспекти [Електронний ресурс] / С. Асланов. – Режим доступу :
http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ Apdu/2008_2/doc/4/03.pdf.

27. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : [курс лекций] / Атаманчук Г. В. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.
28. Бабак О. Політичні відносини України та Польщі у 1980–2005 рр. / О. Бабак // Поляки на Півдні України: Історія та сьогодення : у 2 т. – Жешов; Київ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008–2008. – Т. 2. – 2008. – С. 108–151.
29. Бабін Б. Проблема національних квот у виборчому праві України – історія і сучасність / Б. Бабін // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2005. – № 2 (2). – С. 58–63.
30. Багмет М. Міжкультурна взаємодія громадських об'єднань етнospільнот України / М. Багмет, Л. Ляпіна // Політичний менеджмент : наук. журнал / [гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський]. – 2004. – № 2 (5). – С. 68–77.
31. Бакун Л. Группы в политике. К истории развития американских теорий [Електронний ресурс] / Л. Бакун // Полис. Политические исследования. – Режим доступа : http://www.politstudies.ru/N2004_fulltext/1999/1/13.htm.
32. Балабанов К. В. Національно-культурне та громадське життя греків України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття / К. В. Балабанов, С. П. Пахоменко. – Маріуполь : Маріупольський держ. гуманітарний ун-т, 2006. – 260 с.
33. Балабанова Н. Від соціального стану до соціальної дії (малий бізнес і суспільство) [Електронний ресурс] / Н. Балабанова. – Режим доступа : www.sociology.kharkov.ua/docs/chten.../balabanova.doc.
34. Балута Т. П. Группы интересов у политическом процессе современной Украины : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Т. П. Балута. – Одеса, 2010. – 18 с.

35. Белоусов Р. А. План, интересы, активность трудящихся / Белоусов Р. А. – М. : Экономика, 1974. – 239 с.
36. Бернацкий В. О. Интерес: познавательная и практическая функции / Бернацкий В. О. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1984. – 168 с.
37. Бернацкий В. О. О субординации социальных интересов / В. О. Бернацкий // Вестник Московского университета. Серия 8: Философия. – 1972. – № 5. – С. 3–12.
38. Бех В. П. Генезис соціального організму країни : [монографія] / Бех В. П. – [2-е вид., доп.]. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 288 с.
39. Биков О. М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні : [монографія] / Биков О. М. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 354 с.
40. Биковець В. Групи інтересів у політиці: досвід типологізації [Електронний ресурс] / В. Биковець // Віче : журнал Верховної Ради України. – Режим доступу :
www.viche.info/journal/440.
41. Биковець В. Лобізм у системі представництва інтересів [Електронний ресурс] / В. Биковець // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1 (28). – Режим доступу :
<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=63&c=1401>.
42. Білінська Ф. Per aspera ad «Aster» / Ф. Білінська // Поляки в Ніжині : зб. статей та матеріалів / [упоряд. Ф. Белінська]. – К. : Знання України, 2002. – Вип. 1. – С. 79–86. – (Серія «Ніжинська старовина»).
43. Білінська Ф. Per aspera ad «Aster» / Ф. Білінська // Поляки в Ніжині : зб. статей і матеріалів / [відп. ред. Ф. Белінська]. – Ніжин : Тов. «Видавництво „Аспект-Поліграф”», 2004. – Вип. 2. – С. 28–33.
44. Білобровець О. М. Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863–1914 рр. : автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. М. Білобровець. – К., 2006. – 17 с.

45. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія. Історичний нарис / Ю. Білоусов. – Житомир : Б. в., 2000. – 314 с.

46. Біляєв О. Роль громадських організацій у формуванні державної політики в сфері міжнаціональних відносин / О. Біляєв // За міжнаціональну злагоду проти шовінізму та екстремізму : матеріали Наук.-практ. конф. (м. Київ, 08–09 жовтня 1993 р.). – К. : Асоціація «За міжнаціональний мир і злагоду в Україні», 1995. – С. 37–40.

47. Бойко Н. Виборча система України: суспільно-політичний аспект [Електронний ресурс] / Н. Бойко. – Режим доступу :

www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2006.../06bnsusa.pdf.

48. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання / О. Д. Бойко // Прикладна політологія : навч. посібник / [за ред. В. П. Горбатенка]. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – С. 319–321.

49. Бойчук М. А. Демократія як народовладдя: становлення та розвиток в Україні в період утвердження незалежності : [монографія] / Бойчук М. А. – К. : Генеза, 2012. – 240 с.

50. Боклаг В. Економічний механізм регулювання земельних відносин в аграрній сфері / В. Боклаг // Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 березня 2010 р.). – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 202–203.

51. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – [3-е изд.]. – М. : Советская энциклопедия, 1969–1978.

–

Т. 10. – 1972. – 592 с.

52. Боренько Я. Громадянське суспільство і політична влада олігархії [Електронний ресурс] / Я. Боренько // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу :

<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/borenko.htm>.

53. Боренько Я. Й. Групи інтересу у сучасній теорії політики : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / Боренько Я. Й. – Львів, 2002. – 180 с.
54. Боржеллі Н. Аналіз українського законодавства, що впливає на розвиток третього сектору : [доповідь Світовому Банку] / Наталя Боржеллі, Анатолій Ткачук. – К. : Міжнар. центр некомерц. права, 2002. – 116 с.
55. Братанич Б. Концепція потреб у структурі філософії маркетингу / Б. Братанич // Персонал. – 2006. – № 4. – С. 55–60.
56. Брониславский Е. Польский диалог. События в Польше глазами польских, советских, американских, английских, западнонемецких и французских журналистов / Е. Брониславский, Г. Вачнадзе. – Тбилиси : Гантлеба, 1990. – 640 с.
57. Бугель Н. В. Организационно-правовой механизм управления органами внутренних дел (системно-правовой и методологический анализ) : дис. ... доктора юрид. наук : I2.00.14 / Бугель Н. В. – СПб., 2001. – 360 с.
58. Буренко Ю. А. Организационно-экономический механизм стратегического управления предприятиями в условиях кризисных ситуаций / Ю. А. Буренко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2, т. 3. – С. 66–71.
59. Варзар І. Державне будівництво України в призмі політичної етнології / І. Варзар // Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії. – К. : Б. в., 1993. – С. 327–330.
60. Варзар І. Державні етнічна політика в політолого-етнологічних аспектах: історіологічний аналіз / І. Варзар, О. Романюк // Курасівські читання – 2005 : Наукові записки. – К. : ІПіЕНД, 2006. – Вип. 30, кн. 1. – С. 107–116. – (Серія «Політологія і етнологія»).

61. Варзар І. М. Політична етнологія в теоретичних і методичних акцентах та інтерпретаціях : [наук.-метод. посібник] / Варзар І. М. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 88 с.
62. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс : [підручник] / Варзар І. В. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К. : Персонал, 2011. – 354 с.
63. Варзар І. М. Політолого-етнологічні аспекти української дипломатії суверенізаційної доби / І. М. Варзар // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 122–126.
64. Варивода Я. Реалізація державної етнонаціональної політики в регіонах України: спроба порівняльного аналізу / Я. Варивода // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / [під заг. ред. Ю. Тищенко]. – К. : Укр. незалежний центр політ. досліджень, 2004. – С. 265–296.
65. Виговський Д. Групи інтересів як центр політичного впливу на внутрішньодержавному рівні / Д. Виговський // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2008. – Вип. 11. – С. 202–211.
66. Видрін Д. Політика: історія, технологія, екзистенція / Д. Видрін. – К. : Либідь, 2001. – 432 с.
67. Вівчарик М. М. Етнонаціональна політика на стадії українського державотворення / М. М. Вівчарик // Розбудова держави. – 1994. – № 12. – С. 23–27.
68. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.04 / Вінник О. М. – К., 2004. – 631 с.
69. Вісник етнополітики. – 2005. – № 1 (23) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.ucipr.kiev.ua/publications/visnik-etnopolitiki-123-2005-rik/view_print.

70. Вісник етнополітики. – 2005. – № 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.ucipr.kiev.ua/publications/visnik-etnopolitiki-21-26-sichnia-10-liutogo-2005-roku/view_print.
71. Вітман К. М. Моделі етнонаціональної політики постсоціалістичних країн : [навч. посібник] / Вітман К. М. – К. : Логос, 2008. – 392 с.
72. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія / [Шайгородський Ю. Ж., Андрійчук Т. С. та ін.]; за заг. ред. Ю. Ж. Шайгородського. – К. : ПАЛИВОДА, 2011. – 147 с.
73. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Волинка К. Г. – К., 2000. – 177 с.
74. Волинка К. Г. Теорія держави і права у схемах і визначеннях : [навч. посібник] / О. В. Бабкіна, К. Г. Волинка. – К. : МАУПІ, 2004. – 144 с.
75. Волинський А. Ідеологічна структуризація суспільних політичних інтересів / А. Волинський // Політичний менеджмент. – 2004. – № 5 (8). – С. 71–81.
76. Волинський А. К. Теоретико-методологічні основи аналізу політичного процесу у сучасній політичній науці : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Волинський А. К. – К., 2006. – 214 с.
77. Воловик О. А. Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Воловик О. А. – Луганськ, 2004. – 206 с.
78. Волощук Ю. І. Суспільно-політична діяльність українців Румунії в умовах постсоціалістичної трансформації : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.05 / Волощук Ю. І. – К., 2012. – 192 с.
79. Воронов І. Виклик «Левіафану»: еволюція і перспективи громадянського суспільства : [монографія] / І. Воронов. – К. : Генеза, 2007. – 400 с.

80. Гаєвський Б. А. Політичне управління : [навч. посібник] / Гаєвський Б. А., Ребкало В. А., Туленков М. В. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 160 с.
81. Гажаман В. Експертна оцінка етнополітичної ситуації в Україні / В. Гажаман // Етнополітичні конфлікти у посттоталітарному просторі / [авт. кол. ; відп. ред. Ю. Римаренко, І. Тимошенко, Є. Степанов]. – К. : Вид-во Укр.-фін. ін-ту менеджменту і бізнесу, 1999. – С. 156–164.
82. Гажаман В. Задоволення етнокультурних потреб поляків у сучасній Україні / В. Гажаман // Польська культура в житті України. Історія. Сьогодення : матеріали II Міжнар. наук. конф., 06–09 листопада 1997 р., Київ / за ред. Ю. Вовка. – К. : Гол. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2000. – С. 24–26.
83. Гайдай О. Українсько-польське стратегічне партнерство (кінець ХХ – поч. ХХІ століття): історико-політологічний аналіз / О. Гайдай // Поляки на Півдні України: Історія та сьогодення : у 2 т. – Жешов; Київ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008–2008. – Т. 2. – 2008. – С. 72–79.
84. Гак Г. М. Общественные и личные интересы и их сочетание при социализме / Г. М. Гак // Вопросы философии. – 1955. – № 4. – С. 17–28.
85. Галацан О. В. Організаційно-економічний механізм управління охороною здоров'я : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Галацан О. В. – Харків, 2004 – 194 с.
86. Галуцько В. В. Адміністративно-правова охорона права власності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. В. Галуцько. – Харків, 2009. – 35 с.
87. Гевко В. Україна і Польща: особливості розвитку двосторонніх відносин (1991–2004) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Гевко. – Чернівці, 2005. – 20 с.

88. Гегель Г. В. Ф. Лекции по философии истории / Г. В. Ф. Гегель ; [пер. с нем. А. М. Водена]. – СПб. : Наука, 2000. – 479 с.
89. Глезерман Г. Е. Интерес как социологическая категория / Г. Е. Глезерман // Вопросы философии. – 1966. – № 10. – С. 15–26.
90. Глібов В. В. Українсько-польські відносини в пострадянський період. Деякі аспекти політичного й економічного співробітництва / В. В. Глібов, О. Д. Горун // Політика і час. – 1997. – № 5–6. – С. 15–21.
91. Головатий М. Ф. Людина і політика : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / Головатий М. Ф. – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2012. – 352 с.
92. Головатий М. Ф. Політичне життя : [навч. посібник] / Головатий М. Ф. – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2013. – 510 с.
93. Гольбах П. Д. Избранные произведения : в 2 т. / П. Д. Гольбах ; [под общ. ред. Х. Н. Момджяна]. – М. : Соцэкгиз, 1963–1963. –
Т. 1. – 1963. – 715 с.
94. Горбатенко В. П. Етнодержавознавство: утвердження нової парадигми національного поступу / В. П. Горбатенко, А. І. Козенюк // Генеза. – 1997. – № 1 (5). – С. 234–235.
95. Грабовський В. Моя дорога до Польщі пролягла крізь його серце / В. Грабовський // Jak trudno być Polakiem = Як важко бути поляком / [авт. концепції Є. Шалацький]. – К. : Головна спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України: Спілка поляків України, 1997. – С. 115–123.
96. Грабовський В. Творення легенди. Краєзнавчі нотатки / В. Грабовський. – Житомир : Полісся, 2004. – 189 с.
97. Грабовський В. У серці вдячність я проніс моєму роду і народу / В. Грабовський. – Житомир : Полісся, 2008. – 160 с.
98. Грицай С. Розвиток системи телерадіомовлення національних громад в контексті сучасного інформаційного простору України / С. Грицай // Міжнаціональні взаємини в Україні: питання інформаційного

простору : матеріали Всеукр. конф., 14 лютого 2006 р., Київ / упоряд. С. Бугаєв. – К. : Укр. незалежний центр політ. досліджень, 2006. – С. 42–44.

99. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку : монографія / [за заг. ред. Ф. М. Рудича]. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 412 с.

100. Гудь Б. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ – першої половини ХХ століть / Б. Гудь. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. – 448 с.

101. Гуляев В. В. Социальные механизмы предупреждения и разрешения социально-трудовых конфликтов : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 / Гуляев В. В. – К., 2004. – 194 с.

102. Даль Р. Зміна меж демократичних правлінь [Електронний ресурс] / Р. Даль // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу :

<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/dahl.htm>.

103. Даневский В. П. Системы политического равновесия и легитизма и начало национальности в их взаимной связи. Историко-догматическое исследование / Даневский В. П. – С.-Петербург, 1882. – 334 с.

104. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы / Р. Дарендорф ; [пер. с нем. Л. Ю. Пантиной]. – М. : Изд-во «Росспэн», 2002. – 289 с.

105. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социс (Социологические исследования). – 1994. – № 5 (28). – С. 142–147.

106. Дегтеренко А. М. Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я / Дегтеренко А. М. – Маріуполь : Маріупольський державний гуманітарний університет, 2008. – 208 с.

107. Дегтеренко А. М. Національне питання у виборчій кампанії 2002 року в м. Маріуполі [Електронний ресурс] / А. М. Дегтеренко. – Режим доступу :
<http://www.saske.sk/cas/3-2001/jarc.html>.
108. Дегтярев А. А. Основы политической теории : [учеб. пособие] / Дегтярев А. А. – М. : Высшая школа, 1998. – 239 с.
109. Демин М. В. Природа деятельности / Демин М. В. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 168 с.
110. Демченко О. А. Группы интересов в засобах масової інформації: вплив на політичний процес в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. А. Демченко. – Дніпропетровськ, 2007. – 18 с.
111. Денисенко В. В. Коллизии правовых актов и механизм их разрешения: Теоретико-правовой аспект : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория права и государства; история права и государства; история политических и правовых учений» / В. В. Денисенко. – СПб., 2004. – 25 с.
112. Денисюк С. Г. Імідж політичного лідера в контексті розвитку української політичної культури: особливості формування та механізм реалізації : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 / Денисюк С. Г. – К., 2006. – 209 с.
113. Денисюк С. Г. Культурологічні виміри політичної комунікації : [монографія] / Денисюк С. Г. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 392 с.
114. Держава і громадянське суспільство України: проблеми взаємодії : монографія / [Кресіна І. О., Скрипнюк О. В., Коваленко А. А., Перегуда Є. В. та ін.] ; за ред. І. О. Кресіної. – К. : Логос, 2007. – 313 с.
115. Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України : зб. наук. праць VI Всеукр. наук.-практ.

- конф., 06–08 жовтня 2005 р., Запоріжжя / під заг. ред. М. В. Дєдкова. – Запоріжжя : Облдержадміністрація, ЗНТУ, 2005. – 284 с.
116. Державне управління : словник-довідник / [за ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка]. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.
117. Державне управління в Україні : навч. посібник / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
118. Джафарова О. Механізм адміністративно-правового регулювання правоохоронної діяльності / О. Джафарова // Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 березня 2010 р.). – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 67–68.
119. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій. Методологія дослідження та забезпечення / Дзьобань О. П. – Харків : Константа, 2006. – 440 с.
120. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : [навч. посібник] / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – К. : Знання-Прес, 2000. – 209 с.
121. Дмитренко М. А. Ідеологія як складова державотворення / М. А. Дмитренко // Освіта регіону. – 2013. – № 1. – С. 123-131.
122. Дмитренко М. А. Політичні ідеології як інноваційні технології консолідації суспільства / М. А. Дмитренко // Державна безпека України. – 2011. – № 21. – С. 60–67.
123. Довідник громадських організацій України / [авт. кол.: О. Ганцяк-Каськів, Р. Жорін та ін.]. – К. : Ресурсний центр розвитку громадських організацій «ГУРТ», 1997. – 382 с.
124. Довідник неурядових організацій та установ – учасників українсько-польської співпраці. – К. : Українсько-польський – польсько-український форум, 2001. – 90 с.

125. Друга періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: Проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

mincult.kmu.gov.ua/mincult/doccatalog/document?id=261020.

126. Дубентон А. Громадянське суспільство в Україні: на варті демократії [Електронний ресурс] / А. Дубентон ; [пер. з франц.] // «І». – 2001. – № 22. – Режим доступу :

<http://www.ji.lviv.ua/n22texts/doubenton.htm>.

127. Дубінін В. В. Роль інтересів народу в становлення та розвитку політичної системи суспільства : [монографія] / Дубінін В. В. – Краматорськ : ДДМА, 2006. – 260 с.

128. Дякович М. М. Цивільно-правові аспекти забезпечення майнових інтересів заставодержателя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Дякович М. М. – К., 2003. – 191 с.

129. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / [Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І.] ; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005–2006. –

Т. 1. – 2005. – 615 с.

130. Елементи механізму правового регулювання та їх призначення [Електронний ресурс] // Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – Режим доступу :

<http://politics.ellib.org.ua/pages-1753.html>.

131. Енкарнасьйон О. Місіонери Токвіля [Електронний ресурс] / О. Енкарнасьйон // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу :

<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/enkarnacion.htm>.

132. Етнічний довідник : у 3 ч. / [Аза Лариса, Афонін Едуард, Васильєва Людмила, Винниченко Ігор, Євтух Володимир та ін.] ; гол. ред. Володимир Євтух. – К. : Центр етносоціологічних та етнополітичних

досліджень; Ін-т соціології НАН України; Держ. ком. України у справах нац. та міграції; Ін-т етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій, 1997–1997. –

Ч. 1: Етнічні меншини в Україні. – 1997. – 140 с.

133. Етнічний довідник : у 3 ч. / [Аза Лариса, Бедзир Василь, Винниченко Ігор, Гриценко Олена, Данильченко Олександр] ; гол. ред. Володимир Євтух. – К. : Центр етносоціологічних та етнополітичних досліджень; Ін-т соціології НАН України; Держ. Ком.України у справах нац. та міграції; Ін-т етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій, 1997–1997. –

Ч. 2: Етнічні меншини в Україні. – 1996. – 174 с.

134. Етнічний довідник : у 3 ч. / [Антонюк Олександр, Беренштейн Олег, Булан Анатолій, Данильченко Олександр, Євтух Володимир] ; гол. ред. Володимир Євтух. – К. : Центр етносоціологічних та етнополітичних досліджень; Ін-т соціології НАН України; Держ. Ком. України у справах нац. та міграції; Ін-т етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій, 1997–1997. –

Ч. 3: Етнополітика в Україні. – 1997. – 85 с.

135. Етнонаціональна політика України: здобутки та перспективи: Парламентські слухання [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://buktolerance.com.ua/?p=4443>.

136. Етнонаціональний розвиток України: терміни, визначення, персоналії / [відп. ред. Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас]. – К. : Б. в., 1993. – 800 с.

137. Етнополітичний розвиток України: досвід, проблеми, перспективи / [Шаповал Ю. та ін.]. – К. : Ін-т нац. відносин і політології НАН України, 1997. – 211 с.

138. Євтух В. Б. Етнонаціональна структура сучасного українського суспільства: деякі аспекти системного бачення її розвитку / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський // Етнонаціональна структура українського

суспільства : [довідник] / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Глушко, К. О. Чернова. – К. : Наукова думка, 2004. – С. 3–35.

139. Євтух В. Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти / Євтух В. Б. – К. : Фенікс, 1996. – 216 с.

140. Євтух В. Б. Етнополітичний менеджмент / В. Б. Євтух // Етносоціологія: терміни та поняття : навч. посібник. – К. : Вид-во УАННП «Фенікс», 2003. – С. 220–226.

141. Євтух В. Б. Про національну ідею, етнічні меншини, міграції... / Євтух В. Б. – К. : Стилос, 2000. – 236 с.

142. Євтух В. Б. Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контексти / Євтух В. Б. – К. : Ін-т етніч. регіонал. та діаспорознав. студій, Стилос, 2001. – 206 с.

143. Євтух В. До проблеми визначення поняття «етнічна меншина» / В. Євтух // Етнічні меншини Східної і Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспективи розвитку. – К. : Інтел, 1994. – С. 14–30.

144. Євтух В. Досвід вирішення етнонаціональних проблем: концептуальні засади і практичні заходи / В. Євтух // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / [за заг. ред. Ю. Тищенко]. – К. : Укр. незалежний центр політ. досліджень, 2004. – С. 13–36.

145. Євтух В. Меншина етнічна [Електронний ресурс] / В. Євтух // Поняття та терміни : етнічний довідник / [авт. кол.: Л. Аза, Е. Афонін, Л. Васильєва та ін.]. – Режим доступу :

<http://etno.uaweb.org/glossary/index.html>.

146. Євтух В. Огляд проблем дискримінації та нерівності в Україні: витяг з підсумкового звіту робочої групи Ради Європи / В. Євтух, Є. Захаров, Е. Чубаров // Міжетнічна толерантність – основа реалізації прав національних меншин в Україні : круглий стіл (м. Київ, 12–13 грудня

2003 р.). – К. : Рада Європи; Фонд регіональних ініціатив, 2003. – С. 12–45.

147. Євтух В. Росіяни, білоруси, поляки і болгари в сучасній Україні: реалії та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) [Електронний ресурс] / В. Євтух, Л. Аза, А. Ручка, К. Чернова // *Človek a společnost (Slovenska republika)*. Roc. 3 – 2001. – № 3. – Режим доступу :

<http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2001/jarc.htm>.

148. Євтух В. Урядові та громадські організації у системі етнополітичного менеджменту України / В. Євтух // *Наукові записки : збірник*. – К. : ІПіЕНД, 2001. – Вип. 15. – С. 137–143. – (Серія «Політологія і етнологія»).

149. Єременко Т. Полонія в Україні після II Світової війни / Т. Єременко // *Polska i Ukraina po II Wojnie Światowej* / [red. Włodzimierz Bonusiak]. – Rzeszów, 1998. – С. 11–25.

150. Єсипчук Н. М. Система органів державного управління як складовий елемент механізму державного управління / Н. М. Єсипчук // *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць*. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ, 2004. – № 1 (19). – С. 151–156.

151. Єщук О. Механізм адміністративно-правового регулювання охоронної діяльності / О. Єщук // *Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 47. – С. 255–258.

152. Жаліло Я. А. Корпоративні інтереси і вибір стратегічних пріоритетів економічної політики / Жаліло Я. А., Лупацій В. С., Сменковський А. Ю. – К. : Нац. ін-т стратегічних досліджень, Центр антикризових досліджень, 1999. – 60 с.

153. Житомирщина у цифрах 2003 : короткий статистичний довідник / [за заг. кер. Л. Рижкової]. – Житомир : Головне управління статистики у Житомирській області, 2004. – 89 с.
154. Жишник В. К. Чехи України / В. К. Жишник // Відродження. – 1994. – № 10/11. – С. 62–66.
155. Жукевич В. Механізм взаємодії явних і неявних принципів права / В. Жукевич // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 47. – С. 66–71.
156. Забезпечення прав та задоволення потреб національних меншин в Україні станом на 13 жовтня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=46183&cat_id=4548
157. Задоволення соціальних потреб населення як умова підвищення його довіри до влади / [Глухачов Є. Ф., Хомуленко Т. Б., Клімова С. М., Падафет Ю. В., Андрющенко А. І.] ; заг. ред. Є. Ф. Глухачов. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2005. – 182 с.
158. Зайцева О. Статут територіальної громади як правовий механізм впливу громадян на місцеву владу / О. Зайцева // Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 березня 2010 р.). – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 85–86.
159. Заозеров М. И. О диалектике развития советского социалистического общества / Заозеров М. И. – М. : Госполитиздат, 1962. – 223 с.
160. Заславская Т. И. Современное российское общество: Социальный механизм трансформации : [учеб. пособие] / Заславская Т. И. – М. : Дело, 2004. – 400 с.

161. Заставний Ф. Географія України / Ф. Заставний. – Львів : Світ, 1994. – 472 с.
162. Збірник наукових праць : підготовлений за дослідницькою програмою кафедри філософії «Громадянське суспільство як здійснення свободи» / [за ред. Анатолія Карася]. – Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Вип. 3. – 280 с.
163. Здравомислов А. Г. Потребности, интересы, ценности : [монография] / Здравомислов А. Г. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.
164. Зеленько Г. Європейські контексти українсько-польської співпраці / Г. Зеленько // *Ukrainica Polonica*. Т. 3. – Київ – Житомир : Київський нац. лінгвістичний ун-т, 2009. – С. 197–203.
165. Зеленько Г. Перспективи громадянського суспільства в Україні / Г. Зеленько // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України*. – 2002. – Вип. 20. – С. 69–77.
166. Зеленько Г. Політико-правові механізми інституалізації громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи) / Г. Зеленько // *Курасівські читання – 2005 : Наукові записки*. – К. : ШІЕНД, 2006. – Вип. 30, кн. 2. – С. 92–105. – (Серія «Політологія і етнологія»).
167. Зеленько Г. Проблема інституціоналізації громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах / Г. Зеленько // *Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї*. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2003. – С. 285–290.
168. Злобина О. Модернізація ціннісної системи та засобів до життя / О. Злобина, В. Тихонович // *Суспільна криза і життєві стратегії особистості*. – К. : Стилос, 2001. – С. 56–72.
169. Зубов В. О. Підприємницький інтерес: соціально-філософський аналіз : дис. ... канд. філ. наук : 09.00.03 / Зубов В. О. – Запоріжжя, 2004. – 182 с.

170. Зуєва В. О. Інститути і механізми регіонального розвитку в умовах політичної трансформації українського суспільства : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Зуєва В. О. – Запоріжжя, 2003. – 218 с.
171. Ільюшин І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни: в світлі польських документів / І. Ільюшин. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. – 198 с.
172. Інститут Польщі як складова державної політики України // Волинський монітор : Двотижневик. – 2010. – № 23 (35). – С. 11.
173. Інформаційний звіт про стан та тенденції розвитку релігійної ситуації, державно-церковних відносин на Житомирщині у 2008 році [Електронний ресурс] / Поточний архів Управління у справах національностей, міграцій та релігії Житомирської обласної державної адміністрації. – Режим доступу :
<http://www.zhitomir-region.gov.ua/upravu.php>.
174. Інформаційно-довідковий матеріал про стан і перспективи розвитку співпраці в галузі освіти і науки між Україною і Республікою Польща [Електронний ресурс] / Інформація підготовлена Міністерством освіти і науки України. – Режим доступу :
http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=48DE8DCE41DBCFFA9AD985173CFFD7DD?art_id=45823.
175. Ішуніна Н. Етнокультурне відродження греків України: Київське грецьке товариство «Еллада» / Н. Ішуніна // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць. – К. : УНІСЕРВ, 2000. – Вип. 4. – С. 80–83.
176. Ішуніна Н. Роль громадських зв'язків в українсько-польських міждержавних взаєминах / Н. Ішуніна // Polska i Ukraina po II Wojnie Światowej / [red. Włodzimierz Bonusiak]. – Rzeszów, 1998. – С. 27–40.
177. Іщенко О. Актуальні питання теорії та історії розвитку механізмів регулювання владних відносин / О. Іщенко // Курасівські читання – 2005 :

Наукові записки. – К. : ІПіЕНД, 2006. – Вип. 30, кн. 2. – С. 116–121. – (Серія «Політологія і етнологія»).

178. Іщенко О. М. Політичні механізми регулювання владних відносин в умовах трансформації українського суспільства: історико-політологічний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / О. М. Іщенко. – К., 2006. – 20 с.

179. Іщенко О. М. Сутність і особливості оптимізації політичних механізмів регулювання владних відносин за умов трансформації українського суспільства / О. М. Іщенко // Нова парадигма. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – Вип. 49.– С. 167–177.

180. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті / Калакура О. Я. – К. : Знання України, 2007. – 508 с.

181. Камінський А. С. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505–1795. Громадяни, їх держава, суспільство, культура / Камінський А. С. – К. : Наш час, 2011. – 263 с.

182. Кант І. Сочинення : в 6 т. / Иммануил Кант. – М. : Мысль, 1963–1966. –

Т. 4. – 1965. – 544 с.

183. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : [монографія] / А. Карась. – Київ; Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 520 с.

184. Картунов О. В. Вступ до етнополітології : [наук.-навч. посібник] / Картунов О. В. – К. : Ін-т економіки, управління та господарського права, 1999. – 300 с.

185. Картунов О. В. Проблеми національно-державного відродження України / О. В. Картунов // Вісник міжнародних відносин. – К., 1993. – Вип. 1. – С. 33–50.

186. Києво-Житомирська дієцезія : Інформатор про адміністративний і особовий стан на 01 жовтня 2004 р. – Житомир : Курія Києво-Житомирської дієцезії, 2004. – 136 с.
187. Київ: національно-культурні товариства та земляцтва : довідник / [упоряд. В. В. Горовий]. – К. : Центр інновацій та розвитку, 2002. – 80 с.
188. Кин Дж. Демократия и гражданское общество / Дж. Кин ; [пер. с англ. ; послесл. М. А. Абрамова]. – М. : Прогресс – Традиция, 2001. – 400 с.
189. Кирилюк Ф. М. Психология и политика : учеб. пособие для студ. гуманит. ф-тов / Кирилюк Ф. М., Кремень Л. А., Ирхин Ю. В. – К. : Киевский ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1993. – 140 с.
190. Кіктенко О. Роль фінансового механізму в державному регулюванні фондового ринку / О. Кіктенко // Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 березня 2010 р.). – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 213–214.
191. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Дж. Кін ; [пер. з англ. Ол. Грищенко ; літ. ред. О. Грищенко]. – К. : К.І.С., 2000. – 192 с.
192. Книш В. В. Механізм дії принципів земельного права / В. В. Книш // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 34. – С. 419–426.
193. Кобець Р. Дорадчо-консультативні органи як механізм participatory democracy / Р. Кобець // Взаємодія влади і громадськості через механізм громадських рад: стан і перспективи / [за ред. Г. Усатенко]. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2008. – С. 6–10.
194. Колодій А. Демократичний націоналізм і лібералізм про права нації і права особи / А. Колодій // Українські варіанти. – 1997. – № 2. – С. 46–61.

195. Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу) [Електронний ресурс] / А. Колодій // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу :

<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm>.

196. Колодій А. Становлення громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] / А. Колодій // «І». – 2001. – № 22. – Режим доступу :

<http://www.ji.lviv.ua/n22texts/kolodij.htm>.

197. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні : [навч. посібник] / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.

198. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні / Колодій А. Ф. – Львів : Червона Калина, 2002. – 276 с.

199. Колот А. М. Мотивація персоналу : [підручник] / Колот А. М. – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.

200. Коляса О. Групи інтересу в системі «держава – громадянське суспільство» [Електронний ресурс] / О. Коляса // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу :

<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolasa.htm>.

201. Коляса О. Я. Політичний інтерес як спосіб раціоналізації суспільних відносин : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / Коляса О. Я. – Львів, 2007. – 168 с.

202. Комяков О. М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / О. М. Комяков. – К., 2000. – 19 с.

203. Кондратюк О. Довбиш. Історія, факти. Минуле та реальність / О. Кондратюк, С. Кур'ята. – Житомир : Полісся, 2007. – 112 с.

204. Кондратюк О. Романів та вся Романівщина. Історичні нариси / О. Кондратюк. – Житомир : Вид-во Євенок О. О., 2010. – 216 с.
205. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Жаліло Я. А., Базилюк Я. Б., Белінська Я. В. та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2005. – 311 с.
206. Коноваленко Н. В. Потреби та інтереси громадянина України як складова державотворчих процесів сучасного суспільства : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Коноваленко Н. В. – К., 2007. – 218 с.
207. Корені трави: Громадянське суспільство в Україні: стан та перспективи розвитку / [упоряд.: І. Підлуська, Г. Усатенко, О. Боронь]. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2002. – 350 с.
208. Корнієнко В. О. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності) / Корнієнко В. О. – Вінниця : Універсум-Вінниця, 1999. – 430 с. – (Національний педагогічний ун-т ім. М. Драгоманова, Вінницький держ. технічний ун-т).
209. Корольчук Ю. Громадянське суспільство: між конфліктом і консенсусом (крізь призму комунікативної філософії) [Електронний ресурс] / О. Корольчук // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу :
<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/korolchuk.htm>.
210. Косалс Л. Я. Социальный механизм инновационных процессов / Косалс Л. Я. – Новосибирск : Наука: Сибирское отделение, 1989. – 287 с.
211. Котигоренко В. Вплив зовнішніх чинників на етнополітичну ситуацію в Україні / В. Котигоренко // Людина і політика. – 2001. – № 4 (16). – С. 10–28.
212. Котигоренко В. Становлення державного етнополітичного менеджменту в Україні [Електронний ресурс] / В. Котигоренко. – Режим доступу :
<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=34&c=600>.

213. Котигоренко В. Формування сучасного українського законодавства у сфері етнонаціональних відносин: єдність і протилежності концептуальних засад / В. Котигоренко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 2002. – Вип. 22. – С. 64–111.
214. Кресіна І. Етноси, етнічні групи, нації. Сучасна етнополітика [Електронний ресурс] / І. Кресіна // Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. – Режим доступу :
<http://www.eurorexhi.kiev.ua/index.php?lang=ukr&m0=project&subm=book&id=10&project=10&addm0=1&id=13>.
215. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: етнополітологічний аналіз / І. Кресіна. – К. : Вища школа, 1998. – 391 с.
216. Кривогуз І. М. Політологія : [учебник для студ. вищих учеб. заведений] / Кривогуз І. М. – М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1999. – 288 с.
217. Крупник А. Громадські ради у системі соціального управління України: проблеми і перспективи / А. Крупник // Взаємодія влади і громадськості через механізм громадських рад: стан і перспективи / [за ред. Г. Усатенко]. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2008. – С. 11–20.
218. Ксюковський В. Новий Завод: Два століття поступу / В. Ксюковський, В. Денисевич. – Житомир : Вид-во «Волинь», 2003. – 200 с.
219. Кузнецова Л. М. Формирование экономического механизма самофинансирования инвестиций хозяйствующих субъектов : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Л. М. Кузнецова. – М., 2007. – 24 с.
220. Кузнецова В. М. Механізм взаємодії держави та ринку в умовах різноманітних моделей інноваційного розвитку економіки [Електронний ресурс] / В. М. Кузнецова, А. С. Кузнецов. – Режим доступу :

<http://intkonf.org/ken-vm-kuznetsova-ken-as-kuznetsov-mehanizm-vzaemodiyi-derzhavi-ta-rinku-v-umovah-riznomanitnih-modeley-innovatsiynogo-rozvitku-ekonomiki/>.

221. Кузнецова С. В. Політичне лідерство: сутність та механізми формування в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Кузнецова С. В. – К., 2002. – 214 с.

222. Курас І. Етнополітологія. Перші кроки становлення / І. Курас. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

223. Курбатов А. Я. Сочетание частных и публичных интересов при правовом регулировании предпринимательской деятельности : [монографія] / Курбатов А. Я. – М. : ЮрИнфоР, 2001. – 212 с.

224. Куценко О. Д. Соціальна політика в механізмі досягнення суспільної згоди / О. Д. Куценко // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення : зб. наук. статей. – К. : НВФ «Студцентр» / НІКА-Центр, 1998. – С. 112–117.

225. Кушніренко І. Ю. Міжнаціональна толерантність в політичному процесі сучасної України : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Кушніренко І. Ю. – Одеса, 2008. – 199 с.

226. Лазар І. Г. Вдосконалення механізмів формування та реалізації гендерної політики в Україні : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Лазар І. Г. – Львів, 2007. – 217 с.

227. Лазар Н. В. Політика Словацької Республіки щодо національних меншин: інституційно-правові та політичні аспекти : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Лазар Н. В. – Чернівці, 2006. – 194 с.

228. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / Ж.-Ж. Ламбен ; [пер. с англ. ; под ред. В. Б. Колчанова]. – СПб. : Питер, 2004. – 800 с.

229. Лапин Н. Социокультурный подход и социально-функциональные структуры / Н. Лапин // Социологические исследования. – 2000. – № 7. – С. 3–12.
230. Левин В. Л. Искусство быть собой / Левин В. Л. – М. : Знание, 1977. – 208 с.
231. Леонова А. О. Етнокультурна політика України / Леонова А. О. – К. : ПК-ПК, 1998. – 228 с.
232. Леонтьев Д. А. Жизненный мир человека и природа потребностей / Д. А. Леонтьев // Психологический журнал. – 1992. – № 2, т. 13. – С. 107–121.
233. Липчук О. І. Інституційні засади реалізації прав етнічнонаціональних меншин в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Липчук О. І. – Чернівці, 2009. – 187 с.
234. Лісничук О. В. Групи інтересів у багатоскладовому суспільстві. Політологічний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. В. Лісничук – К., 2000. – 20 с.
235. Лісничук О. В. Групи інтересів у багатоскладовому суспільстві. Політологічний аналіз : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Лісничук О. В. – К., 2000. – 200 с.
236. Лозко Г. С. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект / Лозко Г. С. – К. : АртЕк, 2001. – 304 с.
237. Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність / Лойко Л. І. – К. : Фоліант, 2005. – 634 с.
238. Лойко Л. Національно-культурні товариства як форма організації та представництва інтересів етнічних громад [Електронний ресурс] / Л. Лойко. – Режим доступу :
<http://www.poglyad.com/article/531/?PHPSESSID=59083b2d0b1f3948c437c4461d48de05>.

239. Лузан А. А. Политическая жизнь общества: вопросы теории / Лузан А. А. – К. : Вища школа. Головное изд-во, 1989. – 151 с.
240. Луцишин Г. І. Національні меншини у політичному житті України : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Луцишин Г. І. – Львів, 2002. – 190 с.
241. Луцишин Г. Національні меншини та політичний процес в Україні [Електронний ресурс] / Г. Луцишин // Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки. – 2002. – Вип. 4. – Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk4/Politologija/Lucyshyn.htm>.
242. Ляшенко Л. В. Вивчення, забезпечення та розвиток інформаційних потреб бібліотекарів в умовах формування інформаційного суспільства : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Ляшенко Л. В. – К., 2002. – 266 с.
243. Майборода О. Етнонаціональна політика і перспективи етнонаціонального розвитку в Україні / О. Майборода // Сучасність. – 1995. – № 2. – С. 79–83.
244. Майборода О. Етнополітична ситуація в Україні: регіональний вимір [Електронний ресурс] / О. Майборода // Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. – К., 2002. – С. 9–40.
245. Мала енциклопедія етностранознавства / [ред. Ю. І. Римаренко та ін.]. – К. : Генеза: Довіра, 1996. – 942 с.
246. Маркс К. Экономические рукописи 1857–1859 гг. / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения : в 50 т. – М. : Политиздат, 1955–1981. – Т. 46. – Ч. 1. – 1968. – 559 с.
247. Маруховська-Картунова О. Потреби і вимоги сучасних політизованих етнічних груп / О. Маруховська-Картунова // Курасівські читання – 2005 : Наукові записки. – К. : ІПіЕНД, 2006. – Вип. 30, кн. 1. – С. 287–298. – (Серія «Політологія і етнологія»).
248. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.

249. Механізм держави [Електронний ресурс] / Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – Режим доступу :
<http://politics.ellib.org.ua/pages-1570.html>.
250. Механізм правового регулювання [Електронний ресурс] / Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – Режим доступу :
<http://politics.ellib.org.ua/pages-1751.html>.
251. Механізм соціальної дії та реалізації права [Електронний ресурс] // Городяненко В. Г. Соціологія : [підручник] / Городяненко В. Г. – К. : Академія, 2003. – Режим доступу :
<http://politics.ellib.org.ua/pages-1422.html>.
252. Михальченко Н. И. Политическая идеология как форма общественного сознания / Михальченко Н. И. – К. : Наукова думка, 1981. – 262 с.
253. Мицик В. В. Міжнародно-правові засади й інституційні механізми захисту прав національних меншин : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.11 / Мицик В. В. – К., 2004. – 465 с.
254. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : [монографія] / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
255. Місяць Н. Обласний семінар вчителів польської мови як фактор полікультурного простору в Україні / Н. Місяць, М. Староверова // Проблеми педагогічної освіти в полікультурному просторі України : матеріали Всеукр. конф. (м. Житомир, 22–23 травня 2007 р.). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 90–96.
256. Місяць Н. Полоністика в Житомирському державному університеті імені Івана Франка (друга половина ХХ – поч. ХХ ст.) / Н. Місяць // Українська полоністика. – Житомир, 2004. – Вип. 1. – С. 18–27.
257. Мітряєва С. І. Національно-культурні товариства Закарпатської області / Мітряєва С. І. – Ужгород : Вид-во Падяка, 2001. – 161 с.

258. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера / Моисеев Н. Н. – М. : Молодая гвардия, 1990. – 351 с.
259. Моніторинг дотримання прав меншин [Електронний ресурс] / [уклад.: Андрій Вишняк, Олена Гловацька, Іван Костюк та ін.] // Фонд «Європа ХХІ». – 2002. – Вип. 1. – Режим доступу :
<http://old.europexxi.kiev.ua/ukrainian/program/nats-menshini/001.html>.
260. Морозов В. С. Социальный интерес и поведение личности / Морозов В. С. – М. : Знание, 1977. – 64 с.
261. Москаль Г. Міжетнічне – значить всеукраїнське / Г. Москаль // Голос України. – 2003. – 17 січня.
262. Моцок В. І. Сучасні українсько-польські міждержавні відносини: політичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / В. І. Моцок. – Чернівці, 2002. – 20 с.
263. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз) / Муляр В. І. – Житомир : ЖІТІ. – 1997. – 214 с.
264. Муцький П. П. Концептуальні підходи та політико-правові засади забезпечення індивідуальних і колективних прав національних меншин : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.05 / Муцький П. П. – К., 2006. – 218 с.
265. Надолішній П. Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: етнонаціональний аспект / Н. Надолішній. – К. : УАДУ, 1995. – 301 с.
266. Найман О. Я. Механізм підтримання міжнаціонального миру та протидії шовінізму в Україні / О. Я. Найман // За міжнаціональну злагоду проти шовінізму та екстремізму : матеріали Наук.-практ. конф. (м. Київ, 08–09 жовтня 1993 р.). – К. : Асоціація «За міжнаціональний мир і злагоду в Україні», 1995. – С. 17–30.

267. Наулко В. Тенденції розвитку етнонаціональних процесів: міжетнічні взаємини на сучасному етапі / В. Наулко, В. Кривцова // Проблеми міграції. – 2000. – № 1. – С. 28–36.
268. Нахманович В. Динаміка етнонаціональних процесів в Україні і завдання державної етнополітики / В. Нахманович // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / [за заг. ред. Ю. Тищенко]. – К. : Укр. незалежний центр політ. досліджень, 2004. – С. 91–107.
269. Національний склад та мовні ознаки населення Житомирської області : статистичний збірник / [за заг. кер. Н. Мороз]. – Житомир : Житомирське обласне управління статистики, 2003. – 87 с.
270. Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність : науковий збірник / [відп. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : Вид-во «Волинь», 1999. – 224 с. – (Серія «Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині», т. 18).
271. Національні меншини України у ХХ ст.: політико-правовий аспект / [гол. ред. І. Ф. Курас]. – К. : Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. – 357 с.
272. Національно-державне будівництво: Концептуальні підходи, сучасна наукова література / [Ю. Римаренко, І. Курас, Ю. Шемчушенко та ін.]. – К. : Довіра, 1999. – 559 с.
273. Національно-культурні товариства України // Інформаційний бюлетень Міністерства у справах національностей, міграції та культур. – 1995. – № 1. – С. 36–39.
274. Нація і держава: теоретико-методологічний та концептуальний аналіз : в 2 кн. / [Ю. Римаренко, І. Курас, Л. Нагорна та ін.]. – Київ – Донецьк : Ін-т держави і права НАН України, 1998–1998. –
Кн. 1. – 1998. – 391 с.

275. Нельга О. В. Теорія етносу: Курс лекцій : [навч. посібник] / Нельга О. В. – К. : Тандем, 1997. – 368 с.
276. Нескороджена Л. Л. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нескороджена Л. Л. – К., 2002. – 229 с.
277. Нестеренко Г. О. Самовідтворення української політичної нації: принципи та механізми : дис. ... доктора філос. наук : 09.00.03 / Нестеренко Г. О. – К., 2008. – 428 с.
278. Нижник Н. Про співвідношення категорій «процес» і «механізм» та їх використання в управлінській діяльності органів виконавчої влади [Електронний ресурс] / Н. Нижник, Г. Леліков, С. Мосов // Вісник державної служби України. – 2001. – № 3. – Режим доступу : <http://www.guds.gov.ua/control/uk/>.
279. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : [навч. посібник] / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 160 с.
280. Нижник О. Фінансово-економічне забезпечення заходів із реалізації державної етнонаціональної політики / О. Нижник, Т. Кравець // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / [за заг. ред. Ю. Тищенко]. – К. : Укр. незалежний центр політ. досліджень, 2004. – С. 123–166.
281. Нікітін В. В. Держава і суспільство в українській громадсько-політичній та історичній традиції / В. В. Нікітін // Теорія та практика державного управління. – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2007. – Вип. 4 (19). – С. 3–11.
282. Нікітін В. В. Еволюція моделей громадянського суспільства у контексті розвитку світової державно-управлінської науки / В. В. Нікітін // Демократичні стандарти професійного навчання та діяльності

публічних службовців: теорія, практика : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. : у 2 ч., 22 березня 2007 р., Львів / за наук. ред. П. І. Шевчука. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2007. – Ч. І. – С. 89–93.

283. Нікітін В. В. Ресурсний потенціал становлення громадянського суспільства в Україні : [монографія] / Нікітін В. В. – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – 248 с.

284. Нікітін В. В. Участь органів влади в розбудові інфраструктури організацій громадянського суспільства в Україні / В. В. Нікітін // Теорія та практика державного управління. – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2007. – Вип. 3 (18). – С. 279–286.

285. Нікітюк В. О. Статус етнонаціональних меншин (порівняльно-правний аспект) / Нікітюк В. О. – К. : Естет, 1996. – 186 с.

286. Новічков Г. В. Політична влада / Г. В. Новічков // Політологія : підручник / [за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка]. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К. : ВЦ «Академія», 2001. – С. 208–215.

287. Новохацький В. Тенденції забезпечення громадського інтересу в суспільстві та державі / В. Новохацький // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 64–78.

288. Нуриев Р. Институционализм: вчера, сегодня и завтра : [вступительная статья] / Р. Нуриев // Институциональной экономике : учеб. пособие. – М. : Инфра, 2000. – С. 5–7.

289. Обушний М. І. Політологія : довідник / Обушний М. І., Коваленко А. А., Ткач О. І. ; за ред. М. І. Обушного. – К. : Довіра, 2004. – 599 с.

290. Общественный отчет по выполнению Европейской хартии о региональных языках или языках меньшинств [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.from-ua.com/politics/e62743796b72a.html#doklad3>.

291. Октисюк А. М. Правове регулювання двостороннього співробітництва України і Республіки Польща : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / А. М. Октисюк. – Харків, 2006. – 20 с.
292. Онищенко І. Г. Етнополітична парадигма українського націогенезу : автореф. дис. на здбуття наук. ступеня доктора політ. наук : спец. 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство» / І. Г. Оніщенко. – К., 1998. – 36 с.
293. Онищенко І. Г. Етно-та націогенез в Україні (етнополітологічний аналіз) / Онищенко І. Г. – К. : Четверта хвиля, 1997. – 239 с.
294. Онищенко І. Г. Основи етнодержавознавства : [навч. посібник] / Онищенко І. Г. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2004. – 168 с.
295. Орзих М. Ф. Право и личность: Вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества / Орзих М. Ф. – Киев – Одесса : Вища школа, 1978. – 144 с.
296. Основи демократії : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / [авт. кол.: Бессонова М., Бірюков О., Бондарук С. та ін.] ; за заг. ред. А. Колодій. – К. : Вид-во «Ай Бі», 2002. – 680 с.
297. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін : [навч. посібник] / О. В. Філонов, В. М. Субботін, В. В. Пашутін, І. Я. Тодоров. – [2-е вид., виправл.]. – К. : Знання, 2008. – 215 с.
298. Основи етнодержавознавства : підручник / [за ред. Ю. І. Римаренка]. – К. : Либідь, 1997. – 656 с.
299. Остапенко М. А. Політичний плюралізм : нестабільність демократії та пошуки соціальної рівноваги : [монографія] / Остапенко М. А. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 350 с.
300. Павловський А. А. Пам'ять жива / А. А. Павловський, В. А. Павловський. – К. : Логос, 2005. – 223 с.

301. Пазенок А. С. Соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні та Федеративній Республіці Німеччині: порівняльне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Пазенок А. С. – К., 2006. – 208 с.
302. Паламарчук М. О. Ефективність механізмів народовладдя як основа внутрішньополітичної безпеки України : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / Паламарчук М. О. – К., 2007. – 192 с.
303. Панцир С. Взаємодія влади і громадськості через механізм громадських рад: стан і перспективи / С. Панцир, А. Крупник. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2008. – 92 с.
304. Панченко Л. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Л. Панченко. – К., 2003. – 19 с.
305. Панчук М. І. Етнонаціональна модель розвитку держави / М. І. Панчук // Відродження. – 1993. – № 5–6. – С. 6–8.
306. Патнем Р. Гра в кеглі наодинці: занепад соціального капіталу Америки [Електронний ресурс] / Р. Патнем // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу :
<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/putnem.htm>.
307. Пашковський Ф. Становлення польськомовної газети в Бердичеві / Ф. Пашковський // Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність : наук. збірник. Серія «Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині» / [відп. ред. М. Ю. Костиця]. – Житомир : Вид-во «Волинь», 1999. – Т. 18. – С. 141–142.
308. Перша періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

[http://www.adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/\(DOCWEB\)/25ACDE385120C320C22572DE0046F48D?OpenDocument](http://www.adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/(DOCWEB)/25ACDE385120C320C22572DE0046F48D?OpenDocument).

309. Пилипенко В. Е. Социальная регуляция трудового поведения (социологический аспект) / Пилипенко В. Е. – К. : Наукова думка, 1993. – 127 с.

310. Пилипенко Т. Забезпечення мовно-освітніх потреб національних меншин України / Т. Пилипенко // Форум націй. – 2003. – № 1 (9). – С. 3.

311. Пилипенко Т. Реалізація освітніх потреб представників національних меншин в Україні: стан, проблеми, перспективи / Т. Пилипенко // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / [за заг. ред. Ю. Тищенко]. – К. : Укр. незалежний центр політ. досліджень, 2004. – С. 53–89.

312. Пилипенко Т. Співпраця національно-культурних товариств і держави: роль і місце ЗМІ / Т. Пилипенко // Міжнаціональні взаємини в Україні: питання інформаційного простору : матеріали Всеукр. конф., 14 лютого 2006 р., Київ / упоряд. С. Бугаєв. – К. : Укр. незалежний центр політ. досліджень, 2006. – С. 15–17.

313. Пилипенко Т. Українське законодавство у сфері забезпечення прав і свобод національних меншин [Електронний ресурс] / Т. Пилипенко // Проблеми міграції : Український інформаційно-аналітичний журнал. – 2002. – Т. 7. – Число 3 (21). – Режим доступу :

<http://195.64.225.36/?lang=ukr&m0=project&addm0=1&id=43&subm=measure&mode=print>.

314. Писаренко С. М. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації спільної регіональної політики Європейського Союзу : [монографія] / Писаренко С. М. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2009. – 152 с. – (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

315. План заходів щодо реалізації у 2008 році Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://experts.in.ua/baza/analitic/index.php?login=yes&ELEMENT_ID=28401&print=Y.

316. Платон. Диалоги / Платон. – Харків : Фолио, 1999. – 383 с.

317. Погрібняк М. А. Механізм державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Погрібняк М. А. – Запоріжжя, 2008. – 208 с.

318. Позняк Д. В. Рефлексивні механізми свідомості виборців як суб'єктів політичної взаємодії : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.05 / Позняк Д. В. – К., 2004. – 259 с.

319. Позняк О. Оцінка трансформацій етнічного складу населення та стану етнічних меншин як передумова формування етнодемографічної політики / О. Позняк, Л. Шишкіна // Курасівські читання – 2005 : Наукові записки. – К. : ІПіЕНД, 2006. – Вип. 30, кн. 1. – С. 335–344. – (Серія «Політологія і етнологія»).

320. Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – [2-е вид., доп. і перероб.]. – К. : Генеза, 2004. – 735 с.

321. Політологія у схемах, таблицях, визначеннях : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / [Дзюбко І. С. та ін.] ; заг. ред. І. С. Дзюбко та ін. – [2-е вид., доопрац. і доп.]. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2001. – 178 с.

322. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і політика : підручник для вузів / [Колодій А., Климанська Л., Космина Я., Харченко В.] ; за наук. ред. Антоніни Колодій. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2000. – 584 с.

323. Політологія: Академічний курс : підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / [Герасіна Л. М. та ін.] ; ред. кол. М. І. Панов та ін. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2006. – 520 с.
324. Поліщук І. Політичні знання та політичні інтереси громадян у контексті виборчого процесу (вітчизняний та іноземний досвід) / І. Поліщук // Людина і політика. – 2001. – № 4 (16). – С. 87–96.
325. Полонія Житомирщини / [упор. І. Сипченко]. – Житомир : ПНТЖ, 2003. – 26 с.
326. Полонія Житомирщини : інформаційно-аналітичне видання / [за ред. С. В. Рудницького]. – Житомир : Польське наукове товариство у Житомирі, 2007. – 220 с.
327. Поляки в Ніжині : збірник статей і матеріалів / [упоряд. Ф. Белінська]. – К. : Знання України, 2002. – Вип. 1. – 144 с. – (Серія «Ніжинська старовина»).
328. Поляки в Ніжині : збірник статей і матеріалів / [відп. ред. Ф. Белінська]. – Ніжин : ТОВ «Видавництво „Аспект-Поліграф”», 2004. – Вип. 2. – 216 с.
329. Поляки в Ніжині : збірник статей і матеріалів / [упоряд. Ф. Ф. Белінська]. – Ніжин : ТОВ «Видавництво „Аспект-Поліграф”», 2007. – 152 с.
330. Поляки на Півдні України: Історія та сьогодення : у 2 т. / [ред. Н. Кочеткова]. – Жешов; Київ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008–2008. –
Т. 1. – 2008. – 328 с.
331. Поляки на Півдні України: Історія та сьогодення : у 2 т. / [ред. Н. Кочеткова]. – Жешов; Київ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008–2008. –
Т. 2. – 2008. – 264 с.
332. Польська діаспора у Харкові: історія та сучасність : матеріали Наук. конф., 24 квітня 2004 р., Харків / Генеральне консульство

Республіки Польща в Харкові, Польський Дім у Харкові. – Харків : Майдан, 2004. – 208 с.

333. Польські поселення Житомирщини : довідково-інформаційне видання / [ред.-упоряд. Ю. С. Кондратюк]. – Житомир : Вид-во ПП Євенок О. О., 2001. – 212 с.

334. Польща та поляки в дослідженнях молодих вчених : зб. праць III Міжнар. міжвузівської наук.-практ. конф. молодих учених / [уклад.: Андрій Івашко, Ярослав Єндрисяк, Ніна Крилова та ін.]. – Маріуполь : ПДТУ, 2008. – 244 с.

335. Попова І. М. Механізми реалізації державної етнонаціональної політики щодо національних меншин України: регіональний аспект : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Попова І. М. – К., 2007. – 235 с.

336. Посол України у Польщі Олександр Моцик: «У 2009 році українсько-польська співпраця продовжуватиметься по висхідній» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.ukrinform.ua/ukr/order/?id=768020>.

337. Потапенко М. В. Громадсько-політичне життя поляків Наддніпрянської України у березні 1917 – квітні 1918 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. В. Потапенко. – Чернігів, 2011. – 20 с.

338. Потеряйко Г. Особливості політичної суб'єктивації національних меншин в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Г. В. Потеряйко. – К., 2005. – 16 с.

339. Представництво інтересів соціально вразливих дітей та сімей : навч. посібник / [Бойко А., Бондаренко Н., Брижовата О., Брижоватий Т., Волгіна О.] ; ред. Т. Семигіна. – К. : Четверта хвиля, 2004. – 216 с.

340. Пріоритети та стратегія реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин України [Електронний ресурс] // Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. – С. 17–28. – Режим доступу :

<http://www.europexxi.kiev.ua/index.php?lang=ukr&m0=project&subm=book&id=10&project=10&addm0=1&id=13>.

341. Про діяльність громадських об'єднань : економічна доповідь / [за заг. кер. Л. Рижкової]. – Житомир : Головне управління статистики у Житомирській області, 2004. – 16 с.

342. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року : повідомлення Державного комітету статистики України // Толерантність в поліетнічному суспільстві: питання теорії і практики. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2003. – С. 86–94.

343. Програма ІV Фестивалю польської культури в Україні (24 жовтня – 10 листопада 2002 р.). – Варшава : Вид-во «Тирса», 2002. – 44 с.

344. Прутько С. Механізми політико-правового забезпечення екобезпечного розвитку / С. Прутько // Курасівські читання – 2005 : Наукові записки. – К. : ІПіЕНД, 2006. – Вип. 30, кн. 2. – С. 194–206. – (Серія «Політологія і етнологія»).

345. Пряхин Ю. Р. Реализуя концепцию национального культурного возрождения (о работе греческого общества «Эллада») / Ю. Р. Пряхин // Відродження. – 1994. – № 3–4. – С. 6–7.

346. Пугачев В. П. Введение в политологию : учебник [для студ. вузов] / В. П. Пугачев, А. С. Соловьев. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 106 с.

347. Пушкіна О. В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.02 / Пушкіна О. В. – Острого, 2008. – 457 с.

348. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : [навч. посібник] / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
349. Радченко Л. М. Політичні інтереси: об'єктивно-суб'єктивна детермінація і механізми реалізації : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / Радченко Л. М. – К., 2009. – 192 с.
350. Рафальський О. О. Національні меншини України в ХХ ст.: Історіографічний нарис / Рафальський О. О. – К. : Поліс, 2000. – 447 с.
351. Рафальський О. Процеси культурної самоорганізації національних меншин в Україні (проблеми та перспективи) / О. Рафальський // Сучасність. – 2001. – № 3. – С. 145–153.
352. Ребкало В. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні: досвід, проблеми, перспективи / Ребкало В., Обушний М., Майборода О. – К. : Укр. Академія держ. управління при Президентові України, 1996. – 234 с.
353. Регіональна політика та механізми її реалізації / [кол. авторів ; за ред. М. І. Долішнього]. – К. : Наукова думка, 2003. – 503 с.
354. Резвых В. Д. Административно-правовая охрана социалистической собственности / Резвых В. Д. – М. : Юрид. лит., 1975. – 167 с.
355. Ржевська Н. Механізми реалізації демократичних принципів в системі національної безпеки України в умовах євроінтеграції / Н. Ржевська // Політична наука в Україні: стан і перспективи : матеріали Всеукр. наук. конф., 10–11 травня 2007 р., Львів / уклад.: М. Поліщук, Л. Скочиляс, Л. Угрин. – Львів : ЦПД, 2008. – С. 233–238.
356. Римаренко Ю. Етнонаціональна політика в Україні / Ю. Римаренко // Політологія : підручник / [за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : ВЦ «Академія», 2001. – С. 200–207.
357. Римаренко Ю. І. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади / Римаренко Ю. І., Шкляр Л. Є., Римаренко С. Ю. – К. : Ін-т держави і права ім. М. В. Корецького НАН України, 2001. – 264 с.

358. Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи / Римаренко Ю. І. – Львів : Юрінком, 1995. – 272 с.
359. Розенблум Н. Громадянські суспільства: лібералізм і моральні впливи плюралізму [Електронний ресурс] / Н. Розенблум // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу :
<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/rosenblum.htm>.
360. Розподіл населення найбільш численних національностей Житомирської області за віком, рівнем освіти, основними джерелами засобів існування : статистичний збірник / За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – Житомир : Житомирське обл. управління статистики, 2004. – 72 с.
361. Розумний М. М. Ідея і нація в інформаційну епоху / Розумний М. М. – Харків : Майдан, 2006. – 340 с.
362. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір / А. Романюк. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 392 с.
363. Ротар Н. Етнонаціональні чинники політичної участі громадян України / Н. Ротар // Курасівські читання – 2005 : Наукові записки. – К. : ПІЕНД, 2006. – Вип. 30, кн. 1. – С. 350–359. – (Серія «Політологія і етнологія»).
364. Рудик С. Про державну підтримку друкованих засобів масової інформації національних меншин України: у пошуках взаєморозуміння / С. Рудик // Міжнаціональні взаємини в Україні: питання інформаційного простору : матеріали Всеукр. конф., 14 лютого 2006 р., Київ / упоряд. С. Бугаєв. – К. : Укр. незалежний центр політ. досліджень, 2006. – С. 5–7.
365. Рудницький С. В. Интересы польского национального меньшинства Украины в политической сфере / С. В. Рудницький // Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences. – Budapest, 2014. – Vol. 2 (3). Issue: 18. – P. 78–80.

366. Рудницька Т. Меншина національна [Електронний ресурс] / Т. Рудницька // Поняття та тарміни : етнічний довідник / [авт. кол.: Л. Аза, Е. Афонін, Л. Васильєва та ін.]. – Режим доступу : <http://etno.uaweb.org/glossary/index.html>.
367. Рудницький С. В. Вплив чинника політичної культури на інституціалізацію польського суспільно-політичного руху в Україні у період 1988–1991 рр. / С. В. Рудницький // Проблеми відродження духовності в умовах глобальної кризи : матеріали Ірпінських міжнар. наук.-педагогічних читань : в 2 ч. – Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2010. – Ч. 1. – С. 211–215.
368. Рудницький С. В. Громадські ради як інститути представництва і узгодження інтересів національних меншин в Україні / С. В. Рудницький // Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу, 26 березня 2010 р. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 116–118.
369. Рудницький С. В. Громадські ради як інституціалізація суспільно-політичних інтересів національних меншин в Україні / С. В. Рудницький // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 47. – С. 657–663.
370. Рудницький С. В. Групові, загальні та індивідуальні суспільно-політичні інтереси як предмет дослідження / С. В. Рудницький // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2010. – Вип. 19. – С. 114–120.
371. Рудницький С. В. Джерельна база дослідження польських національно-культурних товариств як умова аналізу функціонування інститутів громадянського суспільства / С. В. Рудницький, С. Я. Сухачов // Політична наука в Україні: стан і перспективи : матеріали Всеукр. наук.

конф., 10–11 травня 2007 р., Львів / уклад.: М. Поліщук, Л. Скочиляс, Л. Угрин. – Львів : ЦПД, 2008. – С. 95–101.

372. Рудницький С. В. Динаміка реєстрації польських національно-культурних товариств Житомирщини у 1989–2004 рр. / С. В. Рудницький // Україніка полоніка. – Київ–Житомир, 2005. – Т. 2.– С. 216–222.

373. Рудницький С. В. Забезпечення групових інтересів у політичній площині / С. В. Рудницький // Вісник Дніпропетровського університету : Науковий журнал. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 22 (3). – Т. 20, № 9/2. – С. 265–272.

374. Рудницький С. В. Забезпечення суспільно-політичних інтересів польської національної меншини в сучасній Україні: політико-правові передумови / С. В. Рудницький // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / [редкол.: А. П. Гетьман та ін.]. – Харків : Право, 2012. – Вип. 2 (12). – С. 174–184.

375. Рудницький С. В. Законні інтереси і їх співвідношення з політичними інтересами соціальних груп / С. В. Рудницький // Тези міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – Т. II. – С. 423–424.

376. Рудницький С. В. Інститути українсько-польської співпраці і реалізація інтересів польської національної меншини в сучасній Україні / С. В. Рудницький // Нова парадигма : журнал наук. праць / гол. ред. В. П. Бех. ; Нац. пед. ун-т. імені М. П. Драгоманова; Творче об'єднання «Нова парадигма» – К. : Вид-во НПУ імені Н. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 100. – С. 206–216.

377. Рудницький С. В. Інституціалізація інтересів національних меншин як прояв міжетнічної толерантності / С. В. Рудницький // Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-теоретичної конф., 17 грудня 2009 р. / за заг. ред. П. Ю. Сауха. –

Житомир : Видавничий центр ЖДУ імені Івана Франка, 2009. – С. 225–228.

378. Рудницький С. В. Інтереси в категоріальному ряду «потреби» – «інтереси» – «цінності» – «ідеологія» / С. В. Рудницький // Політичний менеджмент : Науковий журнал / гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2012. – № 3 (54). – С. 151–161.

379. Рудницький С. В. Інтереси і групи інтересів: структурний і стадіальний аспекти / С. В. Рудницький // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : Наук. журнал. – К. : Міленіум, 2010. – № 1. – С. 168–172.

380. Рудницький С. В. Інтереси у суспільному вимірі / С. В. Рудницький // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2012. – Вип. 64. – С. 123–135.

381. Рудницький С. В. Інтерпретації категорії «політичний інтерес» в українській політології / С. В. Рудницький // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – Вип. 56. – С. 607–612.

382. Рудницький С. В. Категорія «інтерес» у соціально-гуманітарних науках ХХ – початку ХХІ століть / С. В. Рудницький // Сучасна українська політика. – К. : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. – Вип. 27. – С. 51–61.

383. Рудницький С. В. Категорія «механізм» та її гносеологічні можливості для опису явищ і процесів суспільно-політичного життя / С. В. Рудницький // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 53. – С. 633–639.

384. Рудницький С. В. Категорія «механізм» та її застосування у політичній науці / С. В. Рудницький // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2011. – Вип. 55. – С. 164–171.

385. Рудницький С. В. Категорія «механізм» у суспільних науках / С. В. Рудницький // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації : журнал Університету «Україна» та Всеукраїнської асоціації політичних наук. – К., 2011. – № 4. – С. 111–119.
386. Рудницький С. В. Категорія «політичний механізм» у сфері опису феномену міжнаціональної толерантності в Україні / С. В. Рудницький // Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-теоретичної конф., 19–20 травня 2011 р. / за заг. ред. О. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2011. – С. 161–163.
387. Рудницький С. В. Політичне і соціальне у потребах: проблеми взаємозалежності і співвідношення / С. В. Рудницький // Політичний менеджмент : Науковий журнал / [гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський]. – 2012. – № 4–5 (55–56). – С. 154–164.
388. Рудницький С. В. Політичні цінності у контексті опису політичних інтересів / С. В. Рудницький // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали Кіровоградської сесії I Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 ч. (м. Кіровоград, 15 червня 2012 р.). – Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2012. – Ч. 1. – С. 35–37.
389. Рудницький С. В. Проблема забезпечення інтересів у контексті їх процесуального характеру / С. В. Рудницький // Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні : матеріали II Всеукр. наук. конф. : у 3 ч. (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2012 р.). – Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2012. – Ч. 2. – С. 9–12.
390. Рудницький С. В. Процесуальний аспект політичних інтересів: основні положення / С. В. Рудницький // Політологічні читання пам'яті професора Богдана Яроша : зб. наук. праць. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2012. – С. 84–86.

391. Рудницький С. В. Роль Польщі в інституціалізації суспільно-політичних інтересів польської національної меншини в умовах розвитку незалежної України / С. В. Рудницький // Реформування соціально-економічної сфери України та напрямки його здійснення : зб. наук. праць X Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 12 квітня 2011 р.). – Житомир : Вид-во Житомирський держ. центр науки, інновацій та інформатизації, 2011. – С. 66–70.
392. Рудницький С. В. Становлення категорії «інтерес» в історії суспільно-політичної думки: від Античності до початку XX століття / С. В. Рудницький // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2012. – Вип. 60. – С. 214–223.
393. Рудницький С. В. Створення політико-правових передумов забезпечення суспільно-політичних інтересів польської національної меншини в сучасній Україні / С. В. Рудницький // Політична наука в епоху суспільних перетворень : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. (XXV Харківські політологічні читання). – Харків : ХАП, НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, 2012. – С. 57–59.
394. Рудницький С. В. Суб'єкти репрезентації суспільних інтересів польської національної меншини сучасної України у політичній сфері / С. В. Рудницький // Політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. праць / [за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша]. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – Вип. 3. – С. 136–143.
395. Рудницький С. В. Суспільно-політичні інтереси поляків незалежної України : [монографія] / Рудницький С. В. – Житомир : ФО-П Євенок О. О., 2014. – 622 с.
396. Рудницький С. В. Сучасні інтерпретації категорії «інтерес» у суспільно-орієнтованих науках в Україні / С. В. Рудницький // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації : журнал Університету

«Україна» та Всеукраїнської асоціації політичних наук. – К., 2012. – № 2. – С. 49–55.

397. Рудницький С. В. Характер категорії «інтерес» та проблеми її застосування для опису групових інтересів / С. В. Рудницький // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – Вип. 57. – С. 530–537.

398. Рудницький С. В. Чинник українсько-польської співпраці у процесі реалізації інтересів польської національної меншини в сучасній Україні / С. В. Рудницький // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2011. – Вип. 52. – С. 371–382.

399. Румянцев О. Г. Юридический энциклопедический словарь / О. Г. Румянцев, В. Н. Додонов. – М. : ИНФРА-М., 1997. – 384 с.

400. Рябошапко Л. І. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / Рябошапко Л. І. – Харків, 2002. – 450 с.

401. Рябчук М. Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і «розбудова держави» / М. Рябчук. – К. : Критика, 2000. – 272 с.

402. Сабанадзе Ю. В. Групи інтересів у перехідних суспільствах : [монографія] / Сабанадзе Ю. В. – К. : Логос, 2009. – 208 с.

403. Савоста О. Механізми державного управління розвитком курортів / О. Савоста // Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 березня 2010 р.). – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 88.

404. Саєнко Ю. Міжнаціональна толерантність етносів України / Ю. Саєнко // За міжнаціональну злагоду проти шовінізму та екстремізму : матеріали Наук.-практ. конф. (м. Київ, 08–09 жовтня 1993 р.). – К. : Асоціація «За міжнаціональний мир і злагоду в Україні», 1995. – С. 102–130.

405. Сака В. Политические интересы в условиях демократической трансформации: структурные и этапные аспекты [Електронний ресурс] / В. Сака. – Режим доступу :

http://www.sociology.kharkov.ua/docs /chten_01/saka.doc.

406. Сапа Н. Державно-приватне партнерство як ефективний механізм антикризового державного управління / Н. Сапа // Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 березня 2010 р.). – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 42–43.

407. Свистунов А. Становление межнационального движения на Украине и задачи его развития / А. Свистунов // Інформаційний збірник з міжнародних проблем. Спец. випуск : матеріали Міжнародного Форуму України. – 2000. – № 2. – С. 5–8.

408. Сейко Н. Добродійність у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.) : [монографія] / Н. Сейко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 448 с.

409. Сейко Н. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – п. пол. XX ст. / Н. Сейко. – Житомир : Житомирський держ. педагогічний ун-т ім. І. Франка, 2002. – 158 с.

410. Селянська Е. Миколаївська обласне товариство поляків / Е. Селянська // Поляки на Півдні України: Історія та сьогодення : у 2 т. – Жешов; Київ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008–2008. –

Т. 2. – 2008. – С. 6–9.

411. Семченко О. В. Ціннісний вимір функціонування груп політичних інтересів в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Семченко О. В. – Донецьк, 2007. – 234 с.

412. Система і механізм правового виховання. Правова вихованість [Електронний ресурс] / Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – Режим доступу :

<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-51.html>.

413. Сінкевич Є. Розвиток поліністики на Херсонщині / Є. Сінкевич // Поляки на Півдні України: Історія та сьогодення : у 2 т. – Жешов; Київ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008–2008. –

Т. 2. – 2008. – С. 10–15.

414. Сіренко В. Ф. Інтереси і влада : [монографія] / Сіренко В. Ф. – К. : Оріяни, 2006. – 536 с.

415. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : [підручник] / Скакун О. Ф. – [3-є вид.]. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – 524 с.

416. Сладкевич В. И. Мотивационный менеджмент : [курс лекцій] / Сладкевич В. И. – К. : МАУП, 2001. – 168 с.

417. Сливка Ю. Українсько-польське протистояння періоду Другої світової війни: витоки та наслідки / Ю. Сливка. – Львів : Ін-т українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, 2003. – 52 с.

418. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит ; [пер. с англ. В. С. Афанасьев]. – М. : Эксмо, 2007. – 957 с.

419. Сміт Д. Світове громадянське суспільство? Міжнародні громадські рухи та організації і соціальний капітал [Електронний ресурс] / Д. Сміт // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу :

<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/smith.htm>.

420. Снігур І. Й. Механізм реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Снігур І. Й. – К., 2007. – 225 с.

421. Сохань Л. Група етнічна [Електронний ресурс] / Л. Сохань // Поняття та тарміни : етнічний довідник / [авт. кол.: Л. Аза, Е. Афонін, Л. Васильєва та ін.]. – Режим доступу :

<http://etno.uaweb.org/glossary/index.html>.

422. Соціально-правовий механізм забезпечення (реалізації, охорони та захисту) прав людини [Електронний ресурс] // Скакун О. Ф. Теорія

держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – Режим доступу :

<http://politics.ellib.org.ua/pages-1608.html>.

423. Соціологія : короткий енциклопедичний словник / [Волович В. І. та ін.]; за ред. В. І. Волович. – К. : Укр. центр духовних культур, 1998. – 736 с.

424. Спинка Л. А. Комунікативні механізми легітимації політичних інститутів в умовах глобалізації (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Спинка Л. А. – К., 2007. – 183 с.

425. Спиноза Б. Сочинения : в 2 т. / Бенедикт Спиноза. – [2-е изд., стереотип.]. – СПб. : Наука, 2006–2006. –

Т. 2. – 2006. – 630 с.

426. Стадії механізму правового регулювання [Електронний ресурс] // Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – Режим доступу :

<http://politics.ellib.org.ua/pages-1754.html>.

427. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні [Електронний ресурс] // Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – Режим доступу :

http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=23&Itemid=336.

428. Стан та перспективи українсько-польських відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.mfa.gov.ua/poland/ua/publication/content/29136.htm>.

429. Степанян В. В. Выражение интересов общества и личности в социалистическом праве (механизмы: структура, функционирование) / В. В. Степанян ; [отв. ред. А. С. Пиголкин]. – Єреван : Изд-во АН АрмСРСР, 1983. – 157 с.

430. Степико М. Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / Степико М. Т. – К. : Знання, 1998. – 250 с.
431. Сторожук Р. П. Державна молодіжна політика в контексті європейського вибору України: механізми реалізації : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Сторожук Р. П. – Одеса, 2007. – 232 с.
432. Сторощук Б. Економічні інтереси регіону в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.01.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Б. Сторожук. – К., 2004. – 20 с.
433. Стоун Д. Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень / Д. Стоун ; [пер. з англ.]. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2000. – 304 с.
434. Страсті за Бандерою : статті та есеї / [упоряд.: Т. С. Амар, І. Балинський, Я. Грицак]. – К. : Грані-Т, 2010. – 400 с.
435. Стронський Г. Злет і падіння. Польський національний район в Україні у 20–30 рр. / Г. Стронський. – Тернопіль : Б. в., 1992. – 62 с.
436. Сухачов С. Я. Трудові відносини: соціальний механізм функціонування / Сухачов С. Я. – Житомир : Видавець В. Б. Котвицький, 2008. – 304 с.
437. Схеми Житомирської (римо-католицької) дієцезії. – Житомир : Б. в., 1995. – 105 с.
438. Табачник Д. В. Національні меншини України: етнокультурний вимір / Табачник Д. В., Попов Г. Д., Пилипенко Т. І. – К. : Етнос, 2007. – 152 с.
439. Тарасенко А. А. Общественные интересы и личность / А. А. Тарасенко ; [науч. ред. Н. Н. Заренок]. – Минск : Наука и техника, 1980. – 152 с.
440. Тарасов О. Ю. Політологія : [конспект лекцій] / Тарасов О. Ю. – Львів : Лісотехнічний ін-т ім. С. П. Погрібняка, 1992. – 28 с.

441. Татусяк С. Діяльність вінницького польського культурного товариства / С. Татусяк // Поляки на Півдні України: Історія та сьогодення : у 2 т. – Жешов; Київ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008–2008. –
Т. 2. – 2008. – С. 16–24.
442. Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії / [Патнам Роберт Д. та ін.]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 302 с.
443. Теоретико-методологічні проблеми визначення юридичних гарантій забезпечення прав та законних інтересів громадян : наукова доповідь / [кер. автор. кол. Ю. С. Шемшученко]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – 56 с.
444. Терентьєва Н. Греки в Україні: історія та сучасність : [навч. посібник для студ. вищих навч. закладів] : у 2 ч. / Н. Терентьєва, К. Балабанов. – К. : Аквілон-Плюс, 2008–2008. –
Ч. 1. – 2008. – 352 с.
445. Терентьєва Н. Греки в Україні: історія та сучасність : [навч. посібник для студ. вищих навч. закладів] : у 2 ч. / Н. Терентьєва, К. Балабанов. – К. : Аквілон-Плюс, 2008–2008. –
Ч. 2. – 2008. – 320 с.
446. Тернер Дж. Структура социологической теории / Дж. Тернер ; [общ. ред. и вступ. ст. Г. В. Осипова ; пер. с англ. О. С. Гавриша. и др.]. – М. : Прогресс, 1985. – 471 с.
447. Тихомиров Ю. А. Механизм управления в развитом социалистическом обществе / Тихомиров Ю. А. – М. : Наука, 1978. – 336 с.
448. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия / Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров. – [4-е изд.]. – М. : Юринформцентр, 2000. – 526 с.
449. Тищенко Ю. Політичні партії та національні меншини в оцінках експертів : звіт за результатами експертного опитування «Права

національних меншин, етнічних груп на політичну участь у виборних органах» та інтерв'ю з експертами і представниками національних меншин та етнічних груп [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко. – Режим доступу :

http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/party-national_minority2013.pdf.

450. Тищенко Ю. Права національних меншин, етнічних груп на політичну участь у виборних органах [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко. – Режим доступу :

<http://parlament.org.ua/upload/docs/Tyshchenko-Note%20on%20minorities.pdf>.

451. Товт М. Захист прав національних меншин у законодавстві України (практика застосування та питання розвитку) [Електронний ресурс] / М. Товт // Сприяння поширення толерантності у поліетнічному суспільстві. – К., 2002. – Режим доступу :

<http://www.europexxi.kiev.ua/index.php?lang=ukr&m0=project&subm=book&id=10&project=10&addm0=1&id=13>.

452. Товт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку) / М. Товт ; [відп. ред. В. І. Євінгов]. – Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство «ІВА», 2002. – 160 с.

453. Товт М. М. Визначення поняття національної меншини у міжнародно-правових документах і актах національних законодавств / М. М. Товт // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – Вип. 15. – С. 494–502.

454. Толерантність у поліетнічному суспільстві: питання теорії і практики / [упор. Ю. Тищенко, І. Підлуська]. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2003. – 156 с.

455. Тузмухамедов Р. А. Европейская рамочная конвенция о защите национальных меньшинств (К вопросу об определении понятия

«национальное меньшинство» / Р. А. Тузмухамедов // Московский журнал международного права. – М. : Междунар. отношения, 1996. – № 2. – С. 238–241.

456. Туленков М. В. Організаційна взаємодія в соціальному управлінні : дис. ... доктора соц. наук : 22.00.04 / Туленков М. В. – К., 2009. – 466 с.

457. Угровецький О. М. Організаційно-правові засади охоронної діяльності Державної служби охорони при МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. М. Угровецький. – Харків, 2004. – 20 с.

458. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки [Електронний ресурс] / [за ред. А. С. Гальчинського]. – К. : НІСД, 2003. – 328 с. – Режим доступу :

www.nceai.gov.ua/download.php?...target=16.

459. Українське суспільство: моніторинг 2000 р. : інформ.-аналіт. матеріали / [ред. В. М. Ворона, А. О. Ручка]. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2000. – 389 с.

460. Український соціум / [Власюк О. С., Крисаченко В. С., Степико М. Т. та ін.] ; за ред. В. С. Крисаченка. – К. : Знання України, 2005. – 792 с.

461. Уповноважений з прав людини відзвітував перед Верховно Радою [Електронний ресурс] // Форум націй : газета Конгресу національних громад України. – 2012. – № 02 (117). – Режим доступу :

<http://www.forumn.kiev.ua/newspaper/archive/117/upovnovazhenyi-z-prav-lyudyny-vidzvituvav-pered-verkhovnoyu-radoyu.html>.

462. Управління міжетнічними взаєминами: співпраця влади і громади : посібник / [уклад.: Ю. Тищенко, С. Горобчишина]. – К. : Агентство «Україна», 2010. – 120 с.

463. Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея / [пер. с англ. ; под общ. ред. и с предисл. Н. Н. Яковлева, коммент. О. Л. Степановой]. – М. : Издательская группа «Прогресс» – «Литера», 1994. – 592 с.
464. Федчишин С. А. Механізм управління закордонними справами України (до визначення поняття) / С. А. Федчишин // Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 березня 2010 р.). – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. – С. 144–145.
465. Фельдман О. Ми працюємо перш за все по тих напрямках, де є наявними спільні інтереси національних меншин / О. Фельдман // Голос України. – 2001. – 27 березня.
466. Фельдман О. Поєднання зусиль заради міжнародного миру, міжетнічного порозуміння: статті, виступи, інтерв'ю / О. Фельдман. – К. : Асоціація національно-культурних об'єднань України, 2001. – 40 с.
467. Філіппов О. Законопроект про національно-культурну автономію не відповідає потребам національної освіти і культури / О. Філіппов // Форум націй. – 2004. – № 5/24. – С. 5.
468. Філософія : навч. посібник / [Надольний І. Ф., Андрущенко В. П., Бойченко І. В. та ін.] ; за ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар 1997. – 583 с.
469. Філософія політики : короткий енциклопедичний словник / [авт.-упоряд.: В. П. Андрущенко та ін.]. – К. : Знання України, 2002. – 670 с.
470. Фридман М. Капіталізм и свобода / Милтон Фридман ; [пер. с англ. В. Козловского]. – М. : Новое издательство, 2006. – 240 с.
471. Фролов Ю. М. Економічні права та свободи людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Фролов Ю. М. – К., 2004. – 238 с.

472. Хилько М. І. Самоврядні організації як елементи громадянського суспільства та шляхи їх реформування [Електронний ресурс] / М. І. Хилько. – Режим доступу :

www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_40/.../P7_doc.pdf.

473. Хорунжа Т. Не помічений ювілей: інформація до роздумів [Електронний ресурс] / Т. Хорунжа // Форум націй : газета Конгресу національних громад України. – 2012. – № 07 (122). – Режим доступу :

<http://www.forumn.kiev.ua/newspaper/archive/122/ne-pomicheniy-yuvilei-informatsiya-do-rozdumiv.html>.

474. Христенко В. Національно-культурні товариства Одещини: етапи формування [Електронний ресурс] / В. Христенко. – Режим доступу :

<http://intkonf.org/hristenko-v-v-natsionalno-kulturni-tovaristva-odeschini-etapi-formuvannya/>.

475. Хроніка подій // Українська полоністика. – Житомир, 2006. – Вип. 2. – С. 231.

476. Хрущев Н. С. Отчетный доклад ЦК КПСС XX съезду партии, 14 февраля 1956 г. / Хрущев Н. С. – М. : Гос. изд-во полит. лит., 1959. – 83 с.

477. Цвих В. Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: історіографія дослідження проблеми / В. Ф. Цвих // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2002. – Вип. 38–41. – С. 280–314.

478. Центральна Україна-Польща в дослідженнях науковців та краєзнавців Кіровоградщини : матеріали Наук.-практ. конф., присвяченої Року Польщі в Україні / [редкол.: В. О. Кравцов та ін.]. – Кіровоград : ПВД «Мавік», 2004. – 100 с.

479. Цепенда І. Українсько-польські відносини 40–50-х років ХХ століття : [етнополітичний аналіз] / І. Цепенда. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2009. – 387 с.

480. Чекаленко Л. Д. Зовнішньополітичні механізми забезпечення національної безпеки України : дис. ... доктора політ. наук : 23.00.04 / Чекаленко Л. Д. – К., 2007. – 437 с.
481. Чеканова Т. Д. Взаємодія адміністративних та політичних механізмів у системі управління охороною здоров'я : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Чеканова Т. Д. – Одеса, 2008. – 212 с.
482. Черниченко С. В. Теория международного права : в 2 т. / Черниченко С. В. – М. : Изд-во «НИМП», 1999–1999. –
Т. 2: Старые и новые теоретические проблемы. – 1999. – 531 с.
483. Чорномаз В. Ц. Механізм державного управління системою первинної медико-санітарної допомоги міському населенню : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Чорномаз В. Ц. – Одеса, 2005. – 210 с.
484. Чухно А. А. Економічна теорія : у 2 т. / Чухно А. А. – К. : ДННУ АФУ, 2010–2010. –
Т. 2. – 2012. – 628 с.
485. Шайхатдінов А. З. Етнічні меншини в політико-правовому полі української держави (1991–1998 рр.) [Електронний ресурс] / А. З. Шайхатдінов. – Режим доступу :
http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/Spec/Gileyaspec/P7_doc.pdf.
486. Шалаєва К. В. Соціальні механізми формування стилів життя в контексті феміністичної парадигми : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.03 / Шалаєва К. В. – К., 2005. – 175 с.
487. Шалацький Є. Jak trudno być Polakiem = Як важко бути поляком / Є. Шалацький. – К. : Гол. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України: Спілка поляків України, 1997. – 336 с.
488. Шамхалов Ф. Теория государственного управления / Ф. Шамхалов. – М. : Экономика, 2002. – 638 с.

489. Швидюк С. М. Інституційні процеси в етнонаціональній сфері Республіки Польща (на прикладі української національної меншини) : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Швидюк С. М. – Чернівці, 2006. – 215 с.
490. Шевченко О. К. До формування громадянського суспільства в Україні та Росії [Електронний ресурс] / О. К. Шевченко. – Режим доступу :
<http://www.niurr.gov.ua/ukr/zbirka/shevchen.htm>.
491. Шипка Н. П. Угорська національна меншина в Україні як суб'єкт політики : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Шипка Н. П. – Львів, 2007. – 224 с.
492. Широкалова Г. С. Предмет исследования: права человека / Г. С. Широкалова // Социс. – 1999. – № 12. – С. 95–99.
493. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної думки) : [підручник] / Шляхтун П. П. – К. : Либідь, 2002. – 574 с.
494. Шульга М. А. Проблема визначення світоглядно-методологічних основ політичного знання (соціально-філософський аспект) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Шульга М. А. – К., 1997. – 156 с.
495. Шульга Н. Феноменология социально-групповых интересов / Н. Шульга // Социальные интересы в дискурсе общественных наук : материалы Круглого стола, 19 февраля 2008 г., Киев / Ин-т социологии НАН Украины. – К. : Социология: теория, методы, маркетинг, 2008. – № 2. – С. 165–195.
496. Щербина Д. В. Закономірності формування і реалізації економічних інтересів : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 / Щербина Д. В. – Донецьк, 2006. – 222 с.
497. Щурко О. Ю. Габермас про інституціалізацію сфери громадської відкритості [Електронний ресурс] / О. Ю. Щурко // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу :
<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/schurko.htm>.

498. Экономическая социология и перестройка / [общ. ред. Т. И. Заславской, Р. В. Рывкиной]. – М. : Прогресс, 1989. – 232 с.
499. Юзьков Л. П. Государственное управление в политической системе развитого социализма / Юзьков Л. П. – К. : Вища школа, 1983. – 156 с.
500. Юрченко М. М. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / М. М. Юрченко. – Одеса, 1998. – 17 с.
501. Явір В. А. Суспільно-політичний вимір та правові механізми протидії ксенофобії в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.05 / Явір В. А. – К., 2008. – 220 с.
502. Якубенко В. П. Экономико-политический механизм государственного управления естественными монополиями : дис. ... канд. наук гос. управления : 25.00.02 / Якубенко В. П. – Донецк, 2004. – 170 с.
503. Ярош О. Жіночі об'єднання України як суб'єкти державотворення кінця ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. Ярош. – К., 2000. – 19 с.
504. Babiński G. Polacy na Wschodzie. Problemy i przemiany po rozszerzeniu Unii Europejskiej / G. Babiński // Rola dawnej i nowej emigracji w warunkach Unii Europejskiej : materiały Sesji naukowej 15–16.10.2004 r. w Krakowie. – Kraków, 2006. – S. 151–162.
505. Babiński G. Polskie towarzystwa naukowe na obczyźnie widziane z Polski / G. Babiński // I Kongres polskich towarzystw naukowych na obczyźnie, 08–11 września 2005 r., Kraków. – Kraków, 2007. – S. 25–31.
506. Baka A. The Convention and the Protection of Minorities under International Law / A. Baka // The European System for the Protection of Human Rights / [Macdonald R., Matscher F., Petzold H. (eds.)]. – Boston, London, 1993. – P. 875–888.

507. Baluk W. Koncepcje polityki narodowościowej Ukrainy. Tradycje i współczesność / W. Baluk. – Wrocław, 2002. – 278 s.
508. Bartkowski J. Społeczne determinanty geograficznego rozmieszczenia organizacji pozarządowych w Polsce / J. Bartkowski // Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor / [Gliński P., Lewenstejn S., Sicinski A. (red.)]. – Warszawa, 2002. – S. 32–51.
509. Beauvois D. Polacy na Ukrainie 1831–1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie: Instytut Literacki / D. Beauvois. – Paryż, 1998. – 290 s.
510. Beauvois D. Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803–1832. Tom II: Szkoły podstawowe i średnie / D. Beauvois. – Lublin, 1991. – 458 s.
511. Beauvois D. Walka o ziemię. Szlachta polska na Ukrainie prawobrzeżnej pomiędzy caratem a ludem ukraińskim 1863–1914 / D. Beauvois. – Pogranicze. – 302 s.
512. Benža M. Status of Persons Belonging to Ethnic Minorities in the States of Europe / M. Benža. – Bratislava : BB Print, 1998. – 86 p.
513. Bentley Arthur F. The Process of Government: A Study of Social Pressures / Bentley Arthur F. – Chicago : University of Chicago Press, 1908. – 501 p.
514. Bezdomny Związek Polaków na Ukrainie. Z Antonim Stefanowiczem p.o. prezesa Związku Polaków na Ukrainie, rozmawiał Eugeniusz Tuzow-Lubański // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr 8 (156). – S. 12.
515. Bonusiak A. Polityka Polonijna Państwa Polskiego na Ukrainie w świetle sprawozdań Stowarzyszenia «Wspólnota Polska» / A. Bonusiak // Fenomen pogranicz kulturowych: współczesne tendencje : zbiór prac naukowych. – T. IV. – Piła-Berdiańsk, 2012. – S. 21–36.

516. Bonusiak A. Współpraca naukowa Uniwersytetu Rzeszowskiego z ośrodkami akademickimi Ukrainy (od momentu powstania uczelni do kwietnia 2009 roku) / A. Bonusiak, D. Semków-Chajko // Феномен культурних погранич: сучасні тенденції: зб. наук. праць / [за ред. О. М. Сухомлинова]. – Донецьк : «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2009. – С. 294–332.
517. Bourdieu P. An Invitation to Reflexive Sociology / Pierre Bourdieu. – Chicago : University of Chicago Press, 1992. – 332 p.
518. Budowanie wspólnoty. Rozmowa z Józefem Klasą, sekretarzem generalnym Towarzystwa «Polonia» // Almanach Polonii 1990 / [opr. red. D. Bielik-Szljajfer, E. Lewandowska, M. Pilarska]. – Warszawa, 1989. – S. 35–38.
519. Capotorti F. Minorities / F. Capotorti // Encyclopedia of Public International Law. – Amsterdam; New York; Oxford : Elsevier Science Publishers B. V., 1985. – Vol. 8. – P. 389–390.
520. Capotorti F. Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities / F. Capotorti // E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1. – New York : United Nations Publication, 1979. – 114 p.
521. Chcą odebrać teren przy katedrze w Odessie // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr. 4 (152). – S. 4.
522. Ciesielski S. Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim / Ciesielski S., Hryciuk G., Srebrakowski A. – Toruń, 2003. – 508 s.
523. Coase R. The Institutional Structure of Production / R. Coase // The American Economic Review. – 1992. – № 4. – Vol. 82. – P. 713–719.
524. Czawaga K. Protest pod lwowskim ratuszem / K. Czawaga // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr. 5 (153). – S. 5.

525. Czop E. Współczesna prasa polska na terenie Ukrainy. Zarys problematyki / E. Czop // Fenomen pogranicz kulturowych: współczesne tendencje : zbiór prac naukowych. – T. IV. – Piła-Berdiańsk, 2012. – S. 21–36.
526. Doliwa J. Organizacje Polaków w Związku Radzieckim / J. Doliwa // Almanach Polonii 1991 / [red. E. Lewandowska]. – Warszawa, 1990. – S. 161–166.
527. Dragin B. Co dalej / B. Dragin // Dziennik Kijowski. Pismo społeczne, ekonomiczne i literackie. – 2002. – Nr. 23 (198). – S. 1, 3.
528. Dragin B. Gorący początek naszej zimy [Електронний ресурс] / B. Dragin // Dziennik Kijowski. Pismo społeczne, ekonomiczne i literackie / Archiwum 2012. – Режим доступу :
<http://www.dk.com.ua/post.php?id=2160>.
529. Dutkiewicz T. IV Sejmik Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie (II część) / T. Dutkiewicz // Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie. – 2005. – Nr. 4 (31). – S. 2–3.
530. Dworczyk M. Polityka państwa polskiego wobec Polaków na Wschodzie w latach 2005–2007 / M. Dworczyk // Polska inteligencja na Wschodzie. Terazniejszość i perspektywy / [red. M. Głowacka-Grajper, R. Wyszyński]. – Warszawa, 2011. – S. 112–120.
531. Dzieszynski R. W 30-lecie Polskiego Teatru Ludowego we Lwowie / R. Dzieszynski // Almanach Polonii 1990 / [opr. red. D. Bielik-Szlajfer, E. Lewandowska, M. Pilarska]. – Warszawa, 1989. – S. 123–126.
532. Dzwonkowski R. Polacy na dawnych kresach wschodnich. Z problematyki narodowościowej i religijnej / R. Dzwonkowski. – Lublin, 1994. – 151 s.
533. Dzwonkowski R. Za wschodnią granicą 1917–1993. O Polakach i Kościele w dawnym ZSRR z Romanem Dzwonkowskim SAC rozmawia Jan Pałyga SAC / R. Dzwonkowski. – Warszawa, 1995. – 471 s.

534. Eberhardt P. Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie / P. Eberhardt. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. – 242 s.
535. Ehrmann H. W. Interests Groups on Four Continents / Ehrmann H. W. – Pittsburgh, 1958. – 316 p.
536. Fundacja «Semper Polonia». Programy Fundacji [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.semperpolonia.pl/programy-fundacji/>.
537. Fundacja «Semper Polonia». Historia [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.semperpolonia.pl/o-fundacji/historia/>.
538. Gackowski W. Pogodne spojrzenie w przyszłość / W. Gackowski // Mozaika Berdyczowska. – 2006. – Nr. 5 (70). – S. 6.
539. Gąsowski T. III Rzeczpospolita wobec Polaków na Wschodzie / T. Gąsowski // Państwo polskie wobec Polaków na Wschodzie. Poszukiwanie modelu polityki / [red. naukowa Tomasz Gąsowski ; współpraca Paweł Kowal i Arkady Regocki]. – Kraków, 2000. – S. 94–104.
540. Gawin T. Historia niszczenia niezależności Związku Polaków na Białorusi (1988–2005) / T. Gawin // Białoruś: trudna droga do demokracji / [pod red. M. Iwanowa]. – Wrocław : Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, 2006. – S. 83–103.
541. Gawin T. Zwycięstwa i porażki. Odrodzenie polskości na Białorusi w latach 1987–2000 / T. Gawin. – Białystok, 2003. – 583 s.
542. Gierko V. Studia w Polsce – obiecujące perspektywy i nieuświadomiane konsekwencje / V. Gierko // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr. 5 (153). – S. 3.
543. Gill N. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993 / N. Gill, W. Gill. – Toruń-Poznań, 1994. – 123 s.

544. Gliński P. O pewnych aspektach obywatelskości. Aktywność społeczna a integracja wspólnot obywatelskich / P. Gliński // *Jak żyją Polacy* / [pod red. H. Domańskiego, A. Ostrowskiej, A. Rycharda]. – Warszawa : Wydawnictwo IFiS PAN, 2000. – S. 363–393.
545. Gliński P. Wprowadzenie do pracy zbiorowej «Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor» / P. Gliński // *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego : trzeci sektor* / [red. A. Siciński]. – Warszawa, 2002. – S. 5–11.
546. Głowacka-Grajper M. Program stypendialny w ocenie jego uczestników. Absolwenci z Białorusi, Litwy i Ukrainy o swoich studiach i obecnej sytuacji po powrocie do kraju zamieszkania / M. Głowacka-Grajper // *Mniejszość polska na rozdrożu. Studenci i absolwenci uczelni polskich pochodzący z Litwy, Białorusi i Ukrainy* / [red. R. Wyszynski]. – Warszawa : Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2005. – S. 79–131.
547. Gołybard E. Co jest grane w Polonii ukraińskiej? Kronika dziennikarska / E. Gołybard. – Kijów, 2007. – 199 s.
548. Hlebowicz A. Biło-żowta Ukraina (Biało-żółta Ukraina). – Biblioteka «Wołanie z Wołynia», T. 62 / A. Hlebowicz. – Biały Dunajec-Ostróg, 2009. – 183 s.
549. Hlebowicz A. Kościół odrodzony. Katolicyzm w państwie sowieckim 1944–1992 / A. Hlebowicz. – Gdańsk, 1993. – 255 s.
550. Hryciuk G. Polacy za Bugiem – perspektywa władz Polski «Ludowej» i emigracji. Przegląd problematyki / G. Hryciuk // *Państwo polskie wobec Polaków na Wschodzie. Poszukiwanie modelu polityki* / [red. naukowa Tomasz Gąsowski ; współpraca Paweł Kowal i Arkady Regocki]. – Kraków, 2000. – S. 50–75.
551. Hryciuk G. Studia nad demografią historyczną i sytuacją religijną Ukrainy / G. Hryciuk, J. Stoćky. – Lublin, 2000. – 182 s.

552. Hübner P. Pojęcia i tradycje samoorganizacji społecznej w Polsce / P. Hübner // Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor / [red. A. Siciński]. – Warszawa, 2002. – S. 67–73.
553. Hudson M. Bez zysków i strat. Sztuka kierowania organizacjami sektora pozarządowego. Tłum. M. Wanat / M. Hudson. – Warszawa, 1997. – 244 s.
554. II Kongres uczonych polskiego pochodzenia. Zbiór materiałów / [red. H. Kubiak, J. Wróbel]. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1984. – 619 s.
555. IV Sejmik Federacji organizacji polskich na Ukrainie // Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie. Na prawach rękopisu. – 2005. – Nr. 1 (27). – S. 31–38.
556. Jabłoński E. Ała Wasyluk w Warszawie / E. Jabłoński // Поляки в Ніжині : зб. статей та матеріалів / [упоряд. Ф. Белінська]. – К. : Знання України, 2002. – Вип. 1. – С. 20–24. (Серія «Ніжинська старовина»).
557. Jabłoński E. Wzlot. Dokąd zmierzają Polacy na Ukrainie / E. Jabłoński. – Warszawa, 2004 – 228 s.
558. Jasiński F. Losy Polaków Parafii Kąty, powiatu krzemienieckiego, województwa wołyńskiego w latach 1929–1945: Wołanie z Wołynia / F. Jasiński. – Biały Dunajec-Ostróg, 2012. – 100 s.
559. Kabzińska I. Między pragnieniem ideału a rzeczywistością. Polacy na Litwie, Białorusi i Ukrainie w okresie transformacji systemowej przełomu XX i XXI stulecia / I. Kabzińska. – Warszawa, 2009. – 228 s.
560. Kabzińska I. Wśród kościelnych Polaków / I. Kabzińska. – Warszawa, 1999. – 208 s.
561. Kaczyński A. Poseł PSL jednoczy polonijne organizacje na Ukrainie wbrew ich woli. Scalić lub obalić [Електронний ресурс] / A. Kaczyński // Rzeczpospolita. 04.VI.2003. – Режим доступу :
<http://www.lwow.com.pl/samborski.html>.

562. Koprowski M. A. Od Humania do Krzemieńca: Irena Sandecka. – Biblioteka «Wołanie z Wołynia», T. 75 / Koprowski M. A. – Biały Dunajec-Ostróg, 2012. – 86 s.
563. Koprowski M. A. Wołynia dzień dzisiejszy / Koprowski M. A. – Biały Dunajec-Ostróg, 2004. – 233 s.
564. Kościński P. Polacy zza Buga alarmują / P. Kościński // Mozaika Berdyczowska. – 2012. – Nr. 3 (104). – S. 3.
565. Kościuk-Kulgawczyk L. Polskie organizacje społeczne należące do Związku Polaków na Ukrainie (ZPU) / L. Kościuk-Kulgawczyk // Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność. – Wrocław, 2004. – S. 345–351.
566. Kościuk-Kulgawczyk L. Społeczno-kulturalne życie Polaków w Kijowie w latach 90. XX wieku / L. Kościuk-Kulgawczyk // Pamiętnik Kijowski. – T. VI: Polacy w Kijowie – Kijów, 2002. – S. 301–319.
567. Kostecki S. Sytuacja języka polskiego w Kościele rzymskokatolickim na Ukrainie [Електронний ресурс] / S. Kostecki // Wystąpienie na II Zjeździe Polonii i Polaków za Granicą. – Режим доступу :
<http://www.swp.org.pl/index1b6e.html?id=kospz2>.
568. Kozłowski I. Ukraińskie euroregiony instrumentem europejskiej integracji Ukrainy / I. Kozłowski // Феномен культурних погранич: сучасні тенденції : зб. наук. праць / [за ред. О. М. Сухомлинова]. – Донецьк : «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2009. – С. 347–361.
569. Krasowska H. Mniejszość polska na południowo-wschodniej Ukrainie / H. Krasowska. – Warszawa, 2012. – 435 s.
570. Kronika Sejmowa [Електронний ресурс] // Kancelaria Sejmu. – 2013. – Nr. 35 (760). – VII kadencja. – 31 marca. – Режим доступу :
http://orka.sejm.gov.pl/kronika.nsf/0/51036152E6287C3AC1257B4E002C4BEF/%24File/kronika035_7.pdf.

571. Krzyszycha M. Mniejszość Polska w niepodległej Ukrainie / M. Krzyszycha // Przegląd Polonijny. – Kraków, 1996. – Vol. XXII, z. 4 (82). – S. 25–54.
572. Ksiukowski W. Nowy Zawód / W. Ksiukowski, W. Denisewicz. – Żytomierz : PP W. P. Kotwicki, 2008. – 152 s.
573. Kułakowski T. «Gazeta Polska» w Żytomierzu jako polski dwutygodnik na Ukrainie. Praca licencjacka napisana pod kierunkiem doktora Wojciecha Kajtocha / T. Kułakowski. – Kraków, 2006. – 152 s.
574. Kupczak J. M. Polacy na Ukrainie w latach 1921–1939 / Kupczak J. M. – Wrocław, 1994. – 358 s.
575. Kupczak J. M. Polacy wobec ruchu antyreligijnego na Ukrainie w latach 1921–1935 / J. M. Kupczak // Literatura Ludowa. Dwumiesięcznik naukowo-literacki. – Wrocław, 1998. – Nr. 3 (42). – S. 21–29.
576. Kupczak J. M. Polityka państwa radzieckiego wobec polskiej ludności na Ukrainie w latach 1921–1939 / J. M. Kupczak // Польсько-українські студії. Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р.). – К. : Либідь, 1993. – С. 222–232.
577. Kupczak J. M. Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe na Ukrainie (stan z 1990 r.) / J. M. Kupczak // Mniejszości Polskie i Polonia w ZSSR. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1992. – S. 251–261.
578. Kupczak J. M. Rola komunistów polskich w procesie sowietyzacji polskiej ludności na Ukrainie w latach 1921–1935 / J. M. Kupczak // Studia z teorii polityki, kultury politycznej i myśli politycznej / [red. Ł. Bokajsza]. – Wrocław : Studia Universitatis Wratislaviensis, 1996. – S. 207–221.
579. Kupczak J. M. Sprawy Polaków na Ukrainie w świetle «Dziennika Kijowskiego» (1992–1998) / J. M. Kupczak // Z badań nad współczesną problematyką Państw Europy Środkowej i Wschodniej. – Wrocław, 2000. – S. 161–184.

580. Kupczak J. M. Uwarunkowania polskiej działalności oświatowej na Ukrainie radzieckiej / J. M. Kupczak // *Studia i szkice z dziejów najnowszych, politologii i socjologii*. – Wrocław : Acta Universitatis Wratislaviensis, 1994. – S. 145–153.
581. Kupczak J. M. Z dziejów teatru Polskiego w Kijowie / J. M. Kupczak // *Wrocławskie Studia Wschodnie*. – Wrocław, 1999. – Nr. 3. – S. 25–39.
582. Laponce J. A. *The Protection of Minorities* / Laponce J. A. – Berkley; Los Angeles : University of California Press, 1960. – 236 p.
583. Ławrynowicz J. Wybrane aspekty społecznego ruchu naukowego w krajach europejskich / J. Ławrynowicz // *Heureka. Problemy społecznego ruchu naukowego*. – Warszawa, 2004/2005. – S. 80–123.
584. Lencznarowicz J. Rola Towarzystwa «Polonia» w polityce PRL wobec Polonii w krajach zachodnich / J. Lencznarowicz // *Przegląd Polonijny*, rok XXII, zeszyt 1 (79). – Kraków, 1996. – S. 45–60.
585. Leś E. Potencjał ekonomiczny i społeczny sektora non-profit w Polsce. Wybrane wyniki badań międzynarodowych sektora non-profit / E. Leś, S. Nałęcz // *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor* / [red. A. Siciński]. – Warszawa, 2002. – S. 13–31.
586. Lindblom Ch. *The Policy Making Process*. Englewood cliffs / Ch. Lindblom. – 1968. – 122 p.
587. Lista wniosków projektowych rekomendowanych do realizacji w ramach postępowania dotacyjnego «Współpraca z Polonią i Polakami za granicą w 2013 r.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polonia/informacje_wydarzenia/informacja_o_wynikach_konkursu_w_ramach_postepowania_dotacyjnego_wspolpraca_z_polonia_i_polakami_za_granica_w_2013r.
588. Litwin H. Napływ szlachty polskiej na Ukrainę 1569–1648 / H. Litwin. – Wydawnictwo Naukowe «Semper». – Warszawa, 2000. – 224 s.
589. Łoziński M. *Polonia nieznaną* / M. Łoziński. – Kłodawa, 2005. – 316 s.

590. Lubonewicz A. Szkolnictwo polskie w obwodzie lwowskim na Ukrainie w latach 1992–2002 / A. Lubonewicz // *Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność.* – Wrocław, 2004. – S. 357–367.
591. Łuczakiwska I. Współczesny etap relacji polsko-ukraińskich / I. Łuczakiwska // *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU* / [red. Andrzej A. Zięba]. – Kraków, 2010. – T. XI. – S. 183–194.
592. Madera A. J. Polska polityka zagraniczna: Europa Środkowo-Wschodnia 1989–2003 / Madera A. J. – Kraków, 2003. – 328 s.
593. Malinowski M. Zarys dziejów diecezji łuckiej oraz katedry św. Piotra i Pawła w Łucku / M. Malinowski, B. Kołosok. – Kalwaria Zebrzydowska, 1993. – 95 s.
594. Małyszko J. Początki kształcenia w Polsce młodzieży polskiej ze Wschodu i związane z tym regulacje prawne / J. Małyszko // *Mniejszość polska na rozdrożu. Studenci i absolwenci uczelni polskich pochodzący z Litwy, Białorusi i Ukrainy* / [red. R. Wyszyński]. – Warszawa : Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2005. – S. 22–51.
595. Marciniak P. Ostrożne partnerstwo. Monitorowanie relacji między samorządem wojewódzkim a organizacjami pozarządowymi (wstępne wyniki badań) / P. Marciniak // *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor* / [red. A. Siciński]. – Warszawa, 2002. – S. 52–61.
596. Mazepa L. Dwudziestolecie Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej / L. Mazepa // *Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. Dwutygodnik.* – 2008. – Nr. 11 (63). – S. 14–15.
597. Mazepa L. Dwudziestolecie Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej / L. Mazepa // *Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. Dwutygodnik.* – 2008. – Nr. 12 (64). – S. 18.

598. Mazepa L. Dwudziestolecie Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej / L. Mazepa // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. Dwutygodnik. – 2008. – Nr. 13 (6). – S. 15.
599. Mazepa L. Dwudziestolecie Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej / L. Mazepa // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. Dwutygodnik. – 2008. – Nr. 14 (66). – S. 14.
600. Mazepa L. Dwudziestolecie Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej / L. Mazepa // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. Dwutygodnik. – 2008. – Nr. 15 (67). – S. 18.
601. Mazepa L. Dwudziestolecie Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej / L. Mazepa // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. Dwutygodnik. – 2008. – Nr. 16 (68). – S. 18–19.
602. Mazepa L. Dwudziestolecie Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej / L. Mazepa // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. Dwutygodnik. – 2008. – Nr. 17 (69). – S. 14–15.
603. Mazepa L. Polacy na Ukrainie po II Wojnie Światowej / L. Mazepa // Polska i Ukraina po II Wojnie Światowej / [red. Włodzimierz Bonusiak]. – Rzeszów, 1998. – S. 41–57.
604. Mniejszości i polonia w ZSRR / [Kubiak H., Paleczny T., Rokieski J., Wawrykiewicz M.]. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1992 – 492 s.
605. O partii polskiej Ukrainy i zbliżających się wyborach. Wywiad z Przewodniczącym Partii Polaków Ukrainy Stanisławem Kosteckim [Електронний ресурс] // Dziennik Kijowski. Archiwum 2012. – Режим доступу :
<http://www.dk.com.ua/post.php?id=1128>.
606. Osadczy W. Działalność naukowa polskich organizacji na Ukrainie / W. Osadczy // I Kongres polskich towarzystw naukowych na obczyźnie (Kraków, 08–11 września 2005 r.). – Kraków, 2007. – S. 141–146.

607. Osadczy W. Polacy na Ukrainie dzisiaj. Informator. Cz. I. Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie, Towarzystwo Naukowe «Polska-Wschód» / W. Osadczy. – Warszawa, 2000. – 63 s.
608. Osadczy W. Polacy na Ukrainie dzisiaj. Informator. Część II. Związek Polaków na Ukrainie. Stowarzyszenie uczonych Polskich na Ukrainie. Międzynarodowe Stowarzyszenie Przedsiębiorców Polskich na Ukrainie / W. Osadczy. – Lublin-Warszawa, 2003. – 94 s.
609. Pałyga J. Powrót do korzeni. Pallotyni i pallotynki na Ukrainie i Białorusi / J. Pałyga. – Apostolicum, Ząbki, 2005. – 336 s.
610. Pamięci ks. Stanisława Szczypty, kapelana Przebraża i Żytomierskiego proboszcza // Dąbkowski H. Polesie – moja mała ojczyzna. Wybór artykułów prasowych z lat 1989–2000. – Wołanie z Wołynia. – Biały Dunajec-Ostrog, 2006. – S. 85–89.
611. Pamiętnik Kijowski. – T. VII. Polacy na Podolu. – Kijów, 2004. – 520 s.
612. Państwo polskie wobec Polaków na Wschodzie. Poszukiwanie modelu polityki / [red. naukowa Tomasz Gąsowski ; współpraca Paweł Kowal i Arkady Regocki]. – Kraków, 2000. – 332 s.
613. Partacz Cz. Kwestia ukraińska w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i jego ekspozytur w kraju (1939–1945) / Cz. Partacz. – Koszalin : Politechnika Koszalińska, 2001. – 405 s.
614. Partacz Cz. Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej / Cz. Partacz, K. Łada. – Toruń : CEE, 2004. – 412 s.
615. Packer J. On the Definition of Minorities / J. Packer // The Protection of Ethnic and Linguistic Minorities in Europe / [ed. by J. Packer, K. Myntti]. – Åbo, Turku : Åbo Academi University; Institute for Human Rights, 1993. – P. 23–65.
616. Pisarzewska K. Wrócić, zostać, wyjechać. Dylematy absolwentów / K. Pisarzewska // Mniejszość polska na rozdrożu. Studenci i absolwenci uczelni polskich pochodzący z Litwy, Białorusi i Ukrainy / [red.

R. Wyszynski]. – Warszawa : Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2005. – S. 132–163.

617. Plan współpracy z Polonią i Polakami za Granicą w 2012 roku realizowanych za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP ze środków rezerwy celowej «Współpraca z Polonią i Polakami za Granicą» oraz ze środków MSZ. – Warszawa, 2012. – 46 s.

618. Plan współpracy z Polonią i Polakami za Granicą w 2013 roku. – Warszawa, 2012. – 40 s.

619. Podręczny spis gazet polskich wydawanych na Wschodzie w latach 1989–2000. Fundacja «Помощь Полякам на Востоке». – Warszawa, 2000. – 57 s.

620. Polacy na Ukrainie [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.sgpm.krakow.pl/artykuly/formatka.php?idwyb=162>.

621. Polacy na Wschodzie mówią o sobie / [opracował, wstępem i przypisami opatrzył oraz podał do druku ks. Robert Guz]. – Lublin, 2000. – 353 s.

622. Polityka Państwa Polskiego wobec Polonii i Polaków za Granicą 1989–2005. Projekt raportu opracowany w ramach prac Międzyresortowego Zespołu ds. Polonii i Polaków za Granicą. – Warszawa, 2007. – 263 c.

623. Polonijny Bank Danych Stowarzyszenia «Wspólnota Polska» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://wspolnotapolska.org.pl/polonijny-bank-danych/>.

624. Polska droga do Kazachstanu : materiały z Międzynarodowej konferencji naukowej, 12–14 października 1996 roku, Żytomierz / [red. T. Kisielewski]. – Warszawa : Wydawnictwo Instytutu Historii PAN. 1988. – 252 s.

625. Polska polityka Wschodnia : materiały Konferencji zorganizowanej w dniach (28–29 października 2005 roku we Wrocławiu). – Wrocław : Kolegium Europy Wschodniej, 2005. – 183 s.

626. Posiedzenie Polonijnej Rady Konsultacyjnej przy Marszałku Senatu VII Kadencji 21–22 września 2009 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://ww2.senat.pl/k7/agenda/wydarz/2009/090922.htm>.

627. Przeprowadzenie badań, przygotowanie konferencji oraz publikacji pt.: «Polska mniejszość na Ukrainie na progu XXI wieku» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://wspolnotapolska.org.pl/ogolne/308/>.

628. Purwiński J. Kościół na Ukrainie / Pallotyni polscy na Białorusi i Ukrainie / J. Purwiński // Posyłam Was. Wydanie specjalne. – 1993. – № 9–1. – S. 20–21.

629. Raport o sytuacji Polonii i Polaków za Granicą 2009. – Warszawa, 2009. – 466 s.

630. Renik K. Podpolnicy. Rozmowy z ludźmi kościoła na Litwie, Łotwie, Białorusi i Ukrainie 1990–1991 / K. Renik. – Warszawa, 1991. – 350 s.

631. Report on the Definition of Minorities / Prepared by O. Andrysek. A study commissioned by the Netherlands Center for Humanistic Studies. – Netherlands, 1989. – SIM Special № 8. – 69 p.

632. Rozdolska I. Kongres Związku Polaków na Ukrainie / I. Rozdolska // Mozaika Berdyczowska. – 2002. – Nr. 6 (47). – S. 5.

633. Rublowa N. Represje władz Ukrainy radzieckiej wobec duchowieństwa rzymskokatolickiego w okresie międzywojennym. Nowe dokumenty / N. Rublowa // Przegląd Wschodni. T. IX. – Z. 2 (34). – Warszawa, 2004. – S. 431–451.

634. Ruchniewicz M. Repatriacja ludności polskiej z ZSRR w latach 1955–1959 / M. Ruchniewicz. – Warszawa, 2000. – 402 s.

635. Rudnicki S. «Polak Roku Żytomierszczyzny 2010» czyli jakie elity mamy? / S. Rudnicki // Dziennik Kijowski. Pismo społeczne, ekonomiczne i literackie. – 2011. – Nr. 2 (393). – S. 1, 4.

636. Rudnicki S. Działalność naukowa i popularyzatorska polskich organizacji społecznych na Żytomierszczyźnie (Ukraina) w latach 1989–2007 / S. Rudnicki // II Kongres Polskich Towarzystw Naukowych na Obczyźnie. 4–7 września. – Kraków, 2010 – C. 241–259.
637. Rudnicki S. Instytucjonalizacja ruchu polskiego na Ukrainie w latach 1988–1991 / S. Rudnicki // Sprawy Narodowościowe. – Poznań-Warszawa, 2013. – Nr. 42. – S. 181–190.
638. Rudnicki S. Polskie organizacje społeczne Żytomierszczyzny. Zarys problematyki badawczej. Historia powstawania organizacji / S. Rudnicki // Diaspora. T. II. Polska tożsamość na emigracji. Pod redakcją Jacka Leońskiego i Leszka Wątróbskiego. – Szczecin, 2007. – S. 241–250.
639. Rudnicki S. Polskie Towarzystwo Naukowe w Żytomierzu / S. Rudnicki // Heureka. Problemy społecznego ruchu naukowego. – Warszawa, 2004/2005. – S. 187–207.
640. Rudnicki S. Stosunki ukraińsko-polskie w strukturze interesów polskiej mniejszości narodowej we współczesnej Ukrainie / S. Rudnicki // Studia Politologica Ucraino-Polona. – Житомир–Київ–Краків : ФО-П Євенок О. О., 2011. – Вип. 1. – С. 116–128.
641. Rudnicki S. Warunki prawno-polityczne realizacji interesów mniejszości polskiej na współczesnej Ukrainie / S. Rudnicki // Studia Politologica Ucraino-Polona. – Житомир–Київ–Краків : ФО-П Євенок О. О., 2013. – Вип. 3. – С. 82–93.
642. Rybak A. Pisz na Berdyczów [Електронний ресурс] / A. Rybak // Rzeczpospolita. – 28.06.2012. – Режим доступу :
<http://www.rp.pl/artukul/9157,905497-Pisz-na-Berdyczow.html>.
643. Rządowy program współpracy z Polonią i Polakami za Granicą, zaakceptowany na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 10.12.2002 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://belgrad.msz.gov.pl/pl/polonia_w_serbii/rzadowy_program_wspolpraczy_z_polonia/.

644. Rządowy program współpracy z Polonią i Polakami za granicą. – Warszawa, 2007. – 107 s.

645. Salisbury R. H. Interest Groups Politics in America / Salisbury R. H. – New York, 1970. – 437 p.

646. Sało E. Spotkanie z Arturem Kozłowskim. Jak wykreować formułę współpracy z Polakami na Wschodzie? / E. Sało // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr. 20 (168). – S. 5.

647. Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor / [red. P. Gliński, B. Lewenstein, A. Siciński]. – Warszawa : Wydawnictwo IFiS PAN, 2002. – 318 s.

648. Sawicz A. Czy Polsce potrzebni są Polacy na Wschodzie / A. Sawicz // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr. 18 (166). – S. 1.

649. Senat dla Polonii w 2007 roku [Електронний ресурс] / [oprac. i redakcja Dział Prasowy Kancelarii Senatu RP]. – Режим доступу :

www.senat.gov.pl.

650. Senat na rzecz Polonii w 2008 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://ww2.senat.pl/k7/polonia/2009/2008pol.pdf>.

651. Senat na rzecz Polonii w 2009 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://ww2.senat.pl/k7/polonia/2010/2009.pdf>.

652. Senat na rzecz Polonii w 2010 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://ww2.senat.pl/k7/polonia/2011/2010.pdf>.

653. Siellawa-Kolbowska K. E. Niezależne inicjatywy społeczne w Polsce końca lat osiemdziesiątych / K. E. Siellawa-Kolbowska // Samoorganizacja

społeczeństwa polskiego: trzeci sektor / [red. A. Siciński]. – Warszawa, 2002. – S. 80–91.

654. Skalski T. Terror i cierpienie. Kościół katolicki na Ukrainie 1900–1932. Wspomnienia / T. Skalski ; [opracowanie, wstęp, przypisy, indeksy oraz wybór aneksów i fotografii ks. J. Wołczański]. – Lublin-Rzym-Lwów. 1995. – 504 s.

655. Slesariew L. Polska prasa na Ukrainie: tradycje i współczesność / L. Slesariew // *Ucrainica Polonica*. – Київ – Житомир, 2005. – Т. 2. – S. 151–158.

656. Ślusarek K. Drobna szlachta w Galicji 1772–1848 / K. Ślusarek. – Kraków, 1994. – 293 s.

657. Smirnow J. List otwarty Polaków ze Lwowa do władz RP / J. Smirnow // *Gazeta polska. Pismo społeczno-oświatowe*. – 2012. – Nr. 6 (391). – S. 2.

658. Smirnow J. Zebranie sprawozdawczo-wyborcze w TKPZL / J. Smirnow // *Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie*. – 2012. – Nr. 6 (154). – S. 2.

659. Spiliopoulou Åkermark A. Justifications of Minority Protection in International Law / Spiliopoulou Åkermark A. – The Hague: Kluwer Law international, 1997. – 331 p.

660. Sprawozdanie z działalności Fundacji «Semper Polonia» w 2012 r. dla MPiPS [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.semperpolonia.pl/o-fundacji/sprawozdania-i-raporty/>.

661. Sprawozdanie z działalności statutowej Stowarzyszenia «Wspólnota Polska» za 2010 rok [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2011. – Режим доступу :

<http://bopp.pozytek.gov.pl/706272.pdf>.

662. Sprawozdanie z III posiedzenia Polonijnej Rady Konsultacyjnej przy Urzędzie Marszałka Senatu Rzeczypospolitej Polskiej 10 listopada 2004 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://ww2.senat.pl/k5/polonia/041110s.htm>.

663. Sprawozdanie z przebiegu posiedzenia Polonijnej Rady Konsultacyjnej przy Urzędzie Marszałka Senatu V Kadencji z dn. 15 listopada 2003 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.polonia.org/radakpps151103.htm>.

664. Sprawozdanie Zarządu IV kadencji 2005–2010 na V Sejmik Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie // Nasze Drogi. Czasopismo Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie. – 2010. – Nr. 7 (59). – S. 9–17.

665. Środowiska polonijne negatywnie o zmianach zasad finansowania Polonii // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr. 13 (161). – S. 2.

666. Staroń K. Nauczyciele z Polski wspomagają nauczanie języka polskiego na Wschodzie / K. Staroń // Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność. – Wrocław, 2004. – S. 369–386.

667. Stawska Z. Stowarzyszenie Uczonych Polskich na Ukrainie, Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie / Z. Stawska // Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność. – Wrocław, 2004. – S. 353–356.

668. Stelmachowski A. Dorobek X-lecia niepodległej Polski a Polacy za granicą [Електронний ресурс] / A. Stelmachowski // Wystąpienie na II Zjeździe Polonii i Polaków za Granicą. – Режим доступу :

<http://www.swp.org.pl/indexf8c0.html?id=stepz2>.

669. Stroński H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939 / H. Stroński. – Warszawa, 1998. – 314 s.

670. Stroński H. Stowarzyszenie uczonych polskich Ukrainy w latach 1988–2005 / H. Stroński // I Kongres polskich towarzystw naukowych na obczyźnie (Kraków, 08–11 września 2005 r.). – Kraków, 2007. – S. 237–243.

671. Stroński H. W poszukiwaniu historycznej prawdy i tożsamości. Z działalności Stowarzyszenia Uczonych Polskich Ukrainy w latach 1998–2010 /

- H. Stroński // Polska inteligencja na Wschodzie. Teraźniejszość i perspektywy / [red. M. Głowacka-Grajper, R. Wyszynski]. – Warszawa, 2011. – S. 141–159.
672. Strutyński W. Polska społeczność na Bukowinie. Historia i dzień dzisiejszy / W. Strutyński // Polska i Ukraina po II Wojnie Światowej / [red. Włodzimierz Bonusiak]. – Rzeszów, 1998. – S. 143–154.
673. Strzelczyk J. Ucieczka ze Wschodu. Rosja w polskiej polityce 1989–1993 / J. Strzelczyk. – Warszawa, 2002. – 488 s.
674. Szymański K. Nauczanie Polaków na Ukrainie i Ukraińców polskiego pochodzenia w Polsce / K. Szymański // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr. 10 (158). – S. 10.
675. Szymański K. Niech granice w naszych duszach nas nie dzielą / K. Szymański // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr. 3 (151). – S. 8.
676. Szymański K. Polskie organizacje dotąd bez finansowania [Електронний ресурс] / K. Szymański // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – Режим доступу :
<http://www.kuriergalicyjski.com/index.php/polacynaukr/polskaaktywn/786-polskie-organizacje-dotd-bez-finansowania>.
677. Szymczuk W. Państwo polskie wobec Polaków na Wschodzie / W. Szymczuk // Шляхи становлення незалежності Польщі і України: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали V Міжнар. наук. конф., 15–16 листопада 2008 р., Житомир / уклад. І. В. Баладинська. – Житомир, 2008. – С. 255–264.
678. The Rights of Minority Cultures / [ed. by W. Kymlicka]. – Oxford : Oxford University Press, 1995. – 387 p.
679. Tomiłowicz L. Polacy na Kijowszczyźnie Południowej / L. Tomiłowicz // Kultura i świadomość etniczna Polaków na Wschodzie. Tradycja i współczesność. – Wrocław, 2004. – S. 93–105.

680. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / R. Torzecki. – Warszawa, 1993. – 349 s.
681. Truman D. B. The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion / Truman D. B. – N. Y., 1971. – 156 p.
682. Tuzow-Lubański E. Co dalej / E. Tuzow-Lubański // Dziennik Kijowski. Pismo społeczne, ekonomiczne i literackie. – 2002. – Nr. 23 (198). – S. 3.
683. Tworzymy partię // Dziennik Kijowski. Pismo społeczne, ekonomiczne i literackie. – 2011. – № 17 (480). – S. 1–2.
684. Uchwały i rezolucje II Zjazdu Polonii i Polaków z Zagranicy przyjęte na posiedzeniu plenarnym w dniu 01 maja 2001 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.swp.org.pl/index7344.html?id=aprepz2>.
685. Uchwały IV Zjazdu Polonii i Polaków z Zagranicy // Wspólnota Polska. Pismo poświęcone Polonii i Polakom za Granicą. – 2012. – Nr. 3. – S. 42.
686. Ucrainica Polonica. T. 1. – Київ – Житомир, 2004. – 444 s.
687. Udział Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w życiu Polonii i Polaków za granicą w latach 1989–2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://ww2.senat.pl/k6/polonia/2007/1a.htm>.
688. Ukraińcy pozytywnie o Polsce i Polakach. Komunikat z badań Instytutu Spraw Publicznych [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
[http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/pliki/PE/Wizerunek%20Ukraina%202010/Ukraicy ostosunkachpolsko-ukraiskich.pdf](http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/pliki/PE/Wizerunek%20Ukraina%202010/Ukraicy%20ostosunkachpolsko-ukraiskich.pdf).
689. V Festiwal Kultury Polskiej na Ukrainie. Chmielnicki, Charków, Łuck, Lwów, Odessa, Donieck, Kijów 24.09. – 03.10.2004 r. – Przemyśl, 2004. – 72 s.
690. V Sejmik Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie // Nasze Drogi. Czasopismo Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie. – 2010. – Nr. 7 (59). – S. 2–8.

691. Wachowska W. Struktura tożsamościowej identyfikacji ludności polskiej na Ukrainie / W. Wachowska // Problemy rozwoju turystyki na Wileńszczyźnie, Mazowszu, Podlasiu, Wołyniu i Podolu. / Roczniki Wydziału Nauk Humanistycznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Tom VIII / [red. Z. J. Przychodzeń]. – Warszawa-Lwów-Żytomierz, 2006. – S. 382–389.
692. Wałaszek A. Rządy komunistyczne wobec skupisk emigracyjnych: 1945–1989 / A. Wałaszek // Przegląd Polonijny, rok XXII, zeszyt 1 (79). – Kraków, 1996. – S. 5–8.
693. Walewander E. Katolicyzm na Wschód od Bugu. Fakty i nadzieje / E. Walewander. – Nakło nad Notecią, 1998. – 97 s.
694. Wanat B. J. Sanktuarium Matki Bożej Szkaplerznej w Berdyczowie / Wanat B. J. – Kraków, 1998. – 63 s.
695. Wątróbski L. Polacy na Ukrainie – rozmowa ze Stanisławem Kosteckim – prezesem Związku Polaków na Ukrainie. 05.03.2004 [Електронний ресурс] / L. Wątróbski. – Режим доступу :
<http://expatpol.com/index.php?stsid=16595&kid=39&cktst=1>.
696. Wątróbski L. Polacy w grodzie nad Dnieprem [Електронний ресурс] / L. Wątróbski // Panorama Polska. – 2002. – Vol. 10, No. 9 (107). – Режим доступу :
http://www.panoramapolska.ca/index.cfm?NoTot=107&Article=Watrob_9b.html.
697. Werminska L. Wielki temat / L. Werminska // Mozaika Berdyczowska. – 1999. – Nr 6 (29). – S. 3.
698. Wiśniewski R. Polska dyplomacja kulturalna na Wschodzie a potrzeby naszych mniejszości / R. Wiśniewski // Państwo polskie wobec Polaków na Wschodzie. Poszukiwanie modelu polityki / [red. naukowa Tomasz Gąsowski ; współpraca Paweł Kowal i Arkady Regocki]. – Kraków, 2000. – S. 212–219.

699. Wlobart J. Centra wizowe – czy tylko plusy? / J. Wlobart // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr6 11 (159). – S. 2.
700. Wnioski i uchwały IV Zjazdu Polonii i Polaków z Zagranicy // Wspólnota Polska. Pismo poświęcone Polonii i Polakom za Granicą. – 2012. – Nr6 3. – S. 42–45.
701. Wnioski Komisji Zjazdowych przyjęte na posiedzeniu plenarnym 25 września 2007 III Zjazdu Polonii i Polaków z Zagranicy (Warszawa, 22–26 września 2007 r.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.swp.org.pl/index3695.html?id=z3_wnios.
702. Wołkonowski J. Polska inteligencja na Wschodzie – stan i nowe szanse / J. Wołkonowski // Polska inteligencja na Wschodzie. Teraźniejszość i perspektywy / [red. M. Głowacka-Grajper, R. Wyszyński]. – Warszawa, 2011. – S. 77–95.
703. Woskowski W. Polska placówka dyplomatyczna we Lwowie pracuje już ćwierć wieku / W. Woskowski // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr6 15 (163). – S. 6.
704. Woźniak Z. Między rywalizacją a partnerstwem. Bariery współpracy władz publicznych z organizacjami pozarządowymi / Z. Woźniak // Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor / [red. A. Siciński]. – Warszawa, 2002. – S. 99–120.
705. Wróblewski W. Państwo Polskie wobec Polaków poza granicami kraju / W. Wróblewski // Państwo polskie wobec Polaków na Wschodzie. Poszukiwanie modelu polityki / [red. naukowa Tomasz Gąsowski ; współpraca Paweł Kowal i Arkady Regocki]. – Kraków, 2000. – S. 126–132.
706. Wspólne odczuwanie. Rozmowa z prezesem Stowarzyszenia «Wspólnota Polska», Marszałkiem Senatu prof. Andrzejem Stelmachowskim // Almanach Polonii 1991 / [red. E. Lewandowska]. – Warszawa, 1990. – S. 89–92.

707. Wygnański J. J. Kryzys wzrostu sektora / J. J. Wygnański // Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor / [red. A. Siciński]. – Warszawa, 2002. – S. 251–257.
708. Wystąpienie Adama Lipińskiego, posła na Sejm VII kadencji w dniu 20 marca 2013 r. w Sejmie [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.youtube.com/watch?v=SPd39W9DpaY>.
709. Wyszynski R. Koncepcje kształcenia elity polskiej na Wschodzie: system stypendialny dla studentów polskich z krajów byłego ZSRR / R. Wyszynski // Polska inteligencja na Wschodzie. Teraźniejszość i perspektywy / [red. M. Głowacka-Grajper, R. Wyszynski]. – Warszawa, 2011. – S. 121–140.
710. Wyszynski R. Narodziny czy śmierć narodu. Narodotwórcze działania elit białoruskich i buriackich po upadku ZSRR / R. Wyszynski. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2010. – 288 s.
711. Wyszynski R. Postawy studentów i absolwentów. Próba podsumowania / R. Wyszynski // Mniejszość polska na rozdrożu. Studenci i absolwenci uczelni polskich pochodzący z Litwy, Białorusi i Ukrainy / [red. R. Wyszynski]. – Warszawa : Instytut Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2005. – S. 351–386.
712. XXII Posiedzenie Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów RP i Ukrainy // Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie. – 2012. – Nr. 8 (156). – S. 1.
713. Yevtoukh V. National Minorities in Ukraine: Status, Rights, Prospects / V. Yevtoukh // Law and Practice of Central European Countries in the Field of National Minorities Protection after 1989 / [ed. by J. Kranz]. – Warszawa : Center for International Relations, 1998. – P. 323–345.
714. Z Senatu RP: Polonijna Rada Konsultacyjna [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.forumpolonijne.pl/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=896>.

715. Zasztowt L. Kresy 1832–1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej / L. Zasztowt. – Warszawa, 1997. – 456 s.

716. Zieliński M. Odmowa służby. O niektórych aspektach opieki konsularnej nad Polonią / M. Zieliński // Państwo polskie wobec Polaków na Wschodzie. Poszukiwanie modelu polityki / [red. naukowa Tomasz Gąsowski, współpraca Paweł Kowal i Arkady Regocki]. – Kraków, 2000. – S. 133–142.

717. Zjazd Polonii i Polaków z Zagranicy «...by czuć się Polakiem». Warszawa-Pułtusk. 24–26 sierpnia 2012 r. Kronika zjazdu // Wspólnota Polska. Pismo poświęcone Polonii i Polakom za Granicą. – 2012. – Nr. 3. – S. 6–15.

718. Żyndul J. Państwo w państwie? Autonomia narodowo-kulturalna w Europie Środkowowschodniej w XX wieku / J. Żyndul. – Warszawa : DiG, 2000. – 258 s.